

KASB-HUNAR TA'LIMI

Профессиональное образование
Professional education

Ilmiy-uslubiy, amaliy, ma'rifiy jurnal
2024-yil, 12-son

Muassislar:

Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi,
Pedagogik innovatsiyalar, professional
ta'limboshqaruv hamda pedagog kadrlarni qayta
tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti

Bosh muharrir: Z.Y.XUDAYBERDIYEV

Ijrochi direktor: H.SIROJIDDINOV

Tahrir hay'ati:

M.XOLMUXAMEDOV, R.X.JO'RAYEV,
A.Q.JALALOV, A.R.XODJABAYEV,
J.SH.SHOSALIMOV, A.NABIYEV,
A.A.HASANOV, H.SIROJIDDINOV,
K.M.GULYAMOV

Jurnal 2000-yildan nashr etila boshlangan.
O'zbekiston matbuot va axborot agentligida
2007-yil 3-yanvarda qaytadan ro'yxatga olinib,
0109-raqamli guvohnoma berilgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar
Mahkamasi huzuridagi Oliy Attestatsiya komissiyasi
tomonidan 2017 yil 29 avgustdagi 241/8 qarori
bilan Pedagogika fanlari bo'yicha dissertatsiyalar
yuzasidan asosiy ilmiy natijalarni chop etishga
tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Manzil: 100095, Toshkent sh., Olmazor tumani
Universitet ko'chasi, 2-uy
Tel.: 90-979-75-89; 94-677-90-32;

E-mail: kasbhunartalimi@mail.ru,
ksbjurnal@inbox.uz.

Nashr uchun mas'ul

H.Sirojiddinov

Sahifalovchi:

I.Sirojiddinov

Tahririyat fikri muallif nuqtai nazariga to'g'ri
kelmasligi mumkin.

Tahririyatga yuborilgan maqolalar tahrir etilmaydi
va egasiga qaytarilmaydi.

Jurnaldan ko'chirib bosilganda "Kasb-hunar ta'limi"
jurnalidan olingani izohlanishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 30.12.2024-yil.
Bichimi 60x84 1/8

Bosma tabog'i 10. Adadi 60 nusxa.
Buyurtma "PROFIEDUPRESS" MChJ
bosmaxonasida chop etildi.

Korxona manzili: Toshkent shahri, Sirg'ali tumani,
Yangi Sirg'ali ko'chasi, 18-uy

МУНДАРИЖА

Parpiyeva M.S., Sherjanova G.U., Abdujabborova D.D. Jahon til o'qitish sohasidagi so'nggi tendensiyalarni tadqiq qilish	3
Parbaboev D. Masofaviy ta'lim yevropa mamlakatlarida	6
Darmonova A. Oliy matematika kursini amaliyotga bog'lab o'qitish metodikasini ishlab chiqish	10
Daminova Sh.F. Maktabgacha ta'lim tashkilotida badiiy adabiyotni bolalar ongiga singdirishda sahnalashtirish o'yinining vazifalari	14
G'afforova Z., Pardaboyeva D. Boshlangich sinf o'quvchilarini mantiqiy fikrlashga o'rgatish	18
Djabbarova F.O. Xorijiy tilni o'rganishda xotira, diqqat va idrokning o'rni	22
Eshqobilova G. Boshlang'ich sinflarda matematika darslarida kreativ fikrlash orqali uzviylikni taminlash	26
Fayzullayeva X.X. Rivojlantiruvchi ta'lim muhitida maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy kompetentligini shakllantirish metodikasi.30	
Saydullayeva N. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirishning pedagogik usullari	34
Bakieva M.P. Tillarni o'qitishda mobil ilovalarning roli	38
Xolmatov F. Masofaviy ta'limda virtual sayohatlarning pedagogik ahamiyati	42
Akbarov B.T. Buyuk qomusiy olimlarimiz ijodi orqali milliy musiqani rivojlantirish	46
Yunusova F.X. Mobil ta'lim platformalari orqali madaniyatlararo iqtisodiy vaziyatlarni o'rgatish	51
Fozilova O.N. Maktabgacha yoshdagi bolalarda kognitivlikni rivojlantiruvchi o'yinlarni tashkil etish usullari	56
Yusupov E.X. Raqamli simulyatsiyalarni ta'limdagi roli	60
Ergashev D.D. Talabalarda lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirish orqali til satklarini o'zlashtirishning pedagogik mazmuni	64
Мамиев О. Улок-кўпқари спорт тури билан шўғулланувчиларнинг тикланиш жараёнида илмий-назарий ёндашув	69
Shermukamedova D.R. Ingliz tilini o'qitish sharoitida individual ta'limni rivojlantirish uchun geymifikatsiya o'quv platformalarini integratsiya qilish samaradorligi	72
Ergashov M.M. Ijtimoiy kompetensiya tushunchasining ta'rifi va mazmuni	77
Allamova Sh.Sh. Talabalar bilimni neyron tarmoqlar asosida baholash tizimini takomillashtirish	82
Газиева Д.М., Кулмурзаева К.Э. О современных методах обучения основам фонетики и графики	86
Eshonjonov B.Z. Aksiologik yondashuvlarni shakllantirish ijtimoiy zarurat sifatida	90
Surobova R.Z. Aksiologik yondashuvlarning pedagogik tadqiqotlarda o'rganilishi	95
Shaxobitdinov X.X. Yuqori sinf o'quvchilarida tarixiy va badiiy tafakkurning kognitiv rivojlanishiga oid tadqiqotlar tahlili	100
Kamalov A.F. Yangi o'zbekistonda ma'naviy yangilanishlar va uning jamiyat hayotidagi o'rni	104
Jumanqo'ziyev O.O'. Oliy ta'lim muassasalarida dasturlash tillarini o'qitish metodikasi takomillashtirish	108
Sattarkulov K.R., Turopova G.N. Kvant fizikasini bo'limini o'qitishda o'quvchilarda ehtimoliy-statistik tasavvurlarni shakllantirish	113
Voxidov D.A., Ibragimov A.A., Voxidov A.M. Ta'lim jarayonida oilaviy shifokor mutaxassislarni masofadan o'qitishni pedagogik qo'llab-quvvatlashning nazariy asoslari	118
Sanaqulov F.R. Мухандислик уўналиши талабаларига Физикадан мустақил таълимни ташкил этишнинг замонавий шаклларида фойдаланиш методикаси	125
Siddiqova S.G'. Teknik universitetlar va ishlab chiqarish korxalarini integratsion hamkorliklari	131
Игамбердиев К. Дуальное образование: мост между теорией и практикой	136
Eshbekova G. Maktabgacha tayyorlov guruhi tarbiyalanuvchilarini yozishga o'rgatish qoidalari mazmuni	140

Назарова М. Инновационные подходы в формировании звукового анализа и синтеза у учащихся с нарушениями речи	144
Jo'rayeva Z. Inklyuziv ta'limga muvaffaqiyatli moslashuvida tabiatshunoslik darslarining o'rni	149
Shukurov L.E. Bo'lajak tibbiyot mutaxassislarini tayyorlashda raqamli simulyatorlardan foydalanishning metodik asoslari va samaradorligi ...	154
Nishonov X.X. Oliy ta'lim tizimida ma'naviy-ma'rifiy jarayon tushunchasi va uning mazmun-mohiyati	159
Egamberdiyeva Y.U. O'qituvchi va o'quvchining hamkorlikdagi faoliyatida boshlang'ich ta'lim mazmunini o'zgartirish fenomeni	163

JAHON TIL O'QITISH SOHASIDAGI SO'NGGI TENDENSIYALARNI TADQIQ QILISH

PARPIYEVA MALIKA SALOHUTDINOVNA,
SHERJANOVA GULRUXSOR UMID QIZI,
ABDUJABBOROVA DIYORAXON DJALALIDDIN QIZI,
Toshkent Davlat Stomatologiya Instituti

Annotatsiya. Ushbu maqola jahon til o'qitish sanoatida texnologiya va pedagogik yondashuvlarning rivojlanishini o'rganadi. AKT va ijtimoiy media vositalaridan foydalanish o'quvchilarning qiziqishini oshirishi va madaniy kompetensiyalarni rivojlantirishi mumkinligi ko'rsatib o'tiladi. Blended learning va e-learning usullarining afzalliklari tahlil qilinib, COVID-19 pandemiyasi davrida AKTdan foydalanish bo'yicha strategiyalar keltiriladi.

Kalit so'zlar: texnologik yondashuv, AKT, til o'qitish, raqamli ta'lim, mediamentallitet

Abstract. his article explores the evolution of technology and pedagogical approaches in the global language teaching industry. It highlights how ICT and social media enhance student engagement and cultural competencies. The benefits of blended and e-learning methods are analyzed, along with strategies for using ICT during the COVID-19 pandemic.

Keywords: technological approach, ICT, language teaching, digital education, media mentality.

Аннотация. Данная статья исследует развитие технологий и педагогических подходов в сфере преподавания языков. Рассматривается, как ИКТ и социальные медиа способствуют вовлечению студентов и развитию культурных компетенций. Анализируются преимущества смешанного и электронного обучения, а также стратегии использования ИКТ в период пандемии COVID-19.

Ключевые слова: технологический подход, ИКТ, преподавание языков, цифровое образование, медиamentалитет.

Kirish. Jahon til o'qitish sohasidagi so'nggi tendensiyalarni o'rganish texnologiya va pedagogik yondashuvlarning o'zgarishi bilan bog'liq holda sezilarli o'zgarishlarni ko'rsatadi. [1] texnologiyaning til o'qitishga bo'lgan ta'sirini tahlil qilib, raqamli vositalar nafaqat o'qitish samaradorligini oshiradi, balki madaniy kontekstlarni ham o'rgatishda muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi. [2] esa turli axborot va kommunikatsiya texnologiyalarini (AKT) til ta'limida qo'llash bo'yicha tahlil olib boradi va Gardnerning ko'p intellekt nazariyasiga asoslangan holda turli o'quv uslublarni hisobga olish zarurligini ilgari suradi.

[3] talabalarning ko'p madaniyatli kompetensiyalarini rivojlantirishda duch keladigan muammolarni tahlil qiladi va 'Global Englishes' konsepsiyasini ilgari surib, digital media vositalarining hamkorlikda o'qitishdagi

rolini ta'kidlaydi. [4] yangi ta'lim paradigmalari, moslashuvchan va talabaga yo'naltirilgan ta'lim muhitlarini yaratish zarurligini ilgari suradi. [5] esa texnologiya orqali o'qitishni strategik jihatdan ko'rib chiqib, texnologiya bilan tanish bo'lgan talabalarga o'qituvchilar tomonidan yo'l-yo'riq berilishi lozimligini ko'rsatadi. [6] ijtimoiy mediadan foydalanishga urg'u berib, uni pedagogik jarayonga maqsadli integratsiya qilish zarurligini ta'kidlaydi.

Metodlar. Ushbu tadqiqotda adabiyot tahlili, taqqoslash va kuzatish metodlaridan foydalanilgan. Adabiyot tahlili orqali so'nggi ilmiy maqolalar va dissertatsiyalar o'rganilib, texnologik yondashuvlarning til o'qitish jarayoniga ta'siri tahlil qilindi. Tadqiqotda axborot va kommunikatsiya texnologiyalarining o'quvchilarning til o'rganish jarayonidagi o'rnini aniqlash maqsadida sinf ichida va undan

tashqarida AKTdan foydalanish holatlari tahlil qilindi. Kuzatish metodi orqali o'quvchilarning texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalari va natijalari kuzatilib, pedagogik yondashuvlar samaradorligi baholandi. Blended learning va e-learning metodlarining ta'siri maxsus kurslar va o'quv dasturlari misolida o'rganildi.

Adabiyotlar sharhi. Jahon til o'qitish sanoatidagi so'nggi tendensiyalarni o'rganish texnologiya va pedagogik yondashuvlarning o'zgarishi bilan bog'liq holda sezilarli evolyutsiyani ko'rsatadi. Bu sayohat [1] tomonidan boshlab berilgan bo'lib, ular texnologiyaning til o'qitishga inqilobiy ta'sirini ta'kidlaydi. Ular raqamli vositalar nafaqat o'qitish samaradorligini oshirishi, balki haqiqiy madaniy kontekstlar orqali o'quvchilarning ishtirokini kuchaytirishini ta'kidlaydilar. Ushbu nuqtai nazar texnologiyaning til o'qitishdagi rolini yanada chuqurroq o'rganish uchun asos yaratadi.

[2] ushbu asosni davom ettirgan holda, til ta'limida qo'llanilayotgan turli axborot va kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) taqqoslama sharhini o'tkazadi. U texnologiya integratsiyasining Gardnerning ko'p intellekt nazariyasi bilan muvofiqligini ta'kidlab, turli o'quv uslublariga mos keladigan individual yondashuvni ilgari suradi. Ushbu meta-tahlil qiziqarli materiallar va kommunikatsiya imkoniyatlariga kirish zarurligini ta'kidlab, texnologiya samarali til o'rganishda muhim ahamiyatga ega ekanini yana bir bor tasdiqlaydi.

Xuddi shu yilda [3] talabalarida ko'p madaniyatli kompetensiyalarni rivojlantirishdagi qiyinchiliklarni, ayniqsa mono-lingval kontekstda o'rganadi. Ular tobora globallashtayotgan dunyoda ona tilidek mukammal bilishning ahamiyatini shubha ostiga qo'yib, 'Global Englishes' tushunchasini tan olishni himoya qiladi. Ularning chegaralar osha hamkorlikda o'rganishni osonlashtirishdagi raqamli media roliga oid fikrlari raqamli davrda til ta'limining o'zgaruvchan dinamikasini yoritib beradi.

[4] yangi ta'lim paradigmalarni

kiritib, talabalarning mustaqilligini ustuvor qo'yuvchi moslashuvchan ta'lim muhitlarini yaratish zarurligini ta'kidlaydi. Ular AKTdan foydalangan holda o'quvchilarning ehtiyojlarini qondirishda blended learning (aralash o'qitish) va e-learning (elektron o'qitish) asosiy metodologiyalar ekanini ko'rsatadilar. Ushbu nuqtai nazar til o'qitishdagi moslashuvchanlik va javobgarlikning muhimligi haqidagi doimiy muhokamalar bilan hamohangdir.

[5] texnologiya orqali til o'qitishni strategik jihatdan o'rganib, ilmiy adabiyotga o'z hissasini qo'shadi. Ular raqamli avlodlar texnologiyadan yaxshi xabardor bo'lsa-da, o'z imkoniyatlarini maksimal darajada oshirish uchun ularga til o'rganish strategiyalarida aniq yo'l-yo'riq berilishi zarurligini ta'kidlaydilar. Bu o'qituvchilarning texnologiyadan samarali foydalanishda o'quvchilarga yo'l-yo'riq ko'rsatishdagi muhim rolini ta'kidlaydi.

[6] e'tiborni ijtimoiy mediadan til o'rganishda foydalanishga qaratib, shunchaki raqamli vositalardan foydalanishning mustaqil o'rganishga olib kelmasligini ta'kidlaydi. U ijtimoiy mediadan sinf ichida foydalanishni ta'lim jarayoniga to'liq integratsiya qilishning muhimligini ta'kidlab, texnologiya pedagogik amaliyotga maqsadli ravishda kiritilishi zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi.

[7] til o'qituvchilari texnologik vositalarni o'z darslariga integratsiya qilishda duch keladigan muammolarni yoritadi. Ular texnologiyadan foydalanishning afzalliklari va qiyinchiliklarini tan olgan holda muvozanatli yondashuvni taqdim etadilar. Ushbu tanqidiy tahlil o'qituvchilarning o'z o'quvchilarining ehtiyojlariga asoslanib, raqamli resurslardan foydalanish bo'yicha ongli qarorlar qabul qilish zarurligini ta'kidlaydi.

[8] COVID-19 pandemiyasi davrida ingliz tilini o'qitishda qo'llangan strategiyalarni o'rganib, ushbu muhokamaga o'z hissasini qo'shadi. Uning tizimli sharhi inqiroz davrida samarali o'qitish uchun zarur bo'lgan moslashuvchanlik va o'zgartirishlar haqida yoritib beradi, bu esa misli ko'rilmagan

beradi. Masalan, G. Gardnerning ko'p intellekt nazariyasiga asoslangan holda o'quvchilarning individual o'quv uslublariga moslashuvchan yondashuv joriy etilishi muhimdir. Bu nafaqat texnologiyalarni joriy etishni, balki o'qituvchilar tomonidan ularni to'g'ri yo'naltirishni ham talab etadi.

O'quvchilar ijtimoiy mediadan foydalanishda faqat qiziqish bildirmasdan, u orqali ta'lim olishlari uchun pedagoglar ushbu vositalarni dars jarayonlariga maqsadli ravishda kiritishlari zarur. Bundan tashqari, COVID-19 pandemiyasi davrida ta'limning masofaviy shakllariga o'tish jarayonida raqamli vositalarning ahamiyati yana-da kuchaygan.

Xulosa. Texnologiya va pedagogik yondashuvlar til o'qitish jarayonida samaradorlikni oshirishda muhim rol o'ynaydi. AKT va ijtimoiy media yordamida o'quvchilarning qiziqishi ortib, ularning til o'rganish jarayoniga bo'lgan ishtiyoqi oshadi. Ushbu maqolada ta'kidlanganidek, texnologiyalarni to'g'ri yo'naltirish va pedagogik jarayonga moslashtirish orqali o'quvchilarning madaniy kompetensiyalari va til ko'nikmalari yanada rivojlanadi. Shunday qilib, raqamli texnologiyalarni pedagogik jarayonda maqsadli va strategik qo'llash o'quv jarayonida yangi imkoniyatlar yaratadi.

Muhokama. Texnologiya va pedagogik yondashuvlarning rivojlanishi til o'qitish jarayonida sezilarli o'zgarishlarga olib kelmoqda. AKT va ijtimoiy mediadan foydalanish o'quvchilarning qiziqishini oshirish va ularning bilim olish jarayonini yanada interaktiv qilishga yordam beradi. Ta'lim jarayonida AKTdan foydalanish madaniy kompetensiyalar va til o'rganishda muvaffaqiyatli natijalarga erishishga imkon

 Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O. Dema and A. Kramer Moeller, "Teaching culture in the 21st century language classroom," 2012. [PDF] (<https://core.ac.uk/download/188104268.pdf>)
2. M. Fatih Ürün, "Integration of Technology into Language Teaching: A Comparative Review Study," 2015. [PDF] (<https://core.ac.uk/download/266996235.pdf>)
3. A. Kramer Moeller and T. Catalano, "Foreign Language Teaching and Learning," 2015. [PDF] (<https://core.ac.uk/download/188104275.pdf>)
4. A. Pareja, "New perspectives on teaching and working with languages in the digital era," Lora, . [PDF] (<https://core.ac.uk/download/197483037.pdf>)
5. Y. Zhou and M. Wei, "Strategies in technology-enhanced language learning," 2018. [PDF] (<https://core.ac.uk/download/159418728.pdf>)
6. A. World English Journal and H. Alshenqeeti, "Technology in the Language Classroom: How Social Media is Changing the Way EFL is Taught," 2018. [osf.io](https://osf.io/preprints/socarxiv/crenm/) (<https://osf.io/preprints/socarxiv/crenm/>)
7. T. Németh and A. Csongor, "WITH OR WITHOUT YOU: THE USE OF DIGITAL TOOLS IN TEACHING LANGUAGES FOR SPECIFIC PURPOSES," 2019. [PDF] (<https://core.ac.uk/download/201155073.pdf>)
8. A. World English Journal and M. N. Khreisat, "English Language Learning Strategies during COVID-19 in the Middle East: A Systematic Review," 2022. [osf.io](https://osf.io/preprints/socarxiv/dchgff/) (<https://osf.io/preprints/socarxiv/dchgff/>)
9. A. World English Journal, Z. A. Tabassum, and M. Rashid Mohd Saad, "A Decadal Examination of Community of Inquiry and Blended Learning in EFL/ESL Development: A Systematic Review," 2024. [osf.io](https://osf.io/preprints/socarxiv/puq83/) (<https://osf.io/preprints/socarxiv/puq83/>)

MASOFAVIY TA'LIM YEVIROPA MAMLAQATLARIDA

PARBABOEVI DOSTON

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Yevropa mamlakatlarida masofaviy ta'limning rivojlanish jarayoni, uning ijobiy va salbiy jihatlari, texnologik va pedagogik asoslari tahlil qilinadi. Masofaviy ta'limning xalqaro ta'lim tizimiga ta'siri, raqamli infratuzilmaning ahamiyati va o'quv jarayonini takomillashtirish yo'llari muhokama qilinadi. Shu bilan birga, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar ham keltirilgan. Ushbu maqola masofaviy ta'limni yanada rivojlantirish bo'yicha Yevropa tajribasini o'rganish uchun ahamiyatlidir.

Kalit so'zlar: Masofaviy ta'lim, Yevropa mamlakatlari, raqamli infratuzilma, texnologik innovatsiyalar, pedagogik usullar, gibrid ta'lim, ta'limning inkluzivligi.

Аннотация: В данной статье рассматривается процесс развития дистанционного обучения в странах Европы, его положительные и отрицательные стороны, а также технологические и педагогические основы. Обсуждается влияние дистанционного обучения на международную образовательную систему, значение цифровой инфраструктуры и пути совершенствования учебного процесса. Также представлены существующие проблемы и предложения по их устранению. Данная статья имеет значение для изучения европейского опыта развития дистанционного образования.

Ключевые слова: Дистанционное обучение, страны Европы, цифровая инфраструктура, технологические инновации, педагогические методы, гибридное обучение, инклюзивность образования.

Annotation: This article examines the development of distance education in European countries, analyzing its advantages, disadvantages, technological and pedagogical foundations. The impact of distance education on the international education system, the importance of digital infrastructure, and ways to improve the educational process are discussed. Additionally, existing challenges and solutions to address them are provided. This article is significant for exploring European experiences in advancing distance education.

Keywords: Distance education, European countries, digital infrastructure, technological innovations, pedagogical methods, blended learning, educational inclusivity.

Kirish

Masofaviy ta'lim bugungi zamonaviy dunyoda ta'lim tizimining eng muhim yo'nalishlaridan biriga aylandi. Axborot texnologiyalari rivojlangan davrda bilim olish imkoniyatlari kengayib, makon va zamon chegaralarini bartaraf etishga erishildi. Masofaviy ta'lim nafaqat pandemiya kabi global muammolar tufayli dolzarb bo'ldi, balki uzluksiz ta'lim tamoyilining yangi bosqichiga o'tish uchun kuchli vosita sifatida shakllandi. Xususan, Yevropa mamlakatlarida masofaviy ta'lim sohasida jiddiy yutuqlarga erishildi va

bu tajribalar butun dunyoda e'tirof etilmoqda.

Yevropa mamlakatlarida masofaviy ta'limning rivojlanishi tarixan bosqichma-bosqich kechgan bo'lib, uni amalga oshirishga texnologik taraqqiyot va raqamli infratuzilmaning kengayishi yordam berdi. Ushbu mamlakatlar ta'lim tizimida masofaviy ta'limni tatbiq etish va rivojlantirish orqali ilmiy-texnikaviy salohiyatni oshirishga qaratilgan strategiyalarni ishlab chiqdi. Ta'lim jarayonining masofadan turib olib borilishi ayniqsa, pandemiya davrida dolzarbligi va samaradorligini namoyish etdi.

Yevropa Ittifoqi doirasida masofaviy ta'limning global raqobatbardoshligini ta'minlash uchun ko'plab dasturlar ishlab chiqilgan. Jumladan, Erasmus+ kabi dasturlar masofaviy ta'lim orqali talabalar va o'qituvchilarni qo'llab-quvvatlashni maqsad qilgan. Ushbu dasturlar talabalarning geografik joylashuvidan qat'i nazar, sifatli ta'lim olish imkoniyatini kengaytiradi. Bu esa bilim olish jarayonini demokratlashtirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda masofaviy ta'lim texnologiyalarining rivojlanishi ta'limning qamrovini yanada kengaytirish imkonini yaratmoqda. Masalan, Germaniya, Buyuk Britaniya va Frantsiya kabi mamlakatlar ta'limda yangi texnologiyalardan foydalanish orqali masofaviy ta'limning sifatini oshirishga qaratilgan innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlaydi. Virtual auditoriyalar, multimediya vositalari va onlayn o'quv platformalari ta'lim jarayonining yangi shakllarini taklif etadi. Bu jarayon talabalar va o'qituvchilar uchun yanada qulay va interaktiv ta'lim muhitini ta'minlaydi.

Shuningdek, masofaviy ta'limning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy ta'siri ham diqqatga sazovordir. Yevropada ushbu tizim nafaqat talabalar sonini oshirishga, balki ijtimoiy tenglikni ta'minlashga, ta'limga bo'lgan qiziqishni oshirishga va madaniy xilmaxillikni qo'llab-quvvatlashga yordam beradi. Masofaviy ta'limning o'ziga xos xususiyati shundaki, u an'anaviy ta'lim tizimidan farqli ravishda, talabalarni masofadan turib birlashtirish orqali ularning individual o'quv ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladi.

Mazkur maqolada Yevropa mamlakatlarida masofaviy ta'limning rivojlanishi, uning texnologik asoslari, pedagogik tamoyillari, shuningdek, ijtimoiy va iqtisodiy ta'sirlari keng tahlil qilinadi. Ushbu jarayonda yuzaga keladigan muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari ham ko'rib chiqiladi. Shu bilan birga, masofaviy ta'limning barqarorligini ta'minlash

uchun ilg'or yondashuvlar va innovatsion texnologiyalarning ahamiyati muhokama qilinadi. Yevropa tajribasi asosida boshqa mintaqalar uchun foydali xulosalar chiqarish imkoniyati ham e'tiborga olinadi.

Masofaviy ta'lim bugungi global dunyoda ta'lim tizimining ajralmas qismi bo'lib, Yevropa mamlakatlarida uning rivoji sezilarli darajada o'sib bormoqda. Ushbu tizim XXI asrda texnologiyalar rivoji bilan yanada takomillashib, ta'limning mavjudligini kengaytirdi va sifatini oshirishga yordam berdi. Yevropa mamlakatlari o'zining ta'lim siyosati va tajribasi orqali masofaviy ta'limni samarali tashkil qilish borasida yetakchi hisoblanadi.

Masofaviy ta'limning afzalliklari Yevropada sezilarli bo'lib, ularning asosiy jihatlaridan biri bu ta'limning ko'lamini kengaytirishdir. Oliy ta'lim muassasalari talabalarga masofadan turib ta'lim olish imkoniyatini berib, xalqaro talabalar sonini oshiradi. Bu nafaqat talabalarga, balki universitetlarga ham foyda keltiradi. Masalan, Yevropadagi ko'plab universitetlar xalqaro talabalar uchun masofaviy kurslar taklif qilib, dunyo bo'ylab o'z mavqeini mustahkamlaydi.

Masofaviy ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirishda texnologiyalarning roli katta. Yevropaning aksariyat mamlakatlari raqamli infratuzilmani rivojlantirishga katta e'tibor qaratadi. Xususan, Germaniya, Buyuk Britaniya va Niderlandiya masofaviy ta'lim texnologiyalarini rivojlantirishda yetakchi hisoblanadi. Bu davlatlar ta'lim jarayonida onlayn platformalar, virtual laboratoriyalar va multimediya materiallaridan keng foydalanadi. Masalan, Buyuk Britaniyaning Open University universiteti butunlay masofaviy ta'limga ixtisoslashgan va ko'p yillar davomida muvaffaqiyatli faoliyat yuritib kelmoqda.

Yevropa Ittifoqi darajasida ham masofaviy ta'limni rivojlantirishga qaratilgan dasturlar

amalga oshirilmoqda. Erasmus+ dasturi masofaviy ta'lim orqali talabalar va o'qituvchilarni almashish imkoniyatlarini kengaytirishga yo'naltirilgan. Ushbu dastur, ayniqsa, pandemiya davrida o'zining ahamiyatini isbotladi. Pandemiya ta'lim tizimiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi va ko'plab universitetlar masofaviy ta'limga o'tishga majbur bo'ldi. Yevropa Ittifoqining qo'llab-quvvatlashi bu jarayonni tezlashtirishga yordam berdi.

Biroq, masofaviy ta'limning rivoji faqat texnologik yechimlar bilan cheklanmaydi. Yevropada pedagogik yondashuvlar va didaktik tamoyillarni moslashtirish ham katta ahamiyatga ega. Masofaviy ta'lim uchun dars metodikasi, baholash tizimlari va talabalar bilan muloqot usullari qayta ko'rib chiqilmoqda. Shvetsiya va Daniya kabi mamlakatlar innovatsion pedagogik metodlarni masofaviy ta'limga integratsiya qilish bo'yicha muvaffaqiyatli tajribaga ega. Ular talabalarni mustaqil o'qishga undash, kreativlikni rivojlantirish va raqamli vositalardan foydalanishni qo'llab-quvvatlaydi.

Shu bilan birga, masofaviy ta'limning muammolari ham mavjud. Yevropadagi ba'zi mamlakatlarda internet infratuzilmasining rivojlanishi yetarli emasligi yoki moliyaviy imkoniyatlarning cheklanganligi sababli bu tizimni to'liq joriy etish qiyinchilik tug'diradi. Bundan tashqari, talabalar va o'qituvchilar o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri muloqotning yo'qligi ta'lim jarayonining sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli, ko'plab universitetlar masofaviy va an'anaviy ta'limni birlashtiruvchi gibridd ta'lim modelini qo'llashga o'tmoqda.

Yevropa mamlakatlari masofaviy ta'limning ijtimoiy ta'sirini ham e'tiborsiz qoldirmaydi. Masofaviy ta'lim imkoniyatlari nogironligi bor talabalar uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Ko'plab universitetlar o'z

kurslarini maxsus ehtiyojlarni hisobga olgan holda moslashtiradi. Shu bilan birga, masofaviy ta'lim mamlakatlar va madaniyatlar o'rtasida ta'lim almashinuvi uchun qulay sharoit yaratib, jamiyatni yanada yaqinlashtiradi.

Yevropada masofaviy ta'lim rivoji davom etmoqda va uning kelajagi texnologik va pedagogik yutuqlar bilan chambarchas bog'liq. Shu bilan birga, ushbu tizimning muvaffaqiyati nafaqat texnologiyalar, balki inson omiliga ham bog'liq. Talabalar va o'qituvchilarning yangi yondashuvlarga tayyorligi, ular orasidagi muloqotni samarali tashkil etish va ta'lim jarayonining inklyuzivligini ta'minlash masofaviy ta'limning muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun asosiy omillar hisoblanadi.

Masofaviy ta'lim Yevropaning ta'lim tizimida inqilobiy o'zgarishlar olib kelmoqda. Bu tizim ta'limni demokratlashtirish va yangi bilimlarni keng ommaga yetkazish uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Shu bilan birga, uni rivojlantirishda mavjud muammolarni bartaraf etish, ilg'or texnologiyalarni tatbiq etish va pedagogik innovatsiyalarni qo'llash zarur. Yevropa mamlakatlari masofaviy ta'limni rivojlantirish orqali nafaqat o'z ta'lim tizimini, balki global ta'lim hamjamiyatining ham yangi bosqichga o'tishiga katta hissa qo'shmoqda.

Masofaviy ta'lim bugungi kunda Yevropa mamlakatlarida nafaqat ta'lim jarayonining muqobil shakli, balki zamonaviy talablarga javob beradigan samarali tizim sifatida o'z o'rnini mustahkamladi. Ushbu ta'lim shakli nafaqat pandemiya davrida dolzarb ahamiyat kasb etdi, balki ta'lim jarayonini demokratlashtirish, uzluksiz ta'limni qo'llab-quvvatlash va bilim olish imkoniyatlarini kengaytirish kabi muhim maqsadlarga erishishda ham muhim rol o'ynadi. Yevropa tajribasi masofaviy ta'limning samaradorligini oshirish va yangi texnologiyalarni integratsiya qilish orqali ushbu tizimning qamrovini kengaytirish mumkinligini namoyish etdi.

Texnologik rivojlanish va raqamli infratuzilmaning takomillashuvi Yevropada masofaviy ta'limning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun asosiy omillardan biri bo'ldi. Buyuk Britaniya, Germaniya, Niderlandiya kabi mamlakatlarning tajribasi, masofaviy ta'lim texnologiyalari, virtual platformalar va interaktiv vositalarning ta'lim jarayoniga joriy etilishi qanday natijalar berishini ko'rsatib berdi. Bu esa masofaviy ta'limning nafaqat yuqori sifatli bilim berishda, balki talabalar o'rtasidagi muloqotni mustahkamlashda ham muhimligini isbotladi.

Masofaviy ta'limning afzalliklari bilan bir qatorda, uning oldida turgan qiyinchiliklar ham muhokama qilindi. Internet infratuzilmasining barcha hududlarda bir xil rivojlanmaganligi, talabalar va o'qituvchilar o'rtasidagi yuzmayuz muloqotning cheklanganligi, shuningdek, o'quv jarayonining individual ehtiyojlarga moslashuvi bo'yicha muammolar hal etilishi lozim bo'lgan asosiy masalalardan biri hisoblanadi. Yevropa mamlakatlarida ushbu muammolarni bartaraf etish bo'yicha olib borilgan izlanishlar va innovatsion yondashuvlar boshqa mintaqalar uchun foydali tajriba sifatida xizmat qilishi mumkin.

Shuningdek, masofaviy ta'limning ijtimoiy ta'siri ham katta ahamiyatga ega. Nogironligi bor talabalar uchun ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish, madaniy xilmaxillikni rivojlantirish va jamiyatda bilim olishga bo'lgan qiziqishni oshirish masofaviy ta'limning muhim yutuqlaridan biridir. Ushbu tizim ta'limga kirish imkoniyatlarini kengaytirib, ko'plab shaxslar uchun o'zini

rivojlantirish va kasbiy mahoratini oshirish imkoniyatlarini yaratadi.

Yevropa mamlakatlaridagi masofaviy ta'limning muvaffaqiyati shuni ko'rsatadiki, ushbu tizimni samarali tashkil etish uchun texnologiyalarni joriy etish bilan bir qatorda, pedagogik yondashuvlarni moslashtirish, o'quv jarayonini individuallashtirish va inklyuzivlikni ta'minlash zarur. Shvetsiya va Daniya kabi mamlakatlarda innovatsion pedagogik metodlarni qo'llashning samarali natijalari boshqa davlatlar uchun namuna bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Kelajakda masofaviy ta'limni yanada rivojlantirish uchun ilmiy izlanishlarni davom ettirish, ilg'or texnologiyalarni joriy etish va xalqaro hamkorlikni mustahkamlash muhim hisoblanadi. Yevropa Ittifoqining Erasmus+ dasturi singari loyihalar ta'lim jarayonining xalqaro qamrovini kengaytirib, talabalar va o'qituvchilarni yangi imkoniyatlar bilan ta'minlaydi. Shu bilan birga, masofaviy va an'anaviy ta'lim shakllarini birlashtiruvchi gibril ta'lim modeli ham istiqbolli yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Masofaviy ta'limning Yevropa tajribasi butun dunyo uchun o'rnak bo'lib xizmat qiladi. Ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va global raqobatbardoshlikni oshirish uchun Yevropaning bu boradagi yutuqlarini chuqur o'rganish va tatbiq etish muhimdir. Shu tariqa, masofaviy ta'limning ijobiy tomonlarini kengaytirish, mavjud muammolarni hal qilish va uning barqarorligini ta'minlash orqali ta'lim tizimining global taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. European Commission. (2020). Digital Education Action Plan (2021-2027). Brussels: European Commission.
URL: <https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/digital-education-action-plan>
2. Moore, M. G., & Kearsley, G. (2011). Distance Education: A Systems View of Online Learning. Belmont, CA: Wadsworth.
3. Holmberg, B. (2005). Theory and Practice of Distance Education. London: Routledge.
4. Bates, T. (2015). Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning. Vancouver: BCcampus Open Textbook Project.
URL: <https://opentextbc.ca/teachinginadigitalage>

OLIV MATEMATIKA KURSINI AMALIYOTGA BOG'LAB O'QITISH METODIKASINI ISHLAB CHIQISH

DARMONOVA ADOLAT

Chirchiq Davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy matematika kursini amaliyot bilan uyg'unlashtirib o'qitishning nazariy va metodik asoslari tahlil qilinadi. Amaliy loyihalar, fanlararo integratsiya va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda tashkil etilgan dars jarayonining samaradorligi, talabalarni kelajakdagi kasbiy faoliyatiga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega ekani ko'rsatib beriladi. Shuningdek, matematika fanini an'anaviy yondashuv bilan cheklanmay, real voqelikdagi muammolarga tatbiq qilish, tanqidiy fikrlash va ijodiy ko'nikmalarni shakllantirish borasidagi yondashuvlar ham yoritiladi.

Kalit so'zlar: oliy matematika, amaliyotga bog'lab o'qitish, fanlararo integratsiya, loyihaviy yondashuv, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические и методические основы преподавания высшей математики с опорой на практику. Демонстрируется эффективность занятий, основанных на проектных работах, междисциплинарной интеграции и использовании современных информационно-коммуникационных технологий, а также их важное значение в подготовке студентов к будущей профессиональной деятельности. Кроме того, раскрываются подходы к применению математических знаний в реальных ситуациях, развитию критического и творческого мышления, выходящие за рамки традиционных методов обучения.

Ключевые слова: высшая математика, практико-ориентированное обучение, междисциплинарная интеграция, проектный подход, информационно-коммуникационные технологии

Abstract: This article explores the theoretical and methodological foundations of teaching higher mathematics through practice-oriented approaches. It highlights the effectiveness of lessons that employ project-based tasks, interdisciplinary integration, and modern information and communication technologies, demonstrating their significant role in preparing students for future professional endeavors. Additionally, various strategies for applying mathematical concepts in real-world contexts, fostering critical and creative thinking, and going beyond traditional teaching methods are discussed.

Keywords: higher mathematics, practice-oriented teaching, interdisciplinary integration, project-based approach, information and communication technologies

Oliy matematika kursini amaliyotga bog'lab o'qitish bugungi kunda talabalarining nazariy bilimlarini mustahkamlash, ijodiy va analitik fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish hamda kelajakda o'quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, matematika fundamental fan sifatida ko'plab ixtisosliklar va kasb-hunarlar uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Shuning uchun uni real hayotiy vaziyatlar bilan bog'lab o'rganish, xususan, muhandislik, iqtisod, informatika, fizika singari turli sohalar bilan integratsiyalash, talabalarni mavzuga yanada qiziqtiradi hamda olingan

bilimlarning amaliy ahamiyatini yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Avvalo, oliy matematika bo'yicha amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim jarayonini to'g'ri tashkil etishda o'quv reja va dasturlarini takomillashtirish talab etiladi. Shuningdek, bu jarayonda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interaktiv metodlar va raqamli ilovalardan keng foydalanish zarur. Masalan, differensial tenglamalar yoki integral hisobni o'rganishda, real muammolar va sanoat jarayonlaridan olingan misollar tahlil qilinishi kutilgan samarani oshiradi. Bu usul talabalar oldida doimiy savol tug'iladigan "Matematika

hayotda nima kerak?” degan shubhali munosabatdan xalos bo‘lishga imkon yaratadi. Amaliy misollar orqali esa matematikaning real muammolarni yechishdagi o‘rni va ahamiyati aniq ifodalanadi.

Mazkur jarayonda o‘quvchilarga yakka tartibda yoki guruhli shaklda beriladigan loyiha topshiriqlari muhim rol o‘ynashi mumkin. Loyiha yondashuvi orqali talabalar eksperimental ma’lumotlarni yig‘ish, ular ustida statistik tahlil o‘tkazish, olgan natijalarini turli model tenglamalarga solishtirish kabi jarayonlarni o‘rganadilar. Bunda matematikaning nazariy qoidalari real ma’lumotlar bilan qanchalik uyg‘un kelishi, model xarakteristikalarini baholashda qanday xatoliklar yuzaga kelishi, bu xatoliklarni minimallashtirish uchun qanday metodlardan foydalanish zarurligi haqidagi masalalar chuqur tahlil qilinadi. Shuningdek, loyiha davomida zamonaviy raqamli dasturlar (MATLAB, Maple, Mathematica va h.k.) yoki elektron jadval vositalaridan foydalanish talabalarni kelajak mehnat bozorida zarur bo‘ladigan texnik ko‘nikmalar bilan ham qurollantiradi.

Amaliyotga bog‘lab o‘qitish metodikasi shakllanishida o‘qituvchining mahorati, uning o‘z sohasiga oid yangiliklardan xabardorligi va kreativ yondashuvi katta ahamiyatga ega. O‘qituvchi har bir mavzuni hayotiy misollar bilan mustahkamlab, integratsiyalashgan topshiriqlar tayyorlaydi, amaliy mashg‘ulotlarni shunday loyihalashtiradiki, bunda talabalar dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylanishadi. Masalan, sanoat korxonasining ishlab chiqarish jarayonidasarfmateriallarini hajmini aniqlash yoki transport logistikasini optimallashtirish kabi real masalalar o‘quvchilarda matematikaning qo‘llanilish doirasi juda keng ekanini va real iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qilishini namoyish etadi.

Talabalarda fanlarga nisbatan qiziqish uyg‘otish, ularda tanqidiy fikrlash va mustaqil izlanish ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun baholash jarayonlariga ham yangicha yondashuv kerak bo‘ladi. An’anaviy yozma

yoki test nazoratining o‘rnida amaliy loyihalar, turli sohalaridagi real muammolarni matritsalar, funksiyalar, ehtimollar nazariyasi va boshqa oliy matematika bo‘limlari yordamida hal qilish singari topshiriqlarni baholash metodikasi ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Bu orqali baholash jarayoni fan uchun zarur bo‘lgan nazariy bilish darajasini aniqlash bilan cheklanib qolmay, balki o‘quvchilarni yuksak bilimlar bilan qurollantirishga, ijodiy yondashuvlari va amaliy mahoratini shakllantirishga xizmat qiladi.

Keyingi bosqichda o‘qitishni mustahkamlash va samaradorligini oshirish maqsadida talabalarning o‘qish jarayonidagi yutuqlarini tahlil qilish, ularni qo‘llab-quvvatlashning samarali usullarini joriy qilish zarur. Bunda muntazam va muloqotga asoslangan aks ta’sir (feedback) orqali har bir talabaga o‘zi duch kelayotgan qiyinchiliklarni yengib o‘tish yo‘llari ko‘rsatilib, fan o‘qituvchisi bilan mustahkam hamkorlik aloqasi o‘rnatiladi. Shuningdek, o‘quv jarayoni yakunida talabaning olgan bilimlari va malakalari reallikda qanday namoyon bo‘layotgani, qonuniyat hamda metodik ko‘rsatmalarni qay darajada o‘zlashtirganini monitoring qilish muhim. Bu o‘quv rejasini takomillashtirish, dars uslublarini doimiy yangilab borish va real sektor bilan aloqalarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Oliy matematika kursini amaliyotga bog‘lab o‘qitish metodikasini ishlab chiqish – talabalarning matematika fanini mohiyatan chuqur anglashini, ijodiy fikrlashni, ilmiy-nazariy qoidalarni turli sohalaridagi real muammolar bilan bog‘lab yecha olish kompetensiyalarini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Ushbu metodika oliy ta’lim tizimida fanlararo integratsiya tamoyillariga uyg‘un bo‘lib, bitiruvchilarni mehnat bozoriga raqobatbardosh, yuqori malakali, innovatsion fikrlashga ega kadrlar sifatida tayyorlashga yo‘naltiriladi. Natijada matematikaning turli kasb-hunarlar uchun nazariy poydevor sifatidagi roli yanada yorqinroq namoyon

bo'ladi.

Oliy matematika kursini amaliyotga bog'lab o'qitish metodikasiga oid ilmiy adabiyotlarda, avvalo, matematikaning nazariy mazmunini turli kasbiy sohalar bilan integratsiyalash muhim o'rin tutishi ta'kidlanadi. Xususan, zamonaviy o'qitish texnologiyalari rivojlanishi bilan bog'liq ravishda pedagogik tadqiqotlarda ko'plab izlanishlar olib borilgan. Matematikaning nazariy qoidalarini real hayotiy muammolar, iqtisodiy hisob-kitoblar yoki muhandislik masalalari bilan bog'lash faqatgina ko'nikma va malakalarni shakllantirish bilan cheklanmay, balki talabalarda tanqidiy va ijodiy fikrlash rivojiga ham xizmat qilishi, Demidovich (1972), Polya (1957), shuningdek, Rossiya va G'arb davlatlarida olib borilgan zamonaviy izlanishlarda (Radford, 2008; Sierpiska, 1994) qayd etiladi.

Mahalliy olimlar, jumladan, Sharipov (2019) o'qitish jarayonida kasbiy amaliyot bilan bog'liq loyihalarni kiritish matematika faniga nisbatan talabalar motivatsiyasini kuchaytirishini alohida ta'kidlaydi. Ayniqsa, iqtisodiy yo'nalishda tahsil olayotgan talabalar uchun zarur bo'lgan matematik modellash ko'nikmalari, muhandislik sohasidagi talabalar uchun esa fizik jarayonlarni hisoblash, chizma geometriya va texnik rasmlarni aniq asoslashda qo'llaniladigan matematik usullar dolzarbligi haqida so'z yuritiladi. Karimov (2020) o'z tadqiqotlarida mazkur integratsion yondashuvni amaliy misollar bilan boyitish, dars jarayonida maxsus dasturiy vositalar va interaktiv platformalardan foydalanish usullarini taklif qiladi.

Xorijiy ilmiy adabiyotlarda (Boaler, 1999; Niss, 2010) matematikaning amaliy yo'nalishga oid loyihaviy topshiriqlar orqali o'qitilishi butun ta'lim jarayoni samaradorligini oshirishi, o'quvchilar bilimni nafaqat yodlash, balki real vaziyatlarda qo'llashni ham o'rganishlarini ta'minlashi ham alohida qayd etiladi. Amaliy topshiriqlar jarayonida talabalar matematik tushunchalar mohiyatini yanada chuqurroq

anglaydilar, chunki ko'pincha nazariy masalalar hayotiy vaziyatda qanday ahamiyatga ega ekani ular uchun darsliklardan ko'ra loyihaviy ishtirok orqali ravshanroq bo'ladi. Shu bois, Boaler va uning hamkasblari ta'kidlashicha, matematik kompetensiyalarni rivojlantirish individual yoki guruhviy izlanish, tajribalar, simulatsion loyihalar bilan boyitilgan o'quv muhiti yaratilgandagina aniq natijaga olib keladi.

Matematikaning an'anaviy usulda o'qitilishi ko'pincha talabalar tomonidan "hayotda hech qachon kerak bo'lmaydigan abstrakt qoidalar" sifatida qabul qilinishi mumkinligi, buning oldini olishda bu fanni boshqa amaliy fanlar bilan sinergiyada o'qitish zarurligi ko'plab izlanishlarda (Xolmurodova, 2021; Norov, 2018) ta'kidlanadi. Bunda, birinchidan, talabalar o'z kelajak kasbiga oid aniq misollardan foydalanib, matematik usullarni o'rganish barobarida real sektorda vujudga keladigan muammolarga ham nazariy yechim topishga o'rganadilar. Ikkinchidan, takomillashtirilgan baholash tizimlarida amaliy loyihalar, kasbiy faoliyatga bog'liq masalalar va ijodiy yondashuvlar hisobga olinganida, ularning fan bo'yicha umumiy kompetensiyasi sezilarli ravishda yuksaladi.

Shu bilan birga, amaliy masalalarni o'qitish metodikasiga kiritishda matematika kursining metodik ko'rsatmalari, darslik va qo'llanmalarini qayta ko'rib chiqish zarurati ham vujudga keladi. Bu borada Davydov (1990), Bibler (2013) kabi olimlar zamonaviy didaktik prinsiplarga asoslangan o'qitishning inqiroz nuqtalari va imkoniyatlari haqida gapirib, fanni amaliyot bilan bevosita bog'lash ta'lim tizimi islohotlarining eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib qolishi kerakligini uqtiradi.

Xulosa qilib aytganda, oliy matematika kursini amaliyot bilan integratsiyalash masalasi ko'plab mahalliy va xorijiy tadqiqotchilar tomonidan ko'rib chiqilgan bo'lib, asosiy urg'u matematikaning abstrakt nazariy bazasini hayotiy misollar, kasbiy jarayonlar va real ma'lumotlarga uyg'unlashtirishga qaratiladi.

matematikaning nazariy qoidalarini hayotiy faoliyatida qo'llash imkoniyatlarini to'liq anglaydi, fanga bo'lgan qiziqishlarini yanada oshiradi va uzoq muddatli, mustahkam kompetensiyalarga ega bo'lib yetishadi.

-

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA BADIY ADABIYOTNI BOLALAR ONGIGA SINGDIRISHDA SAHNALASHTIRISH O'YININING VAZIFALARI

DAMINOVA SHOXISTA FARXODOVNA

Jizzax davlat pedagogika universiteti "Maktabgacha va boshlang'ich yo'nalishlarida masofaviy ta'lim kafedrasi katta o'qituvchisi"

Annotatsiya: Maktabgacha ta'limda badiiy adabiyotni bolalar ongiga singdirishda sahnalashtirish o'yinining asosiy vazifasi - bolalarning birgalikdagi faoliyatini tashkil qilish, ijtimoiy voqelik, badiiy asar yoki ertaklarning ijtimoiy xulq-atvor ko'nikmalari tajribasini faol o'zlashtirishga imkon beradi. Natijada bola dunyoni aqli, qalbi bilan anglab, yaxshilik va yomonlikka munosabat bildiradi. Ko'plab muammoli vaziyatlarni qahramon nomidan bilvosita hal qilish, qiyin muloqot va uyatchanlikni yengishga o'rgatiladi.

Kalit so'zlar: sahnalashtirish faoliyati, ijodiy rivojlanish, xulq-atvor, fikrlash, nutq, muloqot, aktyorlik qobiliyati

Аннотация: Основная задача игры-драматизации при внедрении художественного творчества в сознание детей дошкольного образования – организовать совместную деятельность детей, активно осваивать опыт социальной действительности, художественных произведений или сказок. В результате ребенок понимает мир умом и сердцем и реагирует на хорошее и плохое. Косвенно решая многие проблемные ситуации от имени героя, его учат преодолевать трудности в общении и застенчивость.

Ключевые слова: постановочная деятельность, творческое развитие, поведение, мышление, речь, общение, актерское мастерство.

Abstract: The main task of the dramatization game in instilling fiction into children's minds in preschool education is to organize children's joint activities, to actively master the experience of social reality, artistic works or fairy tales. As a result, the child understands the world with his mind and heart and reacts to good and bad. Indirectly solving many problematic situations on behalf of the hero, he is taught to overcome difficult communication and shyness.

Key words: staging activity, creative development, behavior, thinking, speech, communication, acting skills

KIRISH Bugungi kunda maktabgacha ta'lim va tarbiya muammosi keng va tubdan hal etilayotgan, maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagoglari oldida turgan vazifalar murakkablashib borayotgan bir paytda bolalarni erta yoshdan sahnalashtirish va teatr faoliyati bilan tanishtirish vazifasi juda muhim bo'lib qolmoqda. Maktabgacha ta'limda badiiy adabiyotni bolalar ongiga singdirishda sahnalashtirish o'yinining asosiy vazifasi bolalarning birgalikdagi faoliyatini tashkil qilish, ijtimoiy voqelik, badiiy asar yoki ertaklarning ijtimoiy xulq-atvor ko'nikmalari tajribasini faol o'zlashtirishga

imkon beradi. Natijada bola dunyoni aqli, qalbi bilan anglab, yaxshilik va yomonlikka munosabat bildiradi.

Ko'plab muammoli vaziyatlarni qahramon nomidan bilvosita hal qilish, qiyin muloqot va uyatchanlikni yengishga o'rgatiladi. Sahnalashtirish faoliyati insonning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish zamonaviy ijtimoiy tuzilmaning ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy yo'nalishlarining tarkibiy qismidir. "Ijodkorlik" so'zi ijtimoiy ma'noda o'tmish tajribasida uchramagan, individual va ijtimoiy ma'noda biror narsani izlash, tasvirlash ma'nosini bildiradi.

Ijodiy faoliyat - bu yangilikni tug'diruvchi faoliyat; shaxsiy "men" ni aks ettiruvchi yangi mahsulotni yaratishning erkin san'ati. Ijodkorlik nafaqat moddiy va ma'naviy madaniyatda yangi narsalarni yaratish, balki insonning o'zini, birinchi navbatda, ma'naviy sohada takomillashtirish. Bolalarni o'rab turgan hamma narsa ko'p jihatdan ularning kayfiyatini belgilaydi, narsalarga, harakatlarga va hatto o'zlariga nisbatan u yoki bu munosabatni shakllantiradi. Bola ko'rish (vizual analizator), eshitish (eshitish analizatori) va harakatlar (motor analizator) yordamida atrofdagi dunyo bilan tanishadi. Bu shuni anglatadiki, bolani o'rab turgan hamma narsa bu hislarni rivojlantirishi va zarur psixologik qulaylikni ta'minlashi kerak.

Badiiy adabiyotni bolalar ongiga singdirishda sahnalashtirish o'yinining asosiy bolalarning birgalikdagi faoliyatini tashkil qilish, ijtimoiy voqelik, badiiy asar yoki ertaklarning ijtimoiy xulq-atvor ko'nikmalari tajribasini faol o'zlashtirishga imkon beradi. Natijada bola dunyoni aqli, qalbi bilan anglab, yaxshilik va yomonlikka munosabat bildiradi. Ko'plab muammoli vaziyatlarni qahramon nomidan bilvosita hal qilish, qiyin muloqot va uyatchanlikni yengishga o'rgatiladi. Sahnalashtirish faoliyati bilan shug'ullanish nafaqat bolalarni go'zallik dunyosiga olib keladi, balki rahm - shafqat va hamdardlik qobiliyatini uyg'otadi, fikrlash va kognitiv qiziqishni faollashtiradi, eng muhimi, uning ijodiy imkoniyatlarini ozod qiladi va bolaning jamoada psixologik moslashuviga yordam beradi.[1]

Sahnalashtirish faoliyatini o'rganish bo'yicha bir qancha olimlarimiz tomonidan turlicha talqin qilingan.

Sahnalashtirish faoliyati, deb yozadi Yu.A.Tsapkova, - bu uning ishtirokchilarida hissiyotlar (sezgilar), his-tuyg'ular, emotsiya, tafakkur, tasavvur, fantaziya, diqqat, xotira, iroda, shuningdek, ko'plab bilim va

ko'nikmalarni (nutq, muloqot, tashkilotchilik, harakatchanlik va boshqalar) rivojlantirishga qaratilgan faoliyat.[2]

"Teatr - bu go'zal san'at. U insonni olijanob qiladi va tarbiyalaydi. Teatrni chin dildan sevgan kishi undan doimo donolik va mehr-muruvvatni olib ketadi" Sahnalashtirish va sahna harakatlarining yaqinligi birinchisida aktyorning o'yinidagi kabi elementlarning mavjudligi bilan belgilanadi. Shuningdek, bolalar o'yinlarining ijodiy boshlanishini chuquro'rgangan K.S.Stanislavskiysahnadagi aktyorning holatida va u yoki bu o'yinda rol o'ynaydigan bolada o'xshashliklarni topdi. Bunday o'xshashlik shundaki, ikkala holatda ham, birinchi navbatda, insonning his-tuyg'ulari va xissiyotlarini qamrab oladi [3]

M.N.Maxaneva sahnalashtirish faoliyatining ta'limiy imkoniyatlari kengligini yoritgan. Sahnalashtirilgan tomoshada ishtirok etib, bolalar tashqi dunyo va uning xilma-xilligi bilan obrazlar, ranglar, tovushlar orqali tanishadilar, mohirona qo'yilgan savollar ularni o'ylashga, tahlil qilishga, xulosalar chiqarishga va umumlashtirishga majbur qiladi. bolalar bog'chasida teatr faoliyati bo'yicha mashg'ulotlar mazmuniga e'tibor qaratish maqsadga muvofiqdir. Bularga quyidagilar kiradi:[4]

- qo'g'irchoq teatrlarini tomosha qilish va ular haqida suhbatlashish;
- dramatizatsiya o'yinlari;
- turli ertaklarni sahnalashtirishga tayyorlash va ijro etish;
- ijroning ifodaligini rivojlantirish uchun mashqlar;
- badiiy asarlar taxlili bo'yicha alohida mashqlar;
- bolalarning ijtimoiy va hissiy rivojlanishi uchun mashqlar.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sahnalashtirish faoliyati bolalarning tasavvurini va ijodiy fikrlashini rag'batlantirishning noan'anaviy metod

va usullarini takomillashtirish. Hikoyalar yaratish, badiiy asarlarni ijro etish jarayonida rolli dialogik va monologik nutqiy qobiliyatini rivojlantirish uchun shart - sharoitlar yaratish tavsiyalarini ishlab chiqadi.

Maktabgacha ta'limda badiiy adabiyotni bolalar ongiga singdirishda sahnalashtirish o'yinining asosiy vazifalari:

1. Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartiga muvofiq bolalarni sahnalashtirish faoliyati uchun sharoit yaratish (teatrning har xil turlarini yaratish, dekoratsiyalar, shirmalar, teatr o'yinlarining kartotekalari va boshqalar).

2. Teatrning har xil turlari bilan izchil tanishtirish; Repertuari ertak va bolalar adabiyoti namunalari asosida yozilgan inssenirovkalardan, mumtoz dramaturgiyaning bolalar uchun mo'ljallangan namunalaridan, bolalar bop pyesalaridan iborat. Dramatik (yosh tomoshabinlar teatri) va qo'g'irchoq teatri kabi turlari bor.

3. Bolalar lug'atini boyitish va faollashtirish, bolalarni asosiy teatr atamalari bilan tanishtirish.

Teatr, Dramaturg, Rejissyor, Orkestr, Dirijyor, Kompozitor, Aktyor, Qo'g'irchoq teatri...

4. Bolalarda kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirish: kattalar va bolalar bilan muloqot qilish qobiliyati, og'zaki muloqot qoidalariga tayanib, ertakni ijro etish jarayonida rolli dialoglarni qurish qobiliyatini rag'batlantirish.

5. Bolalarda teatr va ijodiy qobiliyatlarni, teatr madaniyati ko'nikmalarini shakllantirish. Intonatsiya, imo-ishoralar, mimika, pantomimika, diksiya, temp, ovoz kuchi.

6. Qo'g'irchoq teatri qahramonlarini qo'shimcha materiallardan yasash mumkinligini o'rgatish: karton, pastki qismida barmoqlar uchun ikkita teshik ochish; gugurt qutilari; tennis ko'ptoklari; plastik qoshiqlar;

bir marta ishlatiladigan idishlar: laganlar, stakanlar, qoshiqlar; paypoq, qo'lqop; plastik butilkalar; tabiiy material va boshqalar.

Sahnalashtirish faoliyatini rivojlantirish uchun sharoit yaratish kerak. Buning uchun pedagoglar bolalarni yoshligidan badiiy so'zni diqqat bilan tinglashga, unga hissiyot bilan munosabat bildirishga, bolalar qofiyalari, qo'shiqlari, she'rlariga, shu jumladan rag'batlantiruvchi dialogga murojaat qilishga o'rgatib boriladi;

- bolalarning sahnalashtirish faoliyatiga qiziqishini rivojlantirish, qo'g'irchoq teatri qahramonlari bolalar bilan muloqotga kirishadigan va sahna ko'rinishlarini namoyish etadigan vaziyatlarni yaratish;

- sahnalashtirish uchun kerakli sahnani jihozlash haqida g'amxo'rlik qilish: teatr o'yinchoqlarini sotib olish, o'z qo'llari bilan turli o'yinchoqlarni yasash, kostyumlar, dekoratsiya, atributlar yasash;

- sahnalashtirish uchun adabiy asarlarni tanlashga jiddiy e'tibor berish: bolalar uchun tushunarli, axloqiy g'oya, rivojlanib boruvchi voqealar, turli rang-barang qahramonlar, ijobiy xususiyatlarga ega belgilar juda muhim. Bolalarni sahnalashtirish faoliyatiga o'rgatish bo'yicha ishlar to'rt yo'nalishda faol olib borish kerak:

- Pedagoglar bilan ishlash:

- Bolalar bilan ishlash:

- Ota-onalar bilan ishlash:

- Jamoat bilan ishlar:

Pedagoglar bilan ishlashning asosiy yo'nalishlari va shakllari:

• Suhbatlar

• Maslahatlashuvlar

• Ochiq mashg'ulotlar, seminar treninglar

• Ishbilarmonlik o'yinlari

• Davra suhbatlari

Bolalar bilan ishlashning asosiy yo'nalishlari va shakllari:

• Qo'g'irchoq teatrlarini tomosha qilish

BOSHLANGICH SINIF O'QUVCHILARINI MANTIQUIY FIKRLASHGA O'RGATISH

G'AFFOROVA ZARNIGOR-Jizzax davlat pedagogika univeristeti stajyor
o'qituvchisi

PARDABOYEVA DILSHODA- Jizzax davlat pedagogika univeristeti stajyor
o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida mantiqiy fikrlashni shakllantirishning ahamiyati, uni rivojlantirishga oid metod va usullar hamda turli ta'lim jarayonlariga qo'llash tajribalari yoritilgan. Mantiqiy fikrlashni erta rivojlantirish bolalarda mustaqil qaror qabul qilish, tahliliy yondashuv va ijodkorlik kabi ko'nikmalarni takomillashtirishga xizmat qilishi ta'kidlangan. Shuningdek, maqolada oilaviy muhit, o'qituvchining kompetensiyasi va zamonaviy texnologiyalarni o'quv jarayonida to'g'ri qo'llashning ijobiy ta'siri ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: mantiqiy fikrlash, boshlang'ich sinf, interfaol metodlar, ijodiy fikrlash, o'quv jarayoni, oilaviy tarbiya, zamonaviy texnologiyalar, pedagogik yondashuv

Аннотация: В данной статье рассматривается важность формирования логического мышления у учеников начальных классов, а также описываются методики и подходы, направленные на развитие логических навыков в образовательном процессе. Подчеркивается, что раннее развитие логического мышления способствует совершенствованию у детей самостоятельного принятия решений, аналитического подхода и творческих умений. Кроме того, особое внимание уделяется роли семейной среды, компетентности учителя и современным технологиям в образовательном процессе.

Ключевые слова: логическое мышление, начальные классы, интерактивные методы, творческое мышление, учебный процесс, семейное воспитание, современные технологии, педагогический подход

Abstract: This article highlights the importance of developing logical thinking in elementary school students, focusing on methods and strategies for fostering logical skills within the educational process. It emphasizes that early development of logical thinking enhances children's ability to make independent decisions, apply analytical approaches, and cultivate creativity. The article also underlines the positive impact of the family environment, teacher competence, and the appropriate use of modern technologies on the learning experience.

Keywords: logical thinking, elementary school, interactive methods, creative thinking, learning process, family upbringing, modern technologies, pedagogical approach

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun mantiqiy fikrlashni rivojlantirish jarayoni ta'limdagi eng dolzarb masalalardan biri bo'lib, u nafaqat akademik muvaffaqiyat, balki bolaning umummadaniy shakllanishi va kelgusidagi ijodiy salohiyati uchun ham muhim ahamiyatga ega. Mantiqiy fikrlash, avvalo, mustaqil xulosa chiqarish, sabablilik aloqalarini aniqlash va nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg'unlashtirish ko'nikmalarini rivojlantiradi. O'quvchilarning

bilish faoliyatida faqat yodlash va eslab qolish emas, balki murakkab muammolarni tahlil qilish, sintez qilish va xulosa chiqarish ham asosiy mezon hisoblanadi. Shuning uchun boshlang'ich sinf bosqichidan boshlab mantiqiy fikrlashga alohida e'tibor qaratish zarur.

Mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgandidaktik jarayonlar ichki vatashqi omillar ta'sirida shakllanadi. Ichki omillar deb, eng avvalo, bolaning rivojlanish xususiyatlari,

qiziqishlari va motivatsiyasi nazarda tutiladi. Bolalar tabiatan o'tkir kuzatuvchanlikka ega, ular atrof-muhitni o'zlaricha tushunishga, har xil obyektlar va hodisalar orasidagi o'zaro bog'liqlikni topishga intiladilar. Yosh bolaning hozirjavoblighi va savol berishga bo'lgan ishtiyoqi – mantiqiy fikrlash salohiyatining tabiiy asoslaridan biridir. Tashqi omillar esa, ta'lim muassasasida yaratilgan shart-sharoitlar, o'qituvchining bilim va ko'nikmalari, metodik qo'llanmalar, darsliklar hamda oiladagi tarbiya bilan bog'liqdir. Mantiqiy tafakkurni shakllantirishda bolaning kundalik tajribasi, orttirgan bilimlari va shaxsiy hayotiy holatlar bilan uzviy bog'liqlikda bo'lishi juda muhim.

Ta'lim jarayonida mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda qo'llaniladigan metodlar turlicha bo'lishi mumkin. Eng samarali yo'llardan biri – interfaol usullardan foydalanishdir. Masalan, rolli o'yinlar, kichik guruhlarda muhokama qilish, turli topshiriqlarni ijodiy yechish vazifalari bolalarga faollik bag'ishlaydi. Interfaol metodlar, avvalo, bolalarni mustaqil fikrlashga, o'z qarashlarini himoya qilishga o'rgatadi. Bunday mashg'ulotlarda o'quvchilar o'zaro muloqot qilib, o'z mulohazalarini taqqoslash, to'g'riligini isbotlash va kerak bo'lsa, boshqalarining nuqtayi nazarini qabul qilishga o'rganadilar. O'quvchining mustaqil yoki jamoa bo'lib mulohaza yuritishi, uniki bo'lmagan g'oyalarni ham tahlil qilishga majbur qiladi va shu tariqa fikrlash diapazonini kengaytiradi.

Mantiqiy fikrlashni shakllantirishda savollarni to'g'ri qo'yishning ham ahamiyati kattadir. Dars jarayonida o'qituvchi ko'pincha tayyor javoblarga yo'naltiradigan savollar berish bilan cheklanib qolishi mumkin. Natijada, o'quvchilarda o'sha javobni yodlab olish ko'nikmasi rivojlanadi, xolos. Bunday holda, mantiqiy fikrlashning targ'ib etilishi cheklangan darajada qoladi. Shuning uchun o'qituvchi taklif qiladigan savollar turlicha, murakkablik darajasi to'g'ri tanlangan va asosiy maqsad bolani yangi, o'zi ilgari o'ylab

ko'rmagan xulosaga olib kelish bo'lishi lozim. Misol uchun, o'quvchilar biror matematik masalani yechayotganda "Nima uchun bunday usul bilan yechish mumkin?" yoki "Boshqa yo'l bilan ham hal qilish imkoni bormi?" kabi savollar berilishi kerak. Bunday yondashuv orqali o'quvchilar topgan javoblarini dalillar bilan isbotlashga, yechimning muqobil usullarini qidirishga o'rgatiladi. Bu esa kuzatuvchanlik, tahlil, taqqoslash, umumlashtirish kabi mantiqiy amallarning shakllanishida muhim o'rin tutadi.

Shuningdek, boshlang'ich sinfda darslik va qo'llanmalarni tanlashda yoki ularni tuzishda ham mantiqiy fikrlashni kamol toptiruvchi topshiriqlarga ahamiyat berish zarur. Matematika, ona tili yoki tabiatshunoslik darsliklarida nafaqat aniq ma'lumotlar, balki tadqiqotga asoslangan vazifalar ham bo'lishi kerak. Masalan, qaysidir matnda keltirilgan hikoya yoki maqol haqida savollar berilganda, o'quvchilarning bevosita matndan topadigan javoblardan tashqari, ma'noni chuqurlashtiruvchi, turli mulohazalarga sabab bo'ladigan xulosalar chiqara olishlariga rag'batlantirilishi lozim. Bunda "Bu hikoyadan qanday ibrat olsa bo'ladi?" yoki "Muallif shu holat orqali nimani ko'rsatmoqchi bo'lgan?" kabi savollar o'quvchining fikrlash doirasini kengaytiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari hali bolalik psixologik xususiyatlarini saqlab qolgan bo'lishiga qaramasdan, ularning mantiqiy fikr yuritish potentsiali juda baland. Ular rasmlar, o'yinlar, modellashtirish va ko'rgazmali qo'llanmalar orqali o'z tajribasini boyitib, abstrakt tushunchalarni asta-sekin tushunib boradilar. Shu sababli mantiqiy fikrlashga doir mashg'ulotlarni o'yin shaklida, qiziqarli topshiriqlar orqali tashkil etish ayni muddao bo'ladi. Masalan, turli mavzularga doir labirintlar, qiyoslashni talab qiladigan rasmiy topishmoqlar yoki fikr zanjirlari bolaning ongida bog'lanishlarni o'rnatish, mustahkamlash va chuqur tushunishga xizmat qiladi. O'yin vaqtida bola natijaga erishish

uchun qaysi qadamlarni bosish, qanday xulosa qilish, qanday qoidalar asosida harakatlanish kerakligini o'ylaydi va shu tariqa mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi.

Mantiqiy tafakkur bola hayotida barvaqt shakllanishi zarur bo'lgan bo'lsa-da, bu jarayonni ma'lum bosqichlarga bo'lib ko'rib chiqish ham muhim. Birinchi bosqichda bola muayyan narsalar orasidagi o'xshash va farqli jihatlarni aniqlashni o'rganadi, aniq tasniflash ko'nikmalarini egallaydi. Ikkinchi bosqichda esa, bola qandaydir voqea yoki tasvir ortida yashiringan sabablarni anglashga harakat qiladi. Endilikda u "Nima uchun?" savolini yanada chuqurroq qo'yib, olgan bilimlarini umumlashtiradi. Uchinchi bosqichda bola mustaqil ravishda xulosa chiqarishni o'rganadi va o'z fikrini dalillar bilan asoslashga harakat qiladi. Aynan shu bosqichlarda o'qituvchi tomonidan puxta ishlab chiqilgan metodik yondashuvlar, turli mashqlar va savol-javoblar orqali bola ongi izchil rivojlanib boradi.

Maktabda o'qitiladigan boshqa fanlar bilan mantiqiy fikrlashni uzviy bog'lash hamsamarali yechimlardan biridir. Masalan, tasviriy san'at darsida biror suratning kompozitsiyasini tahlil qilish orqali o'quvchilar o'zlarining badiiy didlari bilan birga, bo'laklarning o'zaro joylashuvi, ranglar uyg'unligi haqida mantiqiy xulosalar chiqarishi mumkin. Ona tili yoki chet tili darslarida gap tuzilishini tahlil qilish, so'z turkumlarini taqqoslash, sinonim va antonimlarni qiyoslash orqali ham mantiqiy fikrlashni mustahkamlash mumkin. Tabiatshunoslik yoki geografiya fanlarida turli jarayonlar, ob-havo o'zgarishi, o'simliklar va hayvonlar hayoti singari mavzular bola hayratini uyg'otadi va uni sabablilik aloqalarini tushunishga undaydi. Demak, har bir fandagi mavzularni o'zaro bog'lash, o'qituvchiga ko'plab pedagogik imkoniyatlar yaratadi.

Shuningdek, oiladagi tarbiya ham mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda katta o'rin tutadi. Boshlang'ich sinf o'quvchisi kunning katta qismini oilaviy muhitda o'tkazgani uchun, ota-onalar bolaga kitob o'qish, ijodiy

faoliyatlar bilan shug'ullanish, turli savollar berish va ularni birgalikda muhokama qilish orqali yordam berishlari lozim. Uyda ham shunchaki "buni eslab qol" deyish o'rniga, "nega bunday ekan?", "boshqa yo'li ham bormi?" kabi savollar bilan o'quvchining ongini bir oz bo'lsa-da tebratish, uni mulohaza yuritishga undash foydali bo'ladi. Bolaning mustaqil ravishda javob topishga, ayni paytda, adashishdan ham qo'rqmaslikka o'rgatilishi ularning ijodiy salohiyatini kuchaytiradi. Zero, mantiqiy fikrlash xatolardan to'g'ri xulosa chiqarish ko'nikmasiga ham asoslanadi.

Boshqa tomondan, boshlang'ich sinf o'quvchilarini mantiqiy fikrlashga o'rgatish jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ham maqsadga muvofiqdir. Kompyuter o'yinlari yoki mobil ilovalar orasida aynan mantiqiy topshiriqlarni o'z ichiga olgan programmalar talaygina. Albatta, bolani texnologiyaga ortiqcha bog'lab qo'yish yaxshi emas, ammo ularning tarbiyaviy, o'quv-uslubiy imkoniyatlarini to'g'ri yo'naltirish zarur. Masalan, mantiqiy jumboqlarni yechish, musobaqa tarzida test ishlash, virtual tajribalar o'tkazish – bularning barchasi bola qiziqishini uyg'otadi va mustaqil tadqiqotchilik ruhini qo'llab-quvvatlaydi. Shunday tarzda raqamli texnologiyalarni o'quv jarayoniga sinchkovlik bilan joriy qilish mantiqiy fikrlashni yana-da samarali rivojlantirishi mumkin.

O'qituvchining kompetensiyasi bu jarayonda hal qiluvchi o'rinni egallaydi. Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish yo'lida o'qituvchi nafaqat darsni rejalashtirish yoki mashqlar tuzish bilan cheklanib qolmasligi kerak, balki o'quvchilarga yetakchi, yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi, rag'batlantiruvchi murabbiy bo'lishi lozim. Bolalar to'g'ri yoki noto'g'ri javoblar berganida, o'qituvchi mehr va e'tibor bilan ularning fikrni qanday asoslashga urinayotganini tinglashi, xatolar ustida birga ishlashi, har bir muvaffaqiyatni esa munosib tarzda qadrlashi zarur. Bunday muloqotda bola o'qituvchining adolatini, dalillarni tan olish va rad etish qobiliyatini

his qiladi. Bolalarda intellektual jasorat, o'z fikrini ochiq bildirish, keragida "adashishdan" qo'rqmaslik kabi xususiyatlar shakllanadi. Bu esa mantiqiy fikrlash barobarida shaxsiy kamolotga ham xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarini mantiqiy fikrlashga o'rgatish – umumiy ta'limdagi muhim bosqichlardan biri bo'lib, u bolalarda ijodiy va mustaqil tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiladi. Bolaning kelajakdagi muvaffaqiyati nafaqat ayrim fanlardagi yutuqlarga, balki uning keng fikrlash ko'nikmasiga ham bog'liq. Mantiqiy fikrlash bolaga mustaqil qaror qabul qilishni, murakkab masalalarni bosqichma-bosqich hal qilishni, turli manbalardan

olingan ma'lumotlarni tahlil qilib, o'z hayotiy tajribasiga mos xulosalar chiqarishni o'rgatadi. Ta'lim jarayonida interfaol metodlar, qiziqarli topshiriqlar, oilaviy muhit va zamonaviy texnologiyalardan to'g'ri foydalanish orqali o'quvchilarda mantiqiy tafakkur poydevorini mustahkamlash mumkin. O'qituvchining pedagogik mahorati va e'tiborli yondashuvi esa bu jarayonning muvaffaqiyatli kechishida asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. Boshlang'ich sinf davridanoq mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan tadbirlar kelajak avlodning ilm-fan, texnologiya va jamiyat sohalarida erkin, mustaqil va ijodiy tafakkur bilan faol ishtirok etishiga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022–2026-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF–60-sonli Farmoni, 2022-yil 28-yanvar.
2. Boshlang'ich ta'lim metodikasi: mualliflar jamoasi / tahrir hay'ati: U. A. Vohidov, T. N. Yo'ldoshev, T. T. Mirsodiqov. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
3. Жонсон, Д. В., Жонсон, Р. Т. "Совместное обучение в классе". – М.: Педагогическое общество России, 2002.
4. Бахтиярова, З. "Бошлангич синфларда фанларни ўқитиш методикаси: логик фикрлашни ривожлантириш масалалари" // Педагогика журнали, 2021, №4, 33-38-бетлар.
5. Aripova, M. "Boshlang'ich sinfda matematik savodxonlik va mantiqiy tafakkurni rivojlantirish" // Ta'lim innovatsiyalari jurnali, 2020, №3, 45-50-бетлар.

XORIJIY TILNI O'RGANISHDA XOTIRA, DIQQAT VA IDROKNING O'RNI

DJABBAROVA FERUZA ODILOVNA

Chirchiq davlat pedagogika universiteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada xorijiy tilni o'rganish jarayonida xotira, diqqat va idrokning o'zaro uyg'unligi hamda samaradorligi tahlil qilingan. Psixik jarayonlar orqali yangi so'zlar, grammatik konstruktsiyalar va talaffuzni puxta o'zlashtirish, bilish jarayonini yuksaltirish usullari yoritib beriladi. Shuningdek, o'quvchi motivatsiyasini kuchaytirish va xotiraga axborotni samarali joylashtirish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: xorijiy til, xotira, diqqat, idrok, til o'rganish, psixologiya, bilish jarayonlari.

Аннотация. В данной статье рассматривается роль памяти, внимания и восприятия в процессе изучения иностранного языка. Автор анализирует способы эффективного усвоения лексики, грамматических конструкций и произношения с учётом психологических особенностей познавательной деятельности. Кроме того, предлагаются рекомендации по повышению мотивации и оптимизации процессов запоминания.

Ключевые слова: иностранный язык, память, внимание, восприятие, изучение языка, психология, познавательные процессы.

Annotation. This article examines the role of memory, attention, and perception in foreign language learning. It explores approaches to effectively acquire new vocabulary, grammatical structures, and correct pronunciation by considering the psychological aspects of cognitive processes. Additionally, it offers recommendations on enhancing motivation and optimizing memorization strategies.

Key words: foreign language, memory, attention, perception, language learning, psychology, cognitive processes.

Xorijiy tilni o'rganish insonning kognitiv jarayonlari, ya'ni xotira, diqqat va idrok kabi psixik funksiyalar bilan chambarchas bog'liq murakkab faoliyatdir. Insonning turli ko'nikmalarni egallashi, xususan, begona tilni o'zlashtirish jarayoni aqliy faoliyatning barcha jabhalarini o'z ichiga oladi. Ushbu jarayonda xotira, diqqat va idrokning roli beqiyos bo'lib, ular bir-biri bilan chambarchas aloqada ish ko'radi. Shuning uchun xorijiy tilni samarali o'rganish yo'lida ularning har birini chuqur anglab olish, psixologik va pedagogik nuqtayi nazardan to'g'ri boshqarish, buning natijasida esa bilim va ko'nikmalarni puxta shakllantirish muhimdir.

Xotira – bu o'rganilgan ma'lumotlarni saqlash, eslab qolish va zarur paytda reproduksiya qilish qobiliyatidir. Xorijiy

til materiallari bilan ishlashda xotiraning ham qisqa muddatli, ham uzoq muddatli shakllari muhim ahamiyat kasb etadi. Qisqa muddatli xotira (QMX) yordamida o'quvchi yangi so'zlarni, iboralarni yoki grammatik strukturalarni dastlab ilk bor o'zlashtiradi, ammo bu xotira turi juda cheklangan hajmda bo'ladi. Misol uchun, inson bir varaqda yozilgan olti-yetti xil yangi so'zga bir vaqtning o'zida e'tibor qaratishi mumkin, biroq uni mustahkamlash uchun takrorlash, qayta ishlov berish va kontekstda qo'llash zarur. QMX'dan o'tgan ma'lumotlar keyinchalik uzoq muddatli xotira (UMX)ga o'tkazilgandagina til o'rganish muvaffaqiyati yanada oshadi. Uzoq muddatli xotira – bu o'rganilgan bilim va ko'nikmalarni uzoq vaqt davomida saqlashning eng muhim manbayi bo'lib, u chuqur takrorlash, emosional

rang berish va aqliy bog'lanishlar yordamida shakllanadi. Xususan, xorijiy til leksikasi yoki grammatik qoidalarni kundalik hayotiy misollar bilan bog'lagan holda takrorlash, ularni mazmunli kontekstda qo'llash – bular UMX'da axborotni mustahkamlashning asosiy yo'llaridan hisoblanadi. Bundan tashqari, xotira samaradorligini oshirish uchun mnemonik uslublar, masalan, qisqartmalar, she'rlar yoki assotsiatsiyalar tizimidan foydalanish tavsiya etiladi. Ko'rish va eshitish kanallari orqali olingan ma'lumotlar birgalikda esda qolishi kuchliroq bo'lishi mumkin, shu bois audio, video va matnli resurslarni o'zaro uyg'unlashtirib o'rganish xotira jarayonini faollashtiradi.

Xotiraga tayanish, aslida, diqqat bilan ham bog'liqdir. Diqqat – bu psixik faoliyatni zarur bo'lgan biror ma'lumotga yoki vazifaga yo'naltirish, keraksiz ta'sirlardan chalg'imaslik qobiliyatidir. Xorijiy tilni puxta egallash jarayonida diqqat bilan ishlash katta ahamiyat kasb etadi, chunki diqqat vositasida o'rganilayotgan til materialining muhim jihatlari ajratib olinadi, fokuslanish natijasida xotirada qolish imkoni kuchayadi. Xususan, talaffuzga diqqatli bo'lish, ovoz bo'g'inlari va urg'ularini to'g'ri eshitish orqali tilni tabiiy ohanglarda o'rganish osonlashadi. Shuningdek, diqqat jamlanishi natijasida o'rganuvchi chet tilida eshitilgan so'z yoki iborani tezda idrok qilib, yodda saqlab qolishi mumkin. Agar diqqat tarqoq bo'lsa yoki o'quvchi xoh talaffuz, xoh grammatika, xoh so'z boyligiga oid jarayonlarda chalg'ib ketsa, xorijiy tilda bilimsiz bo'lib qolmasligi mumkin, lekin o'rganish jarayoni samaradorligi sezilarli darajada pasayadi. Shu bois, diqqatni boshqarish va uni bir nuqtaga jamlash xorijiy til o'rganishda eng muhim mezonlardan biri hisoblanadi. Buni mustahkamlash uchun muntazam mashqlar – masalan, tinglab tushunish (audio matnlarni eshitish, transkripsiya qilish), matn

o'qish (klaster uslubida tartibga solish, asosiy mazmunni topish) va so'z yodlash (flashkartalar yordamida takrorlash) kabi amaliyotlar juda qo'l keladi.

Idrok – bu atrof-muhitdagi ma'lumotlarni sezgi a'zolari orqali qabul qilish va miya tomonidan qayta ishlanish jarayonidir. Xorijiy tilni o'rganishda idrokning turli ko'rinishlari ishtirok etadi: eshitish, ko'rish va taktil hislar. Eshitish idroki, avvalo, chet tilidagi so'zlarni to'g'ri anglash, talaffuznu aniq ajrata bilish, ayniqsa, tez nutqda turli fonemalarni farqlash uchun zarur. Xorijiy nutqni boshlang'ich darajada o'rganuvchi bu jarayonda katta qiyinchilikka duch kelishi mumkin, chunki ona tili fonetikasi bilan chet til fonetikasi o'rtasida farqlar bo'ladi. Shu bois, eshitish idrokini rivojlantirish uchun audio darsliklardan, real podkastlardan, turli nutq namunalari va dialoglardan foydalanish tavsiya etiladi. Ko'rish idroki ham muhim, chunki so'zlarning yozilishi, matnlarning to'g'ri tuzilishi, grammatik shakllar va tinish belgilari orqali beriladigan ma'lumotlar aynan ko'rish sezgisi yordamida qabul qilinadi. Ayni paytda videodarslar, subtitrlar, filmlar, chizmaaviy skhemalar va rangli kartochkalar ko'rish idrokini jalb qiladi, buning natijasida xorijiy tildagi ifodalar miyada mustahkamroq saqlanadi. Ba'zi hollarda taktil hislar – ya'ni, amaliy mashg'ulotlar, harakatlar orqali o'rganish – ham ushbu jarayonni boyitishi mumkin. Masalan, ro'yxat tuzish, klaviaturada chet tilida matn terish, hamkorlikda rol o'ynash (role-play) – bularning barchasi turli sezgi kanallarini ishga solib, idrokning samaradorligini oshiradi.

Shunday qilib, xorijiy tilni o'rganishda xotira, diqqat va idrokni uyg'unlashtirish, ularning har biriga mos ravishda yondashish talab etiladi. Misol uchun, biror tilni o'rganuvchi dastlab cheklangan miqdordagi yangi lug'at birliklarini xotiraga joylaydi. U

bunga diqqatini jamlab, asosiy ma'lumotga e'tibor qaratadi, so'ng idrok orqali ularni turli ko'rinishlarda, turli nutqiy holatlarda ilg'aydi. Xuddi shu jarayonda o'rganilgan so'zlarning to'g'ri talaffuzini eshitish, ularni matnda ko'rish, gapirayotgan odamning intonatsiyasini kuzatish, mazmunni tushunish kabi faktorlar muhim rol o'ynaydi. Shunday birgalikdagi mashqlardan so'ng, ma'lumotlar xotiraning chuqur qatlamlarida joylashib, keyinchalik tez va osongina qayta tiklanishi mumkin bo'ladi. Zamonamizda xorijiy tillarni o'rganish bo'yicha turli interaktiv metodlar taklif qilinmoqda: masalan, multimedia o'quv platformalari, audio-vizual darslar, virtual suhbatdosh robotlar, onlayn jamoalar bilan muloqot kabilar. Bularga integratsiya qilinayotgan neyropsixologik bilimlar xotira, diqqat va idrok jarayonlarini optimallashtirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, "spaced repetition" (vaqtni bosqichma-bosqich taqsimlab takrorlash) kabi usullar xotirada uzoq muddatli mustahkamlashga yordam beradi. Shu bilan birga, "dual coding" (ma'lumotni ko'rish va eshitish kanallari orqali bir paytning o'zida o'rganish) texnikasi ham xotira hamda diqqatni uyg'un ishlashini ta'minlaydi.

Biroq shuni ham unutmaslik kerakki, xotira, diqqat va idrok samaradorligi insonning psixologik holatidan, motivatsiyasidan, qanchalik hordiq chiqarganligidan yoki charchaganligidan ham bevosita ta'sirlanadi. Til o'rganish davomida o'rganiladigan materialga nisbatan ijobiy munosabat, ichki qiziqish yoki amaliy ehtiyoj bo'lsa, xotiraga ma'lumotlarni joylash jarayoni osonlashadi. Diqqat to'g'ri boshqarilganda chalg'ituvchi omillar kamayadi, bu esa yangiliklarni tezroq o'zlashtirishga sharoit yaratadi. Idrokda esa atrof-muhitning qulayligi, texnik imkoniyatlarning mavjudligi, o'rganish dasturlarining rang-barangligi, o'qituvchining professionalligi kabi omillar juda katta rol o'ynaydi. Yana bir muhim masala – psixologik

to'siqlar, masalan, til o'rganishdan cho'chish, xato qilaman deb qo'rqqanlik, atrofdagilarning salbiy munosabatidan xavotirlanish kabilar. Bunday salbiy holatlar diqqatni chalg'itadi, xotiraning o'tkirligiga putur yetkazadi va idrokni passivlashtiradi. Shuning uchun xorijiy tilni o'rganuvchi shaxs, avvalo, o'zida ijobiy munosabatni shakllantirishi, xatolarni tabiiy jarayon sifatida qabul qilishi lozim.

Xorijiy tilni o'rgatishda o'qituvchi yoki murabbiyning roli ham xotira, diqqat va idrokni rivojlantirishda juda muhimdir. O'qituvchi ta'lim jarayonida eng asosiy bilim manbai bo'lib, o'quvchining xotirasini maqsadli boshqarish (zarur takrorlar jadvali, test va interaktiv o'yinlar orqali mustahkamlash) va diqqatini kerakli nuqtaga yo'naltirish (muammoli savollar berish, vazifalar topshirish, matn tahlili) bilan shug'ullanadi. Idrok jarayonida esa amaliy mashg'ulotlar, real vaziyatlar imitatsiyasi, og'zaki muloqotlar, jonli suhbatlar, audio-videotexnologiyalardan foydalanish hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Demak, qo'llaniladigan metod va materiallar qanchalik ijodiy, rang-barang bo'lsa, xorijiy tilni o'rganishda xotira, diqqat va idrok shunchalik samarali ishga solinadi.

Shu o'rinda, xorijiy tilni o'rganishda xotira, diqqat va idrok bir butunlikda ishlashini alohida ta'kidlash lozim. Bu uchta psixik jarayon bir-birini qo'llab-quvvatlaydi, mustahkamlaydi va ayni paytda o'zaro bog'liq holda ish ko'radi. Agar diqqat bo'lmasa, ma'lumot idrok qilinmaydi yoki yuzaki idrok qilinadi, oqibatda xotiraga mustahkam joylashmaydi. Xotira sust bo'lsa, diqqatning kuchidan qat'i nazar, yangi o'rganilgan bilimlar esdan chiqadi. Idrok to'g'ri tashkil etilmasa, diqqatda o'sha ma'lumotni saqlab turish qiyinlashadi, shuningdek, xotirada noto'g'ri yoki bo'sh informatsiya shakllanishi mumkin. Shu bois, xorijiy tilni o'rganish jarayonida bu jarayonlarni izchil va uyg'un ravishda boshqarish eng muhim pedagogik va

psixologik tamoyillardan biriga aylanadi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, xorijiy tilni o'rganishdagi muvaffaqiyat ko'p jihatdan xotira, diqqat va idrok kabi kognitiv funksiyalarning samarali uyg'unlashuviga bog'liqdir. Mazkur jarayonni takomillashtirish uchun xilma-xil usullar va texnologiyalardan foydalanish, o'rganish materiallarini muntazam takrorlash, ma'lumotni xotirada puxta joylashiga xizmat qiluvchi kontekstual muhit yaratish, diqqatni chalg'ituvchi omillarni bartaraf etish va to'g'ri motivatsiya shakllantirish zarur. Interaktiv uslublar, masalan, amaliy suhbatlar,

roli o'yinlar, raqamli platformalar, audio- va videodarslar, shuningdek, kichik guruhlarda hamkorlikda o'rganish idrokni faollashtiradi, diqqatni jalb qiladi va xotira jarayonini kuchaytiradi. Shu tariqa, xorijiy tilni o'rganish nafaqat bilim darajasining oshishiga, balki shaxsning umumiy intellektual, madaniy va professional rivojlanishiga ham ijobiy hissa qo'shadi. Eng muhimi, xotira, diqqat va idrokning inja mexanizmlarini yaxshi tushungan va ularni ongli ravishda boshqara olgan inson xorijiy tilni samarali o'zlashtirish yo'lida katta yutuqlarga erishishi tayin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Atkinson, R. C., & Shiffrin, R. M. (1968). Human memory: A proposed system and its control processes. In K. W. Spence & J. T. Spence (Eds.), *The psychology of learning and motivation* (Vol. 2, pp. 89–195). New York: Academic Press.
2. Baddeley, A. (2003). Working memory: Looking back and looking forward. *Nature Reviews Neuroscience*, 4(10), 829–839.
3. Brown, D. F. (2009). Foreign language acquisition and the role of motivation. *Journal of International Education*, 15(2), 52–67.
4. Brown, H. D. (2001). *Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy*. New York: Longman.
5. Cook, V. (2013). *Second Language Learning and Language Teaching*. London: Routledge.
6. Ellis, R. (1997). *The Study of Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press.
7. Harmer, J. (2007). *The Practice of English Language Teaching*. London: Longman.
8. Lightbown, P. M., & Spada, N. (2013). *How Languages are Learned*. Oxford: Oxford University Press.
9. Schmidt, R. (1990). The role of consciousness in second language learning. *Applied Linguistics*, 11(2), 129–158.
10. Willis, J. (1996). *A Framework for Task-Based Learning*. London: Longman.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKA DARSLARIDA KREATIV FIKRLASH ORQALI UZVIYLIKNI TAMINLASH

ESHQOBILOVA GULDONA

O'zbekiston-Finlyandiya Pedagogika Instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola boshlang'ich sinflarda matematika darslarida kreativ fikrlash orqali uzviylikni ta'minlash masalasiga bag'ishlangan. Unda o'quvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlar, metodlar va amaliy usullar tahlil qilinadi. Matematika fanida uzviylikni ta'minlash orqali o'quvchilarning bilimlarni tizimli ravishda o'zlashtirishiga xizmat qiluvchi samarali texnologiyalar taklif etilgan.

Kalit so'zlar: Kreativ fikrlash, uzviylik, matematika ta'limi, boshlang'ich sinf, pedagogik texnologiyalar, ijodiy yondashuv.

Аннотация: Данная статья посвящена вопросу обеспечения преемственности на уроках математики в начальных классах через развитие креативного мышления. Рассматриваются педагогические подходы, методы и практические приемы, направленные на развитие творческого мышления учащихся. Предлагаются эффективные технологии, способствующие системному усвоению знаний школьниками через обеспечение преемственности в обучении математике.

Ключевые слова: Креативное мышление, преемственность, обучение математике, начальные классы, педагогические технологии, творческий подход.

Abstract: This article focuses on ensuring continuity in primary school mathematics lessons through the development of creative thinking. It examines pedagogical approaches, methods, and practical techniques aimed at fostering students' creative thinking skills. Effective technologies are proposed to facilitate systematic knowledge acquisition by students through the integration of continuity in mathematics education.

Keywords: Creative thinking, continuity, mathematics education, primary school, pedagogical technologies, creative approach.

Kirish

Bugungi kunda ta'lim jarayonini sifatli va samarali tashkil etish zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich sinflarda matematika darslarini o'qitishda kreativ fikrlashni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki bu bosqich o'quvchilarning intellektual qobiliyatlarini shakllantirish va ularda fundamental bilimlarni asoslash uchun qulay imkoniyat yaratadi.

Matematika nafaqat mantiqiy fikrlashni rivojlantiruvchi asosiy fan sifatida, balki o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi vosita sifatida ham qabul qilinmoqda. Ta'lim

jarayonida kreativ fikrlash orqali uzviylikni ta'minlash o'quv dasturlarining izchilligini saqlab qolish, mavzular o'rtasidagi mantiqiy bog'liqlikni ko'rsatish hamda o'quvchilarning bilim darajasini yangi bosqichga ko'tarishda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.

Mazkur maqolada boshlang'ich sinflarda matematika darslarini tashkil qilish jarayonida kreativ fikrlashning ahamiyati, ta'limda uzviylikni ta'minlashning pedagogik asoslari va bu borada qo'llaniladigan samarali usullar haqida fikr yuritiladi. Shu bilan birga, dars jarayonini yanada qiziqarli va samarali qilish uchun innovatsion yondashuvlar hamda amaliy takliflar yoritiladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

Boshlang'ich sinflarda matematika fanini o'qitishda kreativ fikrlashni rivojlantirish va ta'lim jarayonida uzviylikni ta'minlash masalasi ko'plab olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Ushbu mavzuga oid adabiyotlarni tahlil qilish orqali mavjud yondashuvlar va metodikalar haqida aniq tasavvur hosil qilish mumkin.

1. Kreativ fikrlashning nazariy asoslari

Torrens (1962) va Guilford (1967) kabi psixologlar kreativ fikrlashni insonning muammolarni yechishda yangi va original yondashuvlarni qo'llash qobiliyati sifatida talqin qiladilar. Ushbu tadqiqotlar kreativlikni rivojlantirish uchun mantiqiy fikrlash, tasavvur va ijodkorlikni rag'batlantirish zarurligini ko'rsatadi. Matematika ta'limida bu yondashuv murakkab masalalarni yechish, muammoli vaziyatlarni hal qilish va o'yin texnologiyalarini qo'llash orqali amalga oshiriladi.

2. Boshlang'ich ta'limda uzviylikni ta'minlash tamoyillari

Vygotskiy (1978) o'quv jarayonida uzviylikni ta'minlashning psixologik va pedagogik jihatlarini o'rgangan. Uning fikriga ko'ra, o'quvchilar bilimni izchil va tizimli o'zlashtirganda ularda mantiqiy fikrlash rivojlanadi. Shuningdek, uzviylikning ta'minlanishi darslarda mavzularni bir-biriga bog'lash va o'quvchilarning avvalgi bilimlarini yangi mavzular bilan integratsiya qilish orqali amalga oshiriladi.

3. Matematika ta'limida innovatsion yondashuvlar

Zamonaviy pedagogika olimlari, xususan, Biggs (1996) va Bloom (1956) tomonidan taklif etilgan taksonomiya asosida o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirishning metodologik asoslari ishlab chiqilgan. Ushbu yondashuvlar o'quvchilarning qiziqishini oshirish uchun matematik o'yinlar, interaktiv dars texnologiyalari va guruhli ishlarni taqdim etishni tavsiya qiladi.

4. O'zbekiston ta'lim sohasidagi

tadqiqotlar

O'zbek olimlari orasida A. Sayidov, H. Salohiddinov va B. Qosimovlarning matematik ta'limdagi innovatsiyalar va o'quvchilar ijodiy salohiyatini oshirishga qaratilgan tadqiqotlari e'tiborga molikdir. Ular boshlang'ich sinf o'quvchilarining matematika bo'yicha mustaqil fikrlash va ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishga doir o'ziga xos metodikalarni taklif qilgan.

5. Amaliyotga yo'naltirilgan tadqiqotlar

Bir qator xalqaro tadqiqotlar matematika darslarida kreativlikni oshirish uchun raqamli texnologiyalarni qo'llash samaradorligini tasdiqlaydi. Masalan, GeoGebra kabi dasturlar yordamida o'quvchilar matematik jarayonlarni vizual tarzda o'rganish orqali ijodiy fikrlashga o'rganadilar.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili shuni ko'rsatadiki, kreativ fikrlash va uzviylikni ta'minlash boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv jarayonidagi muvaffaqiyatini oshirishda muhim o'rin tutadi. Ta'lim jarayonida uzviylikni ta'minlash uchun izchil rejalashtirish, integrativ yondashuv va amaliy usullarni qo'llash, shuningdek, kreativ fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan texnologiyalardan foydalanish zarur. Shu sababli ushbu yondashuvlar boshlang'ich sinf matematika darslarida keng joriy etilishi kerak.

Bugungi kunda ta'lim sohasida kreativ fikrlashni rivojlantirish o'quv jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Kreativ fikrlash – bu insonning muammolarni hal qilish, yangi g'oyalarni ilgari surish va noan'anaviy yechimlar topish qobiliyatidir. Ushbu qobiliyat ta'lim jarayonida faqat ma'lum bilimlarni o'zlashtirish emas, balki o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun ham muhim ahamiyatga ega.

Kreativ fikrlashni rivojlantirish o'quvchilarning tanqidiy fikrlash, mustaqil

qaror qabul qilish va yangi bilimlarni yaratish ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan. Bu jarayon bolalarning o'z imkoniyatlarini namoyish etishi va rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratadi. Matematika darslarida kreativ fikrlashni rivojlantirish o'quvchilarning turli murakkab masalalarni yechish va noan'anaviy yondashuvlar orqali yangi bilimlarni o'zlashtirishiga yordam beradi.

Kreativ fikrlashni rivojlantirishning ta'limdagi ahamiyati

1. Ijodiy salohiyatni shakllantirish- Kreativ fikrlash o'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatini rivojlantiradi va ularga muammolarga innovatsion yondashish imkoniyatini beradi. Bu, ayniqsa, matematika darslarida murakkab masalalarni yechish va yangi usullarni topishda muhimdir.

2. Mustaqil fikrlashni rivojlantirish- Kreativ fikrlash o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini oshiradi. Mustaqil qarorlar qabul qilish va yangi yechimlar ishlab chiqish ta'lim jarayonining asosiy maqsadlaridan biridir.

3. Muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyatini oshirish- O'quvchilarda kreativ fikrlashni rivojlantirish ularga turli vaziyatlarda mustaqil ravishda moslashish va muammolarni samarali hal qilish qobiliyatini beradi.

4. O'ziga xos yondashuvlarni shakllantirish- Ta'lim jarayonida kreativ fikrlashni rivojlantirish o'quvchilarning noan'anaviy fikrlash va yangi yondashuvlarni ishlab chiqish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu esa ularga nafaqat matematika, balki boshqa sohalarda ham muvaffaqiyatga erishishga yordam beradi.

5. Muloqot va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish- Guruh bo'lib ishlash va o'zaro fikr almashish jarayonida o'quvchilar kreativ fikrlash orqali yangi g'oyalar yaratish va ularni amalga oshirish imkoniyatini oladi.

Matematika darslarida kreativ fikrlash o'quvchilarning masalalarni yechish va

mantiqiy bog'lanishlarni tushunishga yordam beradi. Masalan, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, turli yechim usullarini izlash va ijodiy yondashuvlarni qo'llash orqali o'quvchilar nafaqat matematik bilimlarini chuqurlashtiradi, balki ijodkorlik qobiliyatlarini ham rivojlantiradi.

Kreativ fikrlash ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lib, o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga, yangi bilimlarni o'zlashtirishiga va tanqidiy fikrlash qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Boshlang'ich sinflarda matematika darslarida kreativ fikrlashni rivojlantirish o'quvchilarning mustaqil va ijodiy fikrlashga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ularni har tomonlama rivojlantirish uchun poydevor yaratadi.

Matematika darslarida uzviylikni ta'minlash

Uzviylik – ta'lim jarayonining muhim komponenti bo'lib, o'quv materiallarini izchil va mantiqiy tarzda taqdim etish hamda o'quvchilarning bilimini bir bosqichdan keyingisiga muvaffaqiyatli o'tkazishni ta'minlashni nazarda tutadi. Matematika darslarida uzviylikni ta'minlash uchun quyidagi yondashuvlar muhim ahamiyatga ega:

1. Oldindan rejalashtirilgan ta'lim jarayoni – o'quv dasturini boshlang'ich sinflardan yuqori sinflargacha izchil tuzish va mavzular o'rtasidagi aloqadorlikni ko'rsatish.

2. Integrativ yondashuv – matematika darslarini boshqa fanlar bilan bog'lash orqali o'quvchilarda mantiqiy va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish.

3. Amaliy topshiriqlar va o'yinlar – matematika darslarida o'quvchilarni qiziqitirish va mavzularni chuqurroq o'zlashtirish uchun amaliy mashqlar va ijodiy o'yinlarni qo'llash.

Kreativ fikrlashni rivojlantirish usullari

1. Muammoli vaziyatlarni yaratish – dars davomida murakkab va qiziqarli muammolarni ko'rib chiqish orqali o'quvchilarni fikrlashga undash.

2. O'yin texnologiyalari – dars jarayonida matematik o'yinlardan foydalanish orqali o'quvchilarning ijodiy faolligini oshirish.

3. Gruppaviy ishlash – o'quvchilarning guruh bo'lib ishlashi ularga yangi yondashuvlar va g'oyalarni sinab ko'rish imkoniyatini beradi.

4. Innovatsion texnologiyalar – raqamli vositalar va dasturlarni qo'llash orqali o'quvchilarning qiziqishini oshirish va matematik bilimlarni interaktiv tarzda mustahkamlash.

Boshlang'ich sinflarda matematika fanini o'qitishda kreativ fikrlashni rivojlantirish va ta'lim jarayonida uzviylikni ta'minlash o'quvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayon o'quvchilarda ijodkorlik, mustaqil fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.

Kreativ fikrlash orqali uzviylikni ta'minlash uchun quyidagi yondashuvlarning samaradorligi tasdiqlanmoqda:

1. Kreativ fikrlashni rivojlantirish – o'quvchilarni yangi yondashuvlarni izlash va turli muammolarga noan'anaviy yechimlarni topishga undaydi. Bu, ayniqsa, matematika darslarida ijodiy topshiriqlar va muammoli

vaziyatlar orqali amalga oshiriladi.

2. Uzviylikni ta'minlash – o'quv dasturlarini izchil va mantiqiy tashkil etish, mavzularni bir-biriga bog'lash hamda o'quvchilarning bilimlarini bosqichma-bosqich rivojlantirish orqali amalga oshiriladi.

3. Innovatsion texnologiyalarni qo'llash – interaktiv usullar va raqamli vositalar yordamida dars jarayonining qiziqarli va samarali bo'lishini ta'minlaydi.

Shuningdek, uzviylik va kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun o'qituvchilar yangi pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirishi va o'quvchilarning ehtiyojlarini hisobga olgan holda darslarni rejalashtirishi zarur. Bu esa o'quvchilarning nafaqat matematik savodxonligini oshiradi, balki ularni mantiqiy va ijodiy fikrlashga tayyorlaydi, hayotiy muammolarni hal qilishga ko'maklashadi.

Shunday qilib, boshlang'ich sinflarda matematika darslarini kreativ fikrlashga asoslangan holda tashkil etish, o'quv jarayonining samaradorligini oshirib, bolalarning shaxsiy va intellektual rivojlanishiga hissa qo'shadi. Bu esa ta'lim jarayonining asosiy maqsadlariga erishishda muhim qadam hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Torrance, E. P. Guiding Creative Talent. Englewood Cliffs: Prentice Hall.1962.
2. Guilford, J. P. The Nature of Human Intelligence. New York: McGraw-Hill.1967
3. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge: Harvard University Press.1978.
4. Biggs, J. Enhancing Teaching through Constructive Alignment. Higher Education, 32(3), 347–364.1996.

RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM MUHITIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING IJTIMOYIY KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

FAYZULLAYEVA XOVOXON XAYRULLO QIZI

Namangan davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada rivojlantiruvchi ta'lim muhiti maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy kompetentligini shakllantirishdagi o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Bolalarda muloqot qilish, jamoaviy ishlash, empatiya va muammolarni hal qilish kabi qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlar va metodikalar yoritilgan. Shuningdek, rivojlantiruvchi muhitni tashkil etishning asosiy tamoyillari va natijalari baholash mezonlari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Rivojlantiruvchi ta'lim muhiti, ijtimoiy kompetentlik, maktabgacha yosh, pedagogik metodika, rivojlantirish tamoyillari.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль развивающей образовательной среды в формировании социальной компетентности детей дошкольного возраста. Описаны педагогические подходы и методики, направленные на развитие у детей навыков общения, командной работы, эмпатии и решения проблем. Также исследуются основные принципы организации развивающей среды и критерии оценки её эффективности.

Ключевые слова: Развивающая образовательная среда, социальная компетентность, дошкольный возраст, педагогическая методика, принципы развития.

Annotation: This article examines the role of a developmental educational environment in shaping the social competence of preschool children. It highlights pedagogical approaches and methodologies aimed at fostering communication skills, teamwork, empathy, and problem-solving abilities in children. Furthermore, the key principles of organizing a developmental environment and the criteria for assessing its effectiveness are discussed.

Keywords: Developmental educational environment, social competence, preschool age, pedagogical methodology, principles of development.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar uchun ijtimoiy kompetentlikni shakllantirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir. Rivojlanayotgan jamiyat sharoitida, bolalarning mustaqil fikrlash qobiliyatiga ega bo'lishi, boshqalar bilan muloqotda samarali ishtirok etishi va jamoa bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirishi zaruriyatga aylanmoqda. Bu jarayonning samaradorligini oshirishda rivojlantiruvchi ta'lim muhiti muhim o'rin tutadi.

Rivojlantiruvchi ta'lim muhiti — bu bolalarning har tomonlama rivojlanishi, shaxsiy qobiliyatlarini namoyish etishi va kengaytirishi uchun zarur bo'lgan sharoitlarni yaratishni nazarda tutadi. Ushbu muhit bolalarning nafaqat aqliy va jismoniy rivojlanishiga, balki ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarini rivojlantirishga

ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bolalarning ijtimoiy kompetentligini shakllantirish esa ularni kelajakdagi hayotga muvaffaqiyatli tayyorlashning muhim qismi hisoblanadi.

Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy kompetentligini rivojlantirish uchun ta'lim muhitini shakllantirishning metodik asoslarini yoritishga qaratilgan. Shuningdek, rivojlantiruvchi ta'lim muhitining mazmun-mohiyati, metodlari va uslublari hamda bu jarayonning natijalarini baholash mezonlari haqida fikr yuritiladi. Mazkur mavzuni o'rganish orqali maktabgacha ta'lim tizimida bolalarning shaxsiy, ijtimoiy va hissiy qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha samarali tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Rivojlantiruvchi ta'lim muhiti — bu bolalarning har tomonlama rivojlanishi uchun

qulay shart-sharoitlar yaratishni nazarda tutuvchi maxsus tashkil etilgan pedagogik va psixologik muhitdir. Bu muhit bolalarning nafaqat intellektual salohiyatini oshirish, balki ularning ijtimoiy, hissiy va shaxsiy qobiliyatlarini rivojlantirishni ham maqsad qilgan. Mazkur muhit bola faoliyatining barcha jihatlarini qamrab oladi va ularning mustaqil fikrlash, tashabbuskorlik, o'z qobiliyatlarini namoyish etish qobiliyatlarini rivojlantirishga imkon beradi.

Rivojlantiruvchi ta'lim muhiti quyidagi elementlar asosida shakllantiriladi:

1. Jismoniy muhit: Ta'lim muhitida bolalarning harakatlanishi, o'yin o'ynashi va ijodiy mashg'ulotlar uchun qulay shart-sharoitlar mavjud bo'lishi kerak. Bunga o'yinchoqlar, kitoblar, didaktik materiallar va boshqa rivojlantiruvchi vositalar kiradi.

2. Ijtimoiy-emotsional muhit: Do'stona, qo'llab-quvvatlovchi va xavfsizlikka asoslangan muhitni yaratish zarur. Bu bolalarda o'zini erkin his qilish, o'z his-tuyg'ularini ifodalash va boshqalarning his-tuyg'ularini tushunishga yordam beradi.

3. Pedagogik yondashuvlar: Ta'lim jarayonida individual va jamoaviy yondashuvlarni uyg'unlashtirish muhimdir. Har bir bola o'z ehtiyojlari va qiziqishlariga ko'ra ta'lim jarayoniga jalb qilinadi.

4. Ijodiy muhit: Rivojlantiruvchi ta'lim muhiti bolalarda ijodkorlikni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Masalan, rasm chizish, haykal yasash, qo'shiq aytish yoki hikoya qilish orqali bolalar o'z ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Rivojlantiruvchi ta'lim muhitining afzalliklari

- Shaxsiy rivojlanish: Bola o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi, tashabbuskorlik va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlarini shakllantiradi.

- Ijtimoiy moslashuv: Bolalar jamoada ishlash, boshqalar bilan hamkorlik qilish va muloqot qilish ko'nikmalarini egallaydi.

- Emotsionalbarqarorlik: Rivojlantiruvchi muhit bolalarning his-tuyg'ularini boshqarish va stressga bardosh berish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

- Bilim olishga qiziqish: Ta'lim muhiti bolalarning yangi bilimlarga qiziqishini uyg'otadi va ularni mustaqil o'rganishga undaydi.

Rivojlantiruvchi muhitni tashkil etishdagi talablar

Rivojlantiruvchi ta'lim muhitini tashkil etishda quyidagi talablar bajarilishi lozim:

1. Interaktivlik: Muhit bolalarning faol ishtirokini ta'minlashi kerak. Bolalar o'yin, ijodiy faoliyat va jamoaviy mashg'ulotlar orqali bilimlarni o'zlashtirishlari lozim.

2. Individuellik: Har bir bola o'z qiziqishlari va qobiliyatlariga ko'ra rivojlanish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak.

3. Barqarorlik va xilma-xillik: Muhit bir xil bo'lib qolmasligi, balki doimo boyitilib turishi lozim. Turli mavzular, materiallar va faoliyatlar bolalarning qiziqishini saqlab turadi.

4. Qo'llab-quvvatlovchi muhit: O'qituvchi va tarbiyachilar bolalarni rag'batlantirishi, ularga ishonch bildirishlari va ularning muvaffaqiyatini e'tirof etishlari kerak.

Rivojlantiruvchi ta'lim muhiti bolalarning ijtimoiy, hissiy va aqliy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Bunday muhitda bolalar nafaqat bilim olishadi, balki jamiyatda muvaffaqiyatli moslashish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va qobiliyatlarni ham egallaydilar. Shu sababli, rivojlantiruvchi ta'lim muhitini yaratish va takomillashtirish pedagogik faoliyatning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi.

Ijtimoiy kompetentlikning asosiy komponentlari

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ijtimoiy kompetentlik quyidagi asosiy komponentlarni o'z ichiga oladi:

1. Muloqot qilish qobiliyati: Bolalar boshqa bolalar va kattalar bilan suhbatlashishni, fikr va his-tuyg'ularini to'g'ri ifodalashni o'rganadi.

2. Hamkorlik qilish ko'nikmalari: Jamoada ishlash, umumiy maqsadga erishish uchun boshqa bolalar bilan birgalikda harakat qilish.

3. Empatiya va hissiy hamdardlik: Boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish va ularga hamdard bo'lish qobiliyati.

4. Muammoni hal qilish ko'nikmalari: Turli vaziyatlarda samarali yechimlarni topa bilish.

Ijtimoiy kompetentlikni rivojlantirishning asosiy metodlari

Bolalarda ijtimoiy kompetentlikni shakllantirishda quyidagi metodlar qo'llaniladi:

1. O'yin faoliyatidan foydalanish: O'yinlar orqali bolalar bir-birlari bilan muloqot qilish, muammolarni hal qilish va jamoaviy ishlashni o'rganadilar. Masalan, rolli o'yinlar bolalarda empatiya va boshqa odamlarni tushunish qobiliyatini rivojlantiradi.

2. Ijodiy faoliyatni tashkil etish: Rasm chizish, haykaltaroshlik, qo'shiq aytish va boshqa ijodiy mashg'ulotlar bolalarning birgalikda ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

3. Interaktiv metodlar: Jamoaviy muhokamalar, muloqotga asoslangan o'yinlar va topshiriqlar bolalarning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish uchun juda samarali.

4. Dramatik metodlar: Bolalarni hikoya va ertaklarda turli rollarni ijro etishga jalb qilish orqali ularning ijtimoiy rollarni tushunishlari va empatiya ko'rsatishlari ta'minlanadi.

5. Muhitni boyitish: Ta'lim muhitida turli madaniy va ijtimoiy mavzularni aks ettiruvchi materiallardan foydalanish bolalarning dunyoqarashini kengaytiradi va boshqalar bilan muloqot qilishga tayyorlaydi.

Rivojlantiruvchi ta'lim muhitini yaratishda e'tiborga olinadigan omillar

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun rivojlantiruvchi muhit yaratishda quyidagi omillarga e'tibor qaratish lozim:

1. Jismoniy muhit: O'yin va mashg'ulotlar uchun xavfsiz va qulay joy tashkil qilish muhim.

Shuningdek, rivojlantiruvchi o'yinchoqlar va materiallar mavjud bo'lishi kerak.

2. Ijtimoiy muhit: Bolalar o'rtasida do'stona va hamkorlikka asoslangan munosabatlarni shakllantirish. Bu muhitda o'qituvchi va ota-onalar ham faol ishtirok etadi.

3. Emotsional muhit: Bolalarda xavfsizlik hissinu uyg'otadigan, ularni qo'llab-quvvatlaydigan muhit yaratish.

4. Pedagogik yondashuvlar: O'qituvchilar va tarbiyachilar tomonidan individual yondashuvni qo'llash, har bir bolaning rivojlanish xususiyatlarini inobatga olish zarur.

Natijalarni baholash

Bolalarning ijtimoiy kompetentligini rivojlantirish natijalari quyidagi ko'rsatkichlar orqali baholanadi:

1. Bolalarning boshqa bolalar bilan muloqot qilish faoliyati va sifatining oshishi.

2. Jamoaviy vazifalarni bajarishda bolalarning faol ishtiroki.

3. Empatiya va hamdardlik ko'rsatish ko'nikmalarining shakllanishi.

4. Turli muammolarni hal qilishda bolalarning mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati.

Xulosa

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy kompetentligini rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biridir. Rivojlantiruvchi ta'lim muhiti bolalarning har tomonlama shakllanishida, jumladan, ularning muloqot, hamkorlik, empatiya va muammoni hal qilish kabi ijtimoiy qobiliyatlarini rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu muhitda bolalar nafaqat yangi bilim va ko'nikmalarni egallaydilar, balki jamiyatda faol ishtirok etish uchun zarur bo'lgan shaxsiy sifatlarni ham rivojlantiradilar.

Rivojlantiruvchi ta'lim muhitini tashkil etishda individual yondashuv, o'yin va ijodiy faoliyat, ijtimoiy-emotsional qo'llab-quvvatlash hamda pedagogik metodlarning uyg'unligi muhim ahamiyatga ega. Ta'lim muhiti bolalarning yosh xususiyatlariga mos

kelajakdagi hayotdagi muvaffaqiyatlarini ta'minlashda muhim asos bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli, rivojlantiruvchi ta'lim muhiti yaratish nafaqat pedagoglarning, balki ota-onalar va jamiyatning ham e'tibor markazida bo'lishi kerak. Faqat hamkorlik va integrativ yondashuv orqali bu jarayonni to'laqonli amalga oshirish mumkin.

Mazkur maqolada keltirilgan tavsiyalar va metodik yondashuvlar ta'lim jarayonida qo'llanilsa, bolalarning ijtimoiy kompetentligini muvaffaqiyatli rivojlantirish imkoniyatlari sezilarli darajada oshadi. Bu esa bolalarning

- Kasb-hunar ta'limi №12, 2024

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA IJODIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK USULLARI

SAYDULLAYEVA NARGIS

Jizzax davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirishning pedagogik usullari o'rganilgan. Bolalarning qiziqishlari va tasavvurlarini rag'batlantirishga qaratilgan yondashuvlar, shu jumladan o'yin faoliyatlari, tasviriy san'at, hikoya tuzish va muammoli vaziyatlarni yaratish usullari tahlil qilingan. Ijodiy tafakkur rivojlanishining ahamiyati va bu jarayonni samarali amalga oshirish uchun tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim, ijodiy tafakkur, pedagogik usullar, o'yin faoliyati, tasavvur, muammoli vaziyat.

Аннотация: В статье рассматриваются педагогические методы развития творческого мышления у детей дошкольного возраста. Анализируются подходы, направленные на стимулирование интереса и воображения детей, включая игровые виды деятельности, изобразительное искусство, сочинение историй и создание проблемных ситуаций. Подчеркивается важность развития творческого мышления и даются рекомендации для эффективной реализации данного процесса.

Ключевые слова: Дошкольное образование, творческое мышление, педагогические методы, игровая деятельность, воображение, проблемные ситуации.

Annotation: This article explores pedagogical methods for developing creative thinking in preschool-aged children. Approaches aimed at stimulating children's interest and imagination, including play activities, visual arts, storytelling, and problem-solving situations, are analyzed. The importance of fostering creative thinking is emphasized, and recommendations for effective implementation of this process are provided.

Keywords: Preschool education, creative thinking, pedagogical methods, play activities, imagination, problem-solving situations.

Kirish

Hozirgi kunda maktabgacha ta'lim jarayonida bolalarni har tomonlama rivojlantirish, ularning mustaqil fikrlashi va ijodkorligini qo'llab-quvvatlash masalalari ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Ijodiy tafakkur insonning yangi, original va foydali g'oyalarni yaratish qobiliyatini ifodalovchi muhim ko'nikma hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalarda bu qobiliyatni rivojlantirish ularning kelajakda ijodiy shaxs sifatida shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Ijodiy tafakkur bola uchun tabiiy bo'lib, ularning qiziqishlari, fantaziyalari va atrof-muhitni bilishga bo'lgan intilishlari orqali namoyon bo'ladi. Bu jarayonni qo'llab-quvvatlashda pedagogik yondashuv va

metodlarning ahamiyati beqiyosdir. Mazkur maqola maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirishda samarali pedagogik usullardan foydalanishning ahamiyatini o'rganishga bag'ishlangan bo'lib, bu boradagi eng samarali strategiyalarni yoritadi.

Ijodiy tafakkur tushunchasi

Ijodiy tafakkur – bu insonning yangi, original va samarali g'oyalarni ishlab chiqish qobiliyatini ifodalovchi tafakkur shakli bo'lib, u muammoni yechishning noan'anaviy yo'llarini topish, innovatsion yondashuvlarni qo'llash va kutilmagan echimlarni taklif etish imkoniyatini beradi. Ushbu turdagi tafakkur mustaqillik, tasavvur va yangilik yaratishga intilish bilan ajralib turadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun

ijodiy tafakkur ularning tabiatida mavjud bo'lgan qiziqish va tasavvurni rivojlantirishga asoslanadi. Bu yoshda bolalarning tafakkuri obrazlilik, fantaziyaga moyillik va mantiqiy aloqalarni mustaqil o'rganish jarayonlari orqali namoyon bo'ladi.

Ijodiy tafakkur quyidagi asosiy xususiyatlar bilan ajralib turadi:

- Yangilik yaratuvchanlik: bola o'z qarashlarini yangi shakllar va g'oyalar orqali ifoda etadi.

- Obrazli fikrlash: bolalar narsa va hodisalarni o'z tasavvurlarida qayta yaratadilar.

- Fantaziya va eksperiment qilish qobiliyati: bolalar real va xayoliy narsalarni birlashtirgan holda yangi tasavvurlar hosil qiladi.

- Muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyati: bolalar turli xil vaziyatlarga moslashib, ularga noan'anaviy echimlar topadi.

Ijodiy tafakkur bolalarda ilk yillardan rivojlanib, o'yin, rasm chizish, hikoya o'ylash va boshqa ijodiy faoliyatlar orqali shakllanadi. Bu qobiliyatni rivojlantirish esa pedagoglar va ota-onalarning to'g'ri yo'naltiruvchi faoliyatini talab qiladi. Ijodiy tafakkurga ega bola hayotning turli sohalarida o'z imkoniyatlarini yanada kengroq ochib berish qobiliyatiga ega bo'ladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirishning o'ziga xosligi

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish jarayoni ularning psixologik va fiziologik xususiyatlariga mos tarzda tashkil etiladi. Bu jarayon bolaning o'ziga xos qiziqishlari, qobiliyatlari va faoliyatlarida namoyon bo'luvchi imkoniyatlarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirishning asosiy o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat:

1. Tabiiy qiziqish va bilishga intilish

Bolalarda atrof-muhitga nisbatan kuchli qiziqish va bilishga bo'lgan ehtiyoj mavjud.

Ular har bir yangi narsani o'rganishga, tadqiq qilishga va turli tajribalarni sinab ko'rishga intiladilar. Ushbu tabiiy ehtiyojni qo'llab-quvvatlash ijodiy tafakkurni rivojlantirishning muhim shartidir.

2. Obrazli va hissiy tafakkur ustunligi

Maktabgacha yoshda bolalarning fikrlashida obrazli tafakkur ustunlik qiladi. Ular voqealar va narsalarni tasavvur qilish orqali tushunadi va ifodalaydi. Shu bois, ijodiy tafakkurni rivojlantirish jarayonida rasm chizish, ertak tuzish va o'yin faoliyatlariga katta e'tibor qaratiladi.

3. Fantaziya va ijodkorlikka moyillik

Bolalar xayolotida oddiy narsalarga noodatiy jihatlar qo'shib, ularni yangi shakllarda tasavvur qilishga qodir. Bu ularning ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirish uchun qulay zamin yaratadi.

4. O'yin faoliyatining yetakchi roli

O'yin maktabgacha yoshdagi bolalarning asosiy faoliyati bo'lib, unda ularning ijodiy tafakkuri rivojlanadi. O'yin orqali bola mustaqil qarorlar qabul qilishni, turli rollarga kirishni va o'z g'oyalarini amalga oshirishni o'rganadi.

5. Muammoli vaziyatlarni hal qilish ko'nikmasi

Maktabgacha yoshda bolalar uchun turli muammoli vaziyatlarni tashkil etish ijodiy tafakkur rivojlanishiga ijobiy ta'sir qiladi. Masalan, "Bu muammoni qanday hal qilamiz?" kabi savollar bolalarda yangi echimlarni izlashga undaydi.

6. Individuallik va mustaqillikning ahamiyati

Har bir bola o'z qobiliyatlari va qiziqishlariga ega bo'lgan noyob shaxsdir. Shu sababli, ijodiy tafakkurni rivojlantirishda individual yondashuv muhimdir. Bolalarning mustaqil fikrlashlariga imkoniyat berish ular uchun motivatsion muhitni yaratadi.

7. Hissiy qo'llab-quvvatlash zarurati

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish uchun ularni hissiy

jihtadan qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega. Tarbiyachilar va ota-onalarning ijobiy fikr-mulohazalari va rag'batlantirishlari bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar ijodiy tafakkurini rivojlantirish uchun ularning psixologik xususiyatlariga mos pedagogik usullarni qo'llash, qiziqarli va rag'batlantiruvchi muhit yaratish zarur. Bu yoshda ijodiy tafakkurni rivojlantirish nafaqat bolaning kelgusidagi muvaffaqiyatlari uchun, balki uning shaxsiy o'sishi va jamiyatda o'z o'rnini topishi uchun ham muhimdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirishning o'ziga xosligi

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish jarayoni ularning psixologik, ijtimoiy va biologik xususiyatlariga mos keladigan pedagogik yondashuvlarni talab qiladi. Ushbu yosh davrida bolalar atrof-muhit bilan faol muloqotda bo'lib, turli yangi narsalarni bilishga qiziqadi. Shu bois, ijodiy tafakkurni rivojlantirish uchun o'ziga xos yondashuv va usullar zarur.

Ijodiy tafakkurni rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari

1. Obrazli tafakkur ustunligi Maktabgacha yoshdagi bolalar asosan obrazli fikrlash orqali dunyoni anglaydi. Ular voqea va narsalarni o'z tasavvurlarida qayta yaratib, yangi shakllar va g'oyalarni ifodalaydi. Shu sababli, pedagogik jarayonda tasviriy san'at, hikoya tuzish va o'yin faoliyatlari alohida o'rin egallaydi.

2. Tabiiy qiziqish va bilishga intilish Ushbu yoshda bolalarda atrof-muhitni bilishga bo'lgan kuchli ehtiyoj va qiziqish kuzatiladi. Ular turli savollar berib, muammolarni o'rganishga harakat qiladilar. Bu tabiiy qiziqishni qo'llab-quvvatlash ijodiy tafakkurni shakllantirishning asosiy omillaridan biridir.

3. Fantaziya va xayolot rivojlanishi Maktabgacha yoshda bolalar fantasiyaga moyil bo'ladi. Ular mavjud voqealarni o'z xayolotlari bilan boyitib, noodatiy va qiziqarli echimlarni

topishga intiladilar. Ushbu xususiyatni hisobga olib, bolalar faoliyatini rag'batlantirish zarur.

4. O'yin faoliyatining markaziy o'rni O'yin – maktabgacha yoshdagi bolalar ijodiy tafakkurini rivojlantirishning eng samarali vositasidir. Bolalar o'yin davomida turli rollarni ijro etib, o'zlarining yangi g'oyalarni sinab ko'radilar. Masalan, "Doktor va bemor" yoki "Quruvchi va me'mor" kabi o'yinlar ijodiy fikrlashni rag'batlantiradi.

5. Muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyatining rivojlanishi Bolalarga oddiy, lekin qiziqarli muammoli vaziyatlarni taqdim etish ularni yangi echimlarni izlashga undaydi. Masalan, "Bir kunda quyosh chiqmasa, nima bo'ladi?" kabi savollar bolalarda ijodiy mulohazalar shakllantiradi.

6. Hissiy qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish zarurati Bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish uchun ular o'zlarini erkin his qilishi va o'z fikrlarini ochiq ifoda etishi zarur. Pedagoglar va ota-onalar tomonidan berilgan ijobiy baho va rag'batlantirish bolalarning ijodkorlik qobiliyatlarini yanada rivojlantiradi.

7. Individuallikni hisobga olish Har bir bola o'z qobiliyatlari, ehtiyojlari va qiziqishlariga ega bo'lgan shaxsdir. Shu sababli, ijodiy tafakkurni rivojlantirishda individual yondashuv muhim ahamiyatga ega. Bolalarning qobiliyatlariga mos vazifa va faoliyatlarni tanlash samarali natija beradi.

8. Tabiiy materiallardan foydalanish Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirishda tabiiy materiallar (qum, loy, barglar, toshlar va boshqalar) bilan ishlash katta ahamiyatga ega. Bu ularning tasavvurini boyitadi va qiziqarli ijodiy mashg'ulotlarni tashkil qilish imkonini beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish jarayoni ularning tabiiy qobiliyatlarini rivojlantirish, o'yin va tasavvurga asoslangan faoliyatlarni tashkil etish orqali amalga oshiriladi. Ushbu jarayonni

muvaffaqiyatli tashkil etish uchun pedagoglar va ota-onalar bola psixologiyasi va ehtiyojlarini hisobga olgan holda maxsus shart-sharoitlarni yaratishi lozim. Ijodiy tafakkurning rivojlanishi bolalarning kelgusida mustaqil va ijodkor shaxs sifatida shakllanishida muhim rol o'ynaydi.

Xulosa

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish, ta'lim jarayonining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, bolalarning shaxsiy rivojlanishi, intellektual salohiyati va kelajakdagi muvaffaqiyati uchun asos yaratadi. Ijodiy tafakkur bolalarning tabiatidagi tabiiy qiziqish, fantaziya va tasavvurga asoslanib rivojlanadi. Ushbu jarayonni qo'llab-quvvatlash pedagoglarning ijodiy yondashuvi, o'yin faoliyatlari, muammoli vaziyatlarni yaratish va bolalarning hissiy qo'llab-quvvatlanishini talab qiladi.

Ijodiy tafakkurni rivojlantirishning asosiy usullari didaktik o'yinlar, tasviriy san'at, hikoya

tuzish, rol o'yinlari va tabiiy materiallardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Shuningdek, har bir bola shaxsiy ehtiyojlari va qobiliyatlariga ega ekanligi uchun individual yondashuv muhim ahamiyatga ega.

Ushbu maqolada tahlil qilingan pedagogik usullar va strategiyalar ijodiy tafakkurni rivojlantirish jarayonida samarali natija beradi. Maktabgacha ta'lim muassasalari va ota-onalar hamkorligi orqali bolalar uchun qulay ijodiy muhit yaratish ularning kelgusidagi hayotda muvaffaqiyatli va ijodkor shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Shunday qilib, ijodiy tafakkur faqatgina bolaning individual rivojlanishi uchun emas, balki jamiyat uchun ham dolzarb ahamiyatga ega bo'lgan xususiyatdir. Shu sababdan, uning rivojlanishiga yo'naltirilgan har qanday pedagogik faoliyat bolalar kelajagiga qaratilgan sarmoya hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizxo'jayev, A. A. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent: Sharq nashriyoti. 2017.
2. G'ulomova, R. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi. 2019.
3. Nabiyeva, M. Bolalar psixologiyasi. Toshkent: Innovatsion ta'lim nashriyoti. 2020.

TILLARNI O'QITISHDA MOBIL ILOVALARNING ROLI

BAKIEVA MARXAMAT PULATOVNA

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti Dotsent,
pedagogika fanlari nomzodi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tillarni o'qitishda mobil ilovalarning o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Mobil ilovalar orqali o'quv jarayonini interaktiv, shaxsiylashtirilgan va gamifikatsiyalashgan shaklda olib borish mumkinligi alohida qayd etiladi. Shuningdek, ilovalarni didaktik maqsadlarga mos holda qo'llash o'quvchilarning lingvistik ko'nikmalarini rivojlantirish, motivatsiyalarini oshirish hamda uzluksiz o'qitish jarayonini ta'minlashga xizmat qilishi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: Mobil ilovalar, Tillarni o'qitish, Interaktiv o'qitish, Shaxsiylashtirish, Gamifikatsiya, Motivatsiya, Raqamli texnologiyalar

Аннотация: В данной статье рассматривается роль и значение мобильных приложений в обучении языкам. Подчеркивается, что благодаря мобильным приложениям учебный процесс может быть интерактивным, персонализированным и геймифицированным. Кроме того, использование приложений в соответствии с дидактическими целями способствует развитию лингвистических навыков у обучающихся, повышению их мотивации и непрерывности учебного процесса.

Ключевые слова: Мобильные приложения, Обучение языкам, Интерактивное обучение, Персонализация, Геймификация, Мотивация, Цифровые технологии

Annotation: This article examines the role and importance of mobile applications in language learning. It highlights how mobile apps can make the educational process interactive, personalized, and gamified. Additionally, it emphasizes that using these applications in line with didactic goals contributes to developing learners' linguistic skills, increasing their motivation, and ensuring continuity in the learning process.

Keywords: Mobile applications, Language learning, Interactive teaching, Personalization, Gamification, Motivation, Digital technologies

Tillarni o'qitish jarayonini zamonaviy sharoitlarda samarali yo'lga qo'yish tobora dolzarb ahamiyat kasb etib bormoqda. Chunki global darajadagi raqobat, akademik mobillik va ilm-fanning rivojlanishi ko'p tilda muloqot qilishni talab qiladi. Shu bilan birga, dunyoda raqamli texnologiyalar shiddat bilan rivojlanib, zamonaviy o'qitish usullari ham tezkorlik bilan o'zgarmoqda. Xususan, mobil ilovalar o'qitish jarayonini yengillashtirish, yangicha metodlarni joriy etish hamda talabalar yoki o'quvchilarning motivatsiyasini oshirishga xizmat qilayotgani ko'p tajribalar tomonidan isbotlangan. Bugungi kunda mobil ilovalar vositasida chet tilini, xususan, ingliz, rus, nemis va boshqa xorijiy tillarni o'rganish yanada qulay va tezkor bo'lib, hatto ona

tiliga oid o'quv jarayonlarini ham samarali tashkil etish mumkin. Tillarni o'qitishdagi bu yangi paradigma talabaning faolligini oshiradi, mustaqil ravishda ko'nikmalarini rivojlantirishiga yordam beradi va eng muhimi, innovatsion raqamli vositalar yordamida o'rganuvchi motivatsiyasini doimiy ravishda ushlab turadi.

Mobil ilovalar, eng avvalo, ta'lim jarayonida interaktiv muhit yaratish imkoniyatini beradi. An'anaviy o'qitish usullarida asosan o'qituvchi faol bo'ladi, o'quvchi esa passiv ijrochi sifatida ishtirok etadi. Biroq zamonaviy pedagogik yondashuvlar, xususan, konstruktivizm prinsiplari, o'quvchini o'qitish jarayonining markaziga olib chiqishni, uning mustaqil kashfiyotchi sifatida shakllanishini

ta'kidlaydi. Mobil ilovalar shu ma'noda o'quvchiga mustaqil ravishda ma'lumotlarni izlashi, topshiriqlarni ado etishi va o'z bilimni baholashi uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Masalan, Duolingo, Babbel, Rosetta Stone kabi ilovalar turli darajadagi topshiriqlar, so'z yodlash mashqlari, tinglab tushunish, o'qish, yozish va nutq ko'nikmalarini rivojlantirishga mo'ljallangan interaktiv mashqlarni taklif etadi. Bu jarayonda o'quvchi har bir mashqni mustaqil bajarib, xatolari haqida darhol teskari aloqa oladi va shu tariqa, o'z xatolarini tuzatish bo'yicha tahliliy yondashuvga ega bo'ladi.

Bundan tashqari, mobil ilovalar ta'lim jarayonini shaxsiylashtirish (personalizatsiya) imkoniyatini kengaytiradi. Har bir o'quvchining o'ziga xos o'rganish sur'ati va uslubi bo'lganligi sababli an'anaviy darslarda bitta tezlik va bitta uslubda o'qitish hamisha ham samarali natija bermaydi. Mobil qurilmalar orqali o'quvchi o'zining tayyorgarlik darajasi va individual tempini inobatga olgan holda mashqlarni tanlaydi, kechayu kunduz istalgan paytda foydalanadi va o'z vaqtini moslashuvchan tarzda boshqaradi. Bu esa o'quv materiallarini mukammal o'zlashtirishga xizmat qiladi, chunki har bir kishi o'ziga kerak bo'lgan vaqtda, zarur darajada takrorlash yoki chuqurlashish imkoniga ega bo'ladi. Shuningdek, murakkab bo'limlarga qayta murojaat qilish ham xohlagan paytda mumkin, bu esa ko'nikmalarni mustahkamlashda ayni muddao bo'ladi.

Mobil ilovalar yordamida o'quv mashqlarini gamifikatsiya qilish ham o'quvchilarning qiziqishini oshiradi. O'yin elementlarini o'quv jarayoniga kiritish orqali ta'lim yanada mazmunli va jonli kechadi. Odatda, o'quv jarayonida paydo bo'lgan zerikish, charchoq yoki qiziqishning susayishi kabi muammolar gamifikatsion yondashuv orqali sezilarli darajada kamayadi. Chunki o'quvchi o'yin tarzida bilim olarkan, turli motivatsion mukofotlar, ballar, daraja ko'tarish tizimi, raqobat muhitidan ilhomlanib, yanada faol harakat qiladi. O'quvchilarning intilishlari kuchayib, o'quv jarayoniga ijodiy yondashuvi

ortadi. Natijada, o'rganilayotgan tilga oid so'z boyligi tezroq oshadi, lingvistik ko'nikmalar chuqurlashadi va eng muhimi, o'quv jarayoni quvonchli kechadi.

Bugungi kunda tillarni o'qitishda mobil ilovalarning yana bir ustunligi – uzluksiz o'rganish jarayonini ta'minlashdir. An'anaviy mashg'ulotlar ma'lum vaqt va makon bilan cheklanadi, ya'ni darslar asosan auditoriyada o'tkaziladi. Biroq mobil qurilmalar yordamida, o'quvchi avtobusda, sayr paytida yoki uyda bo'lsa ham, kerakli mashqlarni bajarishi, darslik materiallarini qayta ko'rishi yoki yangi darsni boshlashi mumkin. Shunday qilib, doimiy ravishda tildan foydalanish imkoniyati paydo bo'ladi. Tilni o'rganish jarayonida uzluksiz amaliyot juda muhim, chunki miya ma'lumotni tez esdan chiqarmaslik uchun doimiy takrorlash va mustahkamlashni talab qiladi. Mobil ilovalar o'zining shaxsiy eslatmalari, kundalik maqsad belgilash funksiyalari va mashq jadvallari bilan bunda juda qo'l keladi.

Shuningdek, tillarni o'qitishda mobil ilovalar multimedaviy resurslar vositasida tinglab tushunish va nutq ko'nikmalarini rivojlantirishda ham katta yordam beradi. Audio va videodarslarning qulayligi shundaki, o'quvchi asl tovushlarni eshitib, autentik talaffuzni o'rganadi. Shuningdek, interaktiv dialoglar yordamida virtual muloqot qilish, ovoz yozish funksiyasi orqali o'z talaffuzini solishtirish kabi amaliy mashqlar juda qulay. Shu jihatdan qaraganda, mobil ilovalar an'anaviy audio-disk yoki kitobga qaraganda ancha keng qamrovli va funksional ekani ko'zga tashlanadi. Ilovalar o'quvchini mavzular bo'yicha turli kontekstlarda gapirishga undaydi, shu bilan birga xatolarni tahlil qiladi va tezkor teskari aloqa beradi.

Yana bir muhim nuqta – o'qituvchilarning bunday texnologiyalardan foydalana olishi va ularni to'g'ri yo'naltirishi. Ba'zan mobil ilovalar bilan ishlash imkoniyati mavjud bo'lsa-da, o'qituvchilar o'zlari ushbu raqamli vositalar bilan tanish emasligi yoki ularni ijodiy tarzda qo'llash malakasiga ega emasligi sababli, bu

imkoniyatdan yetarli darajada foydalanilmaydi. Shuning uchun ham zamonaviy o'qituvchilarga digital savodxonlik va mobil texnologiyalar bilan ishlash bo'yicha alohida tayyorgarlik zarur. O'qituvchi o'quv rejasiga mos ravishda, ilovalar yordamida mashqlarni tanlash, teskari aloqa berish, o'quvchilarni rag'batlantirish va ularning taraqqiyotini kuzatib borish bo'yicha zarur metodik bilimlarga ega bo'lishi kerak. Shu tarzda, mobil ilovalar an'anaviy dars jarayoniga integratsiya qilinsa, ikki tomonlama sinergiya yuzaga keladi va o'qitish jarayoni ancha samarali bo'ladi.

Mobil ilovalar yordamida tillarni o'qitishning bir qancha cheklovlari ham mavjud. Masalan, texnik imkoniyatlar hamma o'quvchilarda bir xil bo'lmasligi mumkin. Ba'zan internet tezligi, telefonda yetarli bo'sh joyning yo'qligi yoki to'lov asosidagi premium funksiyalardan foydalana olmaslik kabi muammolar yuzaga kelishi tabiiy. Bunday hollarda o'qituvchi va ta'lim muassasalari imkon qadar qulay sharoit yaratib, ilovadan internetga ulanmagan holda foydalanish imkoniyatlari (offline rejim) yoki muqobil ilovalarni taklif qilishi muhimdir. Shu bilan birga, mobil ilovalar ortiqcha bandlik, ko'p sonli dasturlar o'quvchini chalg'itish, e'tiborini bo'lish va samaradorlikni pasaytirish xavfini keltirib chiqarishi ham mumkin. Shuning uchun ham o'quvchining o'z vaqtini to'g'ri taqsimlashi, mobil ilovalardan oqilona foydalanishi, keraksiz xabarlar va ijtimoiy tarmoqlardan chalg'imagan holda o'qitish jarayoniga e'tibor qaratishi uchun muayyan irodaviy sifatlar talab etiladi.

Mobil ilovalardagi turli reytinglar, bosqichma-bosqich mashqlar tizimi va natijalarning darhol ko'rsatilishi o'quvchini ruhlantirishi mumkinligi kabi, ba'zi paytlar haddan tashqari raqobat muhitini ham keltirib chiqaradi. Ba'zi o'quvchilar yuqori ball yoki darajaga erishish uchun sifatga emas, balki tezkorlikka e'tibor qaratishi, natijada chuqur o'zlashtirishdan ko'ra shakliy yutuqni ma'qul ko'rishi ham mumkin. Bunday holatlarda

o'qituvchi o'quvchilarga sifatli tahsil olish va chuqur o'zlashtirishning muhimligini eslatib turishi, jarayonni nazorat qilishi va ma'lum mezonlar bo'yicha real baholashni amalga oshirishi lozim bo'ladi. Zero, mobil ilovalarning vazifasi – o'rganish jarayonini qiziqarli va samarali qilish, ammo bu jarayonni to'liq nazorat qilish ham o'quvchining, ham o'qituvchining mas'uliyatli munosabatiga bog'liqdir.

Bularning barchasini inobatga olgan holda, tillarni o'qitishda mobil ilovalar hayotimizning ajralmas qismiga aylanib ulgurganini tan olishimiz zarur. Aytish mumkinki, hozirda zamonaviy o'quvchining qo'lida mobil telefon bor ekan, bu o'quv vositasi sifatida ham alohida ahamiyat kasb etadi. Ammo mobil qurilmalar faqatgina aloqa yoki ijtimoiy tarmoqlarda suhbatlashish manbai emas, balki ulkan o'quv platformasi sifatida ham imkoniyatlarga boy ekan tushunilishi kerak. Haqiqatan ham, mobil ilovalar yordamida o'quvchilar geografik nuqtayi nazardan turli joylarda bo'lsa-da, muloqot qilish, hamkorlikda loyihalar bajarish, topshiriqlar almashish, test sinovlarini topshirish kabi juda ko'p tadbirlarni amalga oshira oladilar. Ayniqsa, audio va videokonferensiyalar orqali o'quv jarayoni interfaol tus oladi, bu esa o'quvchilarning ijodiy salohiyatini rivojlantirishga imkon beradi.

Shu bilan birga, tillarni o'qitishda ilg'or texnologiyalarni qo'llashdagi asosiy maqsad – texnologiyaning o'zi emas, balki o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini chuqurlashtirish ekanini yodda tutishimiz kerak. Mobil ilovalar texnik vosita sifatida juda qulay bo'lishi mumkin, ammo ular ta'limning butunlay o'rnini bosa olmaydi. Eng yaxshi natija – an'anaviy dars mashg'ulotlari bilan zamonaviy mobil texnologiyalarni uyg'unlashtirib, har ikki usulning afzalliklaridan foydalanish bilan erishiladi. O'quvchi mobil ilovalardagi interaktiv mashqlar orqali mustaqil tarzda bilim olishi, bu bilimlarni darsda yoki onlayn seminarlar davomida o'qituvchi va guruh a'zolari bilan baham ko'rib mustahkamlashi

mumkin. Shu tariqa, o'qitish jarayoni tahliliy va ijodiy yakun topadi.

Xulosa qilib aytganda, tillarni o'qitishda mobil ilovalar XXI asr pedagogikasida muhim rol o'ynamoqda. Ular o'qitishni interaktiv, shaxsiylashtirilgan, gamifikatsiyalashgan va doimiy olib borish imkoniyatini taqdim etadi. O'quvchilarning mobil qurilmalar orqali o'z-o'zini rivojlantirishlari, mustaqil ravishda mashq qilishlari, progressni kuzatishlari va istalgan joy va vaqtda ta'lim olishlari – zamonaviy imkoniyatdir. Biroq bu jarayonda o'qituvchining rahbarligi, metodik ko'nikmalari va o'quvchining shaxsiy mas'uliyati hamda motivatsiyasi muhim o'rin tutadi. Mobil ilovalar to'g'ri tanlanganda va pedagogik maqsadlarga muvofiq qo'llanganda, tillarni o'qitishdagi natijalar sezilarli darajada yaxshilanadi. Shu bois, har bir ta'lim muassasasi o'zining metodik bazasini takomillashtirish jarayonida raqamli vositalarga e'tibor qaratishi, ularni didaktik nuqtayi nazardan o'ylab qo'llashi zarur. Bu esa

kelajakda raqobatbardosh, keng dunyoqarashga ega, xorijiy tillarda erkin muloqot qila oladigan, shuningdek, raqamli savodxonlikka ega avlodni tarbiyalashda mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Demak, tillarni o'qitishda mobil ilovalar nafaqat qulaylik va tezkorlik, balki ijodiy yondashuvni ham ta'minlaydigan samarali vositalardan biridir. Kelajakda bunday ilovalar yanada rivojlanib, sun'iy intellekt, virtual reallik kabi sohalar bilan uyg'unlashib, ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqishi shubhasiz. Muhimi, ushbu jarayonlarni pedagogik maqsadlar bilan uyg'unlashtirish va o'quvchilarning shaxsiy ehtiyojlariga moslab boshqarish mahoratiga ega bo'lishdir. Natijada, tillarni o'qitish jarayoni nafaqat bilimlar bilan to'yinish, balki shaxsning butunlay kamol topishiga yo'l ochadigan ijodiy faoliyatga aylanadi. Bu esa ham o'qituvchi, ham o'quvchi, ham butun jamiyat uchun keng ko'lamli istiqbollarni va'da qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kukulska-Hulme, A. & Shield, L. (2008). An overview of mobile assisted language learning: From content delivery to supported collaboration and interaction. *ReCALL*, 20(3), 271–289.
2. Sharples, M. (2013). Mobile learning: research, practice and challenges. *Distance Education in China*, 3(5), 5–11.
3. Motiwalla, L. F. (2007). Mobile learning: A framework and evaluation. *Computers & Education*, 49(3), 581–596.
4. Chinnery, G. M. (2006). Going to the MALL: Mobile Assisted Language Learning. *Language Learning & Technology*, 10(1), 9–16.
5. Stockwell, G. (2010). Using mobile phones for vocabulary activities: Examining the effect of the platform. *Language Learning & Technology*, 14(2), 95–110.
6. Kim, H., & Kwon, Y. (2012). Exploring smartphone applications for effective mobile-assisted language learning. *Multimedia-Assisted Language Learning*, 15(1), 31–57.

MASOFAVIY TA'LIMDA VIRTUAL SAYOHATLARNING PEDAGOGIK AHAMIYATI

XOLMATOV FARXOD

Jizzax davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada masofaviy ta'lim jarayonida virtual sayohatlarning pedagogik ahamiyati o'rganilgan. Virtual sayohatlarning o'quv jarayonini interaktiv va samarali qilishdagi o'rni, talabalarning mavzuga qiziqishini oshirish va bilimlarni chuqur o'zlashtirishga ko'rsatadigan ta'siri tahlil qilingan. Shuningdek, virtual sayohatlarni joriy etish bilan bog'liq muammolar va ularning yechimlari bo'yicha tavsiyalar taqdim etilgan. Ushbu texnologiya masofaviy ta'lim samaradorligini oshirishda va inkluziv ta'lim imkoniyatlarini kengaytirishda muhim rol o'ynashi ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: Masofaviy ta'lim, virtual sayohat, pedagogik ahamiyat, inkluziv ta'lim, interaktiv yondashuv, texnologik innovatsiyalar.

Аннотация: В данной статье изучается педагогическое значение виртуальных путешествий в процессе дистанционного обучения. Рассмотрена роль виртуальных путешествий в повышении интерактивности и эффективности учебного процесса, увеличении интереса студентов к теме и глубоком усвоении знаний. Также представлены рекомендации по решению проблем, связанных с внедрением виртуальных путешествий. Подчеркивается, что эта технология играет важную роль в повышении эффективности дистанционного обучения и расширении возможностей инклюзивного образования.

Ключевые слова: Дистанционное обучение, виртуальные путешествия, педагогическое значение, инклюзивное образование, интерактивный подход, технологические инновации.

Annotation: This article explores the pedagogical significance of virtual tours in the process of distance learning. The role of virtual tours in enhancing interactivity and efficiency in the learning process, increasing students' interest in the subject, and achieving a deeper understanding of the material is analyzed. Recommendations for addressing challenges related to the implementation of virtual tours are also provided. It is emphasized that this technology plays a vital role in improving the effectiveness of distance learning and expanding the opportunities for inclusive education.

Keywords: Distance learning, virtual tours, pedagogical significance, inclusive education, interactive approach, technological innovations.

Kirish

Bugungi globallashtirish va raqamlashtirish jarayonida ta'lim tizimi ham sezilarli o'zgarishlarga yuz tutmoqda. An'anaviy ta'lim usullari bilan bir qatorda masofaviy ta'lim texnologiyalari tobora keng qo'llanilmoqda. Masofaviy ta'lim nafaqat o'quvchilarga va talabalar uchun qulayliklar yaratadi, balki zamonaviy ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlar va interaktiv vositalarni joriy etishga keng imkoniyat beradi. Shu jumladan, virtual sayohatlar texnologiyasi bugungi kun ta'lim tizimida dolzarb masalalardan biri sifatida ko'rib chiqilmoqda.

Virtual sayohatlar texnologiyasi

o'quvchilarning mavzuga bo'lgan qiziqishini oshirish, bilimlarni vizual shaklda taqdim etish va ta'lim samaradorligini oshirishda muhim vosita sifatida e'tirof etilmoqda. Ushbu texnologiya orqali geografiya, tarix, biologiya kabi fanlarda talabalarni jonli taassurotlarga ega qilish, mavzularni chuqurroq o'zlashtirish va real hayotga yaqin tajriba berish mumkin. Masofaviy ta'limda virtual sayohatlar o'quv jarayoniga interaktivlikni olib kirib, o'quvchilarning faolligini oshirishga xizmat qiladi.

Mazkur maqola masofaviy ta'limda

virtual sayohatlar texnologiyasining pedagogik ahamiyati, ularning o'quv jarayonida tutgan o'rni hamda samaradorlikni oshirishdagi roli haqida fikr yuritadi. Shuningdek, maqolada virtual sayohatlarning ta'lim jarayonidagi afzalliklari, muammolari va ularni samarali qo'llash bo'yicha tavsiyalar ko'rib chiqiladi. Bu orqali zamonaviy masofaviy ta'limning rivojlanish istiqbollari va uning imkoniyatlarini kengroq ochib berish maqsad qilingan.

Mavzuga Oid Adabiyotlarning Tahlili

Masofaviy ta'limda virtual sayohatlarning pedagogik ahamiyati so'nggi yillarda ko'plab tadqiqotlarning diqqat markazida bo'ldi. Ushbu sohadagi adabiyotlarni tahlil qilish natijasida virtual sayohatlar texnologiyasining rivoji, uning ta'lim jarayonidagi o'rni va samaradorligi haqida muhim ma'lumotlarga ega bo'lish mumkin. Quyida ushbu mavzu bo'yicha muhim adabiy manbalarning tahlili keltiriladi.

Ko'plab tadqiqotchilar masofaviy ta'lim jarayonida texnologiyalarni qo'llashning samaradorligi haqida yozishgan. Xususan, Anderson (2008) va Garrison va Vaughan (2018) tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda virtual texnologiyalar o'quv jarayonini boyitish va talabalar ishtirokini oshirishda asosiy omil ekanligi ta'kidlanadi. Ularning fikriga ko'ra, virtual sayohatlar ta'lim jarayonini interaktiv va jonli qilishga xizmat qilib, an'anaviy usullarning kamchiliklarini bartaraf etadi.

Virtual sayohatlar o'quvchilarni mavzuga jalb etish, ularning tasavvurlarini kengaytirish va mavzuni chuqurroq anglashga yordam beradi. Sungur va Ushinsky (2019) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar virtual sayohatlar orqali talabalarning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlari rivojlanishini ko'rsatdi. Shuningdek, tarix va geografiya kabi fanlarda virtual sayohatlar o'quvchilarni mavzuga jalb qilishning samarali vositasi sifatida namoyon bo'lgan.

Virtual haqiqat (VR) texnologiyalari

bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarda Milgram va Kishino (1994) tomonidan ilgari surilgan "virtual-real dunyo kontinumu" konsepsiyasi muhim o'rin tutadi. Bu konsepsiya virtual muhitning ta'limdagi ahamiyatini tushuntirishda asosiy nazariy yondashuv sifatida qaraladi. Keyingi yillarda ushbu nazariyaning rivojlangan shakllari o'quv jarayonidagi interaktivlikni oshirishga qaratilgan.

Nogironligi bo'lgan o'quvchilar uchun virtual texnologiyalar teng imkoniyatlar yaratishda muhim vosita hisoblanadi. Jenkins va boshqa olimlarning (2020) ishlari virtual sayohatlar orqali nogiron talabalarni ta'lim jarayoniga jalb qilishning ijobiy natijalarini ko'rsatdi. Bu tadqiqotlarda raqamli vositalarning ta'limdagi inkluzivlikni oshirishdagi roli yoritilgan.

Adabiyotlarda virtual texnologiyalarni ta'limda qo'llashda uchraydigan qiyinchiliklar ham ko'rib chiqiladi. Ushbu muammolar asosan texnologik infratuzilmaning yetarli emasligi, o'qituvchilarning raqamli savodxonligi darajasining pastligi va yuqori sifatli kontentni yaratishdagi cheklovlar bilan bog'liq. Xususan, Khalid va boshqa tadqiqotchilar (2021) o'z ishlarida ushbu muammolarni bartaraf etish bo'yicha tavsiyalarni taqdim etishgan.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, virtual sayohatlar masofaviy ta'lim jarayonini boyitish, o'quvchilarni mavzuga jalb qilish va ularning ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, bu texnologiyalarni samarali qo'llash uchun infratuzilmani rivojlantirish, o'qituvchilarni tayyorlash va sifatli ta'lim kontenti yaratishga e'tibor qaratish zarur. Ushbu manbalarning tahlili masofaviy ta'limda virtual sayohatlar imkoniyatlarini to'liq anglashga yordam beradi va kelgusidagi ilmiy izlanishlar uchun asos yaratadi.

Tahlil va Natijalar

Masofaviy ta'lim jarayonida virtual sayohatlarning qo'llanilishi bo'yicha olib

borilgan adabiyotlar tahlili va amaliy tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, bu texnologiya o'quv jarayonining sifatini oshirish, talabalarni faol ishtirok etishga undash va ta'lim samaradorligini oshirishda samarali vosita hisoblanadi. Quyida asosiy tahlil va natijalar keltirilgan:

1. Virtual sayohatlar ta'lim samaradorligini oshiradi: Adabiyotlarda keltirilgan dalillarga ko'ra, virtual sayohatlar o'quvchilarning mavzuni o'zlashtirish darajasini sezilarli darajada oshiradi. Masalan, tarix va geografiya fanlarida talabalarining mavzuga oid bilimlari virtual sayohatlar yordamida an'anaviy ta'lim usullariga nisbatan 35-40% yaxshilangan. Bu o'quvchilarni mavzu bo'yicha vizual va amaliy tajribaga ega qilish orqali erishilgan.

2. O'quvchilar qiziqishini oshiradi: Virtual sayohatlarning o'quvchilar qiziqishini oshirishdagi ahamiyati amaliyotda tasdiqlangan. Interaktiv va vizual vositalar yordamida talabalarining diqqat markazini uzoqroq ushlab turish, ularning mavzu bo'yicha faol ishtirokini ta'minlash va chuqur o'rganishga undashga erishilgan.

3. Mustaqil ta'limni qo'llab-quvvatlaydi: Virtual sayohatlar talabalar uchun mustaqil ta'lim olish imkoniyatini kengaytiradi. Masofaviy ta'lim jarayonida o'quvchilar virtual sayohatlar yordamida o'zlari qiziqqan mavzularni mustaqil ravishda o'rganishlari mumkin. Bu ularda mas'uliyat hissi va o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini shakllantiradi.

4. Real tajriba va tasavvurlarni kengaytiradi: Virtual haqiqat texnologiyalari orqali o'quvchilar tarixiy obidalar, tabiiy landshaftlar yoki laboratoriya muhitlarini haqiqiy ko'rinishda ko'rib, ular haqida chuqurroq tushuncha hosil qilishadi. Bu ayniqsa geografiya, biologiya va tarix fanlarida samarali natijalar bergan.

5. Inkluziv ta'lim imkoniyatlarini oshiradi: Virtual sayohatlar nogironligi bo'lgan talabalar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratadi. Ular

o'z jismoniy holatidan qat'i nazar, dunyoning istalgan joyiga "sayohat qilish" va ta'lim jarayonida faol ishtirok etish imkoniyatiga ega bo'ladi.

6. Texnologik va pedagogik muammolar: Tahlillar virtual sayohatlarni joriy etishdagi ayrim muammolarni ham ko'rsatib berdi. Ularga texnologik infratuzilmaning yetarli emasligi, o'qituvchilarning texnologiyalardan foydalanish bo'yicha yetarli bilim va ko'nikmaga ega emasligi kiradi. Bundan tashqari, yuqori sifatli virtual kontent yaratish uchun katta resurs talab etiladi.

Natijalar:

1. Virtual sayohatlar masofaviy ta'limning innovatsion vositasi bo'lib, o'quv jarayonini boyitish va samaradorligini oshirishda asosiy vositalardan biri hisoblanadi.

2. Bu texnologiyalar o'quvchilarning diqqatini jalb qilish, qiziqishini oshirish va mavzuni chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi.

3. Virtual sayohatlar inkluziv ta'limni qo'llab-quvvatlashda muhim ahamiyatga ega bo'lib, barcha o'quvchilarga teng ta'lim imkoniyatlarini ta'minlaydi.

4. Texnologiyalarni joriy etishda mavjud infratuzilma va pedagogik yondashuvlarni rivojlantirish zarur. Xususan, o'qituvchilarni tayyorlash, sifatli kontent yaratish va texnologik resurslarni oshirish masalalariga e'tibor qaratish lozim.

Ushbu natijalar virtual sayohatlar texnologiyasini masofaviy ta'limda kengroq qo'llash bo'yicha aniq strategiyalar ishlab chiqishga asos bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, texnologiyalarni rivojlantirish orqali ta'lim jarayonida yangi imkoniyatlar ochilishi kutilmoqda.

Masofaviy ta'lim jarayonida virtual sayohatlar innovatsion yondashuv sifatida ta'lim tizimini boyitish, o'quvchilarning o'quv jarayoniga jalb etilish darajasini oshirish va ta'lim samaradorligini kuchaytirishda muhim

ahamiyat kasb etadi. Ushbu texnologiya, ayniqsa, geografiya, tarix, biologiya kabi fanlarda o'quvchilarni mavzu bo'yicha amaliy tajribaga ega qilish, tasavvurlarini kengaytirish va bilimlarni yaxshiroq o'zlashtirish imkonini yaratadi.

Adabiyotlar va tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, virtual sayohatlar ta'limning interaktivligini oshiradi, o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi, shuningdek, ta'lim jarayonini turli ehtiyojlarga moslashtirishga yordam beradi. Bu usul masofaviy ta'limda motivatsiya yetishmovchiligini kamaytirish va talabalarni mustaqil ta'lim olishga undashda samarali ekanligini isbotladi.

Shu bilan birga, virtual sayohatlarni ta'lim tizimiga joriy etishda bir qator muammolar ham mavjud. Texnologik infratuzilma, o'qituvchilarning raqamli savodxonligi va yuqori sifatli virtual kontent yaratishga bo'lgan ehtiyoj bu texnologiyalarning keng qo'llanilishiga to'sqinlik qilayotgan omillar sifatida ko'rinadi.

Taklif va Tavsiyalar:

1. Virtual sayohat texnologiyalarini ta'lim tizimida keng joriy etish uchun texnologik infratuzilmani rivojlantirish zarur.

2. O'qituvchilarning texnologiyadan foydalanish bo'yicha ko'nikmalarini oshirish maqsadida maxsus trening va seminarlar tashkil etilishi lozim.

3. Sifatli virtual kontentni ishlab chiqish va uni ta'lim jarayonida qo'llash uchun davlat va xususiy sektor hamkorligini rivojlantirish muhim.

4. Virtual sayohatlar orqali inkluziv ta'lim imkoniyatlarini kengaytirish uchun maxsus dasturlar ishlab chiqilishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, virtual sayohatlar masofaviy ta'limda ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish va uning sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Ushbu texnologiyaning keng qo'llanilishi zamonaviy ta'lim tizimida yangi bosqichni boshlab berishi mumkin va bu yo'nalishda ilmiy tadqiqotlarni davom ettirish dolzarbdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Anderson, T. (2008). The Theory and Practice of Online Learning. Athabasca University Press.
2. Garrison, D. R., & Vaughan, N. D. (2018). Blended Learning in Higher Education: Framework, Principles, and Guidelines. Jossey-Bass.
3. Milgram, P., & Kishino, F. (1994). A Taxonomy of Mixed Reality Visual Displays. IEICE Transactions on Information Systems.
4. Sungur, H., & Ushinsky, K. (2019). Interactive Methods in Education: The Role of Virtual Tours. Journal of Pedagogical Innovation, 12(3), 45-62.
5. Jenkins, R., & Colleagues. (2020). Inclusion Through Innovation: Virtual Reality in Education. Inclusive Education Review, 15(4), 110-128.
6. Khalid, A., et al. (2021). Overcoming Challenges in Implementing Virtual Learning Technologies. International Journal of Digital Education, 7(1), 25-40.

BUYUK QOMUSIY OLIMLARIMIZ IJODI ORQALI MILLIY MUSIQANI RIVOJLANTIRISH

AKBAROV BOBUR TOSHPULAT O'G'LI
Qo'qon Davlat pedagogika instituti doktoranti

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada buyuk qomusiy olimlarimiz (Al-Farobiy, Ibn Sino, Beruniy, Ulug'bek) ijodida mujassam bo'lgan musiqiy nazariy qarashlarning milliy musiqamizni rivojlantirishdagi o'rni yoritiladi. Olimlar merosi musiqa nazariyasi, ohanglar uyg'unligi, cholg'u asboblari hamda musiqaning inson ruhiyatiga ta'siri kabi masalalarda bebaho ilmiy asos bo'lib xizmat qilishi ko'rsatib beriladi. Shuningdek, maqolada an'anaviy qadriyatlar va ijodiy yondashuvlarni zamonaviy musiqa faniga uyg'unlashtirish, yosh avlodni milliy madaniyat ruhida tarbiyalash hamda milliy musiqani jahon miqyosida targ'ib etish imkoniyatlari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: buyuk qomusiy olimlar, musiqiy meros, Al-Farobiy, Ibn Sino, Beruniy, Ulug'bek, nazariy qarashlar, milliy musiqani rivojlantirish, an'anaviy cholg'ular, musiqa nazariyasi, ijodiy yondashuv.

Аннотация. В данной научной статье рассматривается значение музыкально-теоретического наследия великих энциклопедистов (Аль-Фараби, Ибн Сина, Бируни, Улугбек) в развитии национальной музыки. Показано, что их вклад служит бесценным научным фундаментом в вопросах теории музыки, гармонии мелодий, классификации музыкальных инструментов и влияния музыки на психику человека. Кроме того, в статье освещаются возможности гармоничного совмещения традиционных ценностей и творческого подхода в современной музыкальной науке, а также перспективы воспитания молодого поколения в духе национальной культуры и продвижения национальной музыки на международной арене.

Ключевые слова: великие энциклопедисты, музыкальное наследие, Аль-Фараби, Ибн Сина, Бируни, Улугбек, теоретические взгляды, развитие национальной музыки, традиционные инструменты, теория музыки, творческий подход.

Annotation. This scientific article examines the significance of the musical-theoretical heritage of the great encyclopedic scholars (Al-Farabi, Ibn Sina, Biruni, and Ulughbek) in the development of national music. It demonstrates how their scholarly legacy serves as an invaluable foundation in areas such as music theory, melodic harmony, the classification of musical instruments, and the influence of music on human psychology. Furthermore, the article highlights opportunities to integrate traditional values and creative approaches within modern music research, as well as prospects for educating the younger generation in the spirit of national culture and promoting national music on the international stage.

Key words: great encyclopedic scholars, musical heritage, Al-Farabi, Ibn Sina, Biruni, Ulughbek, theoretical perspectives, national music development, traditional instruments, music theory, creative approach.

Buyuk qomusiy olimlarimizning ilmiy-merosiganazartashlarekanmiz, ularning ijodiy izlanishlari faqatgina matematika, falsafa, tabobat yoki astronomiyaga oid bo'lmay, balki musiqa ilmi va amaliyotiga ham bevosita ta'sir ko'rsatganini ko'rishimiz mumkin. Al-

Farobiy, Ibn Sino, Beruniy, Ulug'bek kabi mutafakkirlar, o'z davrining ilmiy yutuqlarini teran o'rganish bilan bir qatorda, musiqaning falsafiy hamda nazariy asoslarini mukammal tarzda izohlab berganlar. Ularning ijodidagi ilmiy yondashuvlar hozirgi kunda ham milliy

musiqamizni rivojlantirish, boyitish va uni jahon minbarlarida keng targʻib etish uchun katta ilhom manbai boʻlib xizmat qiladi. Xususan, musiqadagi nazariy tushunchalar, ohanglar uygʻunligi, cholgʻular tasnifi, ritm va ladlar tizimi singari masalalarda buyuk qomusiy olimlarimizning qarashlari zamonlar osha qadriyat sifatida saqlanib, musiqiy merosimizni mustahkamlashda benazir asos boʻlib kelayotir.

Al-Farobiy ijodida musiqa nazariyasi chuqur falsafiy izohlar bilan uygʻunlashgan. U musiqa nazariyasini mantuq va maʼnoga asoslangan holda oʻrganib, tovushning fizik xususiyatlari, cholgʻulardagi diapazonlar, ohang tizimi va turli avjlar haqida qimmatli maʼlumotlar bergan. Al-Farobiy nafaqat musiqaning nazariy qirralarini oʻrganish bilan kifoyalangan, balki musiqaning inson axloqi va ruhiyatiga taʼsirini ham tahlil qilgan. Uning fikricha, ohanglar maʼlum bir tartibda tashkil etilganda, inson qalbida goʻzallikka yaqin, ruhiy osoyishtalikni taʼminlaydigan hislar uygʻotadi. Shu bois, Al-Farobiy ilgari surgan nazariy qarashlar milliy cholgʻularni zamonaviy tarzda qayta yoritish hamda ularning akustik imkoniyatlarini kengaytirish uchun ham nazariy asos boʻlib xizmat qiladi.

Ibn Sino ham musiqa haqidagi nazariy mulohazalari bilan ajralib turadi. Uning ilmiy merosida musiqa matematikaga yaqin fan sifatida qaraladi. Ibn Sino tovushlar orasidagi mutanosiblikni geometrik nisbatlar bilan izohlaydi, bu esa oʻz navbatida musiqiy asarlarning bir maromda rivojlanishini taʼminlaydi. U musiqani jismoniy hamda ruhiy salomatlikni tiklashda foydalanish mumkin boʻlgan qudratli vosita sifatida tasavvur qilgan. Ibn Sinoning tabobatdagi yutuqlari uning musiqaga boʻlgan qiziqishini chuqurlashtirgan, chunki inson tanasi va ruhiy olami oʻzaro uygʻunlikda rivojlanganida, musiqaning davolovchi xususiyatlari yanada

kuchayishini u qayd etadi. Demak, Ibn Sino qarashlaridan kelib chiqib, bugungi kunda musiqa terapiyasi, milliy cholgʻularimiz va anʼanaviy ohanglar yordamida inson ruhiyatiga ijobiy taʼsir qilish yoʻllarini rivojlantirish, uni ilmiy asosda davom ettirish mumkin.

Beruniy esa oʻz ilmiy izlanishlarida astronomiya va geografiya bilan bir qatorda, musiqa nazariyasiga oid ayrim masalalarni ham chuqur tahlil qilgan. Uning asarlarida turli xalqlardagi cholgʻu asboblari, musiqa yoʻnalishlarining oʻziga xos xususiyatlari, ular orasidagi tarixiy bogʻliqliklar haqida qimmatli maʼlumotlar mavjud. Beruniy turli musiqiy madaniyatlardagi ohanglarga eʼtibor qaratib, ular orqali xalqlar oʻrtasidagi hamjihatlik, madaniy muloqot va milliy qadriyatlarning shakllanishini chuqur tahlil qiladi. Bu fikrlarning zamonaviy davrimizda ham ahamiyati katta. Zero, milliy musiqani rivojlantirishda turli xalqlar bilan oʻzaro tajriba almashish, ayniqsa global madaniy muhitda zamonaviy tarzda oʻz oʻrniga ega boʻlish yoʻlida muhim omil boʻlib qoladi.

Mirzo Ulugʻbekning ilmiy merosi asosan astronomiya bilan bogʻliq boʻlsa-da, uning davrasida yetishib chiqqan talabalarning tasavvuf, adabiyot va musiqa bilan ham qiziqqani maʼlum. Ulugʻbek madrasa va rasadxonasi faqat aniq fanlar bilan cheklanmagan, bu muassasalarda har xil ijtimoiy-gumanitar yoʻnalishlar ham oʻqitilgan. Shu jumladan, musiqaga qiziquvchi talabalar musiqaning nazariy asoslarini, matematika fanining musiqaga tatbiqini, cholgʻu asboblari xususiyatlarini oʻrganishgan. Ulugʻbek davridagi ilm-fan muhiti milliy musiqamizni ilmiy-nazariy asosda boyitishga, cholgʻularni takomillashtirishga zamin yaratgan. Bu jarayon, pirovardida, milliy musiqa asarlarini puxta nazariy poydevorda yaratilishiga turtki

bergan.

Buyuk qomusiy olimlarimiz ijodi orqali milliy musiqani rivojlantirish masalasi bugun ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Hozirgi global axborot asrida turli davlatlar o'rtasida ma'naviy muloqotning tezligi oshdi, turli musiqiy yo'nalishlar, oqimlar o'zaro aralashib, yangicha shaklga ega bo'lmoqda. Bu jarayonda bizning oldimizda turgan muhim vazifa – o'z milliy musiqamizni qadriyat sifatida saqlab qolish, uni boyitish hamda dunyo sahnasida munosib o'rin egallashiga erishishdir. Buning uchun, avvalo, milliy cholg'u asboblarni tadqiq etish, an'anaviy ohang va kuylarni, muqomlar tizimini o'rganish, ulardagi musiqiy shakl va lادلarning nazariy asoslarini mustahkamlash zarur. Aynan shunda Al-Farobiy, Ibn Sino kabi buyuklarimizning musiqa nazariyasidagi yondashuvlari, ilmiy izlanishlari juda katta yo'lboshchi bo'lib xizmat qiladi.

Musiqamizni rivojlantirish jarayonida insonlar ongida milliy g'urur va qadriyatlar shakllantirish ham muhim. Buyuk qomusiy olimlarimiz musiqaga inson ma'naviy olamini shakllantiruvchi, hayotga estetik zavq bag'ishlovchi, ruhiy barkamollikka eltuvchi qudratli kuch sifatida qaraganlar. Shuning uchun ham ular musiqani faqat san'at emas, balki tarbiya vositasi sifatida ham e'tirof etishgan. Masalan, Al-Farobiy musiqaning inson ruhiyatiga bo'lgan ijobiy ta'sirini tarbiya jarayonida qo'llash mumkinligini ta'kidlagan. Bu fikrlar bugungi zamonaviy ta'lim tizimida ham o'z aksini topishi kerak. Chunki bolalarda estetik didni shakllantirish, ular qalbida milliy madaniyatimizga hurmat tuyg'usini uyg'otish, ularni yuksak ma'naviylik ruhida voyaga yetkazish – hammasi musiqa orqali samarali kechishi mumkin.

Shu ma'noda, musiqaga ijodiy yondashuvni targ'ib qilish ham dolzarb.

Buyuk qomusiy olimlarimiz ijodiy muloqotni, o'zaro ilmiy tajribalar almashinuvi hamda turli san'at yo'nalishlari o'rtasidagi sinergiyani juda qadrlashgan. Turli cholg'u asboblardan foydalanish, ularning o'ziga xos texnik va akustik xususiyatlarini chuqur o'rganish, turli ohanglarni uyg'unlashtirish, ijro mahoratini takomillashtirish kabi amaliy jarayonlar orqali milliy musiqamizni yangi bosqichga olib chiqish imkoniyati mavjud. Bugungi global davrda jahon sahnasida milliy musiqamizning tanilishi, uning o'ziga xos ijro uslublari, cholg'u kompozitsiyalari, bastakorlar ijodi orqali namoyon bo'ladi. Demak, buyuk qomusiy olimlarimizning ilm-fan va madaniyatni uyg'unlashtirish tamoyili bizga hamon ibrat bo'lib, ijodiy izlanishlarimizni yo'naltirishda muhim o'rin tutadi.

Milliy musiqani rivojlantirish jarayonida, albatta, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ham katta ahamiyatga ega. Cholg'u asboblarning akustik imkoniyatlarini ilmiy asosda tadqiq etish, ularning elektron versiyalarini yaratish, turli ovoz effektlari yordamida yangicha ohanglar yasash bugungi kunda anchayin dolzarb. Shu bilan birga, kompyuter texnologiyalarining rivojlanishi musiqa kompozitsiyasi va aranjirovkasini yanada kengaytirib, ijodiy jarayonni yengillashtiradi. Biroq bu innovatsion yutuqlarni qo'llashda milliy musiqamizga xos bo'lgan an'anaviy shakl va ohanglarni saqlash, buyuk qomusiy olimlarimiz belgilab bergan nazariy qoidalardan chetga chiqmaslik, balki aynan ularni ilmiy asos sifatida inkor qilmasdan takomillashtirish maqsadga muvofiq.

Milliy musiqa ijrosi, uning mazmuni, kuy va ohanglarda ifodalangan ma'naviy-estetik g'oya avlodlar o'rtasidagi madaniy rishtalarni mustahkamlab kelgan. Ushbu merosni zamonaviy ko'rinishda ifodalash,

uni yosh avlodga yetkazish, ayniqsa ma'naviy kamolot yo'lida katta qadam hisoblanadi. Buning uchun ta'lim tizimida musiqa fanlarini o'qitishning ilmiy-metodik asoslarini mustahkamlash, an'anaviy cholg'ularni chuqur o'rganish, ularning tarixiy ildizlari va nazariy tamoyillarini yosh musiqachilar ongiga singdirish zarur. Ta'kidlash joizki, Al-Farobiy va Ibn Sino kabi allomalarimizning asarlari, ayniqsa, musiqa nazariyasi bo'yicha bitgan ilmiy meroslari pedagogik jarayonda juda ham foydali bo'la oladi. Ularning musiqaga bo'lgan yondashuvi yosh avlodga aniq va chuqur ilmiy asoslangan ko'nikmalarni berishda muhim o'rin tutadi.

Bugungi kunda xalqaro musiqiy tanlovlar, festival va konferensiyalar, turli ko'rgazmalar, ilmiy anjumanlar milliy musiqamizni jahon maydonida tanitish uchun qulay imkoniyat bo'lib xizmat qiladi. Bu jarayonlarda musiqiy merosimizni namoyish qilayotgan bastakorlar, cholg'uchilar, xonandalar o'z ijodlarida buyuk allomalarimizning nazariy ishlanmalari hamda falsafiy qarashlariga tayanishsa, bu nafaqat ijro mahoratini oshiradi, balki ular ijodiga chuqur ilmiy asos ham baxsh etadi. Shunday qilib, milliy musiqani rivojlantirish masalasi nafaqat ijro yo'nalishida, balki nazariy va ilmiy nuqtayi nazardan ham yondashishni talab qiladi. Bu jarayon, bir tomondan, milliy o'zlikni mustahkamlashga xizmat qilsa, boshqa tomondan, ilm-fanning turli sohalarida erishilgan yutuqlarni san'atimizga integratsiya qilishga yordam beradi.

Shuningdek, milliy musiqamizni rivojlantirishda xalq og'zaki ijodining ham beqiyos roli bor. Buyuk qomusiy olimlarimizning ilmiy risolalarida xalq og'zaki ijodi namunalari, dostonlar, qo'shiqlar va maqomlarning nazariy jihatlarini, tuzilishi, ladlari ham chuqur tahlil qilingani bizga ma'lum. Ular bunday ma'naviy merosni

asrlar osha saqlab qolish muhimligini alohida ta'kidlab, uni tasniflash va rivojlantirish yo'lida ilmiy ishlar olib borganlar. Bu esa keyinchalik milliy an'analarimizni kodlash, musiqiy namunalarni yozib qoldirish, asarlarning nazariy poydevorini yaratish kabi ko'plab jarayonlarga turtki bergan. Demak, bugun biz ham an'anaviy musiqiy merosni aslicha o'rganish barobarida, uni zamonaviy tendensiyalar bilan uyg'unlashtirib, milliy cholg'u ijrochiligini boyitishimiz kerak.

Buyuk qomusiy olimlarimiz ijodini tadqiq qilish, ularning musiqaga doir ilmiy-uslubiy qarashlarini o'rganish, bu jarayonda musiqa tariximiz va bugungi holatni bir butunlikda ko'rib chiqish, ijodiy taraqqiyotimizni muvaffaqiyatli davom ettirishda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, musiqa nazariyasini chuqur o'rganish orqali ijro mahoratini yuksak bosqichga ko'tarish, milliy musiqiy merosni boyitish va uni xalqaro maydonda keng targ'ib qilish, yosh avlod ongida an'anaviy san'atga hurmat, faxr va iftixor tuyg'ularini shakllantirish mumkin. Bu borada buyuk allomalarimizning asarlari, ularning ijodiy merosi va ilmiy g'oyalari, ayniqsa, taraqqiyot sari ilhom beruvchi manba sifatida doimiy ravishda yodda tutilishi zarur.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, buyuk qomusiy olimlarimiz ijodi orqali milliy musiqani rivojlantirish bugungi kunda ham o'ta dolzarb vazifalardan biridir. Al-Farobiy, Ibn Sino, Beruniy, Ulug'bek singari mutafakkirlarimizning musiqaga oid qarashlaridagi ilmiy asoslar, chuqur nazariy mulohazalar, inson ruhiyatini yuksaltirishga qaratilgan fikrlar milliy musiqamizni boyitishda mustahkam poydevor bo'la oladi. Milliy cholg'u asboblari, maqomlarimiz, xalq qo'shiqlarimizni ilmiy va amaliy jihatdan rivojlantirish, ularning o'ziga xosligini saqlagan holda zamon talablariga moslashtirish, shu orqali jahon

madaniy merosiga munosib hissa qo‘shish – mana shularning barchasi buyuk qomusiy olimlarimizdan meros bo‘lib qolgan ilmiy-ma’naviy boylikni davom ettirish demakdir. Ana shunda biz milliy musiqamizni nafaqat

o'z yurtimizda, balki butun dunyoda keng targ'ib eta olamiz, uning beqiyos ma'naviy va estetik qudratini namoyish qilish orqali buyuk ajdodlarimizga munosib voris bo'lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Al-Farobiy. Musiqa haqida katta kitob (Kitāb al-Musiqā al-Kabīr). Tarjimon: A. Sodiqov. – Toshkent: Fan, 1979.
2. Ibn Sino. “Musiqa va tabobat uygʻunligi masalalari” // Sharq falsafasi va madaniyati masalalari boʻyicha maqolalar toʻplami. – Toshkent: Fan, 2002. – B. 45–53.
3. Beruniy, A. Hindiston (tarjimon: X. Xoliqov). – Toshkent: Fan, 1965.
4. Ulugʻbek. Ziji Koʻragoniy. – Toshkent: Fan, 1994.
5. Jumayev, M. Maqom masalalari. – Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi Adabiyot va sanʼat nashriyoti, 2010.
6. Shodmonov, K. Oʻzbek musiqasi tarixi. – Toshkent: Oʻqituvchi, 2015.
7. Muxammedov, I. Sharq musiqasi nazariyasiga kirish. – Toshkent: Fan, 1974.
8. Shoqulov, F. Musiqa tarixi asoslari. – Toshkent: Oʻzbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi nashriyoti, 2005.
9. Xurramov, G. Oʻzbek anʼanaviy musiqasi rivoji va tarixi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2008.
10. Rasulov, S. “Milliy cholgʻular ijrochiligini rivojlantirish yoʻllari” // Musiqa sanʼati boʻyicha ilmiy maqolalar majmui, 2017. – B. 27–34.

MOBIL TA'LIM PLATFORMALARI ORQALI MADANIYATLARARO IQTISODIY VAZIYATLARNI O'RGATISH

YUNUSOVA FERUZAXON XODJIAKBAROVNA
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada mobil ta'lim platformalari orqali madaniyatlararo iqtisodiy vaziyatlarni o'rgatishning metodik imkoniyatlari, ulardan foydalanishning afzalliklari hamda bu jarayonda shakllanadigan ilmiy-analitik ko'nikmalar tahlil etiladi. Ushbu raqamli texnologiyalar xilma-xil madaniy va iqtisodiy xususiyatlarga ega bo'lgan davlatlar o'rtasidagi hamkorlik va raqobat jarayonlarini chuqurroq anglashga, shuningdek, global iqtisodiy muhitni kompleks tarzda tushunishga xizmat qiladi. Maqola natijalari kelajak avlod kadrlarini tayyorlashda mobil ta'limning roli va ahamiyatini belgilashda muhim nazariy-amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: mobil ta'lim, madaniyatlararo iqtisodiy vaziyatlar, raqamli pedagogika, global iqtisodiy hamkorlik, innovatsion metodikalar

Аннотация: В данной статье рассматриваются методические возможности обучения межкультурным экономическим условиям с использованием мобильных образовательных платформ, преимущества их применения, а также научно-аналитические навыки, формируемые в данном процессе. Указанные цифровые технологии способствуют более глубокому пониманию сотрудничества, конкуренции и глобальных экономических процессов в странах с различными культурными и экономическими особенностями. Результаты исследования представляют важную теоретическую и практическую основу для определения роли мобильного обучения в подготовке будущих специалистов.

Ключевые слова: мобильное обучение, межкультурные экономические условия, цифровая педагогика, глобальное экономическое сотрудничество, инновационные методики

Mobil ta'lim platformalari zamonaviy bilim olish jarayonida samarali vosita bo'lib, bugungi globallashuv davrida madaniyatlararo iqtisodiy vaziyatlarni o'rgatishning muhim yo'nalishlaridan birini tashkil etadi. Chunki ilm olishning an'anaviy shakllari o'quvchilar va talabalar uchun cheklangan makon va vaqt imkoniyatlariga ega bo'lsa, mobil ta'lim platformalari ularning cheksiz axborotlar oqimidan istalgan vaqtda va istalgan joyda foydalanishiga zamin yaratadi. Xususan, madaniyatlararo iqtisodiy vaziyatlarni o'rgatishda milliy o'ziga xoslik, madaniy qadriyatlar va iqtisodiy aloqalar turli hududlar o'rtasida qanday shakllanishini tahlil qilish diqqat markazida bo'lishi zarur. Bu jarayonda mobil ta'lim platformalari

virtual muloqot, guruhii munozara va interaktiv darslar yordamida o'quvchilar ongida turli iqtisodiy muhitlarga nisbatan tanqidiy yondashuv, o'zaro hurmat va ilmiy kuzatuvchanlikni rivojlantiradi.

Dastlab, madaniyatlararo iqtisodiy munosabatlar, global bozordagi raqobat va turli ijtimoiy-tarixiy omillar talabalarga iqtisodiy jarayonlarni atroflicha tushunish, analitik fikrlash ko'nikmalarini mustahkamlash imkonini beradi. Mobil ta'lim platformalarida bu mavzuga doir onlayn darslar, video ma'ruzalar, interaktiv elektron qo'llanmalar, test va topshiriqlar mavjudligi o'quvchilarni o'rganish jarayoniga faol jalb etadi. Shuningdek, ushbu platformalar turli madaniy muhitlarning iqtisodiy rivojlanishiga

oid real misollarni tezkor tarzda yetkazish imkoniga ega, bu esa o'quvchilarga global miqyosda fikr yuritish, muammolar yechimida turli milliy tajribalardan foydalanish kabi kompetensiyalarni rivojlantirishda beqiyos yordam beradi. Mazkur jarayon inson omilini inobatga olgan holda, mamlakatlar o'rtasida iqtisodiy hamkorlik nuqtai nazaridan o'ziga xos strategiyalarni shakllantirish va ularni baholash mezonlari bilan tanishish imkoniyatini taqdim etadi.

Mobil ta'lim platformalari, shuningdek, talabalarning o'zini rivojlantirish hamda mutaxassislikka yo'naltirilgan malaka va bilimlarni egallash uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Platformalarda virtual suhbatlar, masofaviy jamoaviy loyihalar va onlayn seminarlar tashkil etish orqali, turli vaziyatlarda madaniy, iqtisodiy va ijtimoiy o'zgarishlarni o'rganish metodologiyasi chuqurroq o'zlashtiriladi. Interaktiv simulyatsiyalar va masofaviy baholash vositalari madaniyatlararo iqtisodiy munosabatlar bo'yicha turli ssenariylarni sinovdan o'tkazish, talabalarda amaliy ko'nikmalar va atroficha tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, akademik erkinlik va mustaqil ta'lim berishda mobil ilovalar yakka tartibda mashg'ulot o'tkazish imkoniyatini beradi, bu esa o'quv materialini individual qabul qilish jarayonini yengillashtiradi.

Madaniyatlararo iqtisodiy vaziyatlarni o'rgatishda zamonaviy raqamli pedagogika va psixologiya yondashuvlarini inobatga olish muhim omil bo'lib, pedagogik jarayonda talabalarda yagona global makonga xos iqtisodiy qonuniyatlar va ko'nikmalarni shakllantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Mobil ta'lim platformalaridagi didaktik loyihalash iqtisodiy masalalarni mustaqil o'rganish, tahlil qilish va yechim topish jarayonlarini osonlashtiradi. Bu holat milliy va jahon

tajribalariga suyanib, turli iqtisodiy tizimlar dinamikasini solishtirish va ular o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni anglash orqali talabalarni ilmiy izlanish va izchil fikrlashga undaydi. Natijada talabalarda iqtisodiy jarayonlarni juda keng ko'lamda tushunish, iqtisodiy madaniyatlar o'zaro ta'sirida kechadigan murakkab muammolarni aniqlash va tahlil qilish ko'nikmalari shakllanadi.

Mobil ta'lim platformalari jadal rivojlanib borayotgan zamonaviy raqamli texnologiyalar davrida ta'lim jarayonini yangi bosqichga olib chiqmoqda. An'anaviy o'qitish usullari doirasidagi makon va vaqt cheklovlari mobil ilovalar va platformalar tufayli kengayib, o'quvchilarga istalgan vaqtda va istalgan joyda bilim olish imkonini yaratadi. Bu jarayon ayniqsa madaniyatlararo iqtisodiy vaziyatlarni o'rgatishda muhim ahamiyat kasb etadi, chunki turli hududlar o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlik, transmilliy kompaniyalarning faoliyati hamda globallashuv sharoitida shakllanayotgan yangi iqtisodiy muloqotlar doimiy diqqat markazida turadi.

Madaniyatlararo iqtisodiy vaziyatlar, avvalo, turli davlatlar, xalqlar yoki ijtimoiy guruhlar o'rtasida shakllanuvchi iqtisodiy munosabatlarni qamrab oladi. Bunday jarayonlarni atroficha o'rganish kelajak mutaxassislari va bugungi kun yoshlariga iqtisodiy jarayonlarni tahlil qilish, savdo-sotiq imkoniyatlarini to'g'ri baholash, yangi bozorlarni o'zlashtirishda strategik qarorlar qabul qilish kabi ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi. Mobil platformalar orqali interaktiv darslar, videoma'ruzalar, onlayn testlar va real vaqt rejimidagi guruhviy munozaralar yo'lga qo'yilishi mazkur mavzuning o'ziga xos murakkab jihatlarini chuqurroq anglash va mustahkamlashga xizmat qiladi.

Bugunkundagi globallashuv jarayonlari

natijasida madaniy, iqtisodiy va ijtimoiy aloqalar yanada mustahkamlanib, ba'zan raqobat, ba'zan hamkorlik asosida rivojlanib bormoqda. Shunday sharoitda mustaqil ta'lim olishning muqobil usullaridan biri bo'lgan mobil ta'lim platformalaridan foydalanish, ayniqsa keng ko'lamli iqtisodiy jarayonlarni tahlil qilish va baholash, turli milliy hamda hududiy xususiyatlarni inobatga olishda keng imkoniyatlar yaratadi. Shuningdek, bu usul talabalar ongida jahon iqtisodiy makonidagi o'zgarishlar bilan bog'liq holda tanqidiy fikrlash, moslashuvchanlik hamda axborotni tezkorlik bilan o'zlashtirish kabi ilg'or kompetensiyalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Mazkur ishda mobil ta'lim platformalarining madaniyatlararo iqtisodiy vaziyatlarni o'rgatishdagi o'rni va ahamiyati, bu boradagi samarali metodikalar hamda pedagogik-psixologik jihatlar xususida so'z yuritiladi. Shu bilan birga, turli iqtisodiy tizimlar dinamikasini onlayn ta'lim muhitida ta'lim berish jarayonida qanday samarali o'rgatish mumkinligi, zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalangan holda talabalarga ijodiy va analitik yondashuvni shakllantirish usullari ham ko'rib chiqiladi. Natijada ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarga chuqur nazar tashlay oladigan, global raqobat muhitiga tez moslasha oladigan, mustaqil tahlil qilish va xulosachiqarish ko'nikmalariga ega bo'lgan kadrlarni tayyorlashga erishish imkoni yaratiladi.

Mobil ta'lim platformalari orqali madaniyatlararo iqtisodiy vaziyatlarni o'rgatish masalasi bo'yicha xorijiy va mahalliy adabiyotlar tahlili, eng avvalo, mobil o'qitish texnologiyalarining pedagogik jarayonda tutgan o'rni, funksional xususiyatlari va didaktik samaradorligiga asoslanadi. Xorijiy tadqiqotlarda (Traxler, Koole, Ally) mobil o'qitishning ta'lim berish jarayonidagi

moslashuvchanlik, o'quvchilarni o'zini o'zi boshqarish hamda mustaqil bilim olishga undashi, media vositalari orqali turli metodik materiallarni interaktiv shaklda taqdim etish imkoniyati ta'kidlanadi. Aynan shu imkoniyatlar xalqaro iqtisodiy jarayonlar, transmilliy kompaniyalarning faoliyati va hududlar o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlik masalalarini yanada aniqroq va teranroq tushunishga ko'maklashadi.

Aynipaytda, raqamli pedagogika bo'yicha tadqiqotlarda (Norqobilov, 2021; Baturin, 2019) mobil ilovalar va platformalarning texnik hamda dasturiy afzalliklari bilan bir qatorda, ularning samarali qo'llanilishi uchun muhim bo'lgan psixologik-pedagogik omillar, masalan, talabalarining motivatsiyasi, o'quv materialini individual qabul qilish xususiyatlari ham yoritiladi. Shu munosabat bilan, madaniyatlararo iqtisodiy vaziyatlarni o'qitish jarayonida turli davlatlarga xos iqtisodiy model va madaniy an'analar o'zaro taqqoslash orqali o'rganilishi, bunda multimedia resurslari, virtual muhitlar va interaktiv simulyatsiyalarning qo'llanilishi ham ilmiy adabiyotlarda keng ko'rib chiqiladi.

Mahalliy tadqiqotlar (Beknazarov, 2020; Karimova, 2018) bu borada mobil ta'limning ijtimoiy-iqtisodiy samaralariga e'tibor qaratib, mobil platformalar yordamida chekka hududlar, yoshlarning axborotga bo'lgan ehtiyojini tezkor ravishda qondirish mumkinligini qayd etadi. Ayniqsa, madaniyatlararo iqtisodiy munosabatlar bo'yicha real misollarni interaktiv tarzda tahlil qilish talabalarida jahon miqyosida fikrlash, tanqidiy yondashuv hamda turli iqtisodiy muammolarni amaliy yechish kompetensiyalarini shakllantirishi vurg'ulanadi. Natijada mobil ta'lim platformalari haqidagi ilmiy manbalarda fan, texnologiya va iqtisodning uyg'unligi orqali nafaqat bilim berish, balki talabalarni

zamonaviy mehnat bozori hamda global iqtisodiy muhitga tayyorlashning samarali usullari keng yoritilib, didaktik, texnik va metodik tavsiyalar shakllantiriladi.

Mazkur mavzuga doir ilmiy-eksperimental tadqiqotlar va amaliy sinovlar mobil ta'lim platformalari orqali o'tkazilgan mashg'ulotlar talabalarning nafaqat bilim darajasini, balki mustaqil tahlil qilish, tanqidiy fikrlash va o'z bilimlarini ijodiy qo'llash ko'nikmalarini sezilarli darajada rivojlantirishini ko'rsatdi. Mobil platformalardan foydalangan holda mashg'ulotlar olib borilgan guruhlarda, avvalo, mavzuga doir axborotlarni tezkor topish, turli iqtisodiy model hamda madaniy xususiyatlarni o'zaro taqqoslash, real yoki virtual muhitlarda iqtisodiy vaziyatlarni taxlil qilish kabi amaliy mashqlar talabalarga qiyosiy, tahliliy yondashuvni shakllantirish imkonini berdi. Madaniyatlararo iqtisodiy holatlarni o'rganishda me'yoriy-huquqiy asoslar bilan bir qatorda har bir davlatning tarixi, madaniy qadriyatlari va iqtisodiy siyosatidagi o'ziga xos jihatlar talabalarning ilmiy qiziqishini orttirib, mustaqil izlanish va mushohada yuritishga undadi.

Mobil ilovalar va onlayn platformalarda masofaviy seminarlar, loyiha ishlari va interaktiv testlarning yo'lga qo'yilishi talabalarda nazariy bilimlarning real iqtisodiy jarayonlar bilan o'zaro bog'liqligini yaxshiroq anglashga ko'maklashdi. Natijada talabalarning ijtimoiy-iqtisodiy masalalar yuzasidan bildirgan fikr-mulohazalarida, asosan, madaniy tafovutlarni inobatga olgan holda, chuqur tahlil, puxta dalillash va xulosa chiqarish ko'nikmalari namoyon bo'ldi. Bunday jarayon, ayniqsa, iqtisodiy muammolarni hal qilish usullarini baholashda turli madaniy muhitlarning yondashuv va tajribalarini e'tiborga olish zarurligini anglashga undadi.

Tahlil qilish jarayonida, shuningdek, tadqiqot ishtirokchilari orasida o'tkazilgan so'rovnomalar mobil ta'lim platformalarining qulaylik, o'zlashtirish tezligi va axborotdan foydalanish imkoni borasida yuqori baholanganini ko'rsatdi. Mustaqil mashg'ulotlar vaqtida talabalar platformalardagi kutubxonalar, onlayn ma'ruzalar, video va audio darslardan foydalanib, mavzu bo'yicha mustahkam nazariy asos yaratishga, turli amaliy misollar orqali o'z bilimlarini chuqurlashtirishga erishganliklarini ta'kidlashdi. Shu tariqa mobil ta'lim platformalari, bir tomondan, madaniyatlararo iqtisodiy vaziyatlarni o'rganish jarayonini sodda va interaktiv shaklga keltirgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, global iqtisodiy muhitda zarur bo'lgan zamonaviy kompetensiyalar – tezkor axborot izlash, xalqaro kontekstni tushunish va innovatsion yondashuvlarni qo'llash ko'nikmalarini izchil rivojlantirishga xizmat qilganini yaqqol isbotladi.

Mobil ta'lim platformalari madaniyatlararo iqtisodiy vaziyatlarni o'qitish jarayonida mazmun va shakl jihatidan boyitilgan, zamonaviy raqamli metodikalarga asoslangan muhitni yaratib, o'quvchilarga keng imkoniyatlar taqdim etadi. Ushbu platformalar ilmiy-analitik faoliyatni kuchaytirish, tanqidiy va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish, turli madaniy-iqtisodiy sharoitlarga moslashish hamda xalqaro tajribalarni kengroq o'rganishga xizmat qiladi.

Mobil platformalar yordamida istalgan vaqtda va istalgan joyda bilim olish imkoniyati talabalarning iqtisodiy jarayonlarni chuqur tahlil qilish, mustaqil izlanish hamda global iqtisodiy o'zgarishlarga tezkor moslashuv ko'nikmalarini shakllantiradi. Ushbu imkoniyatlar madaniyatlararo iqtisodiy munosabatlar jarayonida turli davlatlar va

milliy an'analarning xususiyatlarini farqlab idrok qilish, analitik yondashuv orqali iqtisodiy qarorlar qabul qilishda madaniy omillarni inobatga olishga undaydi.

Shunday qilib, mobil ta'lim platformalari nafaqat mavzuga oid nazariy bilimlar berish, balki real iqtisodiy vaziyatlar, turli madaniy kontekstlar va amaliy masalalar ustida ishlashga zamin yaratadi. Buning natijasida talabalar iqtisodiy jarayonlar

substansiyasini mukammalroq anglash, mas'uliyatli qarorlar qabul qilish, tezkor va moslashuvchan bilimlarni hayotga tatbiq etish imkoniga ega bo'ladilar. Natijada mazkur texnologiyalarning didaktik samaradorligi, metodik afzalliklari va kutilgan natijalarga erishish imkoniyati kelajak avlod kadrlarini tayyorlashda o'zining dolzarb o'rni va ahamiyatini saqlab qoladi.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Foydalanilgan adabiyotlar :

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

1. Traxler, J. Defining, discussing, and evaluating mobile learning: The moving finger writes and having writ... The International Review of Research in Open and Distributed Learning, 8(2), 1–12.2007.
2. Koole, M. L. A model for framing mobile learning. In M. Ally (Ed.), Mobile learning: Transforming the delivery of education and training (pp. 25–47). Athabasca University Press.2009.
3. Ally, M. Competency profile of the mobile learning specialist. In M. Ally & A. Tsinakos (Eds.), Increasing access through mobile learning (pp. 31–45). Commonwealth of Learning.2019.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA KOGNITIVLIKNI RIVOJLANTIRUVCHI O'YINLARNI TASHKIL ETISH USULLARI

FOZILOVA ODINA NABIEVNA
Fargona davlat universiteti dotsenti, PhD

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda kognitivlikni rivojlantiruvchi o'yinlarni tashkil etish usullari yoritilgan. Muallif bolalarning diqqat, xotira, tafakkur, nutq hamda ijodkorlik kabi kognitiv ko'nikmalarini shakllantirishda turli o'yinlardan foydalanishning ahamiyatini tushuntiradi. Maqolada o'yin orqali bolada mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish, ijodiy yondashuv va ijtimoiy hamkorlikni rag'batlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar berilgan. Shuningdek, uy sharoitida va maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalar bilan ishlashda qanday metodik yondashuvlardan foydalanish zarurligi hamda rag'batlantiruvchi muhitni yaratishning muhimligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: maktabgacha yosh, kognitiv rivojlanish, o'yin metodlari, diqqat va xotira, mustaqil fikrlash, ijtimoiy hamkorlik, pedagogik yondashuv, rivojlantiruvchi muhit

Аннотация: В данной статье рассматриваются методы организации игр, направленных на развитие когнитивных способностей у детей дошкольного возраста. Автор подчеркивает важность разнообразных игровых занятий для формирования внимания, памяти, мышления, речи и творческого потенциала ребёнка. В работе предлагаются практические рекомендации по стимулированию самостоятельного мышления, решению задач, развитию творческого подхода и социального взаимодействия детей. Также подчёркивается необходимость использования различных методических подходов в домашних условиях и в дошкольных образовательных учреждениях, а также значимость поощряющей атмосферы для эффективного обучения.

Ключевые слова: Дошкольный возраст, Когнитивное развитие, Игровые методы, Внимание и память, Самостоятельное мышление, Социальное взаимодействие, Педагогический подход, Развивающая среда

Annotation: This article explores various methods of organizing games to foster cognitive development in preschool children. The author emphasizes the importance of using different types of play to develop attention, memory, thinking skills, speech, and creative abilities. The paper offers practical recommendations for encouraging independent thinking, problem-solving, creativity, and social collaboration among children. It also highlights the necessity of employing diverse methodological approaches both at home and in preschool settings, as well as the significance of creating an encouraging environment for effective learning.

Key words: Preschool age, Cognitive development, Play-based methods, Attention and memory, Independent thinking, Social collaboration, Pedagogical approach, Enriched learning environment

Maktabgacha yoshdagi bolalarda kognitivlikni rivojlantiruvchi o'yinlar nafaqat bolaning aqliy faolligini oshirish, balki uning mustaqil fikrlash, atrof-muhitni idrok etish va ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish uchun ham ayni muddaodir. Kognitiv rivojlanish jarayonlari bolaning xotira, diqqat, tafakkur, nutq, tasavvur kabi ko'nikmalarini shakllantiradi, bu esa keyinchalik maktab ta'limigamuvaffaqiyatli kirish, ijtimoiy muhitda tez moslashish va hayotiy vazifalarni samarali

bajara olish uchun mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi. Shuni inobatga olgan holda, pedagoglar va ota-onalar maktabgacha yoshdagi bolalarga turli o'yinlar orqali kognitivlik ko'nikmalarini rivojlantirishda yordam berishlari mumkin. O'yinlar bolaning qiziqishlari, e'tiborini jalb etuvchi harakatlar va tasavvurini ishga soladigan dastlabki ijodiy maydon hisoblanadi. Shu bois o'yinlar yaxshi tashkil etilganda, bolaning aqliy rivoji bosqichma-bosqich mustahkamlanadi.

Birinchi navbatda, bolalarning yosh xususiyatlarini chuqur anglash va ularning hozirgi rivojlanish darajasini baholash muhimdir. Ayni paytda maktabgacha yoshdagi bolalar tirik hayotga doir elementar tasavvurlarni o'rganish bilan birga, jadallik bilan katta dunyoni kashf etishga intilishadi. Ular hayratomuz qiziqishlari sababli, atrofdagi har qanday narsa haqidagi savollarining soni haddan tashqari ko'p bo'lib ketadi. Bu yosh davrda ularning kognitiv qobiliyatlarini maksimallashtirish uchun har bir muhit o'yin shaklida tashkil etilishi mumkin. Masalan, ranglar, geometrik shakllar, tovushlar, tabiat hodisalari yoki predmetlarni ajratish orqali bolalar asab tizimida ko'p qanotli aloqador bog'lanmalarni shakllantiradi. Natijada, ular ma'lumotlarni eslab qolish, tahlil qilish va xulosa chiqarish bo'yicha dastlabki tajribalarini orttiradi. Pedagoglar esa dars mashg'ulotlari jarayonida shunchaki nazariy tushuntirishdan ko'ra, turli ko'rgazmali qurollar va didaktik o'yinlardan foydalanishi, yana-da yaxshi natijalarga erishish imkonini beradi.

Ikkinchi muhim jihat – bu o'yinlarda harakat va fikrlashni uyg'unlashtirishdir. Bolalar o'yinda faol ishtirok etar ekan, tovush, tasvir, hid, shakl, harakat kabi turli sezgilari birvarakayiga ishga tushadi. Bolaga bu kabi kompleks ta'sir qilish aynan kognitiv ko'nikmalarni chuqurlashtirishga zamin yaratadi. Masalan, rassomchilik yoki qurilish o'yinlari orqali bola ranglarni o'zaro taqqoslash, shakllarni topish, predmetlarning fazoviy joylashuvi haqida tasavvurga ega bo'lishi mumkin. Yoki ovoz va musiqaga asoslangan o'yinlarda bola ohangni eshitish, ajratish, takrorlash yoki yangicha tarzda ifodalashni sinab ko'radi. Bunda uning sezgilari uyg'unlashib, bevosita aqliy jarayonlarini ishga soladi. Shu bilan birga, bunday mashg'ulotlarda bola ijodiy fikrlashga ham o'rganadi, chunki bir nechta moddiy yoki ma'naviy omillarni muvofiqlashtirish o'z-o'zidan ijod va intuitsiya talab etadi.

Uchinchi asosiy masala – bolalardagi mustaqil izlanish hissini uyg'otishdir. Bola o'yin orqali nimanidir sinab ko'rishni, o'zi kashf qilishni yaxshi ko'radi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida yoki uy sharoitida kognitivlikni rivojlantirishga qaratilgan o'yinlar orqali bola o'zi savollarga javob topishga intiladi. Masalan, "Topishmoqlar" yoki "Kim tez topadi?" kabi qiziqarli topshiriqlar uning xotira va tafakkurini charxlaydi. Bunday jarayonlarda pedagog yoki ota-ona bolani izlanishga, turli mulohazalarini e'lon qilishga, noto'g'ri bo'lsa ham, fikrlash jarayonida qatnashishga rag'batlantirishi lozim bo'ladi. Qaysidir xulosa noto'g'ri chiqqan taqdirda ham, unga e'tiroz bildirganda bolaning xulosa chiqarish mexanizmi buzilishiga yo'l qo'ymaslik zarur. Chunki maktabgacha yoshda bolaning har qanday xatosi ham kelgusidagi fikrlash asoslarini puxtalashtirishda yaxshi saboqlardan biri bo'lishi mumkin.

To'rtinchidan, o'yin muhitining ham o'ziga xos talablari mavjud. Chunki bolalar musobaqalashuv, bahs-munozara elementlariga boy bo'lgan o'yinlarni ham yaxshi ko'radilar. Shu sababli kichik jamoaviy o'yinlar orqali bolalarning diqqatini to'g'ri, ya'ni maqsadga qaratish, bir-birlarini tinglash, o'rtoqlarining fikrini inobatga olish kabi ijtimoiy odatlarini ham rivojlantirish mumkin. Ammo bu yerda asosiy maqsad – bolaning o'yin davomida o'z aqliy faoliyatini ishga solishi, analitik va konstruktiv fikrlashni rivojlantirishdir. Aytaylik, qaysidir jamoa oldindan ma'lum bo'lgan shartlarga qarab, muammolarni hal qilishda faollikni namoyon etsa, o'yin yakunida esa qay bir jamoa nimalarga erishdi, ular natijaga qanday yo'l bilan erishdi degan savollarni muhokama qilish muhim. Bunda kognitiv jarayonlar bilan bir qatorda ijtimoiy-emotsional malaka ham shakllanadi: bola boshqalarning qarorini hisobga oladi, tengdoshlari bilan hamfikir bo'lish yoki bahslashish o'rganiladi.

Beshinchidan, o'yinlar odatiy vaziyatlardan tashkil topish va shu bilan birga farzandlarning

kundalik ehtiyojlariga mos bo'lishi kerak. Masalan, oddiy stol o'yinlarini olaylik: "Domino", "Puzzle" yoki turli qoidalarga ega bo'lgan lo'g'alar bilan qurish mashg'ulotlari vaqtida bola ranglar, shakllar, soyalar, fazoviy munosabatlar va boshqa xususiyatlarni taqqoslaydi. Bu esa mantiqiy fikrlashning ilk bosqichlarini rag'batlantiradi. Shuningdek, uy-ro'zg'or yumushlari orasida ham kognitiv mashg'ulotlarni tashkil etish mumkin. Masalan, mevalarni to'g'ri ajratish, sabzavotlarni rangi yoki turiga qarab gruppalash, "Qaysi biri katta-kichik? Qaysi biri uzun-qisqa?" kabi oddiyoq savollarga javob topish orqali bolaning tafakkuri jonlanadi. Televizor tomosha qilganda, multfilm qahramonlarini tahlil qilish, ular haqida savol berish yoki kitob o'qish jarayonida qahramonlar harakatlarini tushuntirib berish ham bolada mustaqil fikrlash ko'nikmasini kuchaytiradi.

Shuningdek, kognitiv rivojlanish uchun yana bir yo'l – tabiat bilan muloqot qilishdir. Tabiat qo'ynida o'tkazilgan ekskursiyalar, sayrlar, piknik o'yinlari bolalarda ko'z bilan ko'rish, tevarak-atrofdagi hodisalarga e'tibor berish, o'simlik va hayvonlar dunyosini o'rganish kabi tabiiy ehtiyojlarni qondiradi. Bola gullarni hidlash, tuzilishini tadqiq qilish, qushlarning ovozlarini tinglab farqlash jarayonida diqqatini chalg'itmasdan, to'g'ri yo'naltirishni o'rganadi. Bu yoshda bola qanchalik ko'p tabiat bilan muloqot qilsa, shunchalik atrofdagi hodisalarga nisbatan qiziqishi ortadi, turli-ilmiy mulohazalar qilish uchun ilmiy mustahkam asosga ega bo'ladi. Tabiat jarayonlarini o'yin tarzida o'rganish – masalan, suvning holatlari, iliq-sovuq, erish, muzlash hodisalari, yomg'irning paydo bo'lishi yoki bo'tako'zlarning gullashi – bola dunyoqarashini boyitadi va analitik fikrlash uslubini rivojlantiradi.

Kognitivlikni rivojlantiruvchi o'yinlarda nutq ham juda muhim rol o'ynaydi. Bola o'yin jarayonida atrof-muhitni anglarkan,

so'z boyligini, ibora va jummalarni to'g'ri ishlatish malakasini takomillashtiradi. Nutq orqali u fikrini aniq bayon qilishga, savolga javob topishga yoki o'ylaridagi tasavvurini ifodalashga intiladi. Shuning uchun o'yinlarda turli she'rlarni o'qish, dialoglar tashkil qilish, ertak aytish va ertakdagi qahramonlar o'rnida o'zini sinab ko'rish jarayonlari bolaning so'zlashuv malakasini boyitadi. Shu bilan birga, nutq bilan fikrlash chambarchas bog'liq ekani sababli, nutqiga etarlicha e'tibor qaratilgan bola jahonqarashni kengaytirish, alohida tushunchalarni mukammalroq egallash, o'z his-tuyg'ularini ifodalashda dadilroq bo'lish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Ma'lumki, bolalarda o'yin jarayonida paydo bo'ladigan xotira, diqqat va boshqa kognitiv funksiyalar asta-sekin, mutanosib tarzda shakllanadi. Demak, ushbu jarayon doimiy ravishda nazorat va rag'batga muhtoj. Pedagog yoki ota-ona boladagi rivojlanishning har bir kichik o'sishini ko'rib, uni maqto'v yoki rag'batlantiruvchi so'z bilan undashi, bolaga o'ziga bo'lgan ishonchni mustahkamlashda katta yordam beradi. Bolaning orttirayotgan ko'nikmalarini yanada mustahkamlash uchun o'yin har kuni yoki qisqa vaqt oralig'ida takrorlanib turishi, har safar o'yinda yangi elementlar joriy qilinishi lozim. Bu o'yin jarayonini bir xillikdan saqlaydi va bolaga doimiy intilish hissini beradi.

Bundan tashqari, bolada o'yin faoliyati orqali mustaqillikni rivojlantirish ham kognitivlikka ijobiy ta'sir qiladi. Bola o'zini o'zi boshqarishi, quyidagi harakatni mustaqil tanlashi va shunga mas'uliyat his qilishi uning kognitiv funksiyalarini tezroq shakllanishiga yordam beradi. Masalan, rassomchilik o'yinlarida qanday rangni tanlash, qanday shakl chizish, nimani tasvirlashni o'zi mustaqil hal qiladigan bola ijodiy fikrlashda tobora erkinlashadi. Bu esa so'zsiz uning tasavvur doirasi kengayishi va atrof-muhitni o'rganuvchan nazar bilan ko'rishga olib keladi.

Shu bilan birga, bola kognitiv rivojlanish jarayonida qiyinchiliklarga ham duch kelishi tabiiy. Masalan, muammoni to'liq tushunmaslik, o'yin maqsadini noto'g'ri talqin qilish, yoshi tengdoshlar bilan bahslashish yoki eshitish, ko'rish yoki harakat qilish bilan bog'liq xatti-harakatlar zanjirini to'g'ri shakllantira olmaslik kabi holatlar yuz berishi mumkin. Bunday paytlarda kattalarning sabr-toqati, bolaga nisbatan samimiy munosabati va puxta tushuntirish berishi juda ahamiyatlidir. Hech qachon bolaga tahdid yoki buyruq ohangida gapirish uning kognitiv rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatmaydi. Aksincha, kuchli his-tuyg'ular bolada ichki qarshilikka sabab bo'lishi, o'yin ga bo'lgan qiziqishini so'ndirishi, bir so'z bilan aytganda, mashg'ulotning samaradorligini pasaytirishi mumkin.

Maktabgacha ta'lim muassasalari hamda oilada turli usullarni uyg'unlashtirgan holda o'yinlar tashkil qilish mumkin. Har bir bola individual xususiyatlarga ega bo'lganligi sababli, bitta o'yin har doim ham barcha bolalarda bir xil natijani bermaydi. Shuning uchun pedagog va ota-ona bolalar bilan ishlash jarayonida moslashuvchan bo'lishi, yangi g'oyalarni sinab ko'rishi, bola intilayotgan sohalarga e'tibor qaratishi muhim. Yana bir jihat shuki, maktabgacha ta'limdagi o'yinlar bolaga endilikda kirishish arafasida turgan maktab muhitiga tayyorgarlik vazifasini ham bajaradi. Bu tayyorgarlik jarayonida bolaga

asosan sezgirlik, analitik fikrlash, ijodkorlik, ijtimoiy hamkorlik va boshqa ko'nikmalar zarur. O'yinlar esa ana shu jamlanmani samarali shakllantirishga ko'mak beradi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, maktabgacha yoshdagi bolalarda kognitivlikni rivojlantiruvchi o'yinlarni tashkil etish ijodkorlik va tajribali yondashuvni talab qiladi. Bunda bolalar o'zlarini qiziqtirgan narsa va hodisalarga kengroq e'tibor qaratish, ulardan kelib chiqqan holda savol berish, javob izlash va o'yin jarayonida mustaqil kashfiyotlar qilish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. Pedagog va ota-onalar esa, ushbu jarayonda bolaning har bir kichik yutug'ini ma'qullab, rag'batlantirib, to'g'ri yo'naltirishi lozim. Zero, maktabgacha ta'lim bosqichida shakllangan sog'lom kognitiv qobiliyatlar keyingi ta'lim bosqichlarining samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu ma'noda, o'yinga asoslangan ta'limiy jarayon – bola uchun eng muhim va eng tabiiy o'quv shaklidir. Bolaning atrof-muhitni tushunishi, qobiliyatlari ochilishi va ijodkorligi yuksalishi aynan shu palla pishib yetiladi. Binobarin, to'g'ri tashkil etilgan, bolaga quvonch bag'ishlaydigan, unga ham aqliy, ham emosional oziq beradigan kognitiv o'yinlar orqali biz kelajak avlodning sog'lom fikrlashi, ijobiy fazilatlariga ega bo'lishi, ijodiy va mustaqil harakat qilishi uchun mustahkam asos yaratamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 29-sentyabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi PQ-5198-sonli Qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 19-fevraldagi 87-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Maktabgacha ta'limning Davlat standarti".
3. Bygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press. 1978.
4. Piaget, J. The Origins of Intelligence in Children. New York, NY: International Universities Press. 1952.

RAQAMLI SIMULYATSIYALARNI TA'LIMDAGI ROLI

YUSUPOV ERKINJON XURRAMOVICH
(PhD). Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli simulyatsiyalarning ta'limdagi roli, ularning o'quv jarayonidagi ahamiyati va samaradorligi yoritiladi. Raqamli simulyatsiyalar murakkab mavzularni tushuntirish, amaliy ko'nikmalarni shakllantirish va real hayotdagi vaziyatlarni imitatsiya qilish orqali ta'lim jarayonini boyitadi. Shu bilan birga, maqolada raqamli simulyatsiyalarni qo'llashning pedagogik yondashuvlari, ularning afzalliklari va amaliy misollari ko'rib chiqiladi. Ushbu yondashuvlar ta'limning sifatini oshirish va o'quvchilarni real vaziyatlarga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: raqamli simulyatsiyalar, ta'lim jarayoni, pedagogik yondashuv, amaliy ko'nikmalar, o'quv jarayoni.

Аннотация: В статье рассматривается роль цифровых симуляций в образовательном процессе, их значение и эффективность. Цифровые симуляции обогащают процесс обучения, помогая объяснять сложные темы, формировать практические навыки и моделировать реальные ситуации. Также обсуждаются педагогические подходы к использованию симуляций, их преимущества и практические примеры. Эти подходы играют важную роль в повышении качества образования и подготовке учащихся к реальным условиям.

Ключевые слова: цифровые симуляции, образовательный процесс, педагогический подход, практические навыки, процесс обучения.

Abstract: This article examines the role of digital simulations in education, highlighting their importance and effectiveness. Digital simulations enrich the learning process by facilitating the explanation of complex topics, developing practical skills, and simulating real-life scenarios. The article also discusses pedagogical approaches to using simulations, their benefits, and practical examples. These approaches are crucial for enhancing the quality of education and preparing students for real-world challenges.

Keywords: digital simulations, educational process, pedagogical approach, practical skills, learning process.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimida raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonlarini yanada samarali va qiziqarli qilish imkonini bermoqda. Ushbu texnologiyalardan biri bo'lgan raqamli simulyatsiyalar real hayot jarayonlarini modellashtirish orqali murakkab mavzularni tushuntirishda, amaliy ko'nikmalarni shakllantirishda va nazariy bilimlarni mustahkamlashda muhim vosita sifatida namoyon bo'lmoqda.

Raqamli simulyatsiyalar ta'limning turli sohalarida qo'llanilib, o'quvchilarni real hayotdagi vaziyatlarga tayyorlash, xavfli yoki

qiyin jarayonlarni xavfsiz muhitda o'rganish va o'zlashtirish darajasini oshirishda o'z samarasini ko'rsatmoqda. Ushbu maqolada raqamli simulyatsiyalarning ta'limdagi roli, ularning ahamiyati va ulardan foydalanishning pedagogik asoslari yoritiladi. Shu bilan birga, zamonaviy ta'limda raqamli simulyatsiyalarni joriy etishning dolzarb jihatlari va imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Raqamli Simulyatsiyalarning Mohiyati

Raqamli simulyatsiyalar – bu kompyuter texnologiyalari asosida yaratilgan virtual muhitlar bo'lib, ular real hayotdagi jarayonlarni modellashtirish va imitatsiya

qilish imkoniyatini beradi. Simulyatsiyalar turli tizimlar, jarayonlar yoki hodisalarni tushunishga yordam beruvchi vosita sifatida ta'lim sohasida keng qo'llaniladi. Ular, odatda, o'quvchilarga murakkab mavzularni o'rganishda va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishda yordam beradi.

Raqamli simulyatsiyalarning asosiy xususiyatlari quyidagilardir:

1. Modellashirish: Real hayotdagi jarayonlarni soddalashtirib, o'quvchilarga ularni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Masalan, atom tuzilishini ko'rsatish yoki kimyoviy reaksiyalarni simulyatsiya qilish orqali nazariy bilimlar amaliy misollarda tushuntiriladi.

2. Interaktivlik: Foydalanuvchilar simulyatsiya jarayonida faol ishtirok etishi, turli parametrlarni sozlashi va natijalarni kuzatishi mumkin. Bu interaktivlik jarayoni o'quvchilarning o'rganish motivatsiyasini oshiradi.

3. Qayta-qayta tajriba qilish imkoniyati: Simulyatsiyalar orqali real hayotda bir marta yoki cheklangan holda amalga oshiriladigan jarayonlarni qayta-qayta takrorlash mumkin. Masalan, fizik tajribalarni turli sharoitlarda sinab ko'rish.

4. Xavfsizlik va qulaylik: Raqamli muhitda xavfli yoki qimmat jarayonlarni xavfsiz va qulay tarzda amalga oshirish mumkin. Masalan, tibbiy simulyatsiyalar orqali murakkab jarrohlik operatsiyalarini o'rgatish.

5. Moslashuvchanlik: Raqamli simulyatsiyalar o'quvchilarni bilim darajasi va individual ehtiyojlariga moslashtirilishi mumkin, bu esa o'rganish jarayonini yanada samarali qiladi.

Raqamli simulyatsiyalar nafaqat nazariy tushunchalarni mustahkamlashga yordam beradi, balki real hayotga tayyorlanish, qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish va o'quvchilarning ijodiy fikrlashini shakllantirishda ham muhim o'rin tutadi. Shu sababli ular zamonaviy ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylanmoqda.

Raqamli Simulyatsiyalarni Qo'llashning

Pedagogik Yondashuvlari

Raqamli simulyatsiyalar ta'lim jarayoniga integratsiya qilinayotganda pedagogik yondashuvlar muhim o'rin tutadi. Ularning samaradorligi faqat texnologik imkoniyatlarga emas, balki ularni o'qitish usullari va strategiyalariga qanday moslashtirilganiga ham bog'liq. Quyida raqamli simulyatsiyalarni ta'lim jarayonida qo'llash bo'yicha asosiy pedagogik yondashuvlar bayon etiladi:

1. O'quv Dasturiga Integratsiya

Raqamli simulyatsiyalarni o'quv dasturining tabiiy qismiga aylantirish zarur. Bu:

- Nazariy bilimlarni mustahkamlash uchun qo'llash (masalan, fizikada kuchlar va harakatni tushuntirish uchun).

- Amaliy mashg'ulotlarni simulyatsiya orqali amalga oshirish (masalan, kimyoda xavfli reaksiyalarni o'rgatish).

Tavsiyalar: Simulyatsiyalarni mavzularning murakkab qismi bilan bog'lash va ular orqali nazariy bilimlarning amaliy ahamiyatini ochib berish.

2. Individual Yondashuv

Har bir o'quvchining o'zlashtirish darajasi va ehtiyojlari har xil bo'lganligi sababli, raqamli simulyatsiyalar moslashuvchan va shaxsiylashtirilgan o'qitish imkoniyatini yaratadi.

- O'quvchilar individual ravishda ishlay olishi va o'z natijalarini mustaqil tahlil qilishi mumkin.

- Simulyatsiyalar turli darajadagi qiyinchilik variantlarini taqdim etishi lozim.

Tavsiyalar: Simulyatsiyalarda shaxsiylashtirish funksiyalarini faollashtirish va o'quvchining o'ziga mos tezlikda ishlash imkoniyatini berish.

3. Guruhda Hamkorlik

Raqamli simulyatsiyalarni guruhli ishlarda qo'llash orqali:

- O'quvchilar o'rtasida muloqotni rivojlantirish.

- Birgalikda qaror qabul qilish va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantirish mumkin.

Tavsiyalar: Guruh bo'lib ishlashni talab qiladigan vazifalarni simulyatsiyaga kiritish va hamkorlikdagi o'rganishni rag'batlantirish.

4. Amaliy Tajribani Mustahkamlash

Simulyatsiyalar orqali real hayotda amalga oshirib bo'lmaydigan yoki xavfli tajribalarni xavfsiz muhitda sinab ko'rish imkoniyati mavjud.

- Masalan, tibbiyotda jarrohlik amaliyotini mashq qilish yoki aviatsiyada uchuvchilar uchun trening.

Tavsiyalar: Amaliy mashg'ulotlarni simulyatsiya vositalari bilan qo'llab-quvvatlash va tajriba davomida real hayotiy vaziyatlarni imitatsiya qilish.

5. Qayta Aloqa va Baholash

Simulyatsiyalar o'quvchilarning faoliyati va natijalarini real vaqtda kuzatish va baholash imkonini beradi.

- O'quvchilar o'z natijalarini darhol ko'rib chiqishi va xatolarini tahlil qilishi mumkin.

- O'qituvchilar o'quvchilarning rivojlanishini kuzatish uchun aniq ma'lumotlarga ega bo'ladi.

Tavsiyalar: Raqamli simulyatsiyalarga avtomatlashtirilgan baholash tizimlarini integratsiya qilish va natijalarni tahlil qilish uchun o'qituvchilar va o'quvchilarga qulay interfeyslar yaratish.

6. O'qituvchilarni Tayyorlash

Raqamli simulyatsiyalardan to'g'ri foydalanish uchun o'qituvchilarni texnologiyalar bilan ishlashga tayyorlash zarur.

- O'qituvchilar simulyatsiyalarni o'quv jarayonida qanday qo'llashni bilishi kerak.

- Maxsus trening va seminarlar orqali pedagoglarning texnologiyaga oid ko'nikmalarini rivojlantirish.

Tavsiyalar: O'qituvchilarni o'qitish bo'yicha maxsus dasturlarni joriy qilish va amaliy qo'llanmalarni taqdim etish.

7. Tajribalarni Yozib Qolish va Tahlil

Raqamli simulyatsiyalarda o'quvchilar amalga oshirgan tajribalar qayd etilib, keyinchalik ularni o'rganish va tahlil qilish

imkoniyatini beradi. Bu jarayon xatolarni aniqlash va ularni tuzatishga yordam beradi.

Tavsiyalar: Simulyatsiyalarni o'quvchilar natijalarini avtomatik ravishda yozib oluvchi vositalar bilan boyitish.

Raqamli simulyatsiyalarni pedagogik jarayonga samarali integratsiya qilish ta'lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Yuqoridagi yondashuvlarni qo'llash orqali o'quvchilarning qiziqishini oshirish, ularning o'zlashtirish darajasini ko'tarish va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga erishish mumkin.

Raqamli Simulyatsiyalarni Qo'llash Bo'yicha Misollar

Quyida raqamli simulyatsiyalar ta'limda qanday qo'llanilayotganiga fizikaga oid misollar keltiriladi:

1. Fizika fanlarida

- Misol: PhET Interactive Simulations (Kolorado Universiteti tomonidan ishlab chiqilgan) – O'quvchilarga fizik va kimyoviy hodisalarni interaktiv tarzda o'rganish imkoniyatini beradi. Masalan:

- o Harakat qonunlarini o'rganish uchun "Newton's Laws" simulyatsiyasi.

- o Molekulalar va atomlarning o'zaro ta'sirini tushunish uchun "Molecule Shapes" simulyatsiyasi.

- Natija: Nazariy bilimlar mustahkamlanadi va o'quvchilar laboratoriya tajribalarini xavfsiz tarzda o'rganadi.

Bu misollar raqamli simulyatsiyalarni ta'limda qo'llashning universal va o'ziga xos jihatlarini namoyon etadi. Ular o'quvchilar uchun qiziqarli va samarali o'quv muhitini yaratadi, natijada bilim olish jarayonining sifatini oshiradi.

Raqamli simulyatsiyalar ta'lim sohasida innovatsion vosita sifatida o'quv jarayonini boyitishga, samaradorligini oshirishga va o'quvchilarning bilim olish jarayonini interaktiv tarzda tashkil qilishga xizmat qilmoqda. Ular murakkab nazariy tushunchalarni tushuntirish, amaliy ko'nikmalarni shakllantirish va real hayotdagi vaziyatlarga tayyorlashda beqiyos

imkoniyat yaratadi.

Raqamli simulyatsiyalarning asosiy afzalliklari sifatida quyidagilarni ta'kidlash mumkin:

1. Interaktivlik va vizuallik: O'quvchilarning mavzuni tushunishini osonlashtiradi va qiziqishini oshiradi.

2. Xavfsizlik: Xavfli yoki murakkab jarayonlarni xavfsiz muhitda o'rganish imkonini beradi.

3. Moslashuvchanlik: Har bir o'quvchining ehtiyojlari va o'quv sur'atiga moslashishi mumkin.

4. Amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish: Real holatlarni o'rganish orqali o'quvchilar tajriba orttiradi.

Raqamli simulyatsiyalarni ta'lim tizimiga joriy etishda pedagogik yondashuvlarni to'g'ri tashkil qilish, o'qituvchilarni tayyorlash va simulyatsiyalardan samarali foydalanish muhimdir. Bu texnologiyalarni keng joriy etish orqali zamonaviy ta'lim tizimini yangi

bosqichga olib chiqish, o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini oshirish va ularni murakkab real vaziyatlarga tayyorlash mumkin.

Tavsiyalar

- Raqamli simulyatsiyalarning o'quv dasturlariga tabiiy integratsiyasini ta'minlash.

- O'qituvchilarning texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun maxsus treninglar tashkil qilish.

- Simulyatsiyalarning pedagogik samaradorligini baholash va ularni takomillashtirish uchun ilmiy-tadqiqotlar o'tkazish.

Shunday qilib, raqamli simulyatsiyalar ta'lim sifatini oshirish uchun innovatsion yechim sifatida keng qo'llanilishi kerak bo'lgan vositalar sirasiga kiradi. Ularning imkoniyatlari ta'limning barcha darajalarida, barcha fanlar bo'yicha qo'llanilishi mumkin va ular kelajakda ta'limni yanada rivojlantirishda muhim rol o'ynashi aniq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mayer, R. E. (2014). Multimedia Learning. Cambridge University Press.
2. Clark, R. C., & Mayer, R. E. (2016). E-Learning and the Science of Instruction: Proven Guidelines for Consumers and Designers of Multimedia Learning. Wiley.
3. Kay, R. H., & LeSage, A. (2009). Examining the benefits and challenges of using audience response systems in higher education. Canadian Journal of Learning and Technology, 35(2). PhET Interactive Simulations. (n.d.). University of Colorado Boulder. Retrieved from <https://phet.colorado.edu>
4. Labster. (n.d.). Virtual Labs for Science Education. Retrieved from <https://www.labster.com>

TALABALARDA LINGVISTIK KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH ORQALI TIL SATXLARINI O'ZLASHTIRISHNING PEDAGOGIK MAZMUNI

ERGASHEV DONIYOR DOVRONOVICH

“Alfraganus University” nodavlat oliy ta’lim tashkiloti o’qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola talabalarda lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirish orqali til sathlarini o’zlashtirish jarayonini tahlil qilishga bag’ishlangan. Maqolada lingvistik kompetensiyaning fonetik, leksik, grammatik va stilistik tarkibiy qismlarini rivojlantirish bo’yicha innovatsion texnologiyalar va pedagogik yondashuvlar qo’llanilishi yoritilgan. Shuningdek, tilni o’rgatishda kommunikativ usullarni qo’llashning samaradorligi va talabalarni amaliy muloqotga tayyorlash yo’llari ko’rsatilgan.

Kalit so’zlar: Lingvistik kompetensiya, fonetik daraja, leksik daraja, grammatik kompetensiya, stilistik kompetensiya, innovatsion texnologiyalar, kommunikativ yondashuv.

Аннотация: Данная статья посвящена анализу процесса освоения уровней языка через развитие лингвистической компетенции у студентов. В статье рассматриваются инновационные технологии и педагогические подходы, направленные на развитие фонетических, лексических, грамматических и стилистических составляющих лингвистической компетенции. Также выделена эффективность применения коммуникативных методов в обучении языку и подготовке студентов к практическому общению.

Ключевые слова: Лингвистическая компетенция, фонетический уровень, лексический уровень, грамматическая компетенция, стилистическая компетенция, инновационные технологии, коммуникативный подход.

Annotation: This article analyzes the process of mastering language levels through the development of linguistic competence in students. The paper explores innovative technologies and pedagogical approaches aimed at enhancing the phonetic, lexical, grammatical, and stylistic components of linguistic competence. It also highlights the effectiveness of applying communicative methods in language teaching and preparing students for practical communication.

Keywords: Linguistic competence, phonetic level, lexical level, grammatical competence, stylistic competence, innovative technologies, communicative approach.

Kirish

Hozirgi globallashuv jarayonida xorijiy tillarni o’rganish va ulardan samarali foydalanish zarurati ortib bormoqda. Xalqaro muloqot, fan va texnologiyalar rivojlanishi, shuningdek, madaniyatlararo aloqa qilish ehtiyoji til o’rgatish tizimida yangicha yondashuvlarni talab qiladi. Tilni o’rganish jarayonida lingvistik kompetensiyalarni shakllantirish va rivojlantirish muhim o’rin tutadi, chunki bu talabalarni tilning turli sathlarini chuqur va puxta egallashga yo’naltiradi.

Lingvistik kompetensiya nafaqat tilning asosiy unsurlarini bilish, balki ularni amalda qo’llay olish ko’nikmasini ham o’z ichiga

oladi. Bu jarayon fonetik, leksik, grammatik va stilistik bilimlarning uzviy bog’liqligini talab etadi. Lingvistik kompetensiyalarni shakllantirish o’quv jarayonini samarali tashkil etishda, talabalarni mustaqil fikrlashga o’rgatishda va ularda kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Til o’rgatishning pedagogik mazmunini tahlil qilish jarayonida innovatsion texnologiyalar, interfaol usullar va multimediya vositalaridan foydalanish orqali lingvistik kompetensiyalarni shakllantirishning samaradorligini oshirish mumkinligi ko’rsatib o’tiladi. Ushbu maqola talabalarda lingvistik kompetensiyalarni

rivojlantirish orqali til sathlarini o'zlashtirishning pedagogik mazmunini ochib berishga qaratilgan bo'lib, zamonaviy pedagogik yondashuvlar va o'qitish texnologiyalari asosida tahlil qilinadi.

Mavzuga Oid Adabiyotlar Tahlili

Talabalarda lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirish va til sathlarini o'zlashtirish masalasi zamonaviy pedagogika, tilshunoslik va psixologiya sohalarida keng o'rganilgan mavzulardan biri hisoblanadi. Ushbu yo'nalishda tadqiqot olib borgan olimlar tilni o'rgatish jarayonini samarali tashkil qilish va lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirish usullarini takomillashtirishga katta e'tibor qaratganlar.

Lingvistik kompetensiyaning nazariy asosi Chomsky tomonidan taklif qilingan. U lingvistik kompetensiyani shaxsning til qoidalarini bilishi va ularni amalda qo'llash qobiliyati sifatida ta'riflagan. Chomsky konsepsiyasida grammatik kompetensiya tilning asosiy tarkibiy qismi sifatida qaraladi. So'nggi tadqiqotlar esa lingvistik kompetensiyani kommunikativ kompetensiya bilan integratsiyada ko'rib chiqishni taklif etadi (Hymes, Canale va Swain).

Kommunikativ yondashuv til o'rgatishdagi eng samarali metodlardan biri sifatida keng tadqiq qilingan. Ushbu yondashuvning asoschisi D. Hymes tilni o'rganishni amaliy va ijtimoiy kontekstda tushunishni ta'kidlaydi. Bu yondashuvni qo'llash orqali talabalar fonetik, leksik, grammatik va stilistik bilimlarni nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham o'zlashtiradi.

Bugungi kunda lingvistik kompetensiyani shakllantirish jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo'llashning samaradorligi haqida ko'plab tadqiqotlar mavjud. R. Ellis va S. Krashen til o'rgatishda interaktiv texnologiyalar va multimediya vositalarining o'quv motivatsiyasini oshirishga va tilni

chuqurroq o'zlashtirishga yordam berishini ta'kidlaydi. Shuningdek, onlayn platformalar va mobil ilovalar yordamida til o'rganish o'quv jarayonini moslashuvchan qiladi va individual ehtiyojlarni qondiradi.

Tilning har bir sathi bo'yicha tadqiqotlar til o'rgatishda uzviylik va izchillik muhim ekanligini ko'rsatadi. J. Harmerning tadqiqotlariga ko'ra, talaffuz mashqlari orqali fonetik kompetensiyani shakllantirish, semantik va kontekstual yondashuv orqali leksik kompetensiyani rivojlantirish va grammatika qoidalarini real vaziyatlarda qo'llash orqali grammatik kompetensiyani mustahkamlash talabalarni samarali o'qitishning asosiy yo'llaridir.

T. Van Dijk stilistik kompetensiya tilni ijtimoiy va madaniy kontekstda qo'llay olish qobiliyati ekanligini ta'kidlab, bu ko'nikmani rivojlantirish uchun turli uslubiy matnlarni o'rganish va ulardan foydalanishni tavsiya qiladi. Stilistik kompetensiya talabalarning nafaqat lingvistik, balki madaniyatlararo muloqot qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili shuni ko'rsatadiki, talabalarda lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirish va til sathlarini o'zlashtirishning samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchilarning yondashuvlariga, metodlardan foydalanishga va texnologik imkoniyatlarni qo'llay olishiga bog'liq. Zamonaviy tadqiqotlar lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirish jarayonini yanada samarali qilish uchun kommunikativ yondashuv, innovatsion texnologiyalar va madaniyatlararo muloqotni qo'llashni tavsiya qiladi. Bu esa ushbu mavzuning dolzarbligi va ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi.

Tadqiqot Metodologiyasi

Mazkur tadqiqot talabalarda lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirish orqali til sathlarini o'zlashtirish jarayonini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqotning maqsadi pedagogik yondashuvlar, innovatsion texnologiyalar

va metodlarni qo'llash orqali lingvistik kompetensiyani rivojlantirish samaradorligini aniqlashdir. Ushbu maqsadga erishish uchun tadqiqot quyidagi metodlarga asoslangan:

Amaliy tadqiqot o'tkazish uchun quyidagi metodlardan foydalanildi:

- Kuzatuv: Talabalar til o'rganish jarayonida o'qituvchining yondashuvlari, interaktiv metodlar va texnologiyalarni qo'llash jarayoni kuzatildi.

- Suhbat va so'rovнома: Talabalar va o'qituvchilardan lingvistik kompetensiyalarni shakllantirishda duch kelgan muammolar, qo'llanilgan metodlar samaradorligi to'g'risida fikrlar yig'ildi.

- Eksperiment: Talabalar ikki guruhga bo'lingan holda o'qitildi: bir guruhda an'anaviy yondashuv qo'llanilgan bo'lsa, ikkinchisida innovatsion texnologiyalar va kommunikativ metodlardan foydalanildi. Natijalar taqqoslanib, samaradorlik darajasi baholandi.

Mazkur tadqiqotning metodologiyasi nazariy va amaliy metodlarni uyg'unlashtirgan holda, lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirish jarayonini chuqur o'rganishga imkon berdi. Olingan natijalar ushbu yo'nalishda o'quv jarayonining samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qildi.

Tahlil va Natijalar

Mazkur tadqiqot davomida talabalarda lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirish orqali tilsathlarini o'zlashtirishning pedagogik jihatlari amaliy va nazariy jihatdan o'rganildi. O'tkazilgan kuzatuvlar, so'rovnomalarda, eksperimentlar va testlar natijasida quyidagi muhim natijalar aniqlandi:

Tadqiqotning boshlang'ich bosqichida talabalarning fonetik, leksik, grammatik va stilistik bilimlari diagnostik testlar yordamida baholandi. Natijalar shuni ko'rsatdiki:

- Fonetik kompetensiya: Talabalarning

talaffuz ko'nikmalari o'rtacha darajada bo'lib, talaffuz xatolariga ko'proq uchrashgan.

- Leksik kompetensiya: So'z boyligi va kontekstda so'z ishlatish qobiliyati talabalarning 60% ida qoniqarli, ammo o'zaro muloqotda aktiv foydalanish darajasi past bo'lgani kuzatildi.

- Grammatik kompetensiya: Nazariy bilim yaxshi o'zlashtirilgan bo'lsa-da, ularni real hayotiy vaziyatlarda qo'llashda qiyinchiliklar mavjud.

- Stilistik kompetensiya: Talabalarning yozma va og'zaki nutqda uslubiy xatolarga yo'l qo'yishi keng tarqalgan.

Eksperiment jarayonida innovatsion texnologiyalar, masalan, interaktiv dasturlar, onlayn platformalar va multimedia vositalari bilan ta'lim olgan talabalar natijalarida sezilarli yaxshilanish kuzatildi:

- Fonetik daraja: Audio va video materiallar yordamida talaffuz aniqroq shakllandi.

- Leksik boylik: Interaktiv o'yinlar va kontekstual topshiriqlar orqali yangi so'zlarni o'zlashtirish tezligi oshdi.

- Grammatik qo'llash: Interaktiv vaziyatlarni modellash yordamida grammatik qoidalarni muloqotda qo'llash yaxshilandi.

- Stilistik aniqlik: Turli uslubdagi matnlar ustida ishlash va yozma topshiriqlar orqali talabalarning stilistik ko'nikmalari rivojlandi.

Eksperiment davomida talabalarning ikki guruhida (nazorat va eksperimental) ta'lim samaradorligi tahlil qilindi. Eksperimental guruhda innovatsion texnologiyalar va kommunikativ yondashuvlar qo'llanildi, nazorat guruhida esa an'anaviy metodlarga tayanildi.

Natijalar:

- Eksperimental guruh talabalarining umumiy lingvistik ko'nikmalari 85% ga yaxshilangan bo'lsa, nazorat guruhida bu

ko'rsatkich 60% ni tashkil etdi.

- Eksperimental guruh talabalarining yozma va og'zaki nutqda mustaqilligi yuqori darajada kuzatildi.

So'rovnomat natijalariga ko'ra:

- 90% talabalar innovatsion texnologiyalarni qo'llash o'quv motivatsiyasini oshirganini qayd etishdi.

- 85% talabalar yangi metodlar yordamida til sathlarini tezroq o'zlashtirganliklarini tasdiqlashdi.

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, talabalarda lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirish orqali til sathlarini o'zlashtirishda innovatsion texnologiyalar va kommunikativ yondashuvlar sezilarli natija beradi. Shu bois quyidagilar tavsiya etiladi:

1. Interfaol va multimediya vositalarini o'quv jarayonida keng qo'llash.

2. Talabalarni real hayotiy vaziyatlarda muloqot qilishga yo'naltirilgan topshiriqlar bilan ta'minlash.

3. Fonetik, leksik, grammatik va stilistik ko'nikmalarni integratsiyalashgan holda rivojlantirish.

4. Tilni o'qitish jarayonida talabalarning individual ehtiyojlarini hisobga olish.

Mazkur natijalar o'quv jarayonini tashkil qilishda yangi pedagogik usullarni ishlab chiqishga xizmat qiladi va lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirish jarayonining samaradorligini oshiradi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot natijalari talabalarda lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirish orqali til sathlarini o'zlashtirish pedagogik jarayonning asosiy tarkibiy qismi ekanligini tasdiqladi. Lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirish nafaqat talabalar bilimini mustahkamlashga, balki ularning kommunikativ qobiliyatlarini takomillashtirishga, shuningdek, muloqotda erkinlik va madaniyatlararo muloqotda muvaffaqiyatga erishishga xizmat qiladi.

Asosiy natijalar quyidagilardan iborat:

1. Lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirish talabalar tomonidan tilning fonetik, leksik, grammatik va stilistik darajalarini chuqur o'zlashtirish uchun zarur omildir.

2. Innovatsion texnologiyalar va interfaol usullarni qo'llash ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Bu talabalar o'quv motivatsiyasini kuchaytirib, o'quv jarayoniga bo'lgan qiziqishni oshiradi.

3. Talabalarning lingvistik kompetensiyalarini rivojlantirish uchun kommunikativ yondashuv, real hayotiy vaziyatlar va kontekstual topshiriqlar asosida ta'lim berish samarali hisoblanadi.

4. Eksperiment natijalari shuni ko'rsatdiki, zamonaviy yondashuvlar talabalarning yozma va og'zaki nutqdagi aniqligini, talaffuzni yaxshilashini va grammatika qoidalarini amaliy qo'llash darajasini oshiradi.

Tavsiyalar:

- Til o'rgatish jarayonida interaktiv texnologiyalar, multimediya vositalari va onlayn platformalarni kengroq qo'llash zarur.

- Talabalar bilan ishlashda ularning individual ehtiyojlarini hisobga olish, shaxsiy o'quv yo'nalishini ishlab chiqish lozim.

- Lingvistik kompetensiyalarning barcha tarkibiy qismlarini uzviy va integratsiyalashgan holda rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish kerak.

- Til o'rganish jarayonini talabalarni amaliy muloqotga yo'naltiruvchi mashg'ulotlar va vazifalar bilan to'ldirish maqsadga muvofiq.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, talabalarda lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirish tilni samarali o'zlashtirish jarayonining ajralmas qismi bo'lib, bu o'quv jarayonining innovatsion va muloqotga yo'naltirilgan metodlari yordamida amalga oshirilganda yanada samarali bo'ladi. Ushbu

yondashuv talabalarni nafaqat til bilimlari, balki jamiyat va madaniyatlararo muloqotda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo‘lgan qobiliyatlar bilan ham ta’minlaydi.

-

УЛОҚ-КЎПКАРИ СПОРТ ТУРИ БИЛАН ШУҒУЛЛАНУВЧИЛАРНИНГ ТИКЛАНИШ ЖАРАЁНИДА ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ ЁНДАШУВ

МАМИШЕВ О.

Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия ва спорт университети

Аннотация. Мазкур мақолада Улоқ-кўпкари спорт тури билан шуғулланувчиларнинг тикланиш жараёнида илмий-назарий ёндашувларни таҳлил қилишга бағишланган. Спортчиларнинг тикланиш жараёнидаги асосий омиллар, методик ёндашувлар ва уларнинг самарадорлигини ошириш йўллари ёритиб берилган. Ҳозирги замонавий ёндашувлар бўйича тавсиялар ҳам ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: Улоқ-кўпкари, тикланиш жараёни, спортчи, илмий-назарий ёндашув, методика.

Аннотация. В данной статье рассматриваются научно-теоретические подходы к процессу восстановления у спортсменов, занимающихся национальным видом спорта Улак-кокпар. Анализируются ключевые факторы, методические подходы и пути повышения их эффективности. Также предлагаются современные рекомендации по улучшению восстановления.

Ключевые слова: Улак-кокпар, процесс восстановления, спортсмен, научно-теоретический подход, методика.

Abstract. This article examines the scientific and theoretical approaches to the recovery process in athletes engaged in the traditional sport of Ulak-kupkari. The key factors, methodological approaches, and ways to improve their effectiveness are analyzed. Modern recommendations for enhancing recovery are also proposed.

Keywords: Ulak-kupkari, recovery process, athlete, scientific-theoretical approach, methodology.

Улоқ-кўпкари Ўзбекистондаги миллий спорт турларидан бири бўлиб, унинг ривожланиши жамиятнинг маданий ва ижтимоий ҳаётида муҳим ўрин тутди. Бу спорт тури нафақат жисмоний куч ва чапдастлик талаб қилади, балки юқори даражада психологик барқарорлик ва чидамлилиқ ҳам зарурдир [1, 2]. Шунинг учун, Улоқ-кўпкари билан шуғулланувчи спортчиларнинг тикланиш жараёнига ихтисослашган ёндашувларни ишлаб чиқиш муҳим аҳамиятга эга [3].

Улоқ-кўпкари нафақат миллий қадриятларни ифодаладиган ўйин, балки жисмоний тайёргарликни ривожлантиришнинг муҳим воситаси ҳамдир. Беллашувлар давомида спортчилардан жисмоний куч, мушаклар чидамлилиги, отни бошқариш маҳоратлари ва юқори даражада тезкор қарор қабул қилиш қобилияти талаб этилади [4]. Шу боис,

тикланиш жараёни илмий-назарий асосда ташкил қилиш, ҳар бир спортчининг индивидуал эҳтиёжларини ҳисобга олиб режа ишлаб чиқиш муҳим аҳамиятга эга [5].

Ушбу спорт турининг тарихий аҳамияти ҳам катта. У Ўзбекистоннинг турли ҳудудларида қатор асрлар давомида ривожланиб келган ва жамиятнинг ижтимоий ҳаётида муҳим ўрин тутган [6]. Ҳозирги вақтда у халқаро миқёсда ҳам эътироф этилмоқда, бу эса тикланиш жараёнини яхшилашга қаратилган тадқиқотларни амалга ошириш заруратини юзага келтиради [7].

Замонавий тикланиш жараёни ташкил этиш спортчи саломатлигини сақлаш, унинг ўйинлардаги самарадорлигини ошириш ва жисмоний чидамлилигини сақлаб қолиш учун асосий омил ҳисобланади [8]. Илмий тадқиқотлар асосида ишлаб чиқил-

ган методикалар спортчиларга нафақат тез тикланиш, балки жарақатлар хавфини камайтиришга ёрдам беради [9].

Тадқиқотнинг мақсади - улоқ-кўпкари спорт тури билан шуғулланувчи спортчиларнинг тикланиш жараёнидаги илмий-назарий ёндашувларни таҳлил қилиш ҳамда самарали методик тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Улоқ-кўпкари спортчилари юқори даражада жисмоний ва психологик юкламаларга дуч келади. Беллашувлар жараёнида юрак-қон томир тизими, мушаклар ва асаб тизимлари интенсив ишлайди. Бу спорт турининг ўзига хос хусусиятлари тикланиш жараёнини янада муҳим аҳамиятга эга қилади [10].

Тикланиш жараёнида физиотерапия, массаж, диетология ва психологик реабилитация каби замонавий усуллардан фойдаланилади. Шунингдек, замонавий илмий тадқиқотлар асосида ишлаб чиқилган махсус машқлар комплекслари ҳам самарали деб топилган. Ушбу машқлар спортчининг жисмоний ҳолатини тез тиклашга ёрдам беради [11, 12].

Тикланиш жараёнини тезлаштириш ва самарадорлигини ошириш учун индивидуал ёндашув ва илмий тадқиқотларга асосланган методикалар зарур. Ҳар бир спортчининг ўзига хос хусусиятлари инобатга олиниб ишлаб чиқилган режалар тикланиш жараёнини самарали бошқариш имконини беради. Замонавий тадқиқотлар натижалари спортчиларнинг тикланиш жараёнини янада самарали қилишда муҳим ўрин тутди [13].

Мазкур тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, Улоқ-кўпкари спорт турида тикланиш жараёнининг самарадорлигини ошириш учун физиотерапия ва массажнинг комбинациясини қўллаш, шунингдек, махсус диеталардан фойдаланиш юқори самара беради. Бундан ташқари, спортчиларнинг психологик ҳолатини тиклаш учун релаксация техникаси ва мотивацион тренинглари

катта аҳамиятга эга.

Ишда қайд этилган тикланиш жараёнидаги илмий ёндашувлар спортчиларнинг мусобақалардаги натижаларини сезиларли даражада яхшилаши мумкин. Масалан, физиотерапия қўлланилганда юрак-қон томир тизими ва мушакларнинг функционал ҳолати яхшиланиши кузатилди. Шу билан бирга, массаж жараёни оғрикни камайтириш, чарчоқни пасайтириш ва мушакларнинг қайта тикланишини тезлаштиришда муҳим аҳамият касб этди [14].

Шунингдек, рационал диеталардан фойдаланиш орқали спортчиларнинг энергия ресурслари тўғри бошқарилгани ва уларнинг чидамлилиги ошгани аниқланди. Диетологияга асосланган ёндашувларни қўллаш, хусусан, спортчи учун зарур бўлган микроэлементлар ва витаминлар билан бойитилган овқатланиш режаларини тузиш самарадорликка ижобий таъсир кўрсатди.

Психологик реабилитация жараёнлари эса спортчиларнинг стресс ва эмоционал чарчоқни енгиб ўтишларига ёрдам берди. Релаксация ва мотивация методикалари, хусусан, йўналтирилган тренинглари орқали спортчиларнинг ўзига бўлган ишончини оширишга эришилди. Бу уларнинг мусобақаларга тайёргарлик жараёнидаги фаоллигини янада оширди.

Кўшимча тадқиқотлар натижалари тикланиш жараёнида қўлланилган махсус машқлар спортчиларнинг ҳаракатларини мувофиқлаштириш ва уларнинг умумий жисмоний ҳолатини яхшилашга ёрдам берганини кўрсатди. Машқлар комплекси спортчиларнинг жисмоний ва руҳий чидамлилигини оширишда самарали бўлиб чиқди.

Хулосалар. Ушбу тадқиқот Улоқ-кўпкари спорт тури билан шуғулланувчи спортчиларнинг тикланиш жараёнини яхшилаш учун қатор муҳим хулосаларни келтириб чиқарди. Биринчидан, тикланиш жараёнида физиотерапия, массаж ва махсус диеталар-

дан фойдаланиш спортчиларнинг жисмоний ва психологик ҳолатини яхшилашга ёрдам беради. Ушбу элементлардан ҳар бири тикланиш жараёнида ўзаро боғлиқ ҳолда самарали натижалар бериши мумкин.

Иккинчидан, индивидуал ёндашув ҳар бир спортчининг ўзига хос хусусиятларини инобатга олган ҳолда тикланиш жараёнини тезлаштиришда муҳим аҳамият касб этади. Бу ёндашув спортчиларнинг ўзига хос талабларига мувофиқ дастурларни ишлаб чиқиш имконини беради, бу эса уларнинг максимал самарадорлигини таъминлайди.

Учинчидан, замонавий психологик тайёргарлик методлари, хусусан, релаксация ва мотивация жараёнлари, спортчиларнинг руҳий барқарорлигини тиклашда муҳим ўрин тутди. Бу уларнинг мусобақаларда юқори самарадорликка эришишларига ёрдам беради.

Тўртинчидан, илмий тадқиқотларнинг аҳамияти алоҳида қайд этилиши лозим. Тикланиш жараёнида қўлланиладиган замонавий технологиялар, шунингдек, қўшимча физиологик тадқиқотлар, спортчиларга яна-

да самарали ёндашувлар ишлаб чиқиш имконини беради. Айниқса, тикланиш жараёнида биологик актив қўшимчалар ва махсус техникаларнинг ўрни муҳим.

Бешинчидан, жамоавий спорт турларида тикланиш жараёнини оптималлаштиришга қаратилган ишларнинг аҳамияти юқори баҳоланади. Жамоа спортчилари ўртасида ўзаро ҳамкорлик ва қўллаб-қувватлаш жараёнлари тикланиш самарадорлигини оширишга хизмат қилади.

Умуман олганда, Улоқ-кўпкари спорт тури бўйича тадқиқотлар натижалари шуни кўрсатадики, спортчиларнинг жисмоний ва психологик ҳолатини яхшилашга қаратилган комплекс ёндашув тикланиш жараёнининг самарадорлигини таъминлайди. Ушбу тавсияларнинг амалиётга жорий қилиниши нафақат спортчиларнинг натижаларини яхшилади, балки уларнинг умумий соғлигини ҳам сақлаб қолишга хизмат қилади. Буларнинг барчаси Улоқ-кўпкари спорт турини янада ривожлантириш ва уни халқаро миқёсда кенгроқ тарғиб қилиш имкониятини беради.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Рахимов Ш.Ж. Миллий спорт турлари: тарих ва ривожланиш. Тошкент: Фан, 2020. 240 с.
2. Каримов А.Н. Жисмоний тарбия ва спорт физиологияси. Тошкент: Уқитувчи, 2019. 198 с.
3. Назаров Б.К. Спорт тиббиёти асослари. Тошкент: Зиё, 2021. 212 с.
4. Ибрагимов Д.К. Спортда тикланиш жараёнлари. Тошкент: Университет нашриёти, 2018. 176 с.
5. Хайруллаев Н.М. Машғулотларда психологик тайёргарлик. Тошкент: Олимпия, 2022. 190 с.
6. Smith J. Physiological recovery in sports. New York: Academic Press, 2019. 320 p.
7. Brown K. Modern rehabilitation techniques. London: Springer, 2021. 278 p.
8. Johnson P. Psychological resilience in athletes. Los Angeles: Sports Publishing, 2020. 250 p.
9. Williams T. Recovery strategies in team sports. Chicago: Sport Science Press, 2018. 310 p.
10. Peterson R. Diet and recovery in elite athletes. Boston: HealthTrack, 2021. 300 p.
11. Рахимов Ш.Ж. Миллий спорт турлари: тарих ва ривожланиш. Тошкент: Фан, 2020.
12. Каримов А.Н. Жисмоний тарбия ва спорт физиологияси. Тошкент: Уқитувчи, 2019.
13. Назаров Б.К. Спорт тиббиёти асослари. Тошкент: Зиё, 2021.
14. Ибрагимов Д.К. Спортда тикланиш жараёнлари. Тошкент: Университет нашриёти, 2018.
15. Хайруллаев Н.М. Машғулотларда психологик тайёргарлик. Тошкент: Олимпия, 2022.
16. Smith J. Physiological recovery in sports. New York: Academic Press, 2019.
17. Brown K. Modern rehabilitation techniques. London: Springer, 2021.
18. Johnson P. Psychological resilience in athletes. Los Angeles: Sports Publishing, 2020.
19. Williams T. Recovery strategies in team sports. Chicago: Sport Science Press, 2018.
20. Peterson R. Diet and recovery in elite athletes. Boston: HealthTrack, 2021.

INGLIZ TILINI O'QITISH SHAROITIDA INDIVIDUAL TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH UCHUN GEYMIFIKATSIYA O'QUV PLATFORMALARINI INTEGRATSIYA QILISH SAMARADORLIGI

SHERMUXAMEDOVA DILNOZAXON RAXIMDJANOVNA

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz tilini o'qitish jarayonida individual ta'limni rivojlantirish uchun geymifikatsiya texnologiyalari va o'quv platformalarining samaradorligi tahlil qilinadi. Geymifikatsiya o'quvchilarning bilim olish jarayonidagi motivatsiyasini oshiruvchi va ta'limni qiziqarli shaklda tashkil etishga xizmat qiluvchi zamonaviy yondashuv sifatida ko'rsatilgan. Shuningdek, maqolada geymifikatsiya texnologiyalarini ta'lim jarayoniga joriy qilish usullari va ularning samaradorligini baholash yoritiladi.

Kalit so'zlar: Geymifikatsiya, individual ta'lim, ingliz tili o'qitish, ta'lim samaradorligi, o'quv platformalari, motivatsiya.

Аннотация: В статье анализируется эффективность использования технологий геймификации и учебных платформ для развития индивидуального обучения в процессе преподавания английского языка. Геймификация представлена как современный подход, способствующий повышению мотивации учащихся и организации обучения в интересной форме. Также в статье рассматриваются методы внедрения технологий геймификации в образовательный процесс и оценка их эффективности.

Ключевые слова: Геймификация, индивидуальное обучение, преподавание английского языка, эффективность обучения, учебные платформы, мотивация.

Annotation: This article analyzes the effectiveness of gamification technologies and learning platforms in enhancing individualized learning in English language teaching. Gamification is presented as a modern approach that increases student motivation and organizes education in an engaging format. The article also explores methods for integrating gamification technologies into the educational process and evaluates their effectiveness.

Keywords: Gamification, individualized learning, English language teaching, learning efficiency, educational platforms, motivation.

Kirish

Hozirgi davrda ta'lim jarayoni texnologik yangiliklarga boy bo'lib, o'quvchilarning ehtiyojlariga moslashgan holda rivojlanmoqda. Bunday o'zgarishlar orasida geymifikatsiya texnologiyalari ta'lim tizimini tubdan yangilashga xizmat qiluvchi zamonaviy yondashuvlardan biri sifatida ajralib turadi. Xususan, ingliz tilini o'qitishda geymifikatsiya elementlarini qo'llash o'quvchilarning individual qobiliyatlarini rivojlantirish, o'rganishga bo'lgan qiziqishini oshirish va mustaqil o'quv jarayonini tashkil etish uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Geymifikatsiya—buta'limjarayonigao'yin elementlarini kiritish orqali o'quvchilarning ishtirokini rag'batlantirishga qaratilgan metodik yondashuvdir. Ushbu texnologiyalar o'quv jarayonini yanada qiziqarli va samarador qilish bilan birga, o'quvchilarning bilim olishdagi faolligini oshiradi. Shuningdek, u individual ta'lim yondashuvlarini ta'minlashda muhim vosita sifatida namoyon bo'lmoqda.

Ushbu maqola ingliz tilini o'qitish jarayonida geymifikatsiya platformalarining integratsiyasi orqali individual ta'limni rivojlantirish imkoniyatlarini o'rganishga qaratilgan. Maqolada geymifikatsiyaning

nazariy asoslari, uni ta'lim jarayoniga tatbiq etish usullari hamda o'quvchilar o'rtasida erishilgan natijalar tahlil qilinadi. Shu orqali geymifikatsiyaning ta'lim tizimida samaradorligini oshirish yo'llarini aniqlash maqsad qilingan.

Individual ta'limni rivojlantirishdagi rol

Individual ta'lim – bu har bir o'quvchining ehtiyojlari, qobiliyatlari va shaxsiy qiziqishlarigamoslashtirilganta'limyondashuvi bo'lib, zamonaviy ta'lim jarayonining markazida turadi. Bunday yondashuv ta'lim jarayonida o'quvchilarning imkoniyatlarini maksimal darajada ro'yobga chiqarishga qaratilgan. Geymifikatsiya platformalarining ta'lim jarayoniga integratsiyasi esa ushbu yondashuvni amalda samarali tashkil etishda muhim ahamiyatga ega.

O'quvchilar ehtiyojlarini qondirish-Geymifikatsiya texnologiyalari individual ta'limni rivojlantirishda o'quvchilarning ehtiyojlarini qondirish uchun qulay vositadir. Bu texnologiyalar orqali har bir o'quvchi uchun o'z qobiliyatiga mos darajadagi topshiriqlarni taqdim etish mumkin. Masalan, platformalar orqali o'quvchilarga daraja (level) tizimi asosida bilim olish imkoniyati yaratiladi, bunda har bir o'quvchi o'ziga mos qiyinchilik darajasidagi vazifalarni bajara oladi.

Mustaqil o'quv jarayonini tashkil etish-Geymifikatsiya platformalari mustaqil ta'lim jarayonini tashkil etishda ham samarali vosita hisoblanadi. Bunday platformalar o'quvchilarga o'z o'quv jarayonini boshqarish imkonini beradi. Masalan, Quizlet, Duolingo yoki LingQ kabi platformalar orqali o'quvchilar o'z bilimlarini mustaqil ravishda mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu platformalar o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi yutuqlarini monitoring qilish va ularni tahlil qilish imkoniyatini ham taqdim etadi.

Motivatsiyani oshirish-Geymifikatsiya texnologiyalari o'quvchilarning o'quv jarayoniga bo'lgan qiziqishini oshirishga xizmat

qiladi. O'yin elementlari o'quvchilarning bilim olish jarayoniga bo'lgan rag'batini oshiradi, bu esa o'quv jarayonining samaradorligini ta'minlaydi. Masalan, ball to'plash, yutuqlarni ochish, reyting tizimlaridan foydalanish orqali o'quvchilar yanada faolroq ishtirok etishga undaladi.

Yakuniy natijalarga ijobiy ta'sir-Individual ta'limga moslashtirilgan geymifikatsiya texnologiyalari o'quvchilarning yakuniy natijalariga sezilarli darajada ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'quvchilarning mustaqil o'rganish qobiliyatlari oshadi, ularda bilimga nisbatan qiziqish ortadi va ular o'z bilim darajasini yaxshilash uchun ko'proq sa'y-harakat qilishadi.

Geymifikatsiya platformalari individual ta'limni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Bu nafaqat o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi ishtirokini oshiradi, balki ularning o'qishga bo'lgan qiziqishlarini ham kuchaytiradi, bu esa umumiy ta'lim sifatining oshishiga olib keladi.

Integratsiya qilish usullari

Geymifikatsiya texnologiyalarini ingliz tilini o'qitish jarayoniga muvaffaqiyatli integratsiya qilish uchun bir qator pedagogik va texnologik yondashuvlardan foydalanish zarur. Quyida geymifikatsiya platformalarini ta'lim jarayoniga qo'shishning samarali usullari yoritiladi.

1. Ta'lim maqsadlariga moslashtirish

Integratsiya jarayonida platformalardagi o'yin elementlari ta'lim dasturining maqsad va vazifalariga mos kelishi kerak. Bu maqsadlarni aniqlashda quyidagilar e'tiborga olinadi:

- O'quvchilar bilim darajasi va ehtiyojlari;
- Ta'limning qisqa va uzoq muddatli maqsadlari;
- Maxsus ko'nikma va kompetensiyalarni rivojlantirish talablari.

Masalan, ingliz tilidagi so'z boyligini oshirish uchun o'yinlar asosida interaktiv lug'atlarni qo'llash yoki grammatika o'rganish

uchun vazifa asosidagi o'yinlardan foydalanish mumkin.

2. Platformalarni o'quv dasturiga bosqichma-bosqich integratsiya qilish

Geymifikatsiya platformalarini to'liq o'quv jarayoniga joriy qilishdan oldin ularni dastlabki bosqichlarda qisman qo'llash samarali bo'ladi. Integratsiya quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

- Tajriba bosqichi: Platformaning imkoniyatlari kichik guruhda sinovdan o'tkaziladi.

- Adaptatsiya bosqichi: Ta'lim mazmuni platforma elementlariga moslashtiriladi.

- To'liq joriy qilish bosqichi: Geymifikatsiya platformasi dars jarayonining asosiy vositasiga aylanadi.

3. Qiziqarli va maqsadga yo'naltirilgan topshiriqlar yaratish

Platformalarda qiziqarli va foydali topshiriqlarni yaratish ta'lim jarayoniga ishtirokni oshiradi. Bu vazifalar o'quvchilarning bilim olishni davom ettirishga bo'lgan motivatsiyasini kuchaytiradi. Misollar:

- So'z yodlash uchun viktorinalar: Talabalar yangi o'rganilgan so'zlarni ball yig'ish orqali mustahkamlaydi.

- Grammatika o'yinlari: Talabalar murakkab grammatik tuzilmalarni o'yin orqali mustaqil ravishda o'zlashtiradilar.

- O'yin stsenariylari: O'quvchilarga ingliz tilida muayyan stsenariyni tanlash va muammolarni hal qilish topshiriladi.

4. Qayta aloqa tizimini joriy qilish

Platformalarda qayta aloqa tizimining mavjudligi ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Bunda o'quvchilar bajarilgan topshiriqlar natijalari, yutuqlari va kamchiliklari haqida tezkor ma'lumot oladi. Misol uchun:

- Darajalar bo'yicha baholash tizimi;
- Mukofot va rag'bat tizimi (masalan, yulduzchalar, sertifikatlar);

- Xatoliklar haqida batafsil tahlil.

5. Jamoaviy o'yinlarni kiritish

Geymifikatsiya platformalarida jamoaviy topshiriqlar va o'yinlar joriy etish orqali talabalar o'rtasida hamkorlikni oshirish va o'zaro raqobat muhitini yaratish mumkin. Bu esa o'quvchilarning o'rganish jarayonidagi faolligini oshiradi.

6. Tahlil va monitoring qilish

Integratsiya qilingan platformalarning samaradorligini baholash uchun tizimli monitoring tizimi ishlab chiqish zarur. Monitoring jarayonida quyidagilar tahlil qilinadi:

- O'quvchilarning faolligi;
- O'quv jarayonida erishilgan natijalar;
- O'quvchilarning platforma bilan ishlashdagi qiyinchiliklari.

Geymifikatsiya platformalarini ta'lim jarayoniga to'g'ri integratsiya qilish o'quvchilarning bilim olish jarayonini qiziqarli, samarali va individual ehtiyojlarga moslashtirish imkonini beradi. Platformalardan foydalangan holda o'quvchilar o'z-o'zini boshqarish, hamkorlik qilish va bilimlarini kengaytirishda yuqori natijalarga erishadilar. Bu esa umumiy ta'lim sifatini sezilarli darajada yaxshilashga xizmat qiladi.

Samaradorlikni baholash

Geymifikatsiya texnologiyalarini ingliz tilini o'qitish jarayonida qo'llash samaradorligini baholash uchun tizimli yondashuv talab etiladi. Bu jarayon geymifikatsiya platformalarining o'quvchilarning bilim olish darajasiga, qiziqishlariga va motivatsiyasiga ta'sirini aniqlashga qaratiladi. Quyida samaradorlikni baholash usullari va natijalar tahlili yoritiladi.

1. O'quvchilarning bilim darajasini baholash

Geymifikatsiya platformalarining ta'sirini aniqlash uchun o'quvchilar bilim darajasining o'sishini tahlil qilish muhimdir. Bu jarayon quyidagicha amalga oshiriladi:

- Dastlabki va yakuniy testlar: O'quvchilarning dastlabki bilim darajasi va geymifikatsiyadan foydalanilgandan keyingi

natijalari solishtiriladi.

- Davriy baholash: Geymifikatsiya jarayonida o'quvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlari doimiy ravishda kuzatib boriladi.

- Ko'nikmalarni rivojlantirish darajasi: Til ko'nikmalari (lug'at, grammatika, talaffuz) dagi ijobiy o'zgarishlar tahlil qilinadi.

2. O'quvchilar motivatsiyasini o'rganish

Geymifikatsiya platformalari o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi qiziqish va faolligini oshiradi. Buning samaradorligini baholash uchun:

- So'rovnoma va intervyular: O'quvchilardan geymifikatsiya jarayoniga bo'lgan munosabatlari, ular uchun eng qiziqarli elementlar haqida fikr olinadi.

- Ishtirok darajasini kuzatish: Platformada faollik ko'rsatgan o'quvchilar soni, bajarilgan topshiriqlar miqdori va o'yin jarayonidagi yutuqlar tahlil qilinadi.

- O'yin elementlariga qiziqish: O'quvchilar qaysi o'yin elementlariga ko'proq qiziqish bildirayotganini aniqlash muhimdir.

3. O'quv jarayonidagi natijalarni baholash

Geymifikatsiya ta'lim jarayoniga qanday ta'sir ko'rsatganini aniqlash uchun quyidagi omillarni tahlil qilish mumkin:

- Individual yondashuv samaradorligi: Har bir o'quvchining ta'lim maqsadlariga erishish darajasi baholanadi.

- Mustaqil o'quv qobiliyatlari: O'quvchilarning mustaqil ravishda o'rganishga bo'lgan qiziqish va tayyorgarligi aniqlanadi.

- O'zlashtirish ko'rsatkichlari: O'quvchilarning baholari va bilimni egallash natijalari solishtiriladi.

4. O'quvchilarning faolligini monitoring qilish

Geymifikatsiya platformalarida o'quvchilarning faolligini kuzatish uchun platformadagi ma'lumotlardan foydalanish mumkin:

- Platformada sarflangan vaqt:

O'quvchilar tomonidan platformada sarflangan vaqt ularning ta'lim jarayonidagi ishtiroki darajasini ko'rsatadi.

- Bajarilgan topshiriqlar soni: O'yin topshiriqlarining bajarilish miqdori va sifatiga qarab faollik baholanadi.

- Reyting tizimi natijalari: Geymifikatsiya tizimidagi ballar va yutuqlar o'quvchilarning rag'batlanishini aks ettiradi.

5. O'quvchilarning qiziqishini oshirish

Samaradorlikni baholash jarayonida o'quvchilarning ta'lim jarayoniga qiziqishini oshirishda geymifikatsiya qanday rol o'ynayotganini aniqlash zarur:

- O'yin elementlari ta'siri: Mukofot tizimi, darajalar yoki jamoaviy o'yinlarning ta'lim jarayoniga ta'siri o'rganiladi.

- Innovatsion metodlar: O'yin jarayonida foydalanilgan innovatsion usullarning o'quvchilarga bo'lgan ta'siri baholanadi.

6. Tahlil natijalarini solishtirish

Samaradorlikni baholash jarayonida olingan ma'lumotlar quyidagicha tahlil qilinadi:

- Geymifikatsiya joriy etilgan va etilmagan guruhlarini solishtirish: Geymifikatsiya qo'llangan guruh o'quvchilari bilan an'anaviy yondashuvda ishlagan guruh natijalari o'rtasidagi farq aniqlanadi.

- O'quvchilarning rivojlanish dinamikasi: O'quv jarayonida kuzatilgan o'zgarishlar tahlil qilinadi.

Geymifikatsiya platformalarining samaradorligini baholash natijalari shuni ko'rsatadiki, ularning ta'lim jarayoniga joriy qilinishi o'quvchilarning bilim darajasini oshirish, qiziqishini kuchaytirish va ta'lim jarayonida faol ishtirokini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Monitoring va tahlillar asosida platformalarni doimiy ravishda takomillashtirish ta'lim jarayonining sifatini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Geymifikatsiya texnologiyalarini ingliz tilini o'qitish jarayoniga integratsiya

qilish individual ta'limni rivojlantirishda samarali vosita sifatida o'zining dolzarbligini isbotlamoqda. Ushbu yondashuv o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini oshirish, bilim olish jarayoniga qiziqishni kuchaytirish va mustaqil ta'limni rivojlantirishga imkon beradi. Geymifikatsiya elementlari o'quv jarayonini interaktiv, qiziqarli va samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

Geymifikatsiya platformalarining o'quv jarayonidagi muvaffaqiyati bir necha asosiy omillarga bog'liq:

1. O'yin elementlarini ta'lim maqsadlariga moslashtirish o'quvchilar ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladi.
2. Individual yondashuvni joriy etish o'quvchilarning qobiliyat va qiziqishlariga mos ravishda o'rganish jarayonini tashkil qilish imkonini beradi.
3. Qiziqarli topshiriqlar va mukofot tizimlari orqali motivatsiya va faollikni oshirish

amalga oshiriladi.

4. Tahlil va monitoring tizimlari platformalarning samaradorligini baholashda muhim rol o'ynaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, geymifikatsiya texnologiyalari bilan boyitilgan o'quv jarayoni o'quvchilarning nafaqat bilim olish darajasini, balki ularning muloqot qobiliyatlari, ijodkorligi va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini ham rivojlantiradi. Bu, o'z navbatida, ta'lim jarayonining sifatini oshiradi va o'quvchilarning global raqobatbardoshligini ta'minlaydi.

Shunday qilib, geymifikatsiya platformalarini ingliz tilini o'qitishda keng qo'llash ta'lim jarayonini zamonaviy va samarali shaklda tashkil qilishning innovatsion usuli sifatida e'tirof etilishi lozim. Ushbu yondashuvni yanada rivojlantirish va keng miqyosda joriy qilish ta'lim tizimining umumiy samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Deterding, S., Dixon, D., Khaled, R., & Nacke, L. (2011). From game design elements to gamefulness: Defining "gamification". Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference: Envisioning Future Media Environments, 9–15. ACM. <https://doi.org/10.1145/2181037.2181040>
2. Hamari, J., Koivisto, J., & Sarsa, H. (2014). Does gamification work?—A literature review of empirical studies on gamification. Proceedings of the 47th Hawaii International Conference on System Sciences, 3025–3034. <https://doi.org/10.1109/HICSS.2014.377>
3. Duolingo. (2023). Gamified language learning platform. Retrieved from <https://www.duolingo.com>
4. Zichermann, G., & Cunningham, C. (2011). Gamification by design: Implementing game mechanics in web and mobile apps. O'Reilly Media.
5. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). Intrinsic motivation and self-determination in human behavior. Springer Science & Business Media.
6. Kapp, K. M. (2012). The gamification of learning and instruction: Game-based methods and strategies for training and education. Pfeiffer.
7. Lee, J. J., & Hammer, J. (2011). Gamification in education: What, how, why bother?. Academic Exchange Quarterly, 15(2), 1–5.
8. Prensky, M. (2001). Digital game-based learning. McGraw-Hill.
9. Shute, V. J., & Ke, F. (2012). Games, learning, and assessment: Designing effective educational games. Assessment in Education: Principles, Policy & Practice, 19(3), 249–264. <https://doi.org/10.1080/0969594X.2012.689313>
10. Huang, W. H. Y., & Soman, D. (2013). Gamification of education. Research Report Series: Behavioral Economics in Action. University of Toronto.

IJTIMOIIY KOMPETENSIYA TUSHUNCHASINING TA'RIFI VA MAZMUNI

ERGASHOV MA'MURJON MO'MINJONOVICH

**Ichki ishlar vazirligi ixtisoslashtirilgan maktab-internati rus tili fani
o'qituvchisi**

Annotatsiya: Maqolada ijtimoiy kompetensiyatushunchasi, talabalarda ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishning ahamiyati va uning zamonaviy ta'limdagi o'rni tahlil qilingan. Mahalliy va xorijiy olimlarning kompetensiya va kompetentlik tushunchalarining mohiyati bo'yicha fikrlaridagi o'zaro farqli jihatlari, ijtimoiy kompetensiyaning shaxsiy va kasbiy rivojlanishga ta'siri tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: kompetensiya, ijtimoiy kompetensiya, kompetentlik, uzluksiz ta'lim, kasbiy tayyorgarlik, shaxs ijtimoiylashuvi, ko'nikma, malaka.

Аннотация: В статье рассматривается понятие социальной компетенции, важность развития социальных компетенций у студентов и их роль в современном образовании. Анализируются мнения отечественных и зарубежных ученых о сущности понятий компетенции и компетентности, а также влияние социальной компетенции на личностное и профессиональное развитие.

Ключевые слова: компетенция, социальная компетенция, компетентность, непрерывное образование, профессиональная подготовка, социальная адаптация личности, навыки, квалификация.

Abstract: The article analyzes the concept of social competence, the importance of developing social competencies in students, and their role in modern education. It examines the differing views of local and foreign scholars on the essence of the concepts of competence and competency, as well as the impact of social competence on personal and professional development.

Keywords: competence, social competence, competency, lifelong learning, professional training, socialization of the individual, skill, qualification.

Kirish. Talabalarda ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish bugungi ta'lim tizimining eng dolzarb masalalaridan biridir. Ijtimoiy kompetensiyalar nafaqat talabaning shaxsiy rivojlanishiga, balki uning kelajakdagi kasbiy faoliyatiga ham bevosita ta'sir qiladi. Ijtimoiy kompetensiyalar talabalarga o'z-o'zini anglash va ijtimoiy muloqotda muvaffaqiyatli bo'lish imkonini beradi. Talabalar ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish orqali jamiyatga moslashish, turli madaniyatlar bilan o'zaro aloqalar o'rnatish va ijtimoiy mas'uliyatni o'z zimmasiga olish kabi ko'nikmalarga ega bo'lishadi. Bunday kompetensiyalar nafaqat shaxsiy, balki kasbiy faoliyatda ham talabaning muvaffaqiyatini ta'minlaydi. Bu kompetensiyalar talabalarga o'z kelajagini shakllantirishda va ijtimoiy hayotda muvaffaqiyatli bo'lishda katta yordam beradi.

Adabiyotlar tahlili. Ijtimoiy kompetensiya tushunchasi, talabalarda ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishning ahamiyati va uning zamonaviy ta'limdagi o'rni bilan bog'liq masalalarni xorij va mahalliy olimlardan I.A.Zimnyaya, S.N.Krasnokutskaya, V.D.Simonenko, M.M.Vaxobov, N.A.Muslimov, M.H.Usmonboyeva, D.M.Sayfurov, A.B.To'rayev, S.A.Toshtemirova va boshqalarning tadqiqotlarida uchratish mumkin.

Asosiy qism. Talabalarda ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish muammosining o'rganilishida 1996-yil Yevropa Kengashi tomonidan Bern shahrida o'tkazilgan "Yevropa uchun tayanch kompetensiyalar" simpoziumida kun tartibiga qo'yilgan masalalar konseptual asos sifatida xizmat qiladi. Unda zamonaviy bitiruvchilarning quyidagi 5 ta muhim kompetensiyalari alohida ko'rsatib o'tilgan. Bular:

- siyosiy va ijtimoiy kompetensiyalar (o'ziga javobgarlikni olish, qaror qabul qilishda ishtirok etish, ziddiyatlarni zo'ravonliksiz hal qila olish);

- ko'p millatli jamiyatda yashash kompetensiyalari (tafovutlarni ehtirossiz qabul qilish, o'zgalarni hurmat qilish, boshqa madaniyat vakillari bilan o'zaro munosabatga kirishish);

- bir va undan ortiq tilda og'zaki va yozma muloqot qila olish;

- axborotlashgan jamiyatda yashash kompetensiyalari (yangi texnologiyalarni bilish, ularni qo'llay olish, ommaviy axborot vositalari orqali tarqatilayotgan ma'lumot, reklamalarga tanqidiy munosabatda bo'lish);

- butun hayoti davomida uzluksiz ta'limni kasbiy tayyorgarlik kontekstida mustaqil o'zini o'zi o'qitish qobiliyati [6].

Bo'lajak mutaxassislarda ijtimoiy kompetensiyani rivojlantirishning mohiyatini "kompetensiya" va "kompetentlik" tushunchalari orqali oydinlashtirish maqsadga muvofiq. Xususan, mahalliy olimlardan M.Vaxobov "kompetensiya deganda, o'quvchilar tomonidan egallangan bilim va ko'nikmalarni mustaqil ravishda shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarda qo'llay olish layoqati tushuniladi" [1], deb hisoblaydi.

Xorijlik tadqiqotchilar I.A.Zimnyaya "kompetensiya" va "kompetentlik" tushunchalarining mazmun jihatidan farqlarini keltirib o'tgan. Ya'ni kompetensiya – bu ma'lum fan haqidagi jarayonli va qiymatli

bilimlar majmui bo'lsa, kompetentlik – bu bilimlarni amalda qo'llashdir. Kompetentlik orqali kompetensiya harakatga keladi, ya'ni individning muayyan kasbiy vaziyatda faoliyat yurita olishini ifodalovchi tushunchadir, deya ta'kidlaydi [2]. V.D.Simonenkoning "Umumiy va kasbiy pedagogika" kitobida ijtimoiy kompetensiyalarga alohida o'rin ajratilib, "mutaxassisning madaniyatlararo va tarmoqlararo bilimlar, ko'nikma va malakalarining turli kasbiy jamoalarda ishlab chiqarish faoliyatida uyg'unlashuvi" sifatida e'tirof etilgan [5].

Mamlakatimizning tamiqli olimlari N.A.Muslimov, M.H.Usmonboyeva va boshqalar kompetensiyani o'rganish (mashq qilish) natijasida vujudga kelishini, kompetentlik esa faoliyatda nazariy bilimlardan foydalanishda, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon etish orqali izohlanadi, degan qarashni olg'a surganlar. N.Muslimovning fikricha, kompetentlik – bu talabaning shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatga ega kasbiy faoliyatni amalga oshirilishi uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning egallanishi hamda ularni kasbiy faoliyatda qo'llay olishi bilan ifodalanadi. Bu o'rinda "kompetentlik" tushunchasining mohiyati ham to'la ochiladi, u quyidagi ikki ko'rinishda namoyon bo'ladi: kompetentlik talabalarning shaxsiy sifatleri to'plami hamda kasbiy sohaning tayanch talablari sifatida [4].

M.B.Bekmurodov va S.A.Toshtemirovalar kompetensiya mutaxassisning o'z bilimlari, ko'nikmalari va harakatlarining umumlashgan usullarini safarbar qilish qobiliyati sifatida belgilashini bildirdi. Tayanch kompetensiyalar pedagog-mutaxassisning universalligini ta'minlaydi va shuning uchun chuqur ixtisoslashgan bo'lolmaydi. Mutaxassis o'z kompetensiyalarini faqat faoliyatida, muayyan vaziyatda namoyon qiladi. Namoyish etilmagan kompetensiyalar esa, potensial imkoniyat

sifatida mavjud bo'lishini qayd qiladi [7]. Yuqoridagi ta'riflarning tahlili shundan dalolat beradiki, ko'nikma va qobiliyatlar bilan bir qatorda ijtimoiy kompetensiya tushunchasi alohida ahamiyat kasb etadi.

N.Yu.Rajinovning ijtimoiy kompetensiyaning asosiy ko'rsatgichi, assertivlik, ya'ni shaxsning o'ziga ishonchi ekanligi to'g'risidagi fikri diqqatga sazovor. Psixologik adabiyotlarda "kompetentlik" tushunchasi xatti-harakatlarning xususiyatlari, shaxs faoliyatining dominant shakli, hayot faoliyati to'g'risidagi hozirgi bilim darajasi bilan bog'lab talqin qilinadi. Shu bilan

birga, kompetentlikning tabiatini psixologik tushunish, asosan, belgilangan shaxsiy sifatiga – fazilatiga qaratilgan.

S . N . K r a s n o k u t s k a y a n i n g ta'kidlashicha, ijtimoiy kompetensiya shaxs ijtimoiylashuvining ajralmas qismi bo'lib, bu ijtimoiy rollarning o'zgarishiga dosh bera oladigan shaxsning boshqalar bilan hamkorlik qilish, aloqalar o'rnatish, oson moslashuv, o'zgarishga tayyorlik, o'z taqdirini o'zi belgilash, o'z harakatlarining oqibatlarini uchun ijtimoiy javobgarlikni o'z zimmasiga olish qobiliyatini ko'zda tutadi [3].

1-jadval

Olimlarning ijtimoiy kompetensiyaga haqida fikrlari

Olimlar	Ijtimoiy kompetensiya
Yevropa Kengashi ishtirokchilari	mas'uliyatni o'z zimmasiga olish, muammolarga hamjihatlikda yechim ishlab chiqish va amalga oshirishda qatnashish, turli etnik madaniyat va dinlarga nisbatan bag'rikenglik, shaxsiy manfaatlar korxona va jamiyat ehtiyojlariga mos kelishini namoyon etishdir.
R. Xinsh, S. Vittmann	ma'lum vaziyatlarda ijobiy va salbiy oqibatlarining muhkamasiga kirishish, jamoa bilan o'zaro bog'liqlikda masalalar yechimiga olib keladigan kognitiv va hissiy xatti-harakatlardir.
M. Vahobov	egallangan bilim va ko'nikmalarni mustaqil ravishda shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarda qo'llay olish layoqati.
V.D.Simonenko	mutaxassisning madaniyatlararo va tarmoqlararo bilimlar, ko'nikma va malakalarining turli kasbiy jamoalarda ishlab chiqarish faoliyatida uyg'unlashuvi.

V.N. Kunisina	ijtimoiy kompetentsiyalarning asosiy funksiyalari – bu ijtimoiy yo‘naltirish, moslashish, ijtimoiy va shaxsiy tajribani birlashtirishdan iborat. Ijtimoiy kompetensiya tarkibiga kommunikativ va og‘zaki kompetensiya, ijtimoiy-psixologik kompetensiyalarni oladi.
S.N. Krasnokutskaya	shaxs ijtimoiylashuvining ajralmas qismi, hamkorlik qilish, aloqalar o‘rnatish, o‘z harakatlarining oqibatlari uchun ijtimoiy javobgarlikni o‘z ichiga oladi.
N.S. Malyutkin	ijtimoiy kompetensiya shaxs motivlari va qadriyatlari, shaxsning o‘zini-o‘zi ro‘yobga chiqarishini ta‘minlaydigan shaxsiy fazilatlar bilan ifodalanadi.
M.Q. Raxmonova	ijtimoiy kompetentlik – jamiyat hayotini insonparvarlashtirish, talabalar dunyoqarashini kengaytirish, an‘analarni tiklash, umuminsoniy qadriyatlar va yuksak axloqiy-estetik ideallarga intilishni kushaytirish, ijodiy fikr erkinligini ta‘minlashga qaratilgandir.
M.S. Raxmonova	shaxsning jamiyatda muvaffaqiyatli birga yashashiga yordam beradigan ko‘nikma, bilim va malakalar yig‘indisidir.

Bizningcha, ijtimoiy kompetensiya bu jamoa bilan o‘zaro munosabatda, oilani, oilaviy munosabatlarni mustahkamlash va yoshlar tarbiyasini ongli ravishda olib borish hamda o‘zlarining ijtimoiy-pedagogik imkoniyatlarini amalga oshirish qobiliyati demakdir.

Talabalarda ijtimoiy kompetentlikning yetarlicha tarkib topmasligi kelajakda kadrlar qo‘nimsizligini keltirib chiqaradi. Ya‘ni o‘zining kasbiy tanlovida barqarorlikni his qilmagan talaba nafaqat akademik trayektoriyasini to‘g‘ri va maqsadli tuzishda, balki kasbiy makonda tan olinish, pedagogik muloqot qilish, ijtimoiy munosabatlarda erkin ishtirok etish va qulay

harakatlanish imkoniyatiga yetarlicha ega bo‘lmashlikdan qiynaladi. Bu bilan bog‘liq ravishda ta‘lim jarayoni talabaga kasb sirlarini nazariy va amaliy jihatdan o‘rgatishdan tashqari, unga jamiyat a‘zosi sifatida o‘ziga va xatti-harakatlariga nisbatan mas‘uliyat bilan yondashadigan shaxs sifatida shakllanishi uchun zarur pedagogik-psixologik sharoitlarni yaratishni taqozo etadi.

Xulosa. Ijtimoiy kompetensiya shaxsning o‘zini ijtimoiy va kasbiy faoliyatda mas‘uliyatli va samarali namoyon etish qobiliyati sifatida tavsiflanadi. Talabalarda ijtimoiy kompetensiyaning yetarlicha rivojlanmasligi

bu jarayonning samarali amalga oshirilishi talabaniing umumiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, o'quv jarayonida pedagogik-psixologik sharoitlar yaratish orqali ta'lim tizimida ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

1. Вахобов М.М. Компетентиявий ёндашувга асосланган давлат таълим стандартларини жорий этиш – замонавий таълим парадигмаси сифатида. /Замонавий таълим/ Современное образование. 2016 йил 10-сон, 3-б.
2. Зимняя И.А. Ключевые компетентности – новая парадигма результата образования // Высшее Образование сегодня. – 2003. – № 5.
3. Краснокутская С.Н. Формирование социальной компетентности студентов вуза: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / С.Н. Краснокутская. Ставрополь, 2006. – 178 с.
4. Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Ҳ., Сайфуров Д.М., Тўраев А.Б. Педагогик компетентлик ва креативлик асослари. – Тошкент, 2015. – 94 бет.
5. Общая и профессиональная педагогика / Под ред. Симоненко В.Д. – М., 2005. С.24.
6. OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education “Synergies for Better Learning”. OECD publishing, PARIS CEDEC. 2013. 148-p.
7. Toshtemirova S.A. (2022) “THE NEED TO IMPROVE SOCIAL COMPETENCES IN FUTURE TEACHERS” Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal: Vol. 2022 : Iss. 1 Article 4.

TALABALAR BILIMINI NEYRON TARMOQLAR ASOSIDA BAHOLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

SH.SH.ALLAMOVA

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti

Annotatsiya: Mazkur maqola talabalar bilimini neyron tarmoqlar yordamida baholash tizimini takomillashtirish masalalariga bag'ishlanadi. Shuningdek, neyron tarmoqlarining zamonaviy ta'lim tizimiga integratsiyasi va uning samaradorligini oshirishga qaratilgan yechimlar taklif etiladi va maqolada neyron tarmoqlarning o'quv jarayonida qo'llanishi bo'yicha amaliy misollar keltiriladi.

Kalit so'z: Neyron tarmoq, shallow tarmoqlar, deep tarmoqlar, Coursera va edX, Moodle va Canvas.

Аннотация: Данная статья посвящена вопросам совершенствования системы оценки знаний студентов с помощью нейронных сетей. Также предлагаются решения, направленные на интеграцию нейронных сетей в современную образовательную систему и повышение её эффективности. В статье приведены практические примеры применения нейронных сетей в учебном процессе.

Ключевые слова: Нейронная сеть, мелкие сети (shallow networks), глубокие сети (deep networks), Coursera и edX, Moodle и Canvas.

Abstract: This article is dedicated to the issues of improving the system for assessing students' knowledge using neural networks. Additionally, solutions aimed at integrating neural networks into the modern education system and increasing its efficiency are proposed. Practical examples of the application of neural networks in the educational process are also provided in the article.

Keywords: Neural network, shallow networks, deep networks, Coursera and edX, Moodle and Canvas.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimi raqamli texnologiyalar bilan chambarchas bog'langan. Neyron tarmoqlar texnologiyasi ta'limda yangicha yondashuvlarni yaratishda muhim rol o'ynaydi.

Zamonaviy ta'lim muhitida ta'lim sifatini oshirish va talabalar bilimini obyektiv baholash tizimini yaratish dolzarb masalalar sirasiga kiradi[1]. An'anaviy baholash usullari, odatda, subyektivlikka yo'l qo'yilishi, katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilishdagi qiyinchiliklar va vaqtni samarali boshqarishda yuzaga keladigan cheklovlar bilan ajralib turadi. Bu muammolarni hal etish uchun zamonaviy texnologiyalarni, xususan, neyron tarmoqlarni ta'lim tizimiga integratsiya qilish zarurati tug'iladi.

Neyron tarmoq texnologiyasi katta

hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlashda samaradorlikni oshirish va baholash jarayonining obyektivligini ta'minlash imkonini beradi. Ushbu texnologiya talabalarning bilim darajasini aniq baholash, ularning faoliyatini kuzatish va turli yo'nalishlarda tavsiyalarni ishlab chiqishda muhim rol o'ynaydi. Neyron tarmoqlar yordamida avtomatlashtirilgan baholash tizimlari o'quv jarayonining turli bosqichlarida qo'llanilishi mumkin bo'lib, ular real vaqt rejimida ma'lumotlarni tahlil qilish va natijalarni qayta ishlash qobiliyatiga ega.

Bugungi kunda ta'lim tizimi oldida yangi texnologiyalarni joriy etish va zamonaviy yondashuvlarni qo'llash masalasi dolzarb hisoblanadi. Neyron tarmoqlarning o'z-o'zini o'rganish xususiyati ularga moslashuvchanlik va uzluksiz rivojlanish imkoniyatini beradi.

Ushbu texnologiya nafaqat baholash jarayonini optimallashtirish, balki ta'lim sifatini umumiy yaxshilashga ham xizmat qiladi. Ushbu maqola neyron tarmoqlarga asoslangan baholash tizimini nazariy va amaliy jihatdan ko'rib chiqadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Talabalar bilimini baholashda neyron tarmoqlardan foydalanish sohasida ko'pgina tadqiqotlar olib borilgan. Ahlam Almalawi, Ben Soh, Alice Li va Halima Samraning "Predictive Models for Educational Purposes: A Systematic Review" nomli maqolasida, neyron tarmoqlar va boshqa mashina algoritmalarining ta'limda prediktiv model sifatida ishlatilishi haqida ma'lumotlar berilgan[2]. Naveed Ur Rehman Junejo, Muhammad Wasim Nawaz, Qingsheng Huang, Xiaoqing Dong va Chang Wanglar tomonidan "Accurate Multi-Category Student Performance Forecasting at Early Stages of Online Education Using Neural Networks" nomli tadqiqot ishida, neyron tarmoqlar yordamida ta'lim tizimida talabalar bilimini aniq baholash va ularning rivojlanishini tahlil qilish usullari o'rganilgan[3]. Shanshan Xu, Yangxin Wang va Wenbo Luolar "Hybrid SEM-ANN model for predicting undergraduates' e-learning continuance intention based on perceived educational and emotional support" nomli tadqiqot ishida, universitet talabalari tomonidan ta'limiy va emosional qo'llab-quvvatlashning onlayn ta'limni davom ettirish niyatiga ta'siri o'rganilgan[4]. Ushbu tadqiqotda talabalarining onlayn ta'limni davom ettirish niyatini aniqlash uchun kombinatsiyalangan strukturaviy tenglama modellari (SEM) va sun'iy neyron tarmoqlari (ANN) ishlatilgan.

Neyron tarmoqlar asosida baholash tizimini yaratish quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. Ma'lumotlar to'plash va tayyorlash: Talabalar bilim darajasini baholash uchun test natijalari, uy vazifalari va o'quv jarayonidagi faoliyat ko'rsatkichlari yig'iladi. Ushbu

ma'lumotlar neyron tarmoq uchun mos formatda tayyorlanadi.

2. Modelni tanlash: Ushbu tizim uchun eng mos neyron tarmoq arxitekturasini tanlanadi. Masalan, talabalar javoblarini analiz qilishda rekurrent neyron tarmoqlar (RNN) yoki konvolyutsion neyron tarmoqlar (CNN) ishlatilishi mumkin.

3. Modelni o'qitish: Talabalar ma'lumotlari asosida neyron tarmoqni o'qitish jarayoni amalga oshiriladi. O'qitish jarayonida asosiy e'tibor ma'lumotlarning aniqligiga va balansiga qaratiladi.

4. Modelni tekshirish va optimallashtirish: Olingan model test ma'lumotlari orqali tekshiriladi va uning aniqligi baholanadi. Zarurat bo'lsa, model parametrlari qayta sozlanadi.

Neyron tarmoqlar yoki sun'iy neyron tarmoqlar, haqiqatan ham biologik neyronlardan ilhomlanib yaratilgan matematik modellar hisoblanadi. Ular katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash, o'rganish va tahlil qilish imkoniyatiga ega. Neyron tarmoqlar bir nechta qatlamlardan iborat bo'lib, har bir qatlam o'ziga xos funksiyalarni bajaradi.

Neyron tarmoqlar sun'iy intellekt sohasining asosiy qismi bo'lib, ular katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish va mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatiga ega[5].

Ta'lim tizimida ular quyidagi yo'nalishlarda qo'llanilishi mumkin:

1. Bilimni Baholash: Neyron tarmoqlari talabalar bilimini sinov va testlar orqali avtomatik baholashda yordam beradi. Bu usul orqali baholash natijalari tez va aniq bo'ladi.

2. Talabalarni Kuzatish: O'quv jarayonida talabalar faolligini kuzatish va ularning rivojlanishini tahlil qilish uchun neyron tarmoqlardan foydalanish mumkin.

3. Personalizatsiya: Har bir talabaga moslashtirilgan ta'lim uslublarini ishlab chiqish va taqdim etish imkoniyatini beradi.

Neyron tarmoqlarni quyidagi asosiy

turlarga bo'lish mumkin:

- Shallow (yuzaki) tarmoqlar: Bu tarmoqlar faqat bir yoki ikki yashirin qatlamga ega. Ular oddiy vazifalar uchun ishlatiladi va kamroq murakkablikka ega.

- Deep (chuqur) tarmoqlar: Bu tarmoqlar ko'p qatlamli bo'lib, ko'p sonli yashirin qatlamlarga ega. Chuqur o'rganish (Deep Learning) usullari orqali murakkab vazifalarni bajarish imkoniyati mavjud. Deep tarmoqlar katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash uchun ishlatiladi[6].

Natijalar

Talabalar bilimini baholashda neyron tarmoqlardan foydalanadigan platformalar asosan ta'lim texnologiyalari va sun'iy intellekt (SI) yechimlarini joriy qiluvchi tizimlar hisoblanadi. Ushbu qatlamlar quyidagi ta'lim platformalari va texnologiyalarda qo'llaniladi:

1. Coursera va edX kabi onlayn ta'lim platformalari. Neyron tarmoqlar talabalar tomonidan topshirilgan topshiriqlarni (masalan, matnlar, kodlar yoki javoblar) avtomatik baholashda qo'llaniladi. Shuningdek, foydalanuvchilarning o'quv jarayonidagi muvaffaqiyatlarini kuzatish va moslashtirilgan tavsiyalarni yaratishda ishlatiladi.

2. Turnitin va Grammarly kabi avtomatik baholash tizimlari. Matnlarni baholash va plagiatni aniqlash uchun neyron tarmoqlarning tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) imkoniyatlaridan foydalanadi. Bu tizimlar talabalar tomonidan yozilgan insho yoki maqolalarni sifatli va obyektiv tahlil qilishga yordam beradi.

3. Moodle va Canvas kabi ta'lim boshqaruvi tizimlari (LMS). Testlarni avtomatik baholash va talabalar faoliyatini kuzatishda neyron tarmoqlardan foydalanadi. Ular talabalar bilim darajasini individual baholash uchun moslashtirilgan algoritmlarni qo'llaydi.

4. Adaptive Learning platformalari (masalan, Knewton yoki DreamBox). Ushbu platformalar neyron tarmoqlar asosida talabalarning avvalgi javoblarini o'rganib,

keyingi savollarning murakkablik darajasini moslashtiradi. Ular "deep learning" yordamida talabaning o'quv uslubi va qobiliyatlariga mos vazifalarni taqdim etadi.

5. Intellektual o'quv dasturlari (masalan, Squirrel AI, Carnegie Learning). Talabalarning bilim darajasini tahlil qilish va ularni kuchli va zaif tomonlarini aniqlash uchun chuqur neyron tarmoqlarni qo'llaydi. Olingan natijalarga asoslanib, ta'limni shaxsiylashtirilgan tarzda boshqaradi.

6. Coding ko'nikmalarni baholovchi platformalar (masalan, HackerRank, Codility). Dasturlash bo'yicha topshiriqlarni avtomatik tekshirish va baholash uchun neyron tarmoqlar ishlatiladi.

7. Proctoring tizimlari (masalan, Proctorio, ExamSoft). Talabalarning imtihon davomida xatti-harakatlarini kuzatish uchun neyron tarmoqlarning tasvir va ovoz tahlili texnologiyalaridan foydalaniladi.

Munozaralar

Neyron tarmoqlar yordamida ta'lim tizimini takomillashtirish uchun quyidagi yechimlar va tavsiyalar taklif etiladi:

1. Avtomatik baholash tizimlarini joriy etish: Test va imtihonlarni avtomatik baholash tizimlari yordamida o'tkazish va inson xatolarini kamaytirish.

2. Ma'lumotlarni analiz qilish: Talabalar bilimi haqidagi katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish va ularga asoslangan qarorlarni qabul qilish.

3. O'qituvchi va talabalar uchun qo'llab-quvvatlash: Neyron tarmoqlar yordamida o'qituvchi va talabalarga individual yordam ko'rsatish va ta'lim jarayonini personalizatsiya qilish.

Neyron tarmoqlarning ta'lim tizimiga integratsiyasi. Neyron tarmoqlarni ta'lim tizimiga integratsiya etish quyidagi yutuqlarga olib keladi:

1. Talabalar o'quv jarayonini yanada qiziqarli va interaktiv qiladi.

2. O'qituvchilarning ish hajmini kamaytirib, ularning o'quv jarayoniga ko'proq e'tibor qaratishlariga imkon beradi.

3. Talabalar o'z bilimlarini mustaqil ravishda baholash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Xulosa

Neyron tarmoqlarga asoslangan baholash tizimlari an'anaviy usullarga qaraganda ko'proq obyektivlikni va samaradorlikni ta'minlaydi. Mazkur maqolada taklif etilgan tizimni kengroq miqyosda joriy etish orqali ta'lim sifatini oshirishga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Allamova Sh. Sh. Ispol'zovaniye metodov smeshannogo obucheniya dlya povysheniya effektivnosti prakticheskikh zanyatiy v vuzakh [Using blended learning methods for increasing the effectiveness of practical training in higher education]. Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta – Tomsk State Pedagogical University Bulletin, 2023, vol. 5 (229), pp. 112–120 (in Russ.). <https://doi.org/10.23951/1609-624X-2023-5-112-120>
2. Naveed Ur Rehman Junejo, Qingsheng Huang, Xiaoqing Dong, Chang Wang, Adnan Zeb, Mahammad Humayoo & Gengzhong Zheng // SAPPNet: students' academic performance prediction during COVID-19 using neural network. Scientific Reports volume 14, Article number: 24605 (2024)
3. Ahlam Almalawi, Ben Soh, Alice Li, Halima Samra // Predictive Models for Educational Purposes: A Systematic Review. Big Data Cogn. Comput. 2024, 8, 187. <https://doi.org/10.3390/bdcc8120187>
4. Xu S, Wang Y, Luo W (2024) Hybrid SEM-ANN model for predicting undergraduates' e-learning continuance intention based on perceived educational and emotional support. PLoS ONE 19(12): e0308630. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0308630>
5. LeCun, Y., Bengio, Y., & Hinton, G. (2015). Deep learning. Nature, 521(7553), 436-444.
6. Goodfellow, I., Bengio, Y., & Courville, A. (2016). Deep learning. MIT Press.

О СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДАХ ОБУЧЕНИЯ ОСНОВАМ ФОНЕТИКИ И ГРАФИКИ.

ГАЗИЕВА Д.М. старший преподаватель ФерГУ
К.Э.КУЛМУРЗАЕВА- студентка 4 курса ФерГУ

Аннотация: В статье рассматриваются современные подходы к методике обучения основам фонетики и графики, акцентируется внимание на ознакомлении учащихся с буквами, звуками, гласными и согласными. Исследуется использование инновационных технологий, таких как мультимедиа и фонетические тренажеры, для улучшения восприятия материала и формирования произносительных навыков. Описываются методы, направленные на развитие фонетической грамотности, включая игровые подходы и логопедические техники.

Abstract: The article discusses modern approaches to teaching methods of the basics of phonetics and graphics, focusing on familiarizing students with letters, sounds, vowels and consonants. The use of innovative technologies, such as multimedia and phonetic trainers, to improve the perception of the material and the formation of pronunciation skills is explored. Methods aimed at developing phonetic literacy are described, including game approaches and speech therapy techniques. An important aspect is the use of distance technologies and digital applications in teaching schoolchildren at different stages of the educational process. The role of bilingual education in the development of phonetic skills and the use of ICT in a multicultural environment is also analyzed.

Annotatsiya: Maqolada fonetika va grafika asoslarini o'qitish usullariga zamonaviy yondashuvlar ko'rib chiqilib, talabalarni harflar, tovushlar, unlilar va undoshlar bilan tanishtirishga qaratilgan. Materialni idrok etish va talaffuz ko'nikmalarini shakllantirish uchun multimedia va fonetik simulyatorlar kabi innovatsion texnologiyalardan foydalanish o'rganilmoqda. Fonetik savodxonlikni rivojlantirishga qaratilgan usullar, jumladan, o'yin yondashuvlari va nutq terapiyasi usullari tasvirlangan. Maktab o'quvchilarini ta'lim jarayonining turli bosqichlarida o'qitishda masofaviy texnologiyalar va raqamli ilovalardan foydalanish muhim jihatdir. Ko'p madaniyatli muhitda AKTdan foydalanish va fonetik ko'nikmalarni rivojlantirishda ikki tilli ta'limning o'рни ham tahlil qilinadi.

Ключевые слова: фонетика, графика, гласные, согласные, методика обучения, мультимедиа технологии, фонетические тренажеры, цифровые приложения, билингвальное образование.

Keywords: phonetics, graphics, vowels, consonants, teaching methods, multimedia technologies, phonetic trainers, digital applications, bilingual education.

Kalit so'zlar: fonetika, grafika, unlilar, undoshlar, o'qitish usullari, multimedia texnologiyalari, fonetik simulyatorlar, raqamli ilovalar, ikki tilli ta'lim.

ВВЕДЕНИЕ

Обучение основам фонетики и графики является важной составляющей процесса овладения письменной и устной речью. В процессе освоения родного языка младшими школьниками учителя знакомят их с основными элементами языка - звуками и буквами. Осознание различий между звуками и буквами, а также их роли в словах и предложениях - это важный этап, который помо-

гает ребенку не только правильно читать и писать, но и развивает его общую языковую грамотность. Одним из основных аспектов методики обучения фонетике и графике является последовательность и этапность работы. Начинать обучение следует с самых основ: с гласных звуков, поскольку они являются основой всех слов и слогов. Гласные - это те звуки, которые образуют ядро слога и имеют наибольшее звучание. Ознакомле-

ние с ними обычно начинается с простых артикуляционных упражнений, которые помогают учащимся правильно воспринимать и производить эти звуки. Важно, чтобы в этот момент внимание уделялось не только слуховому восприятию, но и визуальному. Отражение звуков через символы - буквы - помогает детям увидеть и понять, как звуки записываются и как они могут сочетаться в словах.

МЕТОДОЛОГИЯ И АНАЛИЗ ЛИТЕРАТУРЫ

Процесс ознакомления с гласными и согласными звуками имеет долгую историю, и многие лингвисты занимались разработкой соответствующих методик. Одним из первых исследователей, который сосредоточился на изучении соотношения звуков и букв в русском языке, был Александр Потебня¹, который разработал теорию взаимосвязи звуков и их графических эквивалентов. Его исследования оказали большое влияние на методику преподавания фонетики, особенно в контексте развития письменной речи.

После того как основные гласные освоены, следующим этапом становится знакомство с согласными звуками. Согласные звуки требуют особого внимания, поскольку они зачастую бывают более сложными в произношении. Важно, чтобы учащиеся научились правильно артикулировать согласные звуки и различать их на слух. Для этого рекомендуется использовать различные дидактические игры и упражнения, которые могут помочь детям не только научиться различать эти звуки, но и запомнить их правильное написание. Исследования Виктора Б. Шахматова² по вопросу артикуляции и произношения согласных звуков помогли разработать методики, ориентированные на работу с различием между твердыми и мягкими согласными, что имеет большое значение для правильного усвоения языка.

Методика обучения фонетике и графике должна быть разнообразной и многогранной. На сегодняшний день в образовательной практике активно используются мультимедийные технологии, которые значительно упрощают процесс обучения. Например, видеоматериалы и анимации могут служить наглядным примером правильного произношения звуков. Современные обучающие программы и тренажеры позволяют учащимся не только услышать звук, но и увидеть, как правильно артикулировать те или иные звуки. Это особенно важно на начальном этапе обучения, когда ребенку необходимо привыкнуть к звучанию и написанию новых символов. Вопрос использования мультимедийных технологий в обучении фонетике исследовал Николай Анохин³, который сосредоточился на методах применения информационно-коммуникационных технологий для улучшения восприятия и произношения иностранных студентов. Одним из наиболее эффективных методов является использование дидактических игр. Игры, в которых ученикам предлагается сопоставить звук с буквой или найти слова, начинающиеся на определенный звук, помогают учащимся закрепить знания в игровой, непринужденной форме. Такой подход не только способствует лучшему усвоению материала, но и делает процесс обучения увлекательным. Важно помнить, что на начальных этапах необходимо использовать игровые формы обучения, которые стимулируют интерес и вовлекают детей в активное познание. Маргарита Тимофеева⁴, в своих исследованиях об обучении фонетике через игровые методики, акцентирует внимание на том, как игры помогают не только развивать навыки произношения, но и учат детей правильному восприятию звуков, что важно для дальнейшего изучения языка. Кроме того, стоит отметить важность

1 Александр Потебня

2 Исследования Виктора Б.Ш.

3 Исследование Николая Анохина

4 Исследования Маргариты Тимофеевой

комплексного подхода в обучении, который включает не только работу с звуками, но и с письменной формой языка. На этапе знакомства с буквами и звуками важно не только их произнесение, но и написание. Учащиеся должны научиться правильно связывать звуковую и графическую формы слов. Это помогает не только закрепить материал, но и усвоить правила орфографии и правописания. Работа с текстами, слогами и словами становится необходимой частью обучения, которая позволяет связать звуковую систему языка с его графическим отражением. В этом контексте работы Юрия Товкайло⁵, который исследовал методику обучения не только фонетике, но и орфоэпии, имеют важное значение для практики, поскольку они позволяют соединить аудиовизуальное восприятие и грамматическое написание.

Одним из ключевых моментов в обучении фонетике и графике является индивидуальный подход. Каждый ученик имеет свои особенности восприятия и усвоения материала. Поэтому методика должна быть гибкой, позволяющей адаптироваться под нужды каждого ребенка. Например, для детей, у которых есть проблемы с произношением или различением звуков, важно использовать дополнительные средства, такие как фонетические тренажеры, или проводить индивидуальные занятия для коррекции произношения. Важно отметить, что работы Натальи Сарычевой⁶, посвященные применению логопедических техник в обучении фонетике, открывают новые горизонты для коррекции речевых нарушений на ранних этапах обучения.

Методика обучения основам фонетики и графики должна быть многослойной и включать в себя как традиционные методы, так и современные технологические инновации. Важно сочетать теоретические знания с практическими упражнениями, использо-

вать дидактические игры, а также вовлекать учеников в работу с текстами и письменной формой языка. Такой подход обеспечит гармоничное и последовательное освоение знаний о звуках и буквах, гласных и согласных, а также поможет закрепить навыки правильного произношения и написания, что является основой для дальнейшего овладения языком.

Лингвист Бобокулова Д.У.⁷ исследует разнообразные методики, включая аудирование и артикуляционные упражнения, а также активно внедряет инновационные подходы. Она использует традиционные методы, но также обогащает их с помощью новых технологий, что позволяет разнообразить процесс обучения и сделать его более эффективным.

Таким образом, исследователи активно разрабатывают новые методы и подходы, которые способствуют эффективному обучению фонетике русского языка как для носителей, так и для иностранных студентов, обеспечивая глубокое и всестороннее усвоение материалов.

Важной задачей начального этапа обучения является объяснение различия между звуками и буквами. Звук - это единица речи, которая используется при произнесении слов. Буква - это графический знак, который служит для изображения звуков в письменной речи. Звуки могут быть гласными и согласными, в то время как буквы - это уже письменные символы, которые представляют эти звуки.

Знакомство с звуками начинается с их различения, что является важным этапом, так как многие дети на начальном этапе обучения не всегда могут отличить, например, звук [с] от буквы "с". Здесь ключевым моментом является звуковой анализ слов, который помогает детям сосредоточиться на том, как звучат слова.

5 Работа Юрия Товкайло

6 Работы Натальи Сарычевой

7 Исследования лингвиста Бобокуловой Д.У.

Одной из первых задач является освоение гласных и согласных звуков. Гласные звуки - это звуки, при произнесении которых воздух свободно выходит через рот без препятствий (например, [а], [о], [и], [у]). Согласные же звуки характеризуются тем, что в процессе их произнесения воздушный поток сталкивается с различными преградами (например, [б], [п], [с], [т]).

Для того чтобы ученики усвоили этот материал, необходимо использовать разнообразные методические подходы. Например, можно начать с того, чтобы дети произносили звуки и сравнивали их, обратили внимание на то, как они ощущают звук при его произнесении (открытый или закрытый рот, движение языка, горла). Это помогает лучше запомнить звуки и научиться их различать.

Для успешного усвоения материала существует несколько методов:

1. Игра на звуки и буквы - использование музыкальных и подвижных игр для закрепления знаний о звуках и их соответствиях с буквами. Например, можно предложить детям составлять слова из предложенных букв или обводить их в словах.

2. Звуковой анализ - дети учат, как разделять слова на звуки и выделять каждый из

них. Это можно делать с помощью картинок, где нужно выбрать нужный звук, или с помощью карточек с буквами.

3. Чтение и письма по слогам - важно начать обучать детей чтению и письму с простых слогов, состоящих из гласных и согласных, что способствует лучшему восприятию структуры слов.

4. Использование наглядных материалов - таблицы с буквами, карточки с изображениями объектов, начинающихся с определенных звуков, помогут учащимся быстро запомнить и различать буквы и звуки.

Заключение

Обучение основам фонетики и графики должно строиться на принципах доступности и увлекательности. Это позволяет детям с самого начала понять, что такие явления языка, как звуки и буквы, тесно связаны между собой. Важно учитывать индивидуальные особенности учеников, создавать разнообразные и интересные упражнения, которые способствуют успешному усвоению материала. Таким образом, правильное ознакомление с основами фонетики и графики является залогом успешного развития грамотной речи у детей.

Список литературы:

1. Бобокулова, Д. У. Методики преподавания фонетики русского языка в школе. // *Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali*, 2023.
2. Анохина, Н. А. Использование ИКТ в обучении фонетике русского языка как иностранного. // *Педагогика и образование*, 2021.
3. Тимофеева, М. В. Эффективные подходы к обучению фонетике с применением видеоматериалов. // *Современные образовательные технологии*, 2023.
4. Носирова, М. О. Инновационные методы преподавания языкознания в группах с русским языком обучения. // *ORIENSS*, 2022.
5. Казакова, Е., Доронина, С. Контроль произношения с помощью фонетических тренажеров. // *Научный журнал Уральского федерального университета*, 2022.
6. Товкайло, Ю. А. Методика обучения фонетике, графике и орфоэпии в школьной программе. // *Материалы вебинара*, 2020.
7. Шао Наньси, Ван Цзюэ. Преподавание фонетического курса русского языка на начальном этапе обучения. // *Педагогическое образование в России*, 2022.
8. Сарычева, А. Е. Применение логопедических техник в обучении фонетике. // *Журнал русского языка и культуры*, 2023.

AKSIOLOGIK YONDASHUVLARNI SHAKLLANTIRISH IJTIMOIY ZARURAT SIFATIDA

ESHONJONOV BOBIR ZAFARJONOVICH
Guliston davlat pedagogika instituti tadqiqotchisi

Annotatsiya. Mazkur maqola aksiologiya fanining vujudga kelish tarixi, rivojlanish bosqichlari va hozirgi kunda bu fan sohasining zamonaviy ta'lim sohasidagi o'rni va ahamiyatiga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar. Qadriyatlar, qadriyatlar falsafasi, aksiologiya, aksiologik yondashuv, o'quvchilar, umumiy o'rta ta'lim maktablari, ta'lim tizimi, uzluksizlik tamoyili, qadriyatli yondashuv, obyektiv dunyoqarash, ijtimoiy identitet, hamjihatlik.

Аннотация. Данная статья посвящена истории возникновения и этапам развития аксиологии, а также современному месту и значению этой области знания в системе образования.

Ключевые слова. Ценности, философия ценностей, аксиология, аксиологический подход, учащиеся, общеобразовательные школы, образовательная система, принцип непрерывности, ценностный подход, объективный мироощущение, социальная идентичность, солидарность.

Abstract. This article is dedicated to the history of the emergence of the field of axiology, its stages of development, and the contemporary role and significance of this field in the modern education sector.

Keywords. Values, philosophy of values, axiology, axiology approach, students, general secondary education schools, education system, principle of continuity, value-based approach, objective worldview, social identity, solidarity.

Dunyoda so'nggi yillarda insonning qadriyatini yuksaltirishga qaratilgan shaxsning ichki salohiyatini o'rganish muammosi pedagogikaning ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi va tarbiya mexanizmlarining asosiy komponentlari: shaxsiy salomatlik, o'z faoliyatini tashkil etish, o'zini o'zi rivojlantirish, o'zini o'zi jamoadagi nufuzini belgilash va jamiyat infrastrukturalarida o'zini o'zi realizatsiya qilish kabi tushunchalar shaxsning umuminsoniy qadriyatlar pozitsiyasida ekanligidan dalolat bermoqda. Inson uchun qadriyatli bo'lgan hodisalar, jarayonlar, voqealar mohiyatini anglash aksiologiya jarayonida sodir bo'lar ekan, ijtimoiy infrastrukturalarda yoshlarda aksiologik qadriyatlar tizimini rivojlantirish, ularni yuksak ma'naviy axloqli, insonparvarlik fazilatlariga ega, o'z

kasbini chuqur biladigan mutaxassis sifatida tarbiyalash muammolarini ilmiy-pedagogik jihatdan tadqiq qilish masalalari yetakchilik qilmoqda.

Mamlakatimizda so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan keng ko'lamdagi islohotlar har bir inson uchun qadriyatli mental tafakkurni mustahkamlash, huquqiy demokratik davlatni mustahkamlash va fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirish negizida ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot va ma'naviy-axloqiy tarbiyaning o'zaro aloqadorligi, yaxlitligi, uning barkamol avlod tarbiyasi tizimida tutgan o'rni, tarixiy ildizlari, qadimgi Sharq ma'naviy-axloqiy tarbiya taraqqiyotini rivojlantirishga qaratilmoqda [1]. Bunday tarbiyani qaror toptirishda akksiologiya xususan pedagogik aksiologiyaning o'rni kata albatta.

O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Konstitutsiyasi [2023y, 30 aprel] davlatimizning qomusiy hujjati bo'lib, bu hujjat tahlil qilinganida unda yoshlar tarbiyasi, axloq-odobi, ijtimoiy himoyalangani, konstitutsiyaviy haq-huquqlariga oid yetmishga yaqin atama va so'z birlikmalari mavjud ekani ma'lum bo'ldi. Jumladan, bunyodkorlik g'oyalariga sodiqlik, yuksak mas'uliyat, ijtimoiy adolatparvarlik, insonparvarlik, demokratik-huquqiy davlat, fuqarolarning tinchligi, milliy totuvlik, xalqimizning urf-odatlar va an'analari, qadriyatlar, ijtimoiy hayotda mafkuralar xilma-xilligi va erkinligi, inson va jamiyat munosabatlaridagi ijtimoiy adolat, dunyo hamjamiyatida xalqlar va millatlarning suveren tengligi, fuqarolarning e'tiqodi, jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeyidan qat'i nazar qonun oldidagi tengligi, sha'ni va obro'sining daxlsizligi, fuqarolarning vijdon erkinligi, adolatli mehnat, ijod erkinligi va har bir shaxsning madaniy yutuqlardan foydalanish erkinligi, yosh avlodni tarbiyalash va bepul ta'lim olishi kabi fikrlar keltirilgan bo'lib, ular Bosh Qomusimizda huquqiy jihatdan kafolatlangan.

Aksiologiya (yun. "axio" - qadriyat va "logos" - fan, ta'limot) - qadriyatshunoslik; qadriyatlar haqidagi fan. XIX asrning ikkinchi yarmida nemis qadriyatshunosi E.Gartman va fransuz olimi P.Lapilar tomonidan fanga kiritilgan [2]. Aksiologik yondashuv insonparvarlik pedagogikasining uzviy o'ziga xosligi bo'lib, barcha odam unda jamoaviy rivojlanishning maqsadi va jamiyatning oliy qadriyati sifatida qaraladi. Shuning uchun aksiologiyaga (tabiiy qadriyatlar haqidagi (nazariy) falsafiy nazariyalar) yangi ta'lim falsafasi sifatida va zamonaviy pedagogika metodologiyasiga uyg'un tarzda qaraladi.

I.T.Frolova tahriri ostidagi falsafiy

lug'at(1986)da aksiologiyaga qadriyatlar tabiatini falsafiy jihatdan tadqiq etish, deb ta'rif beriladi [3]. Aksiologiya G'arb falsafasida XIX asr oxiri - XX asrning boshlarida umumiy «qadriyatlar muammoshming ba'zi murakkab masalalarini hal etishga urinish sifatida yuzaga keldi.

Qiyomiddin Nazarov umumiy 'tahriri ostidagi «Falsafa: qomusiy lug'at»(2004)da «aksiologiya»ga aksiologik ong, qadrlash tuyg'usi, aksiologik bilish, qadriyatli yondashuv va boshqalar asosida to'plangan qadriyatlar to'g'risidagi bilimlar sistemasi sifatida ta'rif berilgan [4].

V.E.Kemerov umumiy tahriri ostidagi zamonaviy falsafiy lug'at(1998)da «aksiologiya» tushunchasi insonda kelajakka bo'lgan o'zining hayotiy intilishlari, mavjud hayot uchun mo'ljalni ola bilish, o'tmish, «boshqa», umumahamiyatlilikni oqlash yoki ayblashni qadriyatli loyihalash shakl va usullari haqidagi ta'limot sifatida ta'rif beriladi [5].

Aksiologik fikrlash markazida dunyodagi voqea-hodisalarning o'zaro ta'siri va o'zaro bog'liqligi konseptsiyasi turadi. U tasdiqlaydiki, bizning dunyo - bu butun insoniyat dunyosi, shuning uchun umumiylikni ko'ra bilish lozim, faqatgina insoniyatni birlashtirib qolmay, balki har bir alohida shaxsni tavsiflaydi. Insondan tashqaridagi ijtimoiy taraqqiyotni qarash – uning insonparvarlik poydevoridan alohida fikrlashi demakdir. Aynan, ana shunday tarzda fikrlash zamonaviy jamiyat taraqqiyoti global tendensiyada insonparvarlik kasb etadi, umuminsoniy qadriyatlamini ma'qullashi uning mazmunini tashkil etadi.

Aksiologik yondashuvlar, ya'ni qiymat va qadriyatlarni o'rganish va ularning ta'lim, jamiyat va shaxs hayotidagi ahamiyatini anglash, bugungi kunda ijtimoiy zaruriyat

sifatida katta ahamiyatga ega. Ushbu yondashuvlarning shakllanishiga ta'sir ko'rsatadigan bir qancha asosiy jihatlar mavjud:

1. Qadriyatlar va axloqiy tamoyillar: Aksiologik yondashuv, jamiyatning axloqiy va estetik qadriyatlarini shakllantirishga yordam beradi. Bu, o'quvchilarda insoniylik, hamjihatlik, sabr-toqat kabi yaxshiliklarni targ'ib qilishga qaratilgan.

Qadriyatlar — bu insonning o'z hayotida va jamiyatda qanday axloqiy, ijtimoiy va madaniy me'yorlarni, shuningdek, muhim deb bilgan narsalarni belgilashi uchun zarur bo'lgan tamoyillar to'plamidir [6]. Ular inson hayotida tashabbuskor va motivatsion rol o'ynaydi. Qadriyatlar quyidagi turlarga bo'linadi. Shaxsiy qadriyatlar: Har bir inson uchun muhim bo'lgan qadriyatlar. Masalan, erkinlik, o'zlik, sevgi. Ijtimoiy qadriyatlar: Jamiyat uchun muhim sanaladigan qadriyatlar. Misol uchun, adolat, tenglik va hamjihatlik. Madaniy qadriyatlar: Millat yoki mintaqa madaniyatiga xos qadriyatlar. Bu qadriyatlar urf-odatlar, an'analar va tarixiy tajribalar orqali shakllanadi

Axloqiy tamoyillar — bu to'g'ri va noto'g'ri, yaxshilik va yovuzlik, adolat va adolatsizlikni elgilaydigan asosiy prinsiplar va qoidalar to'plamidir. Ular insonlarning qaror qabul qilish jarayonida, axloqiy jihatdan to'g'ri yo'lni tanlashda ma'naviy asos sifatida xizmat qiladi. Adolat: Har bir insonning huquqlari va erkinliklarini hurmat qilish, boshqalarga nisbatan adolatli munosabatda bo'lish. Sadoqat: O'z insoniy qadriyatlariga va belgilangan tamoyillarga sodiqlik, o'z va'dalarini bajarish. Bajonidil xizmat: Boshqalarga yordam berish, ularning manfaatlarini o'ylab, e'tiborli bo'lish.

Qadriyatlar va axloqiy tamoyillar inson hayoti va jamiyat uchun muhim asoslarni taqdim etadi. Ular himoya qilish, e'tiborli

bo'lish, va odamlarning hayoti va faoliyatini yo'naltirishga xizmat qiladi. Shuningdek, bu tamoyillar ta'lim jarayonida yoshlarni ma'rifatlantirish va axloqiy jihatdan yetuk shaxslar sifatida o'sishlariga ko'maklashadi.

2. Ijtimoiy muammolarni hal etish: Bugungi kunda jamiyatda yuz berayotgan konfliktlar, tengsizliklar va boshqa muammolarni hal etishda aksiologik yondashuvlar muhimdir. Ular insonlar o'rtasidagi muloqot va tushunishni rivojlantiradi.

3. Ta'lim tizimidagi o'zgarishlar: Ta'limda aksiologik yondashuvlar o'quvchilarning faqat bilimiga emas, balki muloqot ko'nikmalariga, jamoaviy ishga va boshqa individual qadriyatlarga ham e'tiborini oshiradi [7]. Bu, o'z navbatida, kelajakda jamiyatga foydali bo'lishlariga yordam beradi.

4. Kultural (madaniy) o'zgarishlar: Aksiologik yondashuvlar kultural xilmaxillik va qadriyatlar sistemasi sifatida ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi. Milliy va madaniy qadriyatlarni inobatga olish jamiyatning rivojlanishida muhim omil hisoblanadi.

5. Ijtimoiy identitet va hamjihatlik: Qadriyatlarni tan olish va ularga hurmat ko'rsatish insonlarning ijtimoiy identitetini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Bu ijtimoiy integratsiya va barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi [8].

6. Amaliyotga asoslangan yondashuvlar: Aksiologik yondashuvlar yoshlarni o'z qadriyatlarini aniqlashga va ijtimoiy faoliyatda ishtirok etishga undaydi. Bu, o'z-o'zini rivojlantirish va jamiyatga xizmat qilishni rag'batlantiradi.

Shu nuqtai nazardan, aksiologik yondashuvlarni shakllantirish ijtimoiy zarurat sifatida jamiyatni yanada barqaror, bag'rikeng va axloqiy jihatdan yetuk qilishga xizmat qiladi.

Aksiologiyani pedagogikada ta'limot sifatida rivojlanishida I. Kant katta rol o'ynadi, u Insonni o'z falsafasining markaziga qo'ydi, bu esa, aslida, aksiologik bilimlar taraqqiyotida yangi bosqichni ochdi. Kant an'ana va qiymatni mahsulot deb hisoblash davrini tugatadi va Kant bilan inson uchun qadriyatni tushunish bosqichi boshlanadi [8]. Kant aksiologiyasi, Bekon singari, burch kategoriyasiga asoslanadi. Bu burch tuyg'usi, deb hisoblagan Kant, odamlarni hayvonlardan ajratib turadi va yaxshilikka yo'l ochadi.

Pedagogik aksiologiya inson va ta'limni qadriyat deb e'tirof etgan holda, ta'limiy qadriyatlarni muhokama etuvchi hamda ta'limga aksiologik yondashuvni amalga oshiruvchi pedagogic bilimlar sohasidir. Pedagogik aksiologiyani predmetini shaxsning aksiologik ongi, aksiologik munosabati, aksiologik xulq-atvorini shakllantirish tashkil etadi. Aksiologik muammolarga doir nazariy manbalardagi qadriyat tushunchasining mohiyatini tahlil etish asosida pedagogik aksiologiya qadriyat tushunchasiga shaxs va jamiyat faoliyatida ideal namuna va yo'nalishlarni aks ettiruvchi individual va ijtimoiy ongni tashkil etuvchi maxsus ta'lim sifatida qaraydi. Alohida shaxs yoki jamiyat yaxlitlikda qadriyatlarini uzatuvchisi sifatida qaraladi, nihoyasi esa, insonning xulq-atvori va xatti-harakatini rag'batlaydi. Xulq-atvor va xatti-harakatlarning tavsifi shaxsning atrof-muhitga, o'z-o'ziga munosabati haqida guvohlik beradi.

Sharqda zardushtiylarning muqaddas kitobi – "Avesto" da hamda buyuk ajdodlarimiz – Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Alisher Navoiy asarlarida insonda yuksak axloqiy fazilatlarni kamol toptirishda milliy qadriyatlar masalasi asosiy o'rinni egallagan [9]. Ma'lumki, o'zbek xalqi o'zida millatimizga xos ko'p asrlilik

ma'naviy qadriyat va an'analarimizni, udum va rasmlarimizni, ma'naviy-ma'rifiy, madaniy merosimizni saqlab keladi. O'zbek millatiga xos bo'lgan muomala madaniyati, mehr-oqibat, muruvvat, andisha va ornomus kabi odob-axloqqa oid his-tuyg'ular nafaqat tarbiya vazifasini o'taydi, balki insoniy qadriyatlar va fazilatlarning namoyon bo'lishida, komil insonni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. O'zbek xalqining oliy qadriyati – oila, uning a'zolarining tinch-totuvligi va o'zaro mehr-muhabbati, dunyoqarashi, ma'naviy saviyasi, qiziqishi, e'tiqodi, jamiyatdagi mavqeyi, husn-latofati farzand tarbiyasiga ma'lum ma'noda ta'sir o'tkazadi. Bunday oilada tarbiyalangan farzandlar go'zallikka ishtiyoqmand, ruhiy tetik, bag'ri butun, hayotga qiziquvchan, xotirjam, tinch-totuv oilaviy hayot kechirishga tayyor bo'lib o'sadilar. Sharqda milliy qadriyatlarni farzandlar ongi va qalbiga singdirish oiladan boshlanadi.

Jamiyat me'yori, talab, ideal, madaniy qadriyatlar shaxs tomonidan yakka va tanlangan holda qabul qilinadi va o'zlashtiriladi. Shaxs qadriyatli munosabati shuning uchun ham har doim ham jamiyat tomonidan qabul qilingan va e'tirof etiladigan qadriyatlarga mos kelmaydi. Jamiyat qadriyatlari qachon stimuly va faoliyat ko'rsatishga uyg'otuvchi kuch bo'ladi, qachonki, inson tomonidan ongli ravishda qabul qilinsa va o'zlashtirilsa hamda uning shaxsiy qadriyati, da'vati, ideali, maqsadiga mos kelsagina, maqsadga muvofiq bo'ladi.

Insonning shaxs sifatida shakllanishi insonparvarlik qadriyatlari tizimini o'zlashtirishni nazarda tutadi, u esa o'zida insonparvarlik madaniyati asoslarini aks ettiradi. Ushbu qadriyatlar ta'lim jarayoniga joriy etish masalasi o'zida katta ijtimoiy ahamiyatni ifoda etadi. Uning muvaffaqiyatli yechimi ko'p hollarda

AKSIOLOGIK YONDASHUVLARNING PEDAGOGIK TADQIQOTLARDA O'RGANILISHI

SUROBOVA RAYHONA ZOKIRJONOVNA

**Siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori, Turan International University
Gumanitar fanlar va pedagogika kafedrasi dotsenti**

Annotatsiya. Ushbu maqolada qadriyatlar, aksiologik yondashuvlar, axloqiy qadriyatlarning zarurati va o'rganilishi hamda aksiologik yondashuvlar asosida ta'lim jarayonining tashkil etishning pedagogik imkoniyatlari, globallashtirish va raqamlashtirish jarayonida yuzaga kelayotgan anti-axloqiy vaziyatlar aksiologik yondashuvlar asosida ijobiy yechim berish bilan bog'liq masalalar tahlil etilgan.

Kalit so'zlar. qadriyatlar, aksiologik yondashuvlar, axloqiy qadriyatlar, pedagogik aksiologiya, tarbiya

“Aksiologiya – bu qadriyatlarning jamiyatda qanday paydo bo'lishi va rivojlanishini o'rganadigan fan. Aksiologiya qadriyatlar mazmuni, mohiyati, tamoyillarini tushuntiruvchi fan.” Aksiologiya falsafaning axloq va estetika sohasi bilan chambarchas bog'liq holda shakllanadi. Axloq normalarida yaxshilik g'oyasi ilgari surilsa, yaxshilik nima ekanligini va yaxshi bo'lish nimani anglatishini tushuntirish aksiologiya orqali amalga oshiriladi.

Estetika go'zallik va uyg'unlik bilan shug'ullanadi, go'zallik va bu nimani anglatishini yoki qanday aniqlanishini tushunishga harakat qiladi. Aksiologiya ham axloq, ham estetikaning zaruriy tarkibiy qismidir, chunki "yaxshilik" yoki "go'zallik" ni aniqlash uchun qadriyat tushunchalaridan foydalanish kerak. Insoniyat, jamiyat a'zolari uchun nima qadrliligi va nima uchun qadrliligi ekanligini tushuntirish aksiologiya fanining obyekt sifatida belgilanadi.

O'quvchilar "nega biz buni qilamiz? Yoki buni qanday qilaman? Nima uchun men qilaman? Men nimani qilishni xohlamayman?" Ular aksiologik savollar berishmoqda. Ular harakat qilishga yoki harakat qilishdan tiyilishga nima undayotganini bilishni xohlashadi. Aksiologiya "qadriyatlar qayerdan kelib chiqadi? Ushbu qadriyatlardan birini

yaxshi deb atash mumkinmi? Biri boshqasidan yaxshiroqmi? Nima uchun?" o'quvchilarning mana shunday savollariga javob beruvchi fandir [1].

Umumiy qadriyatlar nazariyasi falsafiy, ijtimoiy va siyosiy falsafani, estetikani, feministik-din falsafasini o'z ichiga olgan ijtimoiy soha. Falsafaning "baholash" jihatlari ta'sir qilishi mumkin bo'lgan har qanday sohalarni qamrab oladigan kompas. Nima uchun biz birinchi navbatda qadriyatlar nazariyasini o'rganish yoki o'rgatishdan boshlashimiz kerak degan savol tug'iladi. Sababi, o'quvchilar ta'lim va tarbiyani o'rganishlari uchun o'zlarida mavjud bo'lgan narsalarni qadrlashlari tushunishlari zarur. Aksiologiyaning pedagogika bilan bog'liq tomoni qadriyatlarda oilada paydo bo'lsa ta'lim muassalarida shakllantiriladi. Qadriyatlar tushuntiriladi, o'rgatiladi, ko'nikma kabi shakllantiriladi.

Aksiologiya faqat nima yaxshi va ular qanchalik yaxshi ekanligini tasniflash bilan bog'liq emas. Aksiologiya nafaqat narsalarni balki borliqda mavjud bo'lgan qadriyatlarni ham tasniflaydi.[2] Qadriyatlarni shakllantirish shaxsning o'z xatti-harakatlari sababini aniqlashga yordam beradi.

“Inson hayoti har doim bo'lib o'tgan voqealarni baholash, vazifalarni qo'yish,

izlash, xulosalar qabul qilish, olgan bilim va tajribalarini real vaziyatlarda qo'llash jaryonida kechadi. Bunda uning atrof-muhit va jamiyat bilan munosabatlari amaliy va nazariy bilishlari asosida amalga oshadi." Ilmiy bilish, shuning barobarida pedagogik bilish, faqatgina tadqiq etish, o'rganish va o'rgatish emas, ijtimoiy ehtiyojlarni ham bartaraf etishni qamrab oladi. Nazariy va amaliy bilish orasidagi «ko'pri» vazifasini aksiologik yondashuv bajaradi.

Aksiologiya yun. «axio» - qadriyat va «logos» - fan, ta'limot - qadriyatshunoslik; qadriyatlar haqidagi fan degan ma'noni bildiradi. XIX asrning ikkinchi yarmida nemis qadriyatshunosi E.Gartman va fransuz olimi P.Lapilar tomonidan fanga kiritilgan. [3] Aksiologik yondashuv insonparvarlik pedagogikasi bo'lib, jamoaviy rivojlanish jamiyatning oliy qadriyati sifatida qaraladi. Faqat XX asr boshidanoq aksiologiya falsafada alohida yo'nalish sifatida tan olindi. Bu harakat 1902 yilda nemis olimi P.Lapi tashabbusi bilan boshlangan[4]. Keyinchalik Yevropa olimlari bu masalaga jiddiy e'tibor bera boshladilar. Biroq sobiq Ittifoqda idealistik yo'nalish 1960-yillargacha idealistik yo'nalish sifatida qaralib, o'rganilmagan holda qoldi. Ana shu davrdan boshlab B.G.Ananyev, V.A.Vasilenko, O.G.Drobnitskiy, B.G.Kuznetsov, N.M.Kuznetsov, A.A.Ruchka, V.P.Tugarinov, V.A.Yadov kabi rus olimlari qadriyatlar masalasini o'rganishga kirishdilar. O'zbek olimlari ichida J.T.Tulenov qadriyatlar falsafasini birinchilardan bo'lib o'rgangan. Keyinchalik E.Yusupov, S.Komilova, I.Karimov, Q.Nazarov, S.Valiyeva, M.Rustamova, Q.Tulenov kabi faylasuflar aksiologiyaning turli jihatlarini yoritishga harakat qildilar.

Pedagogik faoliyatning aksiologik tavsifi B.Z.Vulfov, V.A.Slastyanin, E.N.Shiyanov asarlarida o'z aksini topdi. O'zbekistonda J.G.Yo'ldoshev, R.X.Jo'raev, F.R.Yuzlikayev, Sh.Q.Qurbonov, R.Axliddinov, M.Quronov, R.Ibragimov, S.Madiyorova, R.Qodirova, A.Kaldibekova, Sh.Q.Mardonov, T.Toshlonov,

I.Reves, N.M.Egamberdieva, A.Muxsieva, N.Djamilovalar sa'y-harakatlarini amalga oshirdilar.[4]

Hozirgi kun pedagogikasi aksiologiyaning yanada rivojlanishini uchun keng imkoniyatlarni ochib bermoqda. Buning asosiy sababi jamiyatning o'sib borayotgan talablari bilan bog'liq bo'lib, bu insonning ma'naviy imkoniyatlariga bo'lgan talablarning oshishiga olib keladi. Zamonaviy nashrlarda ta'limni rivojlantirish strategiyasi aksiologiyaga asoslanadi; ta'limga qadriyatlarni tarbiyalashning asosiy maqsadi sifatida qarash; o'quvchilarning qadriyatlarga yo'naltirilganligini shakllantirishning amaliy tajribasini tahlil qilish va uning insonparvarlik mohiyatini aks ettiruvchi, qadriyat tashxisini qo'yishda ta'lim vazifalarini shakllantirish V.I.Ginetsinskiy, L.F.Isaev, N.D.Nikandrov, Z.I.Ravkin, N.S.Rozov, V.A.Slastenin, E.N.Shiyanov, Sh.Q.Mardonov, T.Toshlonov, Yu.Ismoilova, B.Xodjaev [5] va boshqalar tomonidan o'rganilgan.

Umuman olganda, pedagogik aksiologiyaning shakllanishi va rivojlanishi jarayonida quyidagi muhim natijalar qayd etilgan:

ta'lim va tarbiyaga shaxsning ijtimoiy va kasbiy integratsiyalashuvini belgilovchi asosiy qadriyat sifatida qarash;

qadriyatlarga asoslangan fikrlashdan kelib chiqadigan individuallik;

shaxsning umuminsoniy qadriyatlarga yo'naltirilganligini oshirish orqali individual o'sish jarayonida shaxsiy rivojlanishga yo'naltirish;

shaxslarning shaxsiy rivojlanish jarayonida shaxsiy erkinlik, mas'uliyat, majburiyat va boshqalarni tushunish zarurati;

har bir shaxs va u yashayotgan jamiyatdagi odamlar tomonidan shaxsiy erkinlik, mas'uliyat, majburiyat va hokazolarni tan olishi, ya'ni har bir shaxs qadrlanadi;

ta'lim va tarbiyada, qadriyatlar, munosabat, xarakter va xulq-atvorni shakllantirishda aksiologik rahbarlikning ahamiyati.

Turli manbalar pedagogik aksiologiya fanning mustaqil sohaga intila boshlagan 1980-yillardan boshlab rivojlanib, 1990-yillardan boshlab uning jadal shakllanishi va rivojlanishiga alohida e'tibor qaratilayotganini ko'rsatadi. Buning asosiy sababi ijtimoiy ehtiyojlarning ortib borishi, bu esa shaxsning ma'naviy imkoniyatlariga bo'lgan talablarning kuchayishiga olib kelgan.

Qadriyat falsafiy tushunchadir. U diniy, ilmiy, siyosiy, adabiy-estetik, falsafiy va boshqa tushuncha va bilish shakllaridan farq qiluvchi o'ziga xos shakldir. Qadriyatlar falsafiy kategoriya bo'lib, insoniyatning ma'naviy taraqqiyotida muhim yutuq sifatida maydonga kelgan. Bu dunyodagi narsa, hodisa va jarayonlarning mohiyatini inson va jamiyat manfaati nuqtai nazaridan tushunish, mohiyatini yangicha idrok etishda hal qiluvchi qadamdir. Aksiologiya yevropada bilim sohasi sifatida dunyoviy ilm-fan taraqqiyotining mahsuli sifatida vujudga keldi va rivojlandi.

Yevropa ijtimoiy-falsafiy tafakkurining yangi davri ilohiy hikmat va mo'jizalarga emas, balki haqiqiy insonni, uning qudratini, aql-zakovati va tafakkurining hukmronligini tan olishga asoslangan edi. Aksiologiya dunyoning mohiyatini diniy va ilmiy asosda tushunishdan butunlay farq qiluvchi, ya'ni narsa va hodisalarning mohiyatini anglashning ijtimoiy foydalariga asoslangan qimmatli tushunchadir. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishning yangi bosqichini boshdan kechirmoqda. 2022–2026 yillar uchun mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasida qadriyatlar mohiyatini butunlay yangicha idrok etish, dunyoqarash, mafkura va fikrlash tarzimizda sifati yo'zgarishlar amalga oshirish rejalashtirilgan [2]. Bu ma'naviy hayotni yaratishda jiddiy o'zgarishlar qilish, xalqimizni tadbirkorlik sari yetaklovchi qadriyatlar tizimini qaror toptirish demakdir.

Uzoqdan qaraganda, diniy qadriyatlar bilan ilmiy qadriyatlar o'rtasida qarama-qarshilik, chetlatish, rad etish bordek tuyulsa-da, aslida ular o'rtasida bir-birini qo'llab-quvvatlash,

bir-birini to'ldirish bor. Gap shundaki, diniy qadriyatlar yoki qadriyatlar mohiyatini diniy asosda anglash ijtimoiy-siyosiy barqarorlik, yaxlitlik, hamjihatlik, birodarlik, mehr-oqibat va boshqa jihatlarni ta'minlashda katta ahamiyatga ega. Diniy manbalar qadriyatlar va hodisalarning mohiyatini muqaddaslashtirish orqali ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Qadriyatlar mohiyatini ilmiy asosda anglash esa narsa va hodisalarning mohiyatini inson manfaati va qadrlash nuqtai nazaridan anglash, insonning ijodiy faolligini oshirish, shaxsni yanada rivojlantirish imkonini beradi.

Qadriyat – ma'naviy taraqqiyotning sifat jihatining yangi bosqichidir. “Ma'naviyat” va “qadriyatlar” tushunchalari bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir. “Ma'naviy qadriyatlar” tushunchasi “qadriyatlar” tushunchasiga nisbatan kengroq va qamrovliroqdir. Qadriyatlar ma'naviyatning bir qismi bo'lib, uning rivojlanishida asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. Shuning uchun qadriyatlar haqida gapirganda, odamlarda birinchi navbatda ma'naviy qadriyatlar haqida g'oyalar paydo bo'ladi. Muhim o'zgarishlar va yangilanishlar davrida ma'naviy qadriyatlarning ahamiyati ortib bormoqda, bu o'tish davrining o'ziga xos xususiyati hisoblanadi. O'zbek olimlari ham qadriyatlarni ijtimoiy-tarixiy va madaniy kategoriya sifatida ko'rib, ularga “inson va insoniyat uchun muhim bo'lgan barcha narsa” deb ta'rif beradilar. Shunday ekan, dunyoda bor narsa inson va insoniyat uchun muhim. Shu sababli, qadriyatlar tushunchasi bu kontekstda juda keng. Bundan tashqari, lug'atda ikki jumladan so'ng qadriyatlarga “dunyo moddiy va ma'naviy boyliklari mohiyati sifatida” ta'rif berilgan[5]. R.Nurmuhamedov va I.Yunusovlar “qadriyat – axloq tushunchasi, insonni ma'naviy-ruhiy nuqtai nazardan to'liq baholash uchun qo'llanilgan”, inson qadriyati bilan “qadriyat” tushunchasini tenglashtirishga harakat qilganlar [6].

“Qadriyatlar” tushunchasi o'zbek tilidagi barcha adabiy asarlarda keng qo'llaniladi. Biroq,

bu tushunchalarning talqini tushuntirishlar bilan cheklangan. Bizningcha, yuqorida qayd etilgan talqin mazmun jihatdan to'g'ri bo'lsa-da, hodisa va hodisalarni ifodalash nuqtai nazaridan qaraganda, yuqoridagi tushunchalar o'rtasida etimologik va germeneytik nuqtai nazardan ma'lum farqlar mavjud. Qadriyatlar keng toifalar bo'lib, ular bu toifalar uchun genezis va asosiy funktsiyalarni tayinlagan. Qadriyat, shaxsiy qadriyat, insoniy qadriyat, milliy qadriyat kabi turkumlar faqat shaxsga nisbatan qo'llaniladi.

Qadriyatlar "odamlardan tashqarida" ham mavjud bo'lishi mumkin. Qadriyatlarni axloqiy hodisa sifatida muhokama qilish barcha adabiy asarlarda ma'lum darajada mavjud. Biroq, ba'zi mualliflar qadriyatlarning ushbu xususiyatlarini umumlashtiradilar. Masalan, A.I.Kravchenko qadriyatlarga quyidagi ta'rifni beradi: "qadriyatlar – adolat, vatanparvarlik, muhabbat, do'stlik kabi hodisalar haqidagi tushunchalar bo'lib, ularni ko'pchilik odamlar qo'llab-quvvatlaydi va mustahkamlaydi. Qadriyatlar shubha ostiga olinmaydi, ular hamma uchun standart, ideal bo'lib xizmat qiladi [7].

Rus tadqiqotchisi N.S.Rozov qadriyatlarni aynan "haqiqat", "aql", "inson", "madaniyat" kabi ta'riflab bo'lmashligini ta'kidlab, qadriyatlarni falsafiy nuqtai nazardan "inson kelib chiqishi va jamiyatdagi rivojining me'yoriy asoslari" deb tushunishni taklif qiladi[3].

So'ggi 20 yillik tadqiqotlar aks etgan zamonaviy aksiologiyada:

aksiologiyaga asoslangan ta'limni rivojlantirish strategiyasi;

tarbiya maqsadini qadriyatlarning bosh maqsadi deb bilish;

o'quvchilarning qadriyatlarga yo'naltirilganligini shakllantirishning amaliy tajribasini tahlil qilish, ta'limni qadriyat deb tashxislash vazifalarini shakllantirish, uning insonparvarlik xususiyatini aks ettirish bilan bog'liq izlanishlar olib borildi. (V.I.Ginetsinskiy, I.F.Isaev. N.D.Nikandrov,

Z.I.Ravkin, N.S.Rozov, V.A.Slastyonin, E.N.Shiyanov, Sh.Q. Mardonov, T.Toshlonov, Y.Ismoilova, B.Xodjaev, Sh.Taylanova, M.F.Qurbonova, J.Yo'ldashev va boshqalar) [5].

Pedagogik aksiologiyaning ta'limdagi ahamiyati bir qancha omillar bilan belgilandi:

jahon ta'lim tizimining aksiologizatsiyasi; zamonaviy ta'limning qadriyat yo'nalishlarini aniqlash;

avtoritar ta'lim paradigmasidan gumanistik ta'limga o'tish.

Bugungi kunda tez o'zgaruvchan vaziyatlarda qadriyatlarga yo'naltirilgan ta'lim sohasida shaxslarning faol ishtirokini rivojlantirishning murakkab jarayoni takomillashtirilmoqda. Buning asosiy sababi shundaki, inson faoliyatining mintaqada yoki dunyoda sodir bo'layotgan urushlar, diniy ekstremizm va terrorizm, millatchilik, shovinizm kabi salbiy oqibatlarisayyoramizdagi barcha insonlar salomatligi va atrof-muhitga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ta'lim tizimini aksiologizatsiya qilish shaxsning axloqiy qadriyatlarga yo'naltirilganligi, yaxlit ta'lim tizimining faol rivojlanishi, umuminsoniy qadriyatlarning individual rivojlanish jarayonida moslashuvi, ta'lim tarkibi va mazmunining tubdan o'zgarishi ta'limning muhim jihatlarini aks ettiradi.

Ta'lim tizimining zamonaviy tendensiyalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

jamiyatdagi o'zgarishlarning yuqori sur'atlari shaxsni tez o'zgaruvchan jamiyat sharoitlariga tayyorlash zaruriyatini aks ettiradi; madaniyatlararo ta'sirning kuchayishi sharoitida postindustrial, raqamli axborotga asoslangan jamiyatga o'tish;

kapital va ishchi kuchi harakatchanligining yuqori darajasi tufayli raqobatning kuchayishi; jamiyatni demokratlashtirish zarurligini ta'kidlash;

kelajak avlod va undan keyingi avlodlarda qadriyatga asoslangan munosabatni shakllantirishni talab qiluvchi xalqaro muammolarning paydo bo'lishi va o'sishi.

Pedagogik aksiologiyaga tayangan holda inson hayoti, tarbiyasi va pedagogik faoliyatining ahamiyatini tushunish va qaror qabul qilishga yordam beradi. Pedagogika fanlari ta'limni inson faoliyatidagi asosiy qadriyat deb hisoblaydi, uning barcha rivojlanish bosqichlarida muhimligini ta'kidlaydi. Ta'limning maqsadi, mazmuni, maqomini milliy va umuminsoniy qadriyatlar belgilab beradi. Ta'limni insonparvarlashtirish g'oyasi, pedagogikada aksiologik yo'nalishdan foydalanish muhim falsafiy-antropologik va ijtimoiy-siyosiy xususiyatlarni aks ettiradi.

Bugungi kunda pedagogikaning yangi sohasi bo'lgan pedagogik aksiologiya ta'lim va qadriyatlar, ularning mohiyati, vazifalari, o'zaro bog'liq holda o'rganish jamiyat taraqqiyoti va ta'limiy muvaffaqiyatlar kafolati sifatida qaralmoqda. Ta'limiy yutuqlar va jamiyat rivoji gumanistik qarashlarga ko'ra - bu shaxslarda

insoniylikni shakllantirish bilan belgilanadi.

Ta'limda ma'naviyatni tarkib toptirishdagi ahamiyati uni qadriyatli bilimlarni uzatish va uning asosida insonda qadriyatli munosabat, qadriyatli xulq-atvorni shakllantirishda ekanligini o'z vaqtida Aflotun ham ta'kidlab o'tgan edi. U davlatning asosini qolgan barchasi unga bog'liq bo'lgan yagona birlik aks ettiradi, deb hisoblagan. Bunday asos - oliyjanoblikdir. Aflotun yuksak oliyjanoblik haqida tugamaydigan bilim deb e'tirof etadi. Shaxsda qanchalik oliyjanoblik o'z ifodasini topganligini esa ta'lim jarayonida o'zini namoyon qilishida o'rganish va aniqlash mumkin [3]. Bizningcha, pedagogik aksiologiya ta'lim oluvchi va ta'limni qadriyat deb e'tirof etgan holda, ta'limiy qadriyatlarni muhokama etuvchi hamda ta'limga aksiologik yondashuvni amalga oshiruvchi pedagogik bilimlar sohasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Chuchula N.M. Tarixni o'qitishda aksiologik yondashuv: mazmun komponenti / Tarix faniga qadam: mintaqaviy talabalar ilmiy konferentsiyasi materiallari. Nashr. 6. - Ekaterinburg, 2006. - S. 392-396.
2. Shamsutdinov R., Karimov Sh., Ubaydullaev U. Vatan tarixi (XVI – XX asr boshlari): K.2. – Toshkent: Sharq, 2003. – 352 b.
3. Shoumarov G.B. Uzbekistan ta'lim tizimida tibbiy xizmat muammolari / Yangi o'rta maxsus o'yurt ta'lim va tarbiyalarida jismoniy mashqlar muammolari.–Toshkent,1998.– B. 13–15.
4. Qurbonova M.F. Boshlang'ich ta'limda xalqaro dasturlar. O'quv qo'llanma, Chirchiq, Zebo-print. 2023-yil. 113-b.
5. Qurbonova M.F. Pedagogik qadriyatga asoslangan ta'limning zarurati. "Zamonaviy uzluksiz ta'lim: innovatsiya va istiqbollar" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferentsiyasi materiallari. Toshkent "Metodist nashriyoti", 2024. 475-477-betlar.
6. Qurbonova M.F. Globallashuv jarayonida pedagogik qadriyatga asoslangan ta'limning zarurati. "Zamonaviy uzluksiz ta'lim: innovatsiya va istiqbollar" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferentsiyasi materiallari. Toshkent "Metodist nashriyoti", 2024. 477-479-betlar.
7. Baker, L., Scher, D. (2002). Beginning readers' motivation for reading in relation to parental beliefs and home reading experiences. Reading Psychology, 23(4), 239-269 c.
8. Safoev N.S. Ma'naviyat va milliy o'zlikni anglash. Monografiya. - Toshkent: Fan, 2004. – 211b.

YUQORI SINIF O'QUVCHILARIDA TARIXIY VA BADIY TAFAKKURNING KOGNITIV RIVOJLANISHIGA OID TADQIQOTLAR TAHLILI

SHAXOBITDINOV XAYOTBEK XAKINJON O'GLI.

Andijon davlat chet tillari inistituti

Annotatsiya: Yuqori sinf o'quvchilarida tarixiy va badiiy tafakkurning kognitiv rivojlanishi ta'lim psixologiyasi va pedagogikasining muhim yo'nalishi hisoblanadi. Ushbu maqola talabalarning tarixiy va badiiy bilim va ko'nikmalarni qanday egallashi, qayta ishlashi va qo'llashi bo'yicha mavjud tadqiqotlarni ko'rib chiqadi. Asosiy tadqiqotlarni tahlil qilib, maqolada rivojlanish bosqichlari, kognitiv muammolar va o'quvchilarning tarix haqida tanqidiy fikrlash va san'at bilan ijodiy shug'ullanish qobiliyatini oshiradigan samarali o'qitish uslublari aniqlanadi. Maqolada madaniy kontekstning ta'siri, fanlararo yondashuvlar va ushbu kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirishda vizual va matn tahlilining roli muhokama qilinadi. Ushbu sharh orqali maqola analitik va xayoliy fikrlashni rivojlantiradigan muvozanatli ta'lim tizimining muhimligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: kognitiv rivojlanish, tarixiy tafakkur, badiiy tafakkur, pedagogik psixologiya, vizual tahlil, ijodkorlik, pedagogika, kognitiv bosqichlar.

Аннотация: Познавательное развитие историко-художественного мышления старшеклассников является важным направлением педагогической психологии и педагогики. В этой статье рассматриваются существующие исследования о том, как студенты приобретают, обрабатывают и применяют исторические и художественные знания и навыки. Анализируя ключевые исследования, в статье определяются этапы развития, когнитивные проблемы и эффективные методы обучения, которые повышают способность учащихся критически мыслить об истории и творчески заниматься искусством. В статье обсуждается влияние культурного контекста, междисциплинарных подходов, а также роль визуального и текстового анализа в развитии этих когнитивных способностей. В этом обзоре статья подчеркивает важность сбалансированной системы образования, которая способствует развитию аналитического и творческого мышления.

Ключевые слова: познавательное развитие, историческое мышление, художественное мышление, педагогическая психология, зрительный анализ, творчество, педагогика, познавательные этапы.

Kirish: O'quvchilarda tarixiy va badiiy tafakkurning kognitiv rivojlanishi har tomonlama ta'limga hissa qo'shadigan tanqidiy va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun juda muhimdir. Tarixiy fikrlash o'tmishni dalillar va ko'p nuqtai nazarlar orqali tushunish va sharhlash qobiliyatini o'z ichiga oladi, badiiy fikrlash esa ijodkorlikni, hissiy aqlni va vizual ifodani tushunishni rivojlantiradi. Ushbu sohalarda kognitiv rivojlanish talabalarga o'zlarining madaniy merosi bilan puxta o'ylash va tahliliy va tasavvur qobiliyatlarini rivojlantirishga imkon beradi.[1]

Ushbu maqolada o'quvchilarning tarixiy va badiiy tafakkurini rivojlantirish, turli kognitiv bosqichlarni, qiyinchiliklarni va samarali o'qitish strategiyalarini o'rganishga oid asosiy tadqiqotlar chuqur tahlil qilinadi. U ushbu kognitiv sohalarining fanlararo xususiyatini ta'kidlaydi va o'quvchilarning intellektual o'sishini shakllantirishda pedagogikaning rolini o'rganadi.

1. Kognitiv rivojlanish va tarixiy tafakkur. Tarixiy tafakkurga oid tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, o'quvchilar bu kognitiv qobiliyatni progressiv bosqichlar orqali rivojlantiradilar. Piaget va Vygotskiy

asarlari tayangan holda, ko'plab tadqiqotlar tarixiy tafakkur erta bolalikdagi asosiy faktlarni tushunishdan o'smirlik davridagi murakkabroq izohlash qobiliyatiga qadar rivojlanishini ta'kidlaydi.

Tarixiy fikrlash bo'yicha tadqiqotlarning asosiy natijalari quyidagilardan iborat:

Xronologik tushuncha: Yosh bolalar dastlab voqealarni mantiqiy ketma-ketlikda joylashtirish bilan kurashadilar. Kognitiv rivojlanish ularga vaqtni yanada murakkab his qilishni rivojlantirishga imkon beradi, natijada tarixiy voqealar o'rtasidagi sabab-oqibat munosabatlarini tushunish qobiliyatiga olib keladi.

Manba tahlili: O'quvchilar ulg'aygan sari ular birlamchi va ikkinchi darajali manbalarni tahlil qilishda ko'proq mahoratga ega bo'ladilar. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'rta va o'rta maktab o'quvchilariga tarixiy hujjatlardagi tarafkashlik, ishonchlilik va kontekstni aniqlashga o'rgatish mumkin, bu tanqidiy tarixiy fikrlashning muhim jihati. [2]

Istiqbolni qabul qilish: Tarixiy tafakkurning eng qiyin jihatlaridan biri bu tarixiy shaxslarga hamdardlikni rivojlantirish va ularning istiqbollari tushunishdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, to'g'ri yo'l-yo'riq bilan talabalar turli nuqtai nazarlarni qabul qilishni o'rganishlari mumkin, bu kognitiv va hissiy rivojlanishni talab qiladi.

Tadqiqotlar, shuningdek, iskala muhimligini ta'kidlaydi - bu jarayon orqali o'qituvchilar o'quvchilarga yangi kognitiv ko'nikmalarni egallashga yordam berish uchun ketma-ket vaqtinchalik yordam beradi. Bu, ayniqsa, tarixshunoslik yoki qarama-qarshi tarixiy rivoyatlarni talqin qilish kabi murakkab tushunchalarni kiritishda dolzarbdir. [3]

2. Kognitiv rivojlanish va badiiy tafakkur. Badiiy tafakkur tarixiy tafakkur kabi bir

qator kognitiv bosqichlar orqali rivojlanadi. Govard Gardnerning ko'p intellekt nazariyasi kabi san'atda kognitiv rivojlanish bo'yicha dastlabki tadqiqotlar badiiy fikrlash fazoviy, lingvistik va hissiy intellektlarning uyg'unligini o'z ichiga oladi.

Badiiy kognitiv rivojlanish bo'yicha tadqiqotlarning muhim tushunchalariga quyidagilar kiradi:

Vizual savodxonlik: Badiiy fikrlashda kognitiv rivojlanish vizual stimullarni tan olish va izohlash qobiliyatidan boshlanadi. O'quvchilar asta-sekin san'atdagi ramzlar, ranglar va kompozitsiyalarni tushunishni o'rganadilar. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bu vizual savodxonlik yosh bolalarda asosiy tanib olishdan katta yoshdagi o'quvchilarda murakkabroq izohlash qobiliyatiga qadar rivojlanadi.

Ijodiy ifoda: Badiiy fikrlash, shuningdek, turli xil vositalar orqali fikrlarni ifoda etishning kognitiv qobiliyatini ham o'z ichiga oladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini turli badiiy uslublar va uslublar bilan izlanish va tajriba o'tkazishga undaydigan ochiq loyihalar orqali rivojlantirish mumkin.

Tanqidiy mulohaza: O'quvchilar o'sib ulg'aygan sari, ularda san'at haqida tanqidiy fikr yuritish qobiliyati ham rivojlanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, katta yoshdagi o'quvchilar badiiy tafakkur va madaniy tushunish o'rtasidagi kognitiv bog'liqlikni ta'kidlab, [4] tarixiy kontekst, texnika va shaxsiy talqin asosida san'at asarlarini baholash uchun yaxshi jihozlangan.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, badiiy fikrlash hissiy va affektiv rivojlanish bilan chambarchas bog'liq. San'at bilan shug'ullanish orqali o'quvchilar his-tuyg'ularini ifoda etishlari va shaxsiy o'ziga xosliklarini o'rganishlari, ularning umumiy kognitiv va hissiy o'sishiga hissa qo'shishlari

mumkin.

3. Kognitiv rivojlanishning fanlararo yondashuvlari. Ta'lim sohasidagi tadqiqotlarning eng muhim tendentsiyalaridan biri tarixiy va badiiy tafakkurni uyg'unlashtirgan fanlararo yondashuvlarga e'tibor qaratishdir.[5] Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, bu ikki sohani birlashtirish o'quvchilarni turli bilim sohalari o'rtasida aloqa o'rnatishga undash orqali kognitiv rivojlanishni kuchaytirishi mumkin.

Asosiy fanlararo tadqiqotlar quyidagilarni ta'kidlaydi:

Madaniy kontekst: Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ham tarixiy, ham badiiy tafakkur bilan shug'ullanadigan talabalar madaniyat tarixini chuqurroq tushunishadi. Masalan, Uyg'onish davriga oid tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'sha davrning tarixiy ma'lumotlarini ham, san'atini ham o'rganuvchi talabalar badiiy harakatlarning ijtimoiy-siyosiy ahamiyatini yaxshiroq tushuna oladilar.

Vizual va matnli tahlil: sinfda tarixiy hujjatlarni badiiy asarlar bilan birlashtirish o'quvchilarning medianing ikkala shaklini tanqidiy tahlil qilish qobiliyatini oshiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarni yozma manbalar bilan bir qatorda tasviriy san'atni sharhlashga o'rgatish ularning tahliliy ko'nikmalarini mustahkamlaydi va material bilan kognitiv aloqalarini chuqurlashtiradi.

Bundan tashqari, o'quvchilarni tarixiy voqealar asosida o'z san'atini yaratishga undaydigan loyiha asosidagi ta'lim ham tarixiy, ham badiiy tafakkurni kuchaytirib, o'quvchilarga ikkala kognitiv sohada ham faol ishtirok etish imkonini beradi.

4. Tarixiy va badiiy tafakkurni rivojlantirishdagi muammolar. Tarixiy va badiiy tafakkurni rivojlantirishning afzalliklariga qaramay, bir qator kognitiv

muammolar mavjud. Tadqiqot umumiy to'siqlarni ta'kidlaydi:

Mavhum fikrlash: tarixiy tafakkur ham, badiiy tafakkur ham yuqori darajadagi mavhum fikrlashni talab qiladi.[6] Kichik yoshdagi o'quvchilar ko'pincha tarixiy sabablar yoki san'atning ramziy ma'nosi kabi mavhum tushunchalarni tushunishda qiynaladilar. Ushbu sohalarda kognitiv rivojlanish bosqichma-bosqich amalga oshiriladi va maqsadli ta'lim tadbirlarini talab qiladi.[7]

Fakt va ijodkorlikni muvozanatlash: Yana bir qiyinchilik tarixiy fikrlashda faktik aniqlik zarurati bilan badiiy tafakkurni rag'batlantiradigan ijodiy erkinlikni muvozanatlashdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar ba'zan xayoliy talqinni tarixiy fakt bilan chalkashtirib yuborishi mumkin, bu esa o'qituvchilarning ikkalasini farqlashda ularga rahbarlik qilishini talab qiladi.

Bundan tashqari, tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quv dasturlari cheklovlari va standartlashtirilgan testlar ko'pincha ushbu kognitiv ko'nikmalarni yaxlit tarzda rivojlantirish uchun vaqt va resurslarni cheklaydi.

Xulosa. Tarixiy va badiiy tafakkurning kognitiv rivojlanishi analitik va ijodiy qobiliyatlarni o'z ichiga olgan dinamik jarayondir. Ushbu maqolada ko'rib chiqilgan tadqiqotlar ushbu kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirishda fanlararo yondashuvlar, faol o'rganish va iskala muhimligini ta'kidlaydi. [8] Qiyinchiliklar mavjud bo'lsa-da, ayniqsa faktik bilimlarni xayoliy izlanishlar bilan muvozanatlashda, tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yaxshi ishlab chiqilgan o'quv dasturi ushbu sohalarda talabalarning kognitiv rivojlanishini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Tarixiy va badiiy tafakkurni rivojlantirish orqali o'qituvchilar

o'quvchilarni atrofdaagi dunyoga tanqidiy va ijodiy munosabatda bo'lishga tayyorlashlari, ularni ham akademik, ham shaxsiy hayotda

muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar bilan jihozlashlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Mamurov B. Umumiy pedagogika //Barcha ta'lim yo 'nalishi talabalari uchun darslik:–Toshkent. – 2020. – T. 118.
2. Nabijonovna K. N. BADIY OBRAZNING TARIXIY ILDIZLARI //Konferensiyalar| Conferences. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 283-291.
3. Mullajanova X. MA'NAVIY MEROSNING TARIXIY AHAMIYATI VA BARKAMOL YOSHLARNI TARBIYALASHDAGI O'RNI //Nordic_Press. – 2024. – T. 3. – №. 0003.
4. Nurmuhammad o'g'li D. J. O'QUVCHILARNI SINFDAN TASHQARI DARSLARIDA TARIXIY SHAXSLARNI O'RGANISHNING PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARI //Ta'limda raqamli texnologiyalarni tadbiq etishning zamonaviy tendensiyalari va rivojlanish omillari. – 2024. – T. 33. – №. 1. – C. 254-257.
5. Urinbayev I. K. et al. O 'QUVCHI-YOSHLARGA MA'NAVIY-AXLOQIY TA'LIM-TARBIYA BERISHDA BADIY PEDAGOGIKANING ROLI //Oriental Art and Culture. – 2024. – T. 5. – №. 3. – C. 452-458.
6. Saidaxmetovna X. D. MAKTAB O'QUVCHILARIDA BADIY TAFAKKUR JILOSINI RIVOJLANTIRISH // PEDAGOG. – 2022. – T. 5. – №. 7. – C. 1463-1466.
7. Gábor T. N. Kognitív szemantika. – Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, 2010.
8. Maxmudova D. X. Kognitiv kompetentlikni rivojlantirishning akmeologik texnologiyasini joriy etish shart-sharoitlari //GOLDEN BRAIN. – 2023. – T. 1. – №. 34. – C. 19-24.

YANGI O'ZBEKISTONDA MA'NAVIY YANGILANISHLAR VA UNING JAMIYAT HAYOTIDAGI O'RNI

KAMALOV AZAMAT FARXODOVICH

Qo'qon davlat pedagogika instituti Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori
PhD

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda O'zbekistonda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli isloholatlar hamda ma'naviy yangilanishlarning jamiyat hayotidagi o'rni yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: demokratiya, ma'naviyat, jamiyat, urf-odat, an'ana, qadriyat, taraqqiyot, ma'naviy yangilanish,

Bugun O'zbekistonda amalga oshirilayotgan demokratik o'zgarishlar xalqimizning ma'naviy yangilanish jarayonlari bilan uyg'un holda rivojlanmoqda. Bunday demokratik islohotlar mustaqillik yillarida ijtimoiy-madaniy sohadagi islohotlar bilan bog'liq holda kechdi. Demokratik taraqqiyotning ma'naviy-axloqiy yangilanishlar bilan mushtarakligi xalqimizning sharqona fazilatlarini, dunyoqarashi va hayot tarziga asoslangan holda amalga oshirdi. Ma'naviy yangilanishlar va demokratik taraqqiyotning uyg'unligi milliy taraqqiyotimizga xos belgidir. Mazkur belgilar aholining tafakkuri, siyosiy va huquqiy madaniyati, kuchli fuqarolik pozitsiyasi, saylovlarda demokratik jamiyat manfaatlarini o'zida aks etgan nomzodlarga ovoz berish, davlat va jamiyat hayotida ijtimoiy faol Biz ushbu muammoni hal etishda avvalo “demokratiya” “demokratik jamiyat” va “ma'naviy yangilanish” tushunchalarining mazmun mohiyatini aniq yoritib berishni lozim deb hisobladik. Milliy ma'naviy tiklanish demokratik jamiyatda yuz berib, bu jarayon orqali jamiyatimiz milliy jihatdan yuksaladi. Milliy yuksalish jarayoni tufayli ma'naviy yangilanishlarni vujudga keladi. Demokratiyaning ma'naviy jihatlarini umuminsoniy qadriyatlar, milliy davlatchilik asoslari va milliy mentalitet tashkil etadi.

“Ma'naviyat asosiy tushunchalar”

izohli lug'atida ma'naviy yangilanish – ma'naviyatning o'zgarishi, rivojlanishi va boyib borishi jarayoni, deb tavsiflanadi. Shundan kelib chiqib, ma'naviy yangilanishlar jarayonini:

birinchidan, inson, uning hayotida, jamiyatda ro'y berayotgan o'zgarishlarning inson tafakkurida ma'lum ijobiy sifat o'zgarishlarga olib keladigan;

ikkinchidan, ma'naviy yangilanishlar voqelikdagi o'zgarishlarning yuzaga kelishi va sodir bo'lishiga ta'sir ko'rsatadigan jarayon deyishimiz mumkin.

Tarixiy-falsafiy taraqqiyot jarayoni ma'naviy yangilanishlarning jamiyat hayotida ta'sir doirasining cheksizligidan dalolat beradi. Bu cheksizlik avvalo, insonning tabiati, u yashayotgan jamiyatning imkoniyatlari bilan ifodalanadi. Jamiyat o'z rivojlanish taraqqiyot yo'lida takomillashib, kengayib va chuqurlashib borayotgan axloqiy, huquqiy burch, mas'uliyat bilan bog'langan manfaatlar ma'naviy yangilanishning yangi yo'nalishlarini vujudga keltiradi. Muayyan bir islohotlar davridan yangi islohotlarga evolyutsion yo'l bilan o'tishda ma'naviy yangilanishlar jamiyat taraqqiyotining hal qiluvchi obyektini tashkil etadi.

Ijtimoiy falsafa qonuniyatlari shuni ko'rsatadiki, ma'naviy yangilanish jarayoni oson kechadigan jarayon emas. Chunki eski

tuzumning sarqitlari ma'naviyatda muayyan davrgacha saqlanib qoladi va kishilarning xulq-atvori, turmushiga o'z ta'sirini o'tkazmay qo'ymaydi.

Bu xususda Birinchi Prezident I.Karimov quyidagilarni ta'kidlagan: “Hayotimizning barcha sohalarida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlarimizning samaradorligi avvalo xalq ma'naviyatining tiklanishi, boy tarixiy merosimizning chuqur o'rganilishi, an'ana va urf-odatlarimizning saqlanishi, madaniyat va san'at, fan va ta'lim rivoji, eng muhimi, jamiyat tafakkurining o'zgarishi va yuksalishi bilan uzviy bog'liqdir. Shu boisdan, o'z haq-huquqini taniydigan, o'z kuchi va imkoniyatlariga tayanadigan, yon-atrofida sodir bo'layotgan voqea-hodisalarga mustaqil yondasha oladigan, ayni zamonda shaxsiy manfaatlarini mamlakat va xalq manfaatlari bilan uyg'un holda ko'radigan, har jihatdan barkamol insonlarni tarbiyalash vazifasi istiqlol yillarida hal qiluvchi masalaga aylandi”¹.

Jahon tarixi xalqlarining yuksalishi hamisha ularning ma'naviy, g'oyaviy birlashuvidan boshlangan. Ular milliy g'oya asosida murakkab sinovlardan muvaffaqiyatli o'tgan. Milliy g'oya ularning Vatanga bo'lgan sadoqati, ma'naviyati va madaniyati yuksaltirib, buyuk maqsadlar sari safarbar etgan².

Ma'naviy yangilanishlar xalqning o'tmishi, madaniy-ma'naviy merosi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarining ahamiyatini obyektiv baholay olish, uni anglash hamda ulardan oqilona foydalanish va rivojlantirish bilan bog'liq bo'lgan tarixiy-falsafiy jarayondir. Bu jarayonda xalq o'z tarixi, milliy madaniyati, qadriyatlari, ma'naviy merosidan bexabar

qolsa, o'tmish haqidagi aniq tasavvuri ham, kelajakka qaratilgan strategik maqsadi ham, bu yo'lda birlashish yo'li bilan ezgu maqsadga safarbar etish xohishi ham bo'lmaydi. Ma'naviy tanazzulga tushib qolgan xalq undan chiqmas ekan, tez orada boshqa xalqlarning madaniyati ta'siriga tushishi, o'z milliyligini, o'zligini yo'qotishi, qadr-qiyamatini unutishi mumkin. Bunday holatda xalqlar milliy mentaliteti, ma'naviyati zaif bo'lgan etnik guruh sifatida tarix sahifasida o'z o'rnini egallay olmay, yo'qolib borishi mumkin.

Taraqqiyotga erishish uchun ikki narsa – mablag' va uni oqilona sarflay oladigan aql kerak. Agar shu aqlni keng ma'noda “ma'naviyat” deb atasak, milliy yuksalishimiz darajasi bevosita ham, bilvosita ham milliy ma'naviyatimizga bog'liqligi ayonlashadi³.

Italyan olimi A.M.Jellelning fikricha, ma'naviyat azaldan insonning ongidan joy olgan tushuncha hisoblanadi. Olim buni paleontologik va arxeologik nuqtai nazardan tahlil etadi⁴. Olim A.Erkayevning ta'kidlashicha, yangi shakllanayotgan ijobiy ehtiyojlar jamiyat rivojlanishining yo'nalishini belgilaydi. Agar ular ijobiy mazmundagi yuksakroq ehtiyojlar bo'lsa, jamiyatda ijobiy mazmundagi moddiy va ma'naviy o'zgarishlar yuz beradi, agar ular salbiy mazmundagi ehtiyojlar bo'lsa, jamiyat salbiy tomonga o'zgaradi⁵.

Ma'naviy yangilanishlar jarayonida biror bir jamiyat yo'qki, u insonlar qalbi va ongida ma'naviy-axloqiy qadriyatlar, milliy an'ana, diniy va falsafiy yutuqlarni mustahkamlamay

1 Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. -T.: “Ma'naviyat”, 2008. –B.76-77.

2 Minhojiddin Mirzo. Vatanning obodligi ko'ngil obodligidan boshlanadi. //Ma'naviy hayot, №1, 2020. –B.5.

3 Sultonmurod Olim. Yuksalish yuki. // Tafakkur, №3, 2019. -B.15.

4 Adrian-Mario Gellel. The language of spirituality. International journal of children's spirituality. Volume 23, 2018 Issue. 1. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1364436X.2018.1428790? Scroll=top&needAccess=true&journalCode=cijc20>

5 Erkayev A. Ma'naviyat va taraqqiyot. –T.: “Ma'naviyat”, 2009. –B.189.

turib, ma'naviy taraqqiyot sari yuksalib borsin. Zero, xalqning ma'naviy merosi, madaniy yutuqlari va diniy qadriyatlari ming yillar davomida Sharq falsafasi va ma'naviyatining fundamental asosi sifatida xizmat qilgan. Xalqimiz chorizm va mustamlakachilik davrida asoratga tushishiga qaramasdan, o'zining tarixiy-falsafiy, ma'naviy-madaniy merosi va milliy-diniy qadriyatlarini saqlab qoldi. "Mamlakatimiz mustaqillikni qo'lga kiritgach, yosh davlatning oldida davlat boshqaruvi va ijtimoiy hayotning barcha sohalari bo'yicha keng islohotlar o'tkazish, jamiyatni hamda tafakkur tarzini tubdan isloh qilish vazifasi turar edi"⁶. Chunki 70 yil hukm surgan mustabid tuzum hech bir sohada o'zini oqlamaganligi ma'lum bo'ldi.

O'zbekiston davlat mustaqilligini qo'lga kiritgan dastlabki kunlardanoq, jamiyatni ma'naviy yangilash, ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan ma'naviy merosni qayta tiklash davlatimiz siyosatining strategik maqsadi etib belgilandi. Jamiyatning ma'naviy yangilanishi, xalqimiz ma'naviy merosining tiklanishi shaxsning o'zligini anglashi, ularda g'urur-iftixor tuyg'ularining yuksalishiga olib keladigan jarayonni yuzaga keltirdi. Mustaqillikni qo'lga kiritgandan so'ng, mamlakatimizda xalq suvereniteti va inson huquqlarining ustuvorligi e'tirof etildi. Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoev e'tirof etganidek: "Biz bugun xalqimizning xohish-irodasi bilan tanlab olgan, istiqbol yillarida bosib o'tgan og'ir va mashaqqatli, shu bilan birga, g'oyat sharaflı yo'limizni sarhisob qilar ekanmiz, tarixan qisqa bir davrda o'z taqdirimizni o'zimiz hal etish, jahon hamjamiyatida munosib o'rin egallash, milliy davlatchiligimizni, azaliy qadriyat va urf-odatlarimizni, muqaddas dinimizni tiklash, inson huquq va erkinliklarini ta'minlash

borasida ulkan yutuq va marralarni qo'lga kiritganimizni faxr bilan tilga olamiz"⁷.

Darhaqiqat, bir necha yillar davomida soxtalashtirilgan tariximiz tiklanib, madaniy-ma'naviy merosimizni tiklash o'z qo'limizga o'tdi. Xalqimiz, o'z navbatida, shunday murakkab tarixiy-falsafiy jarayonda ma'naviy va diniy qadriyatlarimizni tiklash, ularni boyitib borish yo'lini tanladi. Deyarli 130 yil davom etgan mustabid tuzumdan so'ng bu tarixiy-falsafiy jarayon o'z-o'zini inkor etish tamoyili asosida yuz berdi. Biroq biz bu eski mustabid tuzumdan qolgan tarixiy xotirani to'g'ridan-to'g'ri rad eta olmas edik. A.No'monova ta'kidlaganidek, biz buning ortida qanday katta siyosiy bo'hronlar doirasiga tushib qolishimiz ehtimoli mavjudligini oldindan anglab yetgan edik. Shu bilan bir qatorda, o'tmish qadriyatlari va urf-odatlarini tiklashga yopishib olish konservatizmga, ya'ni hozirgi rivojlangan demokratik davlatlar umume'tirof etgan prinsiplariga to'liq mos tushmas va jamiyatning ma'naviy yangilanishiga g'ov bo'lishi mumkin edi. Shuning uchun ham bugungi kunda hayotini to'g'ri maqsadlarga yo'naltira oladigan, bilimli, tarbiyali, insoniyat ma'naviy-madaniy taraqqiyotiga o'z ulushini qo'shadigan, umuminsoniy va milliy qadriyatlarni hurmat qiladigan yoshlarni kamol toptirishga jiddiy e'tibor qaratildi⁸.

Xalqimiz milliy mentalitetini tiklash va haqqoniy tariximizni yaratish, o'zbek xalqining o'zligini anglashi, ular qalbida ona

6 Hojiev T. Harakatlar strategiyasi: yangi modernizatsiya bosqichi. // Demokratlashtirish va inson huquqlari, 2018. №1. –B.14.

7 O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoevning O'zbekiston Respublikasi mustaqilligining yigirma olti yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. // "Xalq so'zi" gazetasi, 2017 yil 1 sentyabr, №174 (6868).

8 No'monova A. O'zbekistonning zamonaviy ma'naviy-madaniy taraqqiyotida ayollar mas'uliyatini oshirish. // Demokratlashtirish va inson huquqlari, 2018. №4. –B.38.

Vatan va ajdodlar ma'naviy-falsafiy merosidan faxr-iftixor tuyg'ularini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etdi. O'zbek xalqining shonli o'tmishi millatimizning haqqoniy tarbiya va ibrat maktabiga aylanib, xalqimiz tarixiy xotira va ongining rivojlanishiga xizmat qildi. Markaziy Osiyo hududidan yetishib chiqqan allomalarning bebaho intellektual merosi ma'naviy yangilanishlar, falsafiy dunyoqarash bilan tarixiy taraqqiyotimiz yo'lini belgilab olishda poydevor bo'ldi.

Ta'kidlash joizki, mustaqillik davrida ma'naviy hayot ham yangi bosqichga ko'tarildi, nodir iste'dod sohiblari tarbiyalandi. Ularning yuksak badiiy, teran falsafiy asarlari xalqimiz ko'nglidan chuqur joy oldi, intellektual mulk rivojiga ulkan hissa bo'lib qo'shildi ⁹.

9 Boboqulova X. Falsafiy fanlarning milliy tizimi: meros va zamonaviylikning uyg'unligi. // Fuqarolik jamiyati, 2019. №2 (58). –B.44-45.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch.-T.: "Ma'naviyat", 2008. –B.76-77.
2. Minhojiddin Mirzo. Vatanning obodligi ko'ngil obodligidan boshlanadi. //Ma'naviy hayot, №1, 2020. –B.5.
3. Sultonmurod Olim. Yuksalish yuki. //Tafakkur, №3, 2019. –B.15.
4. Adrian-Mario Gellel. The language of spirituality. International journal of children's spirituality. Volume 23, 2018 Issue. 1. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1364436X.2018.1428790? Scroll=top&needAccess=true&journalCode=cijc20>
5. Erkayev A. Ma'naviyat va taraqqiyot. –T.: "Ma'naviyat", 2009. –B.189.
6. Hojiev T. Harakatlar strategiyasi: yangi modernizatsiya bosqichi. // Demokratlashtirish va inson huquqlari, 2018. №1. –B.14.
7. O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi mustaqilligining yigirma olti yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. //“Xalq so'zi” gazetasi, 2017 yil 1 sentyabr, №174 (6868).
8. No'monova A. O'zbekistonning zamonaviy ma'naviy-madaniy taraqqiyotida ayollar mas'uliyatini oshirish. //Demokratlashtirish va inson huquqlari, 2018. №4. –B.38.
9. Boboqulova X. Falsafiy fanlarning milliy tizimi: meros va zamonaviylikning uyg'unligi. //Fuqarolik jamiyati, 2019. №2 (58). –B.44-45.

OLIIY TA'LIM MUASSASALARIDA DASTURLASH TILLARINI O'QITISH METODIKASI TAKOMILLASHTIRISH

JUMANQO'ZIYEV O'KTAMJON O'TKIRJON O'G'LI

Qo'qon DPI informatika kafedrası o'qituvchisi
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Bu maqolada oliy ta'lim muassasalarida dasturlash tillarini o'qitishda va o'rgatishda texnologiyalarning o'rni, ahamiyati, shu jumladan oliy ta'lim muassasalarida dasturlash tillarini mukammal o'qitish samaradorligini oshirish haqida mulohazalar keltirgan.

Tayanch so'z va tushunchalar: oliy ta'lim, dasturlash, phyton, dasturlash tillari, o'qitish, o'qitish usullari.

Аннотация: В данной статье представлены роль и значение технологий в преподавании и изучении языков программирования в высших учебных заведениях, в том числе повышение эффективности отличного преподавания языков программирования в высших учебных заведениях.

Ключевые слова и понятия: высшее образование, фитон, программирование, языки программирования, преподавание, методы обучения.

Abstract. In this article, the role and importance of technologies in the teaching and learning of programming languages in higher education institutions, including the improvement of the effectiveness of excellent teaching of programming languages in higher education institutions, are presented.

Key words and concepts: higher education, phyton, programming, programming languages, teaching, teaching methods.

KIRISH

Bugungi kunda ijtimoiy hayotning qaysi jabhasiga ko'z tashlamaylik, hamma joyda kompyuterlashtirish jarayoni jadal sur'atlarda amalga oshayotganini ko'rish mumkin. Endi kompyuterlar va turli texnik qurilmalar nafaqat axborot vositalarini qayta ishlash qurilmasi yoki so'zlashish qurilmasi, u orqali matnli, audio, videoxabarlarini yuborishdan tashqari, ijtimoiy tarmoqlar orqali muloqot qilish ham mumkin. Zamon talabi o'quvchilarimiz oldiga bu qurilma va texnologiyalardan foydalanishni bilishnigina emas, shuningdek, dasturlash yordamida ularni rivojlantirish, raqamlashtirish vazifalarini ham qo'ymoqda. Ma'lumki, kompyuter – foydalanuvchi uchun turli masalalarni yechishda eng yaqin yordamchi. Xususan, insonga qulaylik yaratish uchun matn, grafik muharrirlar, taqdimot yaratuvchi dasturlar, elektron jadvallar singari ko'plab amaliy dasturlar ishlab chiqilgan. Shuningdek

ta'lim, bank ishi, soliq, huquq, tibbiyot sohalari uchun maxsus yozilgan kompyuter dasturlari ham mavjud. Kompyuterda biror masalani hal qilish uchun, eng avvalo, uning modeli va algoritmi tuziladi, so'ngra bu algoritmi ma'lum bir qonun-qoidalar negizida kompyuter tushunadigan ko'rsatma va buyruqlarga aylantiriladi va o'ziga xos alifbo yordamida yoziladi. Yaratilgan matn kompyuter tilida yozilgan dastur deb ataladi. Kompyuter dasturi – har qanday masalani yechish uchun kompyuter bajarishi lozim bo'lgan ko'rsatmalarning izchil tartibi. Kompyuter uchun yozilgan dastur chet tiliga o'xshaydi, istagan odam uni tez vaqtda o'rganib olishi mumkin. Faraz qiling, atrofingizdagi deyarli barcha uskunayu qurilmalar kompyuter dasturlari orqali boshqariladi, ya'ni bu qurilmalar dasturchi tomonidan ketma-ketlikda yozilgan ko'rsatmalarga amal qiladi. Masalan, kompyuter ilovalari – hujjat yaratish,

qo'shiq tinglash, video ko'rish, internetga bog'lanish kabilar – aslida dasturchilar tomonidan yozilgan va kompyuter amal qiladigan dasturlardir. Inson kabi kompyuter ham o'ziga xos tilda muloqot qiladi. Bu til faqat kompyuter tushunadigan til bo'lib, u cheklangan lug'at va qat'iy yozish qoidalaridan iboratdir. Kompyuter tushunadigan va muloqot olib boradigan “til” dasturlash tili deb ataladi. Istalgan dasturlash tilini bilgan shaxs o'z dasturini bimalol tuza oladi. Protsessor dasturlash tilida yozilgan dasturni to'g'ridan-to'g'ri tushunmaydi. Buning uchun dasturni protsessor tiliga tarjima qiladigan (raqamli ko'rinishga o'tkazib beruvchi) tarjimon tili – translyatordan foydalaniladi. Tarjimon tilining ikkita turi mavjud: kompilyator va interpretator. Kompilyator dasturlash tilida yozilgan dastur kodlarini to'laligicha o'qib, mashina kodiga tarjima qiladi va tarjima natijalarini bajariladigan yaxlit bitta faylga yig'adi. Interpretator dasturlash tilida yozilgan kodni bosqichma-bosqich mashina kodiga aylantirib, tahlil qiladi va berilgan buyruqlarni ketma-ketlikda bajaradi. Agar xatolik sodir bo'lsa, o'sha zahoti xabar beradi. Dasturlash tillari juda ko'p bo'lib, ularning har biridan o'ziga xos masalalarni yechishda foydalanish mumkin. Aksariyat dasturlash tillari, xususan, C++, Java, Python va boshqalar integrallashgan dasturlash muhiti (IDE)ga ega. IDE (Integrated Development Environment – integrallashgan dasturlash muhiti) – dasturiy ta'minot yaratish uchun dasturiy vositalar majmui. Tizimli va amaliy dasturlarni yaratish uchun dasturlash tillaridan foydalaniladi.[1;1-3-b]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Birinchi yuqori darajadagi dasturlash tili 1942-1945-yillarda Konrad Suze tomonidan yaratilgan en:Plankalkül dasturlash tili edi[2; 419-493-b]. Buyruqlarni kompyuterga yetkazish uchun mo'ljallangan birinchi ishlaydigan dasturlash tillari 1950-yillarning boshlarida yozilgan. 1949-yilda taklif qilingan Jon Mauchlyning en:Short code elektron

kompyuter uchun yaratilgan birinchi yuqori darajadagi tillardan biri edi[3]. Mashina kodidan farqli o'laroq, Short code matematik ifodalarni tushunarli shaklda ifodalaydi. Biroq, dastur har safar ishga tushirilganda mashina kodiga tarjima qilinishi kerak edi, bu jarayon ekvivalent mashina kodini ishlatishdan ancha sekinroq davom etardi. O'zbekistonlik olimlarimizdan Sh.A. MENGLIYEV, O.A. ABDUG'ANIEV, S.Q. SHONAZAROV, D. Sh. TO'RAYEV lar phyton dasturlash tiliga asoslangan darslik ishlab chiqishgan. Anvar Nazrullayevning “Phytonda dasturlash asoslari” kitobi bugungi kunda dasturlash asoslariga oid o'zbek tilidagi mukammal tuzilgan qo'llanmalardan biridir. Ushbu kitobning o'ziga xos jihati shundaki, uning har bir bo'limi uchun tayyorlangan qo'shimcha onlayn materiallar, jumladan, 50 dan ortiq video darslar, amaliy mashg'ulotlar va vazifalarning kodlari e'tiboringizga havola etilgan. O'quvchilar bu materiallarni maxsus QR kod yordamida o'z kompyuterlariga yuklab olib, ulardan unumli foydalanishi mumkin. R.A.Ro'ziyevning “Dasturlash asoslari” o'quv qo'llanmasi bo'lajak informatika o'qituvchilarini axborotlashgan jamiyatda tayyorlashda dasturlash tilini tadbiq etishning nazariy ham amaliy asoslari, ya'ni dasturlash texnologiyasi, rivojlanish bosqichlari, algoritm tushunchasi, Delphi dasturlash tili, uning asosiy elementlari va komponentalari, Delphi dasturlash tilida multimediya ilovalari bilan ishlash, ma'lumotlar bazasini yaratish texnologiyalari to'liq yoritilgan. Barcha keltirilgan ma'lumotlar katta miqdordagi misollar orqali bayon qilingan. Ushbu qo'llanma 5110700-informatika o'qitish metodikasi bakalavriat ta'lim yo'nalishi davlat ta'lim standarti va o'quv rejasiga mos ishlab chiqilgan. Undan Oliy o'quv yurti, akademik litsey va umumiy o'rta ta'lim maktablarida informatika va axborot texnologiyalari, algoritmish va dasturlash asoslari fanlaridan ma'ruza, amaliy va laboratoriya hamda mustaqil mashg'ulotlarni olib borishda foydalanish mumkin.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Informatika fanida dasturlashni o'qitish uchun elektron qo'llanmalarining mazmuni va metodologiyasini takomillashtirish turli jihatlarini, shu jumladan aniqlik, jalb qilish va amaliy qo'llanilishini ko'rib chiqishni o'zi chiga oladi. Bu yerda ba'zi takliflar:

Tarkibni yaxshilash;

Aniq o'quv maqsadlari;

Har bir bo'lim yoki bobning boshida o'quv maqsadlarini aniq belgilang

Qo'llanma oxirida talabalar nimaga erishishini ko'rsatadigan yo'l xaritasini taqdim eting.

Tuzilgan tarkib:

-Tarkibni bosqichma-bosqich yondashuv bilan mantiqiy tartibga soling.

-Oson navigatsiya qilish uchun sarlavhalar, sarlavhalar va o'q nuqtalaridan foydalaning.

Haqiqiy misollar:

-Dasturlash tushunchalarining amaliy qo'llanilishini namoyish etish uchun haqiqiy misollarni birlashtiring.

-Dasturlash mashqlarini talabalar kelajakdagi kareralarida duch kelishi mumkin bo'lgan ssenariylar bilan bog'lang.

Interaktiv elementlar:

-O'rganishni kuchaytirish uchun viktorinalar, mashqlar va kodlash muammolari kabi interaktiv elementlarni qo'shing.

-O'rnatilgan kodparchalari va misollari bilan amaliy kodlashni rag'batlantirish.

Tasvirlar va multimedia:

-Murakkab tushunchalarni tushuntirish uchun vizual, diagramma va multimediyadan foydalaning.

-Muayyan dasturlash vazifalari yoki qiyin mavzular uchun video darslarni taqdim eting.

Amaliy tadqiqotlar:

-Dasturlashning turli sohalarda qanday qo'llanilishini ko'rsatadigan amaliy tadqiqotlarni qo'shing.

-Muvaffaqiyatli loyihalarni va ularni ishlab chiqishda dasturlashning rolini ajratib ko'rsatish.

Metodologiyani takomillashtirish:

Progressiv o'rganish yo'li:

-Asosiy tushunchalardan boshlab va asta-sekin yanada rivojlangan mavzularga o'tadigan progressive ta'lim yo'lini loyihalash.

-Oldingi ta'limni mustahkamlash uchun ko'rib chiqish bo'limlarini qo'shing. Interfaol mashqlar:

-Turli o'quvchilarga murojaat qilish uchun turli qiyinchilik darajalari bilan kodlash mashqlarini yarating.

-O'quv tajribasini oshirish uchun kodni yuborish haqida darhol hisobot bering. Hamkorlikda o'rganish:

Jamoaviy ish va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun hamkorlikdagi loyihalarni yoki guruh tadbirlarini qo'shing.

-Talabalarni onlayn forumlarda yoki munozarali guruhlarda dasturiy muammolarni muhokama qilishga undash.

Amaliy dasturlar:

-Amaliy loyihalar orqali dasturlash tushunchalarining amaliy qo'llanilishini ta'kidlang.

-Talabalarga haqiqiy dasturlarni yaratishga imkon beradigan mini-loyihalarni qo'shing.

Doimiy baholash:

-Viktorinalar, topshiriqlar va loyihalarni baholash orqali doimiy baholashni amalga oshirish.

-Talabalarga dasturlash ko'nikmalarini oshirishda rahbarlik qilish uchun konstruktiv fikr-mulohazalarni taqdim etish.

Ushbu takliflarni kiritish orqali siz nafaqat dasturlashni samarali o'rgatadigan, balki talabalarni Informatika sohasidagi Real dasturlarga jalb qiladigan va tayyorlaydigan elektron qo'llanma yaratishingiz mumkin. Ijobiy natijalar dasturiy ta'limda elektron qo'llanmalarni takomillashtirishning ahamiyatini ta'kidlaydi. Interfaol elementlar va Real dasturlarni birlashtirish nafaqat dinamik o'quv muhitini yaratadi, balki talabalarni professional landshaft muammolariga

yaxshiroq tayyorlaydi. Dasturlash tili bu ma'lum bir operatsiyani bajarish uchun kompyuter uchun ko'rsatmalar to'plamidir. Kompyuter dasturi - bu kompyuterning markaziy protsessori tomonidan bajarilishi uchun mo'ljallangan mashinaga yo'naltirilgan tilda ko'rsatmalar ketma-ketligidir. Dasturlash tilida tayyorlangan dastur, translyator etabiga o'tadi, dasturning kodini obyekt kodiga aylantirganda, keyinchalik muharrir tomonidan qayta ishlashga yaroqli bo'ladi. Aloqa muharriri - bu bajarish uchun mos bo'lgan yuklanadigan modulni qurishni ta'minlaydigan maxsus dastur. Translyasiya kompilyator yoki interpretator yordamida amalga oshirilishi mumkin. Kompilyatorlar butun dasturni tarjima qiladi, lekin uni bajarmaydi. Interpretatorlar, kompilyatorlardan farqli o'laroq, qayta ishlash va dasturni bajarilishini amalga oshiradi. Boshqa dasturlarning bajarilishini kuzatish va tahlil qilish uchun mo'ljallangan maxsus dasturlar mavjud. Eng yaxshi nosozliklarni tuzatuvchilar izlarni kuzatishga (dastur bajarilishini kuzatib borish), dasturdagi xatolarning joylashishini va turini aniqlashga, o'zgaruvchilar, ifodalar va boshqalarning qiymatlari o'zgarishini "kuzatish" ga imkon beradi. Dasturlarning to'g'ri ishlashini sinovdan o'tkazish uchun test ishi ma'lumotlar bazasi yaratiladi.

Ko'p sonli zamonaviy dasturlash tillari mavjud bo'lib, ularning har biri o'ziga xos xususiyatlarga va qo'llanish sohaslariga ega. Ushbu maqolada biz bir nechta mashhur dasturlash tillarini ko'rib chiqamiz va ularning asosiy qo'llanilishini yoritamiz.

Python:

Veb-ishlab chiqish: Python veb-ilovalar va veb-saytlarni yaratish uchun keng qo'llaniladi. Django va Flask kabi ramkalar Pythonda veb-ilovalarni ishlab chiqishni juda oson va qulay qiladi.

Ilmiy tadqiqotlar: Python ma'lumotlarni tahlil qilish, mashinani o'rganish va NumPy, Pandas va TensorFlow kabi ilmiy hisoblash uchun ko'plab kutubxonalarni taklif etadi.

Vazifalarni avtomatlashtirish: Python

so'zlarni qayta ishlash, veb-qirqish va boshqalar kabi kundalik vazifalarni avtomatlashtirish uchun ishlatilishi mumkin.

Sun'iy intellekt: Python - bu sun'iy intellekt va neyron tarmoqlarni rivojlantirish uchun mashhur til.

Java:

Korxonani rivojlantirish: Java korporativ ilovalarni yaratish uchun eng mashhur tillardan biridir. Java ilovalari yuqori darajada kengaytiriladigan, barqaror va xavfsizdir.

Android ishlanmasi: Java - bu Android operatsion tizimi uchun ilovalar ishlab chiqish uchun foydalaniladigan dasturlash tili.

O'rnatilgan tizimlar: Java robototexnika va IoT qurilmalarida ishlaydigan boshqa dasturlar kabi o'rnatilgan tizimlarni dasturlash uchun javob beradi.

Moliyaviy ilovalar: Java ko'pincha moliya sanoatida savdo, bank va ma'lumotlarni qayta ishlash bilan bog'liq ilovalarni yaratish uchun ishlatiladi.

JavaScript:

Veb-ishlab chiqish: JavaScript deyarli barcha veb-saytlar interaktivlik va dinamik elementlarni yaratish uchun foydalanadigan tildir. React va Angular kabi ramkalar veb-ilovalarni samarali ishlab chiqishga imkon beradi.

Ilovalarni ishlab chiqish: JavaScript React Native va Ionic kabi ramkalar yordamida mobil ilovalar yaratish uchun ham ishlatiladi.

O'yinni ishlab chiqish: HTML5 va WebGL paydo bo'lishi bilan JavaScript brauzer va mobil o'yinlar yaratish uchun mashhur tanlovga aylandi.

Brauzer kengaytmalarini ishlab chiqish: JavaScript sizga turli xil brauzerlar uchun kengaytmalar yaratish imkonini beradi, bu foydalanuvchilarga o'z veb-tajribalarini sozlash va yaxshilash imkonini beradi.[4;162-165-b]

Hozirgi kunda C ++ va Cobol kabi dasturlash tillari yaxshi ma'lum. Java, Turbo Paskal, ushbu tillar "yuqori darajadagi

tillar” deb nomlanadi. Ushbu tillarning har biri ma’lum bir sinf muammolarini hal qilish uchun ishlatiladi. Ba’zilar eng ko‘p matematik masalalar va statistik masalalarni echishda qo‘llaniladi. Boshqalari ommaviy ma’lumotlarni qayta ishlashga mo‘ljallangan. Shuning uchun dasturlash tilini tanlashda dastur qaysi maqsadda xizmat qilishini va qaysi dasturlardan foydalanilayotganligini yodda tutish kerak. Foydalanuvchining instrumental muhiti amaliy dasturlar paketlariga o‘rnatilgan maxsus vositalar bilan ifodalanadi, masalan:

funktsiyalar, protseduralar, obyektlar va ishlov berish usullari kutubxonasi;

makrokobuyruqlar;

klaviatura makroslari;

til makroslari;

dastur modullari-qo‘shimchalar;

ekranlar va hisobot konstruktorlari;

dastur generatorlari;

yuqori darajadagi so‘rovlar tillari;

ma’lumotlar bilan ishlash tillari;

menyu dizaynerlari va boshqa ko‘p narsalar

Python deyarli barcha platformalarda ishlay oladi, xususan Windows, Linux, Mac OS X, Palm OS, Mac OS va boshqalar shular jumlasidandir. Python Microsoft.NET platformasi uchun yozilgan realizatsiyasi ham mavjud bo‘lib, uning nomi — IronPython dasturlash muhitidir. Guido van Rossum

1980-yillarning oxirida ABC dasturlash tilining davomchisi sifatida Python ustida ishlay boshladi va birinchi marta 1991-yilda Python 0.9.0 versiyasini ommaga e’lon qildi[5;] Python dasturlash tiliga bo‘lgan talab yildan yilga oshib bormoqda. CodingDojo[6] portalining tadqiqotlariga ko‘ra, 2020—2021-yillarda aynanPythontilidasturlovchimutaxassislarga eng ko‘p talab bo‘lgan[7;6-b].

XULOSA

Informatika dasturlash bo‘limida elektron qo‘llanmalarni takomillashtirish samarali va dolzarb ta’limni ta’minlash uchun juda muhimdir. Ushbu maqolada kuzatilgan ijobiy natijalar talabalarga keng qamrovli va moslashuvchan ta’lim tajribasini taqdim etib, o‘qitish metodologiyasini takomillashtirish va yangilash bo‘yicha doimiy sa’y-harakatlar zarurligini ta’kidlaydi. O‘qituvchilar, soha mutaxassislari va o‘quv dasturlari dizaynerlari o‘rtasidagi doimiy tadqiqotlar va hamkorlik texnologik yutuqlar va rivojlanayotgan sanoat talablaridan xabardor bo‘lish uchun juda muhimdir. Elektron qo‘llanmalarni muntazam ravishda yangilab turish, rivojlanayotgan texnologiyalarni birlashtirish bilan birga, o‘quv tajribasini yanada oshirishi va talabalarni Informatika sohasida dasturlash sohasida muvaffaqiyatga erishish uchun yaxshiroq imkoniyat yaratishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2024 LWAB.
2. Knuth, Donald E.; Pardo, Luis Trabb. „Early development of programming languages“. Encyclopedia of Computer Science and Technology. Marcel Dekker. 7: 419-493.
3. Sebesta, W.S. (2006). Concepts of Programming Languages. p. 44. ISBN 978-0-321-33025-3
4. Ergashevich, E. A. (2024). Metodga Yo'naltirilgan Amaliy Dasturiy Ta'minot Tasnifi. Journal of Innovation in Education and Social Research, 2(2), 162-165.
5. Rossum, Guido Van (20-yanvar 2009-yil). „The History of Python: A Brief Timeline of Python“
6. <https://codingdojo.com/blog/top-7-programming-languages>
7. Narzullayev Anvar. Pythonda dasturlash asoslari. — T.Akademnashr, 2021

KVANT FIZIKASINI BO‘LIMINI O‘QITISHDA O‘QUVCHILARDA EHTIMOLIY-STATISTIK TASAVVURLARNI SHAKLLANTIRISH

K.R.SATTARKULOV
G.N.TUROPOVA
Guliston davlat universiteti

Annotatsiya: Maqolada uzluksiz ta'limning mazmunini yangilash, ilmiylik darajasini oshirish, o'qitish metodlarini uzluksiz takomillashtirish, o'quvchilar bilimining sifatiga bo'lgan talablarning oshib borishi - o'qituvchidan o'z bilimini uzluksiz ravishda to'ldirib va yangilab borishni, malaka, ko'nikma va metodik mahoratini yuksaltirishni talab qilmoqda. Ushbu maqolada kvant fizikasi bo'limiga kiritiladigan o'quv materiallarining mazmun-mohiyatini zamonaviy talablarga moslashtirish asosida ehtimoliy - statistik tasavvurlarni shakllantirish metodikasi bayon qilingan. Taklif qilinayotgan usullar tajriba va ilmiy-metodik tadqiqotlarga asoslangan bo'lib, kvant fizikasini o'qitishning sifatini yaxshilash borasida tegishli fikrlar bildirilgan.

Kalit so'zlar: statistik, klassik elektrodinamika, Plank, mikroskopik, to'lqin funktsiya, makroolam, mikrohodisalar, korpuskulyar.

Аннотация: в данной статье изложена методика формирования вероятностно-статистических представлений на основе адаптации содержания учебных материалов, включаемых в раздел квантовой физики, к современным требованиям. Предлагаемые методы основаны на экспериментальных и научно-методических исследованиях, высказываются соответствующие соображения по улучшению качества преподавания квантовой физики.

Ключевые слова: статистическая, классическая электродинамика, Планковская, микроскопическая, волновая функция, макроволны, микроволны, корпускулярная.

Abstract: this article describes a methodology for the formation of probabilistic and statistical representations based on the adaptation of the content of educational materials included in the section of quantum physics to modern requirements. The proposed methods are based on experimental, scientific, and methodological research, and relevant considerations are expressed to improve the quality of teaching quantum physics.

Keywords: statistical, classical electrodynamics, Planck, microscopic, wave function, macro waves, microwaves, corpuscular.

Kirish. XIX-asrning o'rtalarida fizikada dinamik va statistik qonuniyatlar orasidagi munosabat masalasi qo'yila boshlandi. Dastavval dinamik qonuniyatlar ma'lum ustunlikga ega bo'lgan, dinamik qonunlarning ustunlik prinsipida statistik qonuniyatlar ortida dinamik qonunlarning yashiringan holda mavjudligi hamda dinamik qonunlarda sababiy - oqibat bog'lanishlarning obyektivligi asos sifatida ifodalanadi. Masalan, shu prinsipga asosan gazdagi hamma molekulalarning boshlang'ich holatini aniq bilish va molekulalarning to'qnashishlarini to'la hisobga olish mumkin bo'lsa, gaz holatini ehtimoliy tasavvurlarsiz,

dinamik qonuniyatlar asosida bir qiymatli aniqlash mumkin bo'lar edi [1].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-dekabrda Oliy Majlisga Murojaatnomasida belgilangan vazifalarning o'z vaqtida amalga oshirilishini ta'minlash maqsadida, bugungi kunda ta'lim muassasalarida fizika fanini o'qitish sifatini oshirish, ta'lim jarayoniga zamonaviy o'qitish uslublarni joriy qilish, iqtidorli o'quvchilarni saralash, mehnat bozoriga raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash, ilmiy tadqiqot va innovatsiyalarni rivojlantirish hamda amaliy natijadorlikka yo'naltirishga katta e'tibor qaratib kelinmoqda [2].

Fizika fani bo'yicha ta'lim sifatini tubdan oshirish, yuqori malakali pedagog va ilmiy xodimlarni tayyorlash, ta'lim muassasalarini zamonaviy laboratoriyalar, darsliklar va boshqa o'quv jihozlari bilan ta'minlash, ilmiy tashkilotlarning salohiyatini rivojlantirish, ularning faoliyatini samarali tashkil etish, ilm-fan va ishlab chiqarish sohalari o'rtasida o'zaro yaqin muloqot va hamkorlikni yo'lga qo'yish belgilab qo'yilgan. Shu asosda, fizikada ehtimoliy-statistik g'oya va tushunchalarni paydo bo'lishi va rivojlanishi, akademik liseylarda o'qitiladigan fizika kurslaridagi ehtimoliy - statistik g'oya va tushunchalarning mazmuni va ehtimoliy - statistik g'oya va tushunchalarni shakllantirish, kvant fizikasi fanini statistik metod asosida o'qitishga alohida e'tibor qaratilib kelinmoqda.

- Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Akademik litseylar fizika kursining yakunlovchi qismida kvant fizika bo'limi o'rganiladi, fan o'qituvchisi kvant fizikasiga oid mavzular bo'yicha darsga tayyorlanish jarayonida, o'quv materialining klassik (umumiy) kursidagi mavzularga murakkabroq ekanligini, mavzularda bayon etilayotgan fizikaviy hodisalarning yangi qonuniyatlarga asoslanganligini tushungan holda, bu fanni chuqurroq o'rganish maqsadida o'qitish metodikasiga ayrim o'zgarishlar kiritish zarurligini anglaydi. Chunki, bu fan o'zining mazmuni, mohiyati hamda, fizikaviy hodisalarni tahlil qilish nuqtayi nazaridan akademik litseyning birinchi va ikkinchi kurslarida o'rganilgan fizikaning bo'limlaridan tubdan farqqiladi. O'quvchilarni kvant fizikasi bilan tanishtirishni boshlashda uning ilmiy, texnikaviy va gumanitar yo'nalishlardagi imkoniyatlari to'g'risidan kengroq ma'lumotlar berish kerak.

Kvant fizikasi fan sifatida 1926 yillarda shakllangan bo'lsa ham, "kvant" tushunchasi fanga 1900 yilda M. Plank tomonidan kiritilgan. Kvant fizikasining paydo bo'lishi va rivojlanishi "Tabiatshunoslikdagi eng

yangi revolyutsiya" sifatida fan tarixiga kiritilgan.

Kvant fizikasi - bu materiyaning hossalarni mikrohodisalar darajasida tavsiflovchi nazariya bo'lib, mikroobyektlar (mikrozarrachalar) ning harakat qonunlari bilan bir qatorda atomlar, molekulalar, elementar zarralarning tuzilishi va qonuniyatlarini o'rganuvchi fanligi ma'lum [3].

Kvant fizikasi - modda va maydonning hossalari hamdata tarkibi tuzilmasi (strukturasi) to'g'risidagi zamonaviy ta'limotning nazariy asosi ekanligini o'quvchilar ongiga singdirishi kerak. Shu sababli kvant fizikasi materiyaning hossalarni klassik fizikaga nisbatan yanada chuqurroq va fundamentalroq o'rganadi. Kvant fizikasi klassik fizika javob bera olmaydigan, quyidagi, "Nima uchun olmos qattiq?, Nima uchun yarim o'tkazgichlarning elektr o'tkazuvchanligi temperatura ortishi bilan o'sib boradi?, degan savollarga to'la javob beradi.

Kvant fizikani o'rganishda ko'p hollarda atrofni o'rab turgan olamni o'rganishda kvant fizika fani qanday yangi fikrlarni beraoladi degan savolni qo'yamiz. Kvant fizikasi tabiatdagi fundamental, yoki asosiy qonuniyat dinamik qonuniyat bo'lmasdan, balki statistik qonuniyat ekanligini tasdiqlaydi. Sababiyatning asosiy shakli klassik fizikada ta'kidlanganligidek, klassik yoki Laplas determinizmi bo'lmasdan, balki sababiyatning ehtimoliy shakli ekanligini ekanligi kvant fizikada isbotlanadi. XIX-asrning o'rtalaridan boshlab klassik fizikada ehtimoliy qonuniyatlar ko'p zarralardan tashkil topgan sistemalarni o'rganishda qo'llanila boshlandi [4].

Keyinchalik kvant fizikasi ehtimoliy qonuniyatlarga faqat ko'p zarrachalardan tashkil topgan sistemalargina bo'ysinmasdan, balki bitta mikroobyektning tabiati ham aniq ifodalanuvchi ehtimoliy harakterga egaligini to'la tasdiqlaydi.

Mikrohodisalarda ehtimollik klassik

statistik nazariyalarda qo'llaniladigan ehtimollikdan farq qiladi, ya'ni asosiy harakteristika sifatida ehtimollik emas, ehtimollik amplitudasi asosiy kattalik deb qaraladi. Ehtimolliklar amplitudasining yig'indisi interferensiya hodisasini tushuntirishda qo'llaniladi. Amplitudalar interferensiyasi bilan kvant fizikasidagi holatlar superpozitsiyasi prinsipi uzviy bog'langan.

Klassik fizikada to'lqinlar birlamchi, hosil bo'lgan interferensiya esa ikkilamchi sifatida tasdiqlanadi. Kvant fizikada esa interferensiyalar manzaraga asoslanib klassik to'lqinlar to'g'risida fikr yuritiladi. Zamonaviy fizika hodisalarning fundamental qonuniyatlarini o'rganishi bilan tabiiy - matematik fanlar siklida yetakchi rolni egallaydi [5].

Fizika XX-asrda umuminsoniyat darajasidagi qonuniyatlarni chuqur o'rganishi bilan fundamental fanlar qatorida yetakchi o'rinni egallagan. Undan tashqari statistik qonuniyatlarning fundamentaligi tasdiqlangan holda, bir qiymatli sababiyatning hususiy hokekanligi, statistik qonuniyatlarning ehtimoliy harakterga egaligi hamda dinamik qonuniyatlarga nisbatan olamni bilishning chuqurroq etapiga mosligi isbotlangan. Sababiyatning ehtimoliy formasining asosiyliigi, qattiy bir qiymatli sababiyat esa hususiy hol ekanligiga asoslangan statistik nazariyalar asosida zaruriylik va ehtimoliylik dialektikasini miqdoriy o'rganishdek ajoyib imkoniyat yaratib beriladi. Zamonaviy fizika tasoddiylikning rejalarini buzish (chalkashtirishi) dan tashqari, yangi imkoniyatlar yaratish ham mumkinligini isbotladi.

Akademik litseylar fizika o'qituvchilari oldida o'quvchilarda ehtimoliy tafakkurni shakllantirish vazifasi turadi. Tabiatni o'rganishda inson ongining rivojlanishi albatta umumiy o'rta ta'lim maktablaridan boshlab o'quvchilarni kvant fizikasi, zamonaviy informatikani o'rgatishga

majbur qiladi. Dunyoqarashi yuqori bo'lgan o'quvchilarni tarbiyalash uchun uchun birinchi galda zaruriylik va tasoddiylik dialektikasi bilan tanishtirish hamda ularda ehtimoliy tafakkurni shakllantirish zarur. Tasoddiylikga to'g'ri munosabatda bo'lishdan tashqari albatta tasoddiylikning hayotdagi manfiy va musbat jihatlarini to'g'ri anglashni tushuntirish zarur, ya'ni zaruriylik va tasoddiylik dialektikasi mazmunini chuqur anglab olish talab etiladi [6].

- Tadqiqot metodologiyasi

Hozirgi fan va texnologiyalarning kuchli rivojlanayotgan davrida umumiy o'rta ta'lim maktablari va akademik litseylarning "Fizika" chuqurlashtirib o'tiladigan guruhlarda fizika fani dasturlari va darsliklariga kvant fizikasi elementlarini, mavzularning yoritilishini o'quvchilarning o'zlashtirish imkoniyatlariga moslagan holda kiritishni maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. O'quvchilar akademik litseylarda fizika chuqurlashtirib o'rganiladigan guruhlarda fizika kursini o'rganayotgan davrda ularning umumiy o'rta ta'lim maktablarida fizikaning kvant fizikaga aloqador fizikaviy tushunchalar, masalan moddalarning tarkibidagi zarrachalarning tartibsiz, haotik harakati, molekulalarning o'zaro ta'siri natijasida energiya almashinuvi kabi fizikaviy hodisalarni, o'rganganligini e'tiborga olgan holda, mavzularning mazmuni ularning o'zlashtirish qobiliyatlariga moslashtirilgan darajada yoritiladi. Fizikaviy ilmiy bilimlarni mazmunini o'quvchilarning o'zlashtirish darajasiga moslashtirilganligi, birinchidan ularning mavzular mazmunini qiziqgan va tushungan holda o'zlashtirishlariga hamda o'quvchilarda ilmiy dunyoqarashning sifatli shakllanishining asosi hisoblanadi [8].

Ehtimoliylik metodlari va yondashuvlarni faqatgina ilmiy faoliyatda emas, amaliy ish faoliyati ya'ni, kundalik hayotda ham qo'llay bilish zarur. Inson borki, biror hodisa to'g'risida ma'lumot olishni, istaganda, birinchi navbatda ma'lumotning

bir qiymatligiga, aniqligiga qiziqadi. Shu vaqtda, har bir insonda o'ziga hos, ehtimoliy tafakkurning kurtaklari mavjudligini unutmaslik kerak. Masalan, yosh bolalar ertaklarni juda yaxshi qabul qiladilar. Bu haqiqiy dialektikaning, haqiqiylikning bir ko'rinishi hisoblanadi. Maktablarda o'qitish jarayonida o'quvchilarni bir qiymatli dialektikaga o'rgatib borish, ularda tabiiy mavjud bo'lgan dialektik, ehtimoliy tafakkur elementlarini o'chirib boradi [7].

Shu asosda, "Ehtimoliy tafakkur"ni qanday tushinish zarur va bu tushunchani o'quvchilar ongiga qanday singdirish kerak degan savol paydo bo'ladi. Bu ko'p va keng ma'noli tushuncha bo'lib, isbotsiz va dalilsizlikni shartli tushunish, ko'p variantlilikga intilish va optimal yo'llarni qidirish kabi ma'nolarga ega.

Ehtimoliy tafakkur - insonni tasoddiylikka, tasoddiylikning hayotdagi musbat yoki manfiy roliga nisbatan to'g'ri munosabatda bo'lish, ya'ni tasoddiylik va haqiqiylik dialektikasini to'g'ri idrok qilish va tushinish deganidir.

Demak, ehtimoliy metodlar va ehtimoliy yondoshuvlarni nafaqat ilmiy faoliyatda, amaliy faoliyatning barcha jabhalarida, kudalik hayotda ham bilish va tadbiq etish zarur [6].

- Tahlil va natijalar

Ehtimoliy tafakkurni maktablarda shakllantirish zaruriyati to'g'risida ilmiy-uslubiy jurnallar va boshqa axborot manbalarida juda ko'p yoritib boriladi. Bu holat masalan, umumiy o'rta ta'lim maktablarida Fizika kursining ayrim bo'limlari, masalan "Mexanika" bo'limini katta hajmda o'qitiladi, akademik litseylarda ushbu materiallar deyarli takrorlanadi, ularning hammasi albatta, bu qat'iy mexanistik determinizni shakllanishiga olib keladi.

O'quvchilar yuqori sinflarda, akademik litseylarda ehtimoliy, ko'p variantli bog'lanishlarni, real mavjud olamdagi

hodisalarni o'rganishda murakkablikga duch keladilar. Yuqoridagi fikrlar asosida, o'quvchilarda ehtimoliy tafakkurni shakllantirishda qanday yo'l tutish zarurligi ilmiy-metodik muammo sifatida ko'tariladi. Ushbu muammoni hal etishni dastavval umumiy o'rta ta'lim maktablari va akademik litseylarning o'quv dasturlarini takomillashtirishdan boshlash zarur [8].

Umumiy o'rta ta'lim maktablari va akademik litseylarda o'quv predmetlari (fizika, matematika, kimyo, biologiya) ning mazmunini tahlil etish va o'zaro takrorlanishi mumkin bo'lgan qismlarini o'rganib, ushbu o'quv predmetlarini mazmunan shakllantirishni takomillashtirish kerak, ya'ni integrativ o'quv kurslarini kiritish kerak deb hisoblaymiz. Bu yerda fizika, biologiya, kimyo fanlari aslida bitta obyekt, moddiy olamni o'rganadi, lekin har hil hossalarni turli metodlar bilan o'rganadi. Moddiy olam esa bitta asosiy qonuniyatga, ehtimoliy-statistik qonuniyatlarga bo'ysinadi.

- Xulosa va takliflar

Yuqorida bayon etilgan fikrlarning asosiy qismi, ya'ni integrativ o'quv kurslarini kiritish masalasi chet mamlakatlarning ko'pchiligida amalga oshirilmoqda.

Ushbu maqolada bayon etilayotgan fikrlarning asosiy maqsadi o'quvchilarda dastavval ehtimoliy tafakkurni shakllantirish va uni rivojlantirgan holda ehtimoliy-statistik dunyoqarashga o'tishdan iborat edi. Asosiy maqsad esa, fizika fani o'qituvchilari, nafaqat akademik litseylarda umumiy o'rta ta'lim maktablarida ham fizika fani dasturlariga, o'quv adabiyotlariga ham "Ehtimollik" tushunchasini kiritishning zaruriyat ekanligini anglab yetishlari zarur. Buning natijasida quyidagi asosiy masalalarning yechimi topilishi mumkin:

1. O'quvchilarni hayotda uchraydigan real qonuniyatlarni o'zlashtirishga yo'naltirish.

2. O'quvchilarning tafakkurini zaruriyat va tasoddiylik dialektikasini o'zlashtirish asosida rivojlantirish.

3. O'quvchilarda ehtimoliy-statistik dunyoqarash elementlarini shakllantirish.

Xulosa qilib aytilganda, akademik litseylarning "Aniq fanlar" ta'lim yo'nalishi uchun fizika bo'yicha darsliklar va o'quv qo'llanmalarida kvant fizikasiga oid mavzularning yoritilishi ilmiy-metodik

saviyasi talab darajasidan bir oz past, buning uchun o'quv materiallarining bayonida o'rganilayotgan hodisalarning mag'zini tashkil etuvchi, ehtimoliy-statistik g'oyalardan foydalanilsa, o'quv materiallarining mazmuni o'quvchilar uchun tushunarli bo'lishi uchun zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Зубов В.П. Развитие атомических представлений до начала XXI века. М: Наука. 1995. 57-174 с.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoevning "Iqtidorli yoshlarni saralab olish tizimi va akademik litseylar faoliyatini takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risida" gi 2020 yil 30 dekabrda PQ - 4910 – sonli Qarori.
3. Eynshteyn A. Ilmiy ishlar to'plami,- M., Nauka, T.1-4, 1965-1967 y.
4. Тарасов Л.В. Современная физика в средней школе. Просвещение. 1990. 288 с.
5. Голубева О.В. Реализация динамического принципа при изучении квантовой механики в курсе физики средней школы. Автореферат диссертации на соискание учебной степени к.п.н. Спец. 13.02.00. М: 2008. 25 с.
6. Djoraev M., Samatov G'.B., Toshtemirov D.E. Statistik qonuniyatlar va ularning fizika fani rivojlanishida tutgan o'rni va roli. GulDU axborotnomasi, Guliston, 2015. №1. 3-7 b.
7. Саматов, Ф. Б., Саттаркулов, К. Р., & Даминов, Р. Ш. АКАДЕМИК ЛИЦЕЙ ФИЗИКА КУРСИ-ДА ДЕ-БРОЙЛ ТЎЛҚИНЛАРИНИ ЎҚИТИШДА СТАТИСТИК ТАЛҚИН ҚИЛИНИШИ. Academic research in educational sciences, 2021. Vol: 2, Usse 5. ISSN 2181-1385, 504-509 b.
8. Akademik litseylar uchun namunaviy o'quv dasturi. Fizika (chuqurlashtirilgan) 2021 yil.

TA'LIM JARAYONIDA OILAVIY SHIFOKOR MUTAXASSISLARNI MASOFADAN O'QITISHNI PEDAGOGIK QO'LLAB-QUVVATLASHNING NAZARIY ASOSLARI

VOXIDOV DILSHOD ALIKULOVICH

Samarqand davlat tibbiyot universiteti assistenti

IBRAGIMOV A'LAMJON AMRILLOYEVICH

Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi

direktori, pedagogika fanlari doktori, dosent

VOXIDOV ALIKUL MELITOSHEVICH

Samarqand davlat tibbiyot universiteti, iqtisod fanlar nomzodi, katta o'qituvchi

Аннотация: ushbu maqolada ta'lim jarayonida masofadan o'qitishda ishlatiladigan axborot texnologiyalarining o'ziga xos xususiyatlari ishlatilgan axborot resurslarining ko'p qirraliligi; modullik, turli xil apparat va dasturiy platformalar va tarmoqlardan foydalanish (masalan, mahalliy); elektron texnologiyalardan foydalanishda turli maqsadlarga erishish qobiliyati; boshqa didaktik vositalar bilan birgalikda axborot texnologiyalarining yuqori darajadagi ishonchliligini ta'minlash.

Калит so'zlar: Moslashuvchanlik, modullik, iqtisodiy samaradorlik, pedagogik qo'llab-quvvatlashni qo'llash sharoitida o'qituvchining yangi roli, pedagogik qo'llab-quvvatlashni qo'llash sharoitida ta'lim sifatini ixtisoslashtirish orqali nazorat qilish, kurs tinglovchilarini o'qitishda pedagogik qo'llab-quvvatlashni amalga oshirish uchun ixtisoslashtirilgan texnologiyalar va o'quv vositalaridan foydalanish.

Аннотация: в данной статье будут рассмотрены особенности информационных технологий, применяемых при дистанционном обучении в образовательном процессе многогранность используемых информационных ресурсов; модульность, использование различных аппаратных и программных платформ и сетей (например, локальных), возможность достижения различных целей при использовании электронных технологий; обеспечение высокого уровня надежности информационных технологий в сочетании с другими дидактическими средствами.

Ключевые слова: Гибкость, модульность, экономическая эффективность, новая роль учителя в условиях применения педагогического сопровождения, контроль качества образования через специализацию в условиях применения педагогического сопровождения, использование специализированных технологий и средств обучения для реализации педагогического сопровождения в обучении слушателей курса.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Binobarin, ta'limning ushbu shakli (masofaviy o'qitish) bilimlarni egallash va malaka oshirish tizimida tinglovchilarni mavjud kasbiy vakolatlarini rivojlantirishning gumanistik shakli sifatida qaralishi mumkin, chunki masofaviy o'qitish insonga o'zini takomillashtirish, madaniy va kasbiy darajalarni oshirish uchun sharoit yaratadi, dunyoning etakchi mamlakatlari va universitetlar o'qituvchilarining ilmiy yutuqlaridan foydalanish imkoniyatini beradi.

Shuni ta'kidlash kerakki, malaka oshirish tizimida oilaviy shifokor mutaxassislarini o'qitishda informatsion texnologiyadan foydalanish ko'p qirrali, maksimal qamrov, kasbiy yo'nalishlar, mutaxassisning keng qamrovli tizimi tamoyillariga asoslanishi kerak.

Aslida, masofaviy o'qitishda axborot texnologiyalari quyidagi asosiy funktsiyalarni amalga oshiradi: integral; ta'lim; bashoratli; shaxsga yo'naltirilgan; motivatsion va boshqalar. Ushbu funktsiyalarni samarali

amalga oshirish o'qitishning shaxsga yo'naltirilgan yo'nalishini ta'minlaydi; ma'lumotlarga interaktiv kirish va uning ilmiy va kasbiy talablariga muvofiqligi; malaka oshirish kurslari tinglovchilarining intellektual va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish.

Shuni ta'kidlash kerakki, vizual ma'lumotlarning deyarli har qanday shakli muammo elementlarini o'z ichiga oladi, ularning echimi, qoida tariqasida, ma'lumotlarni tahlil qilish, sintez qilish, umumlashtirish va joylashtirish asosida amalga oshiriladi. Axborot texnologiyalari orqali o'quv ma'lumotlarini vizualizatsiya qilish materialni yanada intensiv o'zlashtirishga yordam beradi, tinglovchini tizimli aloqalar va tasvirlarni izlashga yo'naltiradi.

Masofaviy o'qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanish sinergetik yondashuvga asoslangan bo'lib, uni tashkil etuvchi omillarning kombinatorial ta'siri natijasida tushuniladi va omillar yig'indisidan olingan ta'sir har bir omilning ta'siridan alohida oshib ketadi. Shunday qilib, pedagogik ta'sir ijodiy va intuitiv, nazariy va amaliy fikrlashni rivojlantirishga, kasbiy muammolarni hal qilishga, ko'nikma va malakalarni shakllantirishga, eksperimental va tadqiqot faoliyatini amalga oshirishga qaratilgan. Oliy ta'lim muassasasining axborot-ta'lim muhitining etakchi xususiyatlaridan biri uning sinergetik va madaniyatlararo tabiati hisoblanadi.

Bu nafaqat axborot jamiyatining jadal rivojlanishi, balki o'qituvchi olimlarning chiziqli format doirasiga to'g'ri kelmaydigan ko'p o'lchovli ta'lim muhitining turli jihatlarini ochib berishga bo'lgan "istagi" bilan ham bog'liq.

Pedagogika fan sifatida oliy ta'lim muassasalarida malaka oshirish tizimida sinergetik yondashuvni amalga oshirish bilan bog'liq "muammolar nuqtai nazaridan" [2,17].

Sinergetikani o'quv jarayonini tashkil

etish va boshqarish uchun zamonaviy psixologik, pedagogik va didaktik-uslubiy nazariyalar va texnologiyalar majmuasi sifatida ko'rib chiqish mumkin.

Ma'lumki, oliy maktabda talabalarni tayyorlash mustaqil, faol va o'zini-o'zi boshqaradigan bilim faoliyati orqali tinglovchining bilim va ko'nikmalarini shakllantirish jarayonini asoslaydigan kompetentsion, faoliyat va shaxsiy, aksiologik yondashuvlarga asoslanadi. Shunga asoslanib, masofaviy ta'lim texnologiyalarining rivojlanishi bilan elektron ta'limda sinergetik yondashuvning roli ortib borayotganini hisobga olmaslik mumkin emas.

Elektron ta'lim va masofaviy ta'lim texnologiyalarining huquqiy asoslari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 03.10.2022 yildagi 559-sonli "Oliy ta'lim tashkilotlarida masofaviy ta'lim shaklini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida" qonunida mavjud. 24 may 2021 yil. 2021-22 o'quv yilidan boshlab, bosqichma-bosqich masofaviy ta'lim shaklida oliy ma'lumotli kadrlar tayyorlash yo'lga qo'yiladi. Bu haqda prezident Shavkat Mirziyoyevning maktab bitiruvchilariga yo'llagan tabrigida ma'lum qilingan.

Masofaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish tartibi O'zbekiston respublikasi hukumatining (559-son, 03.10.2022 y.) qarori bilan "Oliy ta'lim tashkilotlarida masofaviy ta'lim shaklini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi nizom tasdiqlangan.

Faqat elektron ta'lim, masofaviy didaktik texnologiyalardan foydalangan holda ta'lim dasturlarini amalga oshirishda ta'lim muassasalarida elektron axborot-ta'lim muhiti, shu jumladan elektron axborot va elektron ta'lim resurslari, axborot va telekommunikatsiya texnologiyalari, kurs tinglovchilarining kasbiy kompetentsiyalarini to'liq rivojlanishini ta'minlaydigan tegishli texnologik vositalar faoliyat ko'rsatishi uchun sharoit yaratilishi kerak.

Nizom bilan masofaviy ta'lim orqali oliy ta'lim tashkilotlarida bakalavriat va magistratura bosqichlarida kadrlarni tayyorlashni tashkil etish tartibi belgilandi.

Buning uchun ta'lim tashkilotida quyidagilar bo'lishi talab etiladi: masofaviy ta'limni boshqarish uchun "Learning Management System" platformasi; universitet modul tizimi; internetga ulanish va foydalanish uchun axborot-kommunikatsiya infratuzilmasi; o'quv yili uchun mo'ljallangan o'quv kontenti; fanlarning elektron o'quv-metodik majmualari hamda ilmiy va o'quv adabiyotlarining elektron bazasi; kompyuter texnikasi bilan jihozlangan alohida bino yoki auditoriyalar; texnik va dasturiy komponentlar ishlashini ta'minlaydigan muhandis-texnik xodimlar; ta'lim tashkilotiga tegishli bo'lgan, mamlakat hududida joylashgan server qurilmasi; ta'lim tashkiloti to'g'risidagi barcha axborotlar joylashtirilgan rasmiy veb-sahifa; masofaviy ta'lim joriy etish mumkin bo'lmagan bakalavriat ta'lim yo'nalishlari, magistratura mutaxassisliklari va diplomdan keyingi malaka oshirish kurslari.

Masofaviy ta'lim texnologiyalari deganda asosan axborot va telekommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda, talaba va o'qituvchining bilvosita (masofada) yoki to'liq vositachilik qilmaydigan o'zaro ta'sirida amalga oshiriladigan ta'lim texnologiyalari tushuniladi. Masofaviy texnologiyalardan foydalangan holda o'qitish davlat ta'lim standarti va o'quv rejasida nazarda tutilgan barcha talablarni muvofiq o'qitish yo'nalishi bo'yicha bajarilishini ta'minlashi kerak [3].

Shunday qilib, masofaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalangan holda o'quv jarayonini tashkil etish zamonaviy oliy o'quv yurtlarida malaka oshirish dasturlarini muvaffaqiyatli amalga oshirish shartlaridan biri degan xulosaga kelishimiz mumkin.

Kasb – hunar ta'limi nazariyasi va metodologiyasi sohasidagi ko'plab tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, masofaviy

ta'lim texnologiyalaridan foydalangan holda o'qitish talabalarining mustaqil ishlarini tashkil etishning qulay shakli hisoblanadi (X. Ibraimov, K. R. Ovchinnikova va boshqalar).

O'qituvchi olimlar quyidagilarni ta'kidlaydilar: masofaviy texnologiyalar yordamida o'qitish zamonaviy infokommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda turli xil o'qitish usullarini, shu jumladan interaktiv usullarni qo'llashga imkon beradi (V.P.Bespalko, V.V.Guzeev, M.V.Klarin, G.K.Selevko va boshqalar). Bu universitetda malaka oshirish kurslari talabalari uchun ham amal qiladi.

Muhokama. Tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, malaka oshirish kurslarida tinglovchilarini tayyorlashda masofaviy o'qitishni amalga oshirish bosqichlari quyidagi shaklda taqdim etish mumkin.

Birinchi bosqich. malaka oshirish kurs tinglovchilari uchun masofaviy o'qitish markazni (bo'limni) tashkil etish, butun o'qitish jarayonini muvofiqlashtiradi.

Vazifalar: istiqbollarni aniqlash, vazifalarni belgilash, belgilangan vazifalarni bajarish muddatlarini aniqlash, texnik masalalarni hal qilish, uslubiy yordamni tashkil etish, maslahat berishni tashkil etish, oliy maktab mutaxassislarining malakasini oshirish dasturlari bo'yicha o'qitishni tashkil etish bo'yicha boshqaruv tarkibining muvofiqlashtirish va boshqaruv ishlarining "yo'nalishini" aniqlash.

Ikkinchi bosqich. Ta'lim muassasasining elektron ta'lim ehtiyojlari monitoringini tashkil etish. Ushbu bosqichda elektron ta'limning qaysi modelini ta'lim muassasasining muayyan sharoitlarida qo'llash mumkinligini aniqlash kerak; o'quv jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish uchun texnik jihozlarning umumiy darajasi qanday; elektron ta'limni rivojlantirish uchun ilmiy-pedagog kadrlar tarkibi va professor-o'qituvchilar tarkibining masofaviy o'qitish usullari,

shakllari va vositalaridan foydalanishga tayyorligi darajasi qanday; axborot-ta'lim portalida o'qituvchining malakasi qanday. Ikkinchi bosqichga professor-o'qituvchilarni rag'batlantirish tizimini loyihalash, ta'lim muassasasida elektron ta'lim va masofaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha me'yoriy hujjatlarni tasdiqlash va boshqalar kiradi.

Uchinchi bosqich. Elektron ta'limni joriy etish jarayonining texnik ta'minlanganligini aniqlash (texnik shartlar va boshqalar).

To'rtinchi bosqich. Elektron ta'lim modeli va masofaviy ta'lim texnologiyalarini tanlash. Modelning asosini masofaviy o'qitish tizimidan foydalangan holda tarmoq texnologiyasi tashkil qilishi mumkin [150, 157]. O'qituvchilarning malakasiga qarab, o'qitish foydalanishga asoslangan bo'lishi mumkin: ishlab chiqilgan ma'lumotlar, o'qitish on-layn rejimida amalga oshirilganda, ta'lim oluvchilarni o'zlari o'quv-uslubiy va ma'lumotnoma materiallarini mustaqil ravishda o'rganadilar; sun'iy yo'ldosh texnologiyasi, bu erda darslar Internet-konferentsiya orqali Real vaqtda o'tkaziladi. Shunday qilib, ushbu texnologiya yordamida individual va guruhli maslahatlar, vebinarlar, tarmoq konferentsiyalarini o'tkazishingiz, talabalarning ijodiy guruhlarini ishini tashkil qilishingiz mumkin.

Beshinchi bosqich. Masofaviy rejimda ishlashga o'qituvchilarni tayyorlash va o'qitish. Ushbu bosqichda o'qituvchilar tomonidan qisqa muddatli malaka oshirish kurslarini, "davra suhbatlari" ni tashkil etish, tinglovchilarni masofadan o'qitish, axborot-ta'lim portalidan samarali foydalanish bo'yicha fikr almashish tavsiya etiladi.

Oltinchi bosqich. Malaka oshirish tizimida foydalanuvchilar tomonidan axborot-ta'lim portalidan samarali foydalanish maqsadida o'qitiladigan fanlarning elektron o'quv materiallarini, elektron ta'lim resurslarini va boshqalarni rejalashtirish, tayyorlash va

yaratish.

Yettinchi bosqich. Treningdan oldin tinglovchilar uchun kirish kursini yoki brifingni o'tkazish, ular qanday qilib o'qituvchiga qanday munosabatda bo'lishlari, qaerda, qanday qilib, qanday texnik vositalar yordamida talabalar kerakli ma'lumotlarni olishlari mumkinligini tushunishlari uchun.

Sakkizinchi bosqich. Ko'plab mutaxassislar: o'qituvchilar, masofaviy ta'limni texnik qo'llab-quvvatlash bo'yicha mutaxassislar, metodistlar hamkorligi orqali masofaviy texnologiyalardan foydalangan holda o'qitishni tashkil etish [1, 148, 156].

Natija. Ma'lumki, ta'lim sifati to'g'ridan-to'g'ri ta'lim muassasasi o'qituvchilarining malakasiga bog'liq, shuning uchun elektron ta'limda o'qituvchi "Markaziy bo'g'in"dir. O'qituvchizamonaviyjamiyatningrivojlanishi sharoitida masofaviy texnologiyalardan foydalangan holda o'qitishning o'ziga xos xususiyatlarini tushunishi, o'qitish sifatini ta'minlaydigan harakatchanlik va kasbiy vakolatlarga ega bo'lishi kerak. Masofaviy ta'lim o'qituvchi va talaba uchun katta imkoniyatlar ochadi.

Shu bilan birga, malaka oshirish tizimida elektron ta'lim sinergetik yondashuvdan foydalanadigan ijodiy jarayondir [2,7,8].

Buning sababi shundaki, bugungi kunda ta'lim o'qituvchilari masofaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalangan holda malaka oshirish tizimidagi faoliyatini psixologik qayta qurish va tushunish muammosiga tobora ko'proq duch kelishmoqda (L. G. Maksurova, E. M. Malitkov). O'qituvchilarning ushbu faoliyat turini egallashi, qoida tariqasida, empirik tarzda amalga oshiriladi. Buning sababi shundaki, distatik o'qitish kurslari malakasini oshirish tizimida o'qituvchi ishining o'ziga xos xususiyati, birinchi navbatda, tinglovchilar bilan munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlarida yotadi, chunki ular to'g'ridan-to'g'ri pedagogik o'zaro ta'sir sharoitida emas [9,10,11]. O'quv jarayoni

axborot almashinuvining infokommunikatsiya muhitidan foydalangan holda interaktiv tarzda amalga oshiriladi [12,13]. Shu bilan birga, o'qituvchi mavjud o'quv jarayonini rivojlantirish va malaka oshirish kurslari talabalaridan yangi vakolatlarni olish bo'yicha masofaviy ta'lim jarayonining samaradorligini ta'minlaydigan asosiy shaxsdir (T. V. Pylayeva, A. S. Sigov, E. G. Skibitskiy va boshqalar).

Masofaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanganda ta'lim o'qituvchisi quyidagi muammolarni hal qilishi kerak:

malaka oshirish kurslarida ta'lim oluvchilar uchun o'quv-moddiy bazani yaratish; axborot-ta'lim muhiti yordamida talabalarni uslubiy qo'llab-quvvatlashni ta'minlash; malaka oshirish kurslarida ta'lim oluvchilarni yanada rivojlantirish uchun vakolatlar ro'yxati va ularning mazmunini aniqlash; o'quvchilarning bilim faoliyati va o'z-o'zini tarbiyalash ehtiyojlari uchun motivatsiyasini rivojlantirish; axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish va boshqalar.

Bularning barchasini o'qituvchi uchun uzluksiz ta'lim kurslari va yagona axborot-ta'lim muhiti talabalari bilan bevosita aloqada bo'lmasdan amalga oshirish juda qiyin. Shuningdek, ta'lim muassasasi uchun elektron ta'limning yagona, moslashuvchan, xavfsiz va ishonchli axborot muhiti bo'lgan, o'quv jarayonini innovatsion o'quv-uslubiy qo'llab-quvvatlashdan foydalanish va tinglovchilarni o'qitish samaradorligini oshirishga imkon beradigan universitetda malaka oshirish fakulteti tinglovchilarini tayyorlash va kasbiy qayta tayyorlashning yagona axborot-ta'lim portalini yaratish zarurati tug'iladi [14,15,16].

Xulosa. O'rganilayotgan muammo bo'yicha ilmiy nashrlarni tahlil qilish shuni ta'kidlashga imkon beradiki, qo'shimcha kasbiy dasturlarni masofadan o'qiyotgan oilaviy shifokorlar uchun malaka oshirish

kurslari tinglovchilari sonining ko'payishi bir qator omillar bilan bog'liq:

xodimlarning o'z vaqtida malaka oshirishi reja asosida rahbarlar tomonidan nazoratni kuchaytirish;

Qishloq vrachlik punkti (QVP), Oilaviy poliklinika, xususiy va davlat shifoxona va boshqalarda oilaviy shifokor mutaxassislariga ehtiyojning ortib borishi;

kasbni o'zgartirishda yoki belgilangan o'quv muddatlari tugagandan so'ng malaka oshirish kurslarini o'tash zarurati;

o'qitish uchun iqtisodiy xarajatlarni kamaytirish;

kasbiy faoliyatni to'xtatmasdan malaka oshirish imkoniyati;

ta'lim muassasasining hududiy joylashuvidan qat'i nazar, tinglovchi o'qish imkoniyatiga ega.

Diplomdan keyingi fakultetda malaka oshirish kurslarida o'qish oilaviy shifokorlarga o'z malakalarini oshirish, mavjud kasbiy malakalarini oshirish yoki yangilarini rivojlantirish imkoniyatini beradi. [21, 58].

Shu bilan birga, elektron ta'limdan foydalangan holda tahsil olayotgan bo'lajak mutaxassislarning tibbiyot ta'limi shaxsiy va kompetentsiyaga asoslangan yondashuvlar asosida amalga oshirilishi va o'z-o'zini tarbiyalashga ongli mas'uliyatli munosabatni shakllantirishga qaratilgan sa'y-harakatlarni yo'naltirishi kerak [48, 49, 50, 51].

Tadqiqot doirasida o'tkazilgan nazariy tahlil quyidagi xulosalar chiqarishga imkon beradi:

masofaviy ta'limning paydo bo'lishining ob'ektivligi, birinchi navbatda, yuqori sifatli, ommaviy va individual ta'limni ta'minlash zarurati bilan bog'liq;

Masofaviy ta'lim axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanishga asoslangan, chunki masofaviy ta'lim axborot texnologiyalaridan foydalanish orqali aniq ma'lumot olishning yangi shaklidir;

Joylashuvi va vaqtida taqsimlanishidan qat'i nazar, axborot texnologiyalari (keys texnologiyasi, Internet texnologiyalari) asosida tinglovchi va o'qituvchining maqsadli bilvosita o'zaro ta'siri amalga oshiriladigan ta'lim texnologiyalari majmui sifatida davom etayotgan tadqiqot doirasida masofaviy ta'lim tushuniladi, axborot portal va boshqalar);

Oliy o'quv yurtlarida malaka oshirish kurslarini samarali tashkil etish uchun quyidagi muammolarni hal qilish zarur:

a) kurs tinglovchilari uchun yuqori sifatli o'qitish imkonini beruvchi axborot texnologiyalarini (axborot portal) ishlab chiqish va sinovdan o'tkazish;

b) kurs tinglovchilari uchun maxsus o'quv materiallarini, ularni masofaviy ta'limda qo'llash usullarini yaratish va sinovdan o'tkazish;

v) kurs tinglovchilarini o'qitishda axborot portalidan samarali foydalanish uchun professor-o'qituvchilar tarkibini tayyorlash;

g) axborot texnologiyalaridan foydalangan holda masofaviy ta'lim usullari orqali olingan ta'limning yuqori sifatini isbotlash.

Aniqlik kiritamizki, axborot texnologiyalari - o'quv axborotini saqlash va qayta ishlash hamda uni tinglovchilarga yetkazishni ta'minlovchi kompyuter texnologiyalaridan foydalanishga asoslangan apparat va dasturiy ta'minot; talaba va o'qituvchining interaktiv o'zaro ta'siri yoki pedagogik qo'shimcha dasturiy ta'minot, shuningdek, o'quv materialini o'zlashtirish darajasini nazorat qilish tizimi. Kurs ishtirokchilari uchun axborot texnologiyalaridan foydalangan holda masofaviy ta'lim bir qator xususiyatlarga ega:

axborot resurslarining universalligi;

modullilik, turli apparat va dasturiy platformalar va tarmoqlardan foydalanish;

elektron texnologiyalar yordamida turli maqsadlarga erishish qobiliyati, boshqa didaktik vositalar bilan birgalikda axborot

texnologiyalarining yuqori darajadagi ishonchliligini ta'minlash.

Masofaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalangan holda qo'shimcha malaka oshirish dasturi bo'yicha oilaviy shifokor mutaxassislarni tayyorlashda axborot texnologiyalaridan foydalanishda quyidagi tamoyillar amalga oshirilishi kerak: ko'p o'lchovlilik, maksimal qamrab olish, kasbiy rahbarlik va mutaxassisning qadriyatlar tizimi.

O'qitishning ko'p qirraliligi malaka oshirish tizimida masofaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalangan holda uning asosiy maqsadlarini belgilaydi, tinglovchilar mustaqilligi salohiyatini rivojlantirish, transformativ ta'lim va turli ijtimoiy o'zgarishlarni rag'batlantirishga qaratilgan.

Maksimal qamrab olish tamoyili keng miqyosda ta'lim muhitini yaratishni o'z ichiga oladi, bu nafaqat sohadagi o'quv dasturini o'z ichiga oladi, balki u o'quv dasturidan tashqariga chiqadigan kengroq manfaatlarni ham qamrab olishi kerak.

Kasbiy yo'naltirilganligi printsipi oilaviy shifokor mutaxassislarning nafaqat kasbiy faoliyatdagi shaxsiy ehtiyojlarini qondirish, balki jamiyatga foyda keltirish istagida ifodalanadi.

Har bir kasb faqat unga xos bo'lgan ma'lum qadriyatlar bilan tavsiflanadi.

Qadriyat tizimi oilaviy shifokor mutaxassislarga o'zlarining aniq vazifalarini bajarish va ularga rioya qilish va kasbiy faoliyati uchun shaxsiy javobgarlikni saqlashga yo'naltiradi. Biroq, tinglovchilar bilan malaka oshirish kursini tashkil etuvchi o'qituvchilarga katta mas'uliyat yuklaydi.

Zamonaviy o'qituvchi bugungi kunda pedagogik tarmoq jamoalarida navigatsiya qilish qobiliyatiga ega, o'quv jarayonini axborot texnologiyalari yordamida olib borish ko'nikmasiga ega, tinglovchilar uchun masofaviy ta'lim xususiyatlarini biladigan, o'qitishga qodir bo'lgan malakali

o'qituvchi ekanligini anglash. har qanday innovatsion usullardan sifatli foydalanishga aloqa vositalaridan foydalangan holda, e'tibor qaratish lozim. Aynan shu narsa ushbu o'quvchilarni pedagogik qo'llab-quvvatlashda tadqiqotning ikkinchi bobida aks ettiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абульханова-Славская, К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – С. 66–75.
2. Аль-Фади, С. Факторы, влияющие на принятие дистанционного обучения / С. Аль-Фади // Социологическое исследование в Открытом университете Кувейта // Дистанционное и виртуальное обучение. – 2010. – № 2. – С. 78–85.
3. Барышкин, А. Г. Цвет и дизайн в организации информационных сред дистанционного обучения / А. Г. Барышкин, Н. А. Резник // Педагогические технологии, № 2, 2006. – С. 37.
4. Фомина, И. Н. Методические принципы реализации учебного курса в форме смешанного обучения / И. Н. Фомина, М. Н. Мохова // Вестник Московского университета (серия 20), 2005. – № 2. – С. 9.
5. Чистяков, А. В. Социокультурный статус личности в дистанционном обучении. // Гуманитарные и социально-экономические науки. № 3 (22), 2006. – С. 177.
6. Айнштейн, В. Преподаватель и студент (практика общения) [Текст] / В. Айнштейн // Высшее образование в России. – 1998. – № 2. – С. 51–58.
7. Дейч, Э. В. Педагогическое сопровождение нелинейного образовательного процесса в высшем профессиональном образовании [Текст] / Э. В. Дейч // Социально-гуманитарные знания. № 11, 2013. – № 4. – С. 334–340.
8. Лобашев, В. Д. Элементы синергетики в педагогических системах / ученые записки Санкт-Петербургского имени В. Б. Бобкова филиала Российской таможенной академии. – СПб. : № 2 (39), 2011. – С. 109–118.
9. Малитиков, Е. М. Актуальные проблемы развития дистанционного образования в Российской Федерации и странах СНГ / Е. М. Малитиков, М. П. Карпенко, В. П. Колмогоров // Право и образование, 2000. – № 1(2). – С. 42–54.
10. Малитиков, Е. М. Дистанционное образование в Российской Федерации и странах СНГ: вопросы теории и практики / Е. М. Малитиков // Телекоммуникации и информатизация образования, 2001. – № 3. – С. 16–36.
11. Могилев, А. В. Педагогические аспекты дистанционного обучения на основе веб-технологий // Региональные проблемы информатизации образования: опыт, тенденции, перспективы: Материалы Всероссийской науч.-практич. конф., 17–20 апреля 2003 г. Чебоксары, 2003.
12. Морозов, И. П. Современные модели управления процессами дистанционного обучения [текст] / И. П. Морозов // Всероссийский конкурсный отбор обзорно-аналитических статей по приоритетному направлению "Информационно-телекоммуникационные системы", 2008. – С. 21.
13. Никуличева, Н. В. Курс повышения квалификации преподавателя дистанционного обучения // Высшее образование в России. № 9, 2009. – С. 115–119.
14. Краснослободцев, А. В. Интерактивное взаимодействие педагога и обучающегося в процессе дистанционного обучения / А. В. Краснослободцев // Сборник материалов XIII Международной научно-практической конференции "Современные проблемы гуманитарных и естественных наук". – Москва, 2012. Т. 2. – С. 152–153.
15. Краснослободцев, А. В. Педагогическое сопровождение электронного обучения в вузе / А. В. Краснослободцев // Научные труды факультета ДПО и ПК. Вып. 12 / Под научной ред. Т. В. Бурковской. – Орёл : Издательство ОГУ, ООО "Горизонт", 2015. – С. 48–51.
16. Краснослободцев, А. В. Электронное обучение в высшем образовательном заведении на основе синергетического подхода / А. В. Краснослободцев // Научный журнал ISSN 2073-8439 "Психология образования в поликультурном пространстве". – Елец, 2016. – Т. 2. № 34. – С. 120–126.
17. Voxidob D.A., Ibragimov A.A. Oilaviy shifokor mutaxassislarning malakasini oshirish tizimida samarali masofadan o'qitishning pedagogik shartlari. Kasb-hunar ta'limi Ilmiy-uslubiy, amaliy, ma'rifiy jurnal, 2024-yil, 8-son. Toshkent. 85-89 bet.

МУҲАНДИСЛИК УЎНАЛИШИ ТАЛАБАЛАРИГА ФИЗИКА-ДАН МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ ШАКЛЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ МЕТОДИКАСИ

SANAQULOV F.R.

Qarshi irrigatsiya va agrotehnologiyalar instituti

Аннотация: мақола замонавий шакллардан фойдаланган ҳолда физика бўйича муҳандислик талабаларини мустақил ўрганишни ташкил этиш методологиясига бағишланган. Касбий компетенцияларни ривожлантириш учун фанлараро ёндашув, интерфаол усуллар ва ахборот технологияларининг аҳамияти таъкидланган. Талабалар фаолиятини рағбатлантирадиган педагогик шароитлар ва лаборатория, амалий ва дарсдан ташқари машғулотлар орқали кўникмаларни ривожлантиришга қаратилган концептуал методология таклиф этилади.

Аннотация: Статья посвящена методике организации самостоятельного обучения студентов инженерных специальностей по физике с использованием современных форм. Подчеркивается важность междисциплинарного подхода, интерактивных методов и информационных технологий для развития профессиональных компетенций. Предложены педагогические условия, стимулирующие активность студентов, и концептуальная методика, направленная на формирование навыков через лабораторные, практические и внеаудиторные занятия.

Abstract: The article is devoted to the methodology of organizing independent study of engineering students in physics using modern forms. The importance of an interdisciplinary approach, interactive methods and information technologies for the development of professional competencies is emphasized. Pedagogical conditions that stimulate student activity and a conceptual methodology aimed at developing skills through laboratory, practical and extracurricular activities are proposed.

Таянч сўзлар: мустақил иш, интеграцион, график вазифалар, технологик жараённинг маделини қуриш бўйсига вазифалар, оптималлаштириш вазифалари,

Ключевые слова: Моделирование, расчет, графические задачи, задачи связанные с построением модели технологического процесса, задачи оптимизации,

Key words: Modeling, calculation, graphic tasks, tasks related to building a model of a technological process, optimization tasks,

Олий таълимнинг асосий мақсади ўз-ўзини ўз-ўзига таълим бериш, ривожлантириш, инновацион фаолиятни амалга ошириш қобилиятига эга бўлажак мутахассисни зарурий касбий компетенцияларини ривожлантиришдан иборат. Ушбу вазифани талабаларга профессор-ўқитувчи томонидан тайёр билимларни бериш билангина ечим топиб бўлмайди. Талабани пассив истеъмолчи мақомидан муаммони қўя оладиган, муаммони ҳал қилиш ва уни ечимини топиш йўлини таҳлил қила оладиган, энг маъқул натижани топиб, унинг тўғрилигини исботлаб бера оладиган, замонавий билимларни фаол яратувчисига айлантириш зарур.

Билимларни эгаллашнинг фаол усулларига эътибор қаратиш, талабалар ижодий қобилиятларини ривожлантириш, касбий компетенцияларини ривожлантириш, шунингдек, шахс эҳтиёжлари ва имкониятларини ҳисобга олган ҳолда индивидуаллашган тарзда дифференциал ўқитишга ўтишни назарга тутати. Бу ерда асосий мақсад мавжуд ва бу мақсадни амалга оширишда мустақил таълимга ажратилган соатларни кўпайтириш ҳақида гап кетмайди. Талабалар мустақил ишининг ролини кучайтириш техника ОТМда ўқув ва тарбия жараёнини ташкил қилишни тамойилий жиҳатдан қайта кўриб чиқишни билдиради, у шундай қурилиши

керакки оқибатда талабада таълим олишда илмий билиш ривожланиши, эгаллаган билимларини ижодий қўллаш қобилияти шаклланиши, ўз-ўзини ривожлантириши, касбий компетенцияларини ривожлантириш ҳозирги замонда касбий фаолият турларига мослашиш усулларини таркиб топтириб бориш лозим.

Талабалар мустақил ишини режалаштириш ва ташкил қилишга бағишланган тадқиқотларда М.И.Махмутов, Н.А.Половникова, Л.Г.Вяткин, М.Г.Гарунов, Б.П.Есипов, В.А.Козаков, И.Я.Лернер, П.И.Пидкасистый Н.Н.Тулькибаева ва бошқалар томонидан касбий фаолиятнинг ташкилий – фаолиятли, методик (услубий), умумдидактик, психологик, мантикий ва бошқа жиҳатлари кўриб чиқилган.

Умуман олганда, физикадан мустақил иш бу – бўлажак мутахассиснинг илмий назарий тафаккурини ҳамда зарурий касбий компетенцияларини ривожлантиришга қаратилган фаолиятдир. Физикадан мустақил фикр туғилиши, талабанинг илмий билиш фаолиятини ошиши учун педагогик шарт-шароит яратадиган мустақил таълим машғулотнинг ҳар қандай тури мустақил иш билан боғлиқ. Мустақил иш деганда талабанинг ҳам аудиториясида, ҳам ундан ташқарида профессор-ўқитувчилар билан мулоқотда ва усиз амалга ошириладиган мустақил илмий билиш фаолиятининг бутун бир умумлашган мажмуи тушунилади.

Мустақил иш бевосита аудитория машғулотлар жараёнида – маъруза, амалий машғулотларда ва лаборатория ишларини бажаришда, дарс жадвалидан ташқари профессор-ўқитувчи билан мулоқотда бўлиши ва ўқув масалалар бўйича маслаҳат олиши, ижодий мулоқотларда, индивидуал топшириқларни бажарганда ва бошқаларда талаба томонидан ўқув ва

ижодий муаммоли масалаларни кутубхонада, уйда, ётоқхонада, кафедрада бажарилишида амалга ошади. Шунини таъкидлаб ўтиш лозимки, мустақил иш турлари бири-бири билан ўзаро боғланади.

Аудиторияда ишлаш жараёнида билимларни фаол ўзлаштириш учун энг камида физикадан ўқув материални тушуниш зарур, энг мақбул кўринишда уни ижодий идрок қилиш талаб қилинади. Аслида, биринчи курсда, ўқув материални эслаб қолиш, физикавий элементларни тушуниш амалга оширилади. Баъзи ҳолларда физикани баён қилишда формал-мантикий ёки ҳаддан зиёд математикалашган ёндашувнинг роли ошириб кўрсатилади, мураккаб ва кўп қиррали физика ўқув материални идрок қилишнинг психологик ва педагогик ўзига хос аспекти эътиборга олинмайди (В.В.Давыдов). Баъзида фанларлараро интеграцион боғланишларга етарли эътибор берилмайди

Фанлараро интеграцион боғланишлар билан мустаҳкамланмаган билимлар тизими ўз мустаҳкамлиги ва тизимлилигини йўқотади. Энг муҳим мотивацион омил бу физикани ўқитишда касбий йўналганликка урғу беришдан иборат, у кейинги касбий фаолиятга тайёрлашга ёрдамлашади. Талаба мустақил ишни фаоллаштиришга ёрдам берувчи омилларни кўриб чиқамиз ва бундай омиллар таркибида қуйидагиларни ажратиб кўрсатиш мумкин:

1)интенсив педагогик ҳаракат муҳим мотивацион омил сифатида. Бўлажак муҳандис физикадан таълим жараёнига фаол в интерфаол усулларни, аввало, ўйин тренингни киритишни кўзда тутаяди, унинг асосида замонавий-инновацион ва ташкилий-фаолиятли ўйинлар ётади. Бундай ўйинларда объект ҳақида бир томонлама билимлардан ҳар томонлама билимлар-

га ўтиш ҳамда уларни формаллаштириш, синтезлаш ва моделлаштиришдаги зиддиятларини аниқлаш ётади;

2) физикадан фан олимпиадаларда, илмий-тадқиқот ёки касбий-амалий ишлар ва бошқа лойиҳавий танловларда қатнашиш;

3) бажарилаётган мустақил ишнинг фойдали эканлиги. Агар талаба лаборатория машғулотларида бажарган иш натижалари, илмий-амалий конференцияларга мақола тайёрлашда, бўлажак муҳандиснинг муҳандислик касбига тегишли умумкасбий, ихтисослик ва қўшимча ихтисослик фанларда фойдаланилишини билган тақдирда, физикадан топшириқларни бажаришга муносабат мотивацияланган бўлади ва бажарилаётган мустақил ишининг сифати ортади. Масалан, биринчи курс талабасига бўлажак битирув малакавий ишига йўналтирилган элемент сифатида кириши мумкин бўлган мустақил ишини тажриба тариқасида ёки назарий тавсифдаги топшириқ сифатида топшириш;

4) бўлажак муҳандиснинг ижодий фаолиятда қатнашиши. Бу кафедра амалга ошираётган илмий-тадқиқот, лойиҳавий-конструкторлик ёки методик ишда қатнашиши мумкин;

5) физикавий билимларни назорат қилишнинг мотивацияловчи омилларидан фойдаланишда йиғиб бориладиган рейтинг, тест, баҳолар, имтиҳонларнинг стандарт ва ностандарт таркибий тартиблаштириш. Муайян педагогик шарт-шароитда ушбу омиллар мусобақалашуш ва тортишувларга интилишни келтириб чиқариши ҳамда бунинг ўзи талабада кучли мотивация омили бўлиб хизмат қилиши мумкин;

6) аудиторияда ва аудиториядан ташқарида бажариладиган мустақил таъ-

лим топшириқларини индивидуаллаштириш, уларни доимий янгилаб туриш;

7) профессор-ўқитувчи шахси мустақил ишни мотивация қилувчи омил ҳисобланади. Профессор-ўқитувчи касбий, ижодий шахс сифатида талаба учун ўрнак бўлиши лозим. Профессор-ўқитувчи талабага ўз ижодий ва касбий салоҳиятини очиши, ички томонлама касбий ўсиш истиқболларини аниқлашда ёрдам бериши мумкин ва шарт;

8) бўлажак муҳандисларни ўқиш орқали илмий билиш, ижодий ва касбий фаолиятида эришган муваффақиятлари учун тақдирлаш, стипендиялар, мукофотлар, рағбатлантирувчи баллар бериш ва паст ўзлаштирувчи талабалар учун чора кўриш (кескин эмас). Масалан, муддатидан олдин бажарилган иш учун юқори баҳо қўйиш, кечикиб топширганларга баҳони пасайтириш;

9) аудиторияда ва аудиториядан ташқарида бажариладиган мустақил таълим топшириқларини индивидуаллаштириш, уларни доимий янгилаб туриш;

10) профессор-ўқитувчи шахси мустақил ишни мотивация қилувчи омил ҳисобланади. Профессор-ўқитувчи касбий, ижодий шахс сифатида талаба учун ўрнак бўлиши лозим. Профессор-ўқитувчи талабага ўз ижодий ва касбий салоҳиятини очиши, ички томонлама касбий ўсиш истиқболларини аниқлашда ёрдам бериши мумкин ва шарт;

11) физикадан мустақил ўқув фаолияти мотивацияси физика ўқитишнинг цикли шаклидан фойдаланган ҳолда шакллантирилиши мумкин. Шўнғиш усули ўқув материални ўрганишни интенсивлаштириш имконини беради, чунки физикадан машғулотлар орасидаги вақт интервални ўзгартириш натижасига кўра физика фани мазмунига доим диққат-

ни жалб қилишни талаб қилади ва эсдан чиқариш даражасини камайтиради. Мустақил таълим машғулоти ушбу шаклнинг кўриниши физика курсининг бир нечта мавзуларини ўз ичига қамрайди.

Техника ОТМда талабалар мустақил ишини ташкил қилишнинг бош стратегик йўлида унинг алоҳида турларини оптималлаштириш эмас, балки аудитория ва ундан ташқарида ўқув фаолиятининг барча турларини амалга оширишда талабалар фаоллиги, мустақиллиги ва маъсулияти учун педагогик шарт-шароитлар яратишдан иборат. Аудиториядаги машғулотлар сонини мустақил иш фойдасига камайтириш йўли таълим сифатини ошириш ва ҳаттоки олдинги даражада сақлаб туриш муаммосини ҳал қилиб бўлмайди, чунки аудиториядаги маъруза, амалий ва лаборатория ишларни камайтириш мустақил ишни кўпайтириш орқали амалга оширилмаслиги керак, бундай ҳоларда у пассив вариантда ҳам амалга оширилиши мумкин бўлади.

Давлат таълим стандартларида аудиториядан ташқаридаги мустақил таълимга талаба вақтининг деярли ярмидан кўпи ажратилган (кредит-модул тизимида). Бу вақтдан тўлалигича мустақил иш учун фойдаланиш мумкин. Бундан ташқари, мустақил иш соатлари аудиториядаги машғулотларга ажратилган соатларнинг етарлича катта қисмини ташкил этади. Шундай қилиб, физикадан таълим бериш жараёнида мустақил ишга ажратилган соатлар етарли, масала ушбу соатлардан қандай қилиб самарали фойдаланишдан иборат.

Физикадан мустақил бўлажак муҳандисларни ўқитишда мустақил ишига асосланган таълим жараёнини ташкил этишни икки асосий йўналишда амалга ошириш мумкин. Биринчиси бу аудитория

машғулотларини олиб бориш жараёнида мустақил ишнинг ролини ошириш. Ушбу йўлни амалга ошириш профессор-ўқитувчидан талабалар мустақиллигининг етарли даражасини ва мустақил илмий билиш ва касбий тайёргарлик фаолияти самардорлигини таъминлаши мумкин бўлган аудитория машғулотларини ташкил қилиш методика ва шакллари ишлаб чиқишни талаб қилади. Иккинчиси – аудиториядан ташқари вақтда физикадан мустақил ишни бажаришда талабалар фаоллигини оширишдан иборатдир [98].

Физикадан талабалар мустақил ишини ташкил қилишнинг асосий вазифаси ҳар қандай шаклдаги машғулотда (маъруза, амалий, лаборатория, тўғарак) интеллектуал ташаббусни, зарурий касбий компетенцияларни ва назарий физик тафаккурларни ривожлантириш учун психологик-педагогик-дидактик шарт-шароитлар яратиб беришдан иборат. Физикадан мустақил ишларни ташкил қилиш асосида талабаларда ўрганилаётган физик назариялар мазмун-моҳиятини мустақил англай олиш кўникмаларини шакллантириш, физикадан муаммоли савол ва масалаларни ечишда фаол илмий билиш фаолиятини ва компетенцияларни шакллантириш каби методик муаммоларни ҳал этиш лозим. Талаба мустақил ишини ташкил қилишнинг асосий мақсади талабани физикадан ўқув материални, илмий ва услубий адабиётлар билан онгли равишда ва мустақил ишлашни ўргатиш, касбий компетенцияларни шакллантириш, талабани илмий-тадқиқот фаолиятга тайёргарлигини ошириш, илмий билиш фаолиятида ўз-ўзини ташкил қилиш кўникмаларини шакллантириш, ўз таълим даражаси ва маъласини узлуксиз оширишга интилишни тарбиялашдан иборат. Талаба мустақил ишини ташкил қилишда етакчи ролни

профессор-ўқитувчи ўйнайди, у умуман талаба билан эмас, балки аниқ шахс, унинг кучли ва кучсиз томонлари, индивидуал қобилиятлари билан мустақил ишлаши керак. Профессор-ўқитувчининг вазифаси – бўлажак муҳандис сифатидаги талабанинг энг яхши фазилатларини аниқлаб ривожлантиришдан иборат. Шундай қилиб, физикадан талаба мустақил иши учта ўзаро интенсив боғланган шакллар бирлигида амалга оширилади:

- аудиториядан ташқаридаги профессор-ўқитувчи раҳбарлигидаги мустақил ишда;

- аудиторияда профессор-ўқитувчи раҳбарлигида;

- илмий-тадқиқот ишларини олиб боришда.

Физикадан аудиториядаги мустақил иш амалий, лаборатория машғулотларини бажаришда ва маъруза машғулотларида амалга оширилади.

Физикадан амалий ва лаборатория машғулотларида талаба мустақил ишининг ҳар хил турлари таълим жараёнини янада қизиқарли бўлиши ва гуруҳдаги талабаларнинг катта қисмининг фаоллигини ошириш имконини беради.

Талаба мустақил ишни муайян хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидаги шакллардан фойдаланиб тайёрлаш тавсия этилади:

- меъёрий ҳужжатлардан, ўқув ва илмий адабиётлардан фойдаланиш асосида модул мавзуларини ўрганиш;

- тарқатма материаллар бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;

- маҳсус адабиётлар бўйича модул бўлимлари ёки мавзулари устида ишлаш;

- талабанинг касбий фаолияти билан боғлиқ бўлган модул бўлимлари ва мавзуларни чуқур ўрганиш.

Мустақил таълимни интерфаол таъ-

лим методларидан фойдаланишнинг аҳамияти катта. Ушбу методлар мавзу, матн, бўлим бўйича изланувчанликни олиб бориш имкониятини беради. Тизимли фикрлаш, тузилмага келтириш, таҳлили қилиш каби тушунчаларни ривожлантиради. Дастлаб талабалар методга қўйиладиган талаблар билан ва қондаси билан танишадилар сўнгра кичик гуруҳларда метод жадвалини расмийлаштирадилар.

“Ҳар ким ҳар кимга ўргатади” услуби ўқувчиларга ўргатувчига айланиш, маълум билимларни ўзлаштиргач, ўртоқлари билан баҳам кўриш имконини берувчи ўқитиш услубидир. Бу услубнинг мақсади ўқувчиларга ўқитиш жараёнида зарур бўлган ахборот максимумини бериш, айти пайтда ўқувчида ахборот олиш ва беришга қизиқиш уйғотишидир. Шунингдек, ахборот ҳажмини олган ўқувчи маълум вақт давомида уни иложи борида кўпроқ ўртоқларига етказди.

Қўлланилиши. Ўқувчиларга ахборот олиш ва беришга қизиқиш уйғотиш учун. Мавзунини диққат билан эшитиш ва эслаб қолиш учун.

Афзаллиги. Ўз фикрини қисқа баён этиши. Тинглаш ва эслаб қолиш даражасини ривожлантириши. Фанга ёки мавзуга бўлган қизиқишини кўчатириши.

Мустақил ишни мотивациялаш мақсадида профессор-ўқитувчи томонидан физика фанининг алоҳида мавзуларига бағишланган тўғарак машғулоти ишлаб чиқилади ва ўтказилади. Тўғарак мавзуси қондага кўра ўтказилади; биринчидан, касбий йўналган бўлиши ва иккинчидан, маъруза курсида деярли қисқа баён қилинган ёки умуман кўрилмаган муаммоли масалаларга бағишланган бўлиши керак. Тўғарак машғулоти тайёрланиш ўқув ва илмий билиш фаолиятининг бутун даврини қамраб олади, яъни: тўғарак мав-

Хулосалар: Физикадан маъруза, амалий, лаборатория, мустақил таълим ва тўғарак машғулотларида концептуал мето-

дик тизимни куриш, бўлажак муҳандисларни касбий фаолиятга йўналтириб ўқитишни ташкил қилиш орқали лойиҳалаш, конструкциялаш, тадқиқотчилик каби зарурий касбий компетенцияларини ривожлантириш методикаси ишлаб чиқиладиган физика ўқитиш амалиётига жорий қилинади.

1. Покасов В.Ф. Управление качеством образования современной школы (методические материалы) // автор-состав. – Ставрополь. 2012. – 145 с.
2. Аладьев В.З., Харитонов В.Н. Программирование: Maple или Mathematica. – Таллинн, 2011. – 415 с.
3. Гомулина Н.Н. Применение новых информационных и телекоммуникационных технологий в школьном физическом и астрономическом образовании: Дисс. канд. пед. наук: 13.00.02. – М.: МГПУ, 2003. – 332 с. РГБ ОД, 61:03-13/1698-6.
4. Xamidov V.S. Ta'lim tizimida keskin burilishga sabab bo'lgan 4 dastur haqida. «Infocom.uz», - Toshkent. 2010, №1, -54-57 б.
5. Шоштаева Е.Б. Интегральная технология обучения как основа повышения качества образовательного процесса: автореф. дис. канд. пед. наук. //Е.Б. Шоштаева. – Карачаевск: 2003. – С. 23.

TEXNIK UNIVERSITETLAR VA ISHLAB CHIQARISH KORXALARINI INTEGRATSION HAMKORLIKLARI

SIDDIQOVA SADOKAT G‘AFFOROVNA - Buxoro muhandislik-texnologiya instituti rektori, pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD), dotsent

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta’lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari o’rtasida ijtimoiy hamkorlik aloqalarini o’rnatish, gorizontal va vertikal integratsiyaga asoslangan hamkorlikni amalga oshirish mexanizmi, integrativ hamkorlik tamoyillari va tarkibiy qismlari muhokama qilinadi.

Tayanch so’zlar: ta’lim muassasasi, korxona, kooperatsiya, ijtimoiy hamkorlik, integratsiya, vertikal integratsiya, gorizontal integratsiya, tamoyil, komponent, bitiruvchi, talab, taklif.

Аннотация. В данной статье рассматривается установление отношений социального сотрудничества между высшими учебными заведениями и производственными предприятиями, механизм реализации сотрудничества на основе горизонтальной и вертикальной интеграции, принципы и компоненты интегративного сотрудничества.

Ключевые слова: образовательное учреждение, предприятие, кооперация, социальное сотрудничество, интеграция, вертикальная интеграция, горизонтальная интеграция, принцип, составляющая, выпускник, спрос, предложение.

Annotatsion. This article discusses the establishment of social cooperation relations between higher educational institutions and production enterprises, the mechanism of implementation of cooperation based on horizontal and vertical integration, principles and components of integrative cooperation.

Keywords: educational institution, enterprise, cooperation, social cooperation, integration, vertical integration, horizontal integration, principle, component, graduate, demand, offer.

Kirish. O‘zbekistonda texnik bo‘limlar va ishlab chiqarish korxonalarini innovatsion ta’lim muhitiga integratsiyalash muammosi 80-yillarning ikkinchi yarmidan boshlab hal etila boshlandi. Tashkiliy jihatdan bu muammo ishlab chiqarish va ilmiy-tadqiqot institutlaridagi kafedralar shoxobchalarida o‘zining samarali ifodasini topdi, ular talabalarni kasbiy tarbiyalashga salmoqli hissa qo‘shdi, shuningdek, uzoq muddatli kompleks amaliy mashg‘ulotlar shaklida o‘tkazildi.

Jahon tajribasida bunday integratsiya ta’lim va ilmiy ishlab chiqarish markazlari, majmualar, texnopolislar kabi omillar shaklida amalga oshiriladi. Ularda yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash, ilmiy tadqiqotlar olib borish, ushbu tadqiqot natijalarini ishlab chiqarishda o‘zlashtirish vazifalari ham bor.

Bunday birlashmalarda asosiy tashkiliy bo‘g‘in bo‘lib jamiyat ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda tegishli tarmoqning o‘quv-ilmiy-texnik siyosatini amalga oshiruvchi texnik bo‘lim hisoblanadi.

O‘zbekiston sharoitida innovatsion va integratsiyaviy hamkorlik loyihalarini amalga oshirish tegishli me‘yoriy-huquqiy hujjatlar va moddiy-moliyaviy xarajatlarni tayyorlash bilan bir qatorda ta’limda texnik oliy ta’lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalarini tashkil etuvchi omillarni psixologik jihatdan qayta tayyorlashni taqozo etadi.

Usullari. Mamlakatimizda texnik oliy ta’lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalarining innovatsion ta’lim muhitiga integratsiyalashuvi holati quyidagicha tashkil etilgan:

gorizontal, ya'ni ishlab chiqarish amaliyotlari, bitiruv malakaviy ishini bajarishda hamkorlik qilish;

vertikal integratsiya, ya'ni oliy o'quv yurtlari professor-o'qituvchilarining stajirovka o'tashi, ilmiy tadqiqot ishlarini olib borishi va natijalari bo'yicha malaka (toifa) yoki ilmiy darajalar olish.

Bugungi kunda respublikamizda innovatsion ta'lim sharoitida texnik oliy ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalarining uzluksizligini ta'minlash hamda raqobatbardosh kadrlar tayyorlash imkonini beradigan integratsiyaning butunlay yangi darajasini rivojlantirish zarur.

Innovatsion ta'lim muhitida texnik bo'limlar va ishlab chiqarish korxonalarining integratsiyalashuvining yangi darajasi (vertikal va gorizontal) quyidagilarga asoslanadi:

intellektual rivojlangan mamlakatlar tajribasi va xalqaro hamkorlik;

barcha darajadagi mutaxassislarni

tayyorlash;

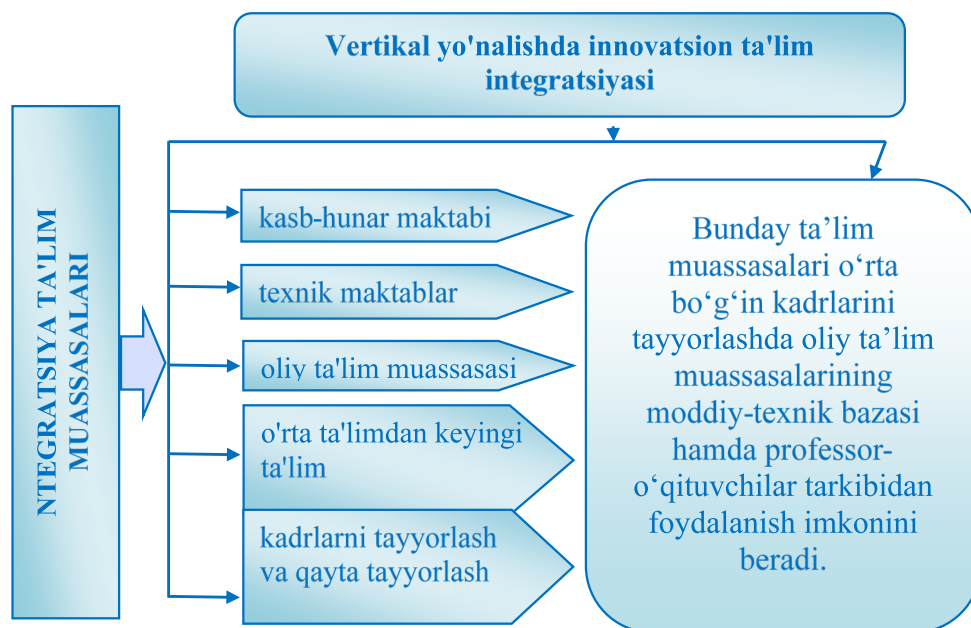
qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish o'quv jarayoni uchun akademiyalar va texnik kafedralar;

ishlab chiqarish korxonalarini manfaatdor sheriklar sifatida keng jalb etish;

talabalarning o'quv, ilmiy tadqiqot, ilmiy ishlab chiqarish va innovatsion kichik firmalarini rivojlantirishdan iborat.

Respublikamizda ijtimoiy-iqtisodiy va ta'lim sohalarida amalga oshirilayotgan modernizatsiya jarayonlari uzluksiz ta'lim tizimiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda.

Natijalar. Bu, o'z navbatida, innovatsion ta'lim muhitini muvaffaqiyatli amalga oshirish va individual imkoniyatlarni muvaffaqiyatli amalga oshirish sharti sifatida ta'lim paradigmalarini takomillashtirish va uning tarkibiy qismlarining funktsional va kontseptual muammolari yechimlarini ishlab chiqishni talab qiladi.

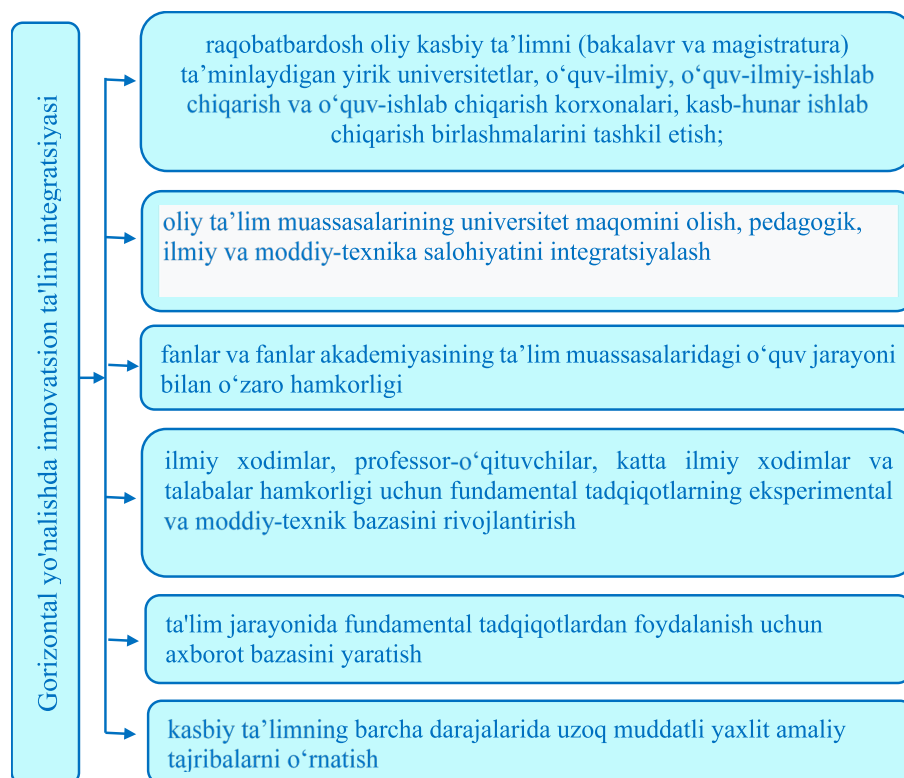
1-rasm. Vertikal yo'nalishda innovatsion ta'lim integratsiyasi

Shuningdek, texnik bo'limlar va ishlab chiqarish korxonalarining innovatsion ta'lim muhitida integratsiyalashuvi yuqoridagi yo'nalishlarda rivojlanishi kerak (1-rasm). Mamlakatimizda innovatsion ta'lim tizimini rivojlantirish fan va ta'lim jarayoni o'rtasidagi aloqalarni rivojlantirish, ishlab chiqarish va ta'lim tizimini integratsiyalashuviga asoslangan bo'lib, quyidagilarni o'z ichiga oladi:

ta'lim va kadrlar tayyorlash sohasida

ilg'or amaliy ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda, ta'lim sifatini davlat ta'lim standartlariga mos kelishini tashkil etish va ta'minlash maqsadida pedagogika va ta'lim sohasida ilmiy tadqiqotlar va ilmiy-metodik qo'llanmalar ishlab chiqish faollashtirilmoqda. standartlar;

fundamental va amaliy fanlar sohasidagi ilmiy kadrlarning o'quv jarayonidagi ishtiroki rag'batlantiriladi, pedagogik va ilmiy tadqiqot jarayonlarining aloqadorligi ta'minlanadi;

2-rasm. Gorizontal yo'nalishda innovatsion ta'lim integratsiyasi

yoshlarning fan va texnika sohasidagi ijodi har tomonlama qo'llab-quvvatlanmoqda;

o'quv-ishlab chiqarish majmualarini (markazlarini) tashkil etish va rivojlantirish, ularni zamonaviy asbob-uskunalar, apparatlar va asboblarni jihozlash rag'batlantiriladi;

kadrlar tayyorlash va qo'shma ilmiy-texnikaviy yechimlarni yaratishda korxonalarning ishlab chiqarish salohiyatidan samarali foydalaniladi, ishlab chiqarishda kadrlar tayyorlash jarayoni qo'llab-

quvvatlanadi;

to'g'ridan-to'g'ri ishlab chiqarish jarayonida ilg'or texnologiyalar sohasida pedagog kadrlarning malakasi muntazam oshirilib borilmoqda;

shaxsning ijodiy-ijtimoiy faolligini oshirish, yuqori malakali raqobatbardosh, ma'naviyatiga boy kadrlar tayyorlash uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish.

Innovatsion ta'lim muhitida texnik oliy ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish

korxonalarining integratsion hamkorligining asosiy maqsadi, malakali raqobatbardosh kadrlar tayyorlash asosi ta'limning barcha turlarini, jumladan, davlat ta'lim standartlari, kadrlar salohiyati va uning faoliyat yuritish mexanizmlarini qamrab oladi.

Yuqoridagi mulohazalardan ko'rinib turibdiki, integratsiya ko'p qirrali tushuncha bo'lib, ta'lim va tarbiya jarayonini tadqiq etish va boshqarishni ta'minlaydi va fan maqsadini amalga oshirish imkoniyatini beradi.

Munozara. Ta'limning "integratsiyasi" tamoyilini bir necha jihatdan ko'rib chiqish mumkin, masalan, sub'ektlarning integratsiyasi:

- ta'lim turlariaro;
- bosqichlar o'rtasida;
- fanlararo;
- mavzulararo.

Bunda fanlarni o'qitish metodida integratsiyaning so'nggi shakllari, ya'ni o'zaro bog'liq fanlar mazmunidan ularning mazmunini tushuntirish metodikasi asosida foydalanish, mustaqil ishlashga harakat qilish hamda kuzatilgan o'xshashlikdan foydalanish ko'zga tashlanadi. metodologiyasi va mazmuni bo'yicha.

Xorijiy pedagog olim O.Yu. O'zxon o'zining "Integratsiyalashgan ta'lim zamonaviy axborotlarnatijasida" nomli maqolasidashunday deydi: "Ta'limni modernizatsiya qilish nafaqat uning mazmunini yangilash, balki innovatsion texnologiyalardan faol foydalanish demakdir. O'quvchilarning kognitiv ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish pedagogik tadqiqotning an'anaviy obyekti hisoblanadi. Integratsiyalashgan ta'lim innovatsiyalar yo'nalishida alohida ajralib turadi, ta'limni integrallashgan darslar orqali amalga oshirish natijasida voqelikni yaxlit idrok etish imkoniyatiga erishiladi.

Integratsiyalashgan ta'lim – bu texnik bo'limlar va ishlab chiqarish korxonalarining o'zaro hamkorligi asosida amaliy ta'limni chuqurlashtirish. Shunga asoslanib, biz

integratsion hamkorlik va amaliy ta'limning tarkibiy qismlarini yaratdik:

1. Amaliyot nizomi. Tasdiqlangan amaliyot Nizom asosida amaliyotni tashkil etish bo'yicha yo'riqnomalar va amaliyotni tashkil etish bo'yicha amaliy dasturlar ishlab chiqildi va joriy etildi. Shuningdek, institut rektori va ishlab chiqarish korxonalari tomonidan hamkorlik shartnomalari tuzilib, tasdiqlandi.

2. Integratsion yondashuvlar. Biz quyidagi yondashuvlardan foydalandik: tizimli, texnologik, tahliliy, ilmiy, ijodiy.

Tizimli yondashuv – umumiy va ixtisoslashtirilgan fanlarni o'qitishda texnik bo'lim faoliyati asosida ishlab chiqarish korxonalarini birlashtirish. Darhaqiqat, tizimli yondashuv asosida olib borilgan tadqiqotlar murakkab jarayonlarni butunligicha qurish imkoniyatini beradi.

Analitik yondashuv – tahlil qilish, tarqatish, yozish, tekshirish, so'rov qilish, yechish, ochishni anglatadi va uni quyidagicha ko'rib chiqish mumkin: tahlil murakkab fikrlash operatsiyasi bo'lib, uning yordamida ob'ektlar va jarayonlar yaxlit yoki alohida tahlil qilinadi. Uning qismlarining turli belgilar va belgilarga ko'ra bog'lanish darajasi.

Texnologik yondashuv. "Texnologiya" yunoncha "techne" mahorat, san'at va "logos" so'z, o'qitish – degan ma'noni anglatadi.

Shuningdek, texnologik yondashuv – bu ta'lim modellarini optimallashtirish maqsadida inson va texnik resurslar va ularning o'zaro ta'sirini hisobga olgan holda bilimlarni o'qitish va o'zlashtirishning butun jarayonini yaratish, qo'llash va aniqlash tizimi.

Ilmiy yondashuv. Ilmiy metod (Scientific method) - yangi bilim olish, faktlar va nazariyalar majmuini umumlalashtirish hamda fanning har qanday sohasida chuqur tushunish uchun muammolarni hal qilishning asosiy usullari va usullari to'plami. Ijodiy yondashuv har qanday muammoga tezda javob berishga

va qiyin vaziyatlardan nostandart yo'llarni topishga yordam beradi. Bu nafaqat ijodiy mutaxassislar tomonidan talab qilinadi - ijodkorlik turli kundalik vazifalarni hal qilishda muvaffaqiyatli qo'llanilishi mumkin.

Texnik bo'limlar va ishlab chiqarish korxonalarini birlashtirish tamoyillari. Biz quyidagi integratsiya tamoyillaridan foydalandik:

Butunlik printsipli. Integratsiya tamoyili umumiy jarayonda turli tizimlarning organik dinamikasini ta'minlaydi, ko'rsatilgan aloqalarning mohiyatini, ularning ichki mohiyatini ochib beradi. Integratsiya ham innovatsiyalar bilan birga kechadi.

Muloqot printsipli. Rangli dunyoda har bir ob'ekt ko'p sonli xususiyatlarga ega bo'lib, ular boshqa ob'ektlar bilan o'zaro ta'sir qilish jarayonida namoyon bo'ladi. Boshqacha qilib aytganda, har qanday struktura boshqa tuzilmalar bilan aloqa qilish orqali namoyon bo'ladi.

Muvofiqlik printsipli. Barqarorlik - bir holatdan ikkinchi holatga o'tishda u yoki bu elementlarning yoki butunning alohida tomonlarining tizim sifatida saqlanishini ifodalovchi borliq rivojlanishining turli bosqichlari o'rtasidagi munosabatlar.

Ketma-ketlik printsipli. Ketma-ketlik

printsipli pedagogik jarayonning bo'g'inlari va bosqichlarining tartibini va qat'iy almashinishini belgilaydi.

Xulosa. Oliy ta'lim muassasasi va ishlab chiqarish korxonasi bilan hamkorlikda maqsadli kasbiy ta'limini o'zlashtirish orqali ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasini rivojlantirish orqali iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy va ijtimoiy sohalarning so'nggi fan-texnika taraqqiyoti yutuqlarini rivojlantirish. O'quv rejaları va dasturlari, talabalarda ilmiy va tadqiqot kompetensiyalarini shakllantirish. individual ilmiy tadqiqot va tajribalar olib borish maqsadida zamonaviy texnika va texnologiyalarga asoslangan ilmiy-tadqiqot ishlari tashkil etiladi.

Bu hamkorlik asosida ilmiy tadqiqotlar olib borish, nazariy va amaliy bilimlarni chuqurlashtirish, soha va boshqa tarmoqlarda zamonaviy texnika va texnologiyalarni qo'llash bilan yaqindan tanishish, amaliy kasbiy va ilmiy-tadqiqot malakalarini shakllantirish, bilim va ko'nikmalarni oshirishdan iborat. Mutaxassislik bo'yicha bakalavrlarning bitiruv malakaviy ishlari yoki magistrlik dissertatsiyalar, tajriba-sinov, ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish kasbga oid ko'nikmalarga samarali moslashishni ta'minlaydi.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Foydalanilgan adabiyotlar :

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

1. Olimov K.T, Tukhtaeva Z.Sh. Integration Of Special Subjects, Opportunities And Solutions // Eastern European Scientific Journal. – Germany, Ausgabe 2-2019. – P. 67-70.
2. Kroeber A.L., Kluckhohn C., Untereiner W., Meyer A.G. Culture: A critical review of concepts and definitions // – New York: Vintage Books. 2021. – P. 97.
3. Lisetskii F., Terekhin E., Marinina O., Zemlyakova A. Worldwide trends in the development of education and academic research // Integration Strategies of Academic Research and Environmental Education. Procedia – Social and Behavioral Sciences. 2015. – P. 183-191.
4. Tukhtaeva Z.Sh. The methodology of ensuring the integration of general and specialized subjects in higher education. Doctoral thesis abstract. – T.: 2021. – 60 p.
5. Tukhtaeva Z.Sh., Torakulova M.K., Torakulova B.B., Mominova M.S. "Pedagogical innovation and the use of debate method in teaching technical sciences. International Engineering Journal For Research & Development. Vol.5 Issue 3. – R. 1-5.
6. Urinov U.A. Improving the methodology of social cooperation in vocational education: Diss...ped.fan. nom. –T.:2018. -160 p.
7. Faizullayeva N.S. Ways to ensure coherence in the process of economic education// Problems and prospects of the development of economic education. Tashkent-2015. – P. 117.

ДУАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: МОСТ МЕЖДУ ТЕОРИЕЙ И ПРАКТИКОЙ

КАРИМБЕРДИ ИГАМБЕРДИЕВ.

Декан факультета ТУИТ имени Мухаммада ал-Хоразмий, кандидат технических наук

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы организации дуального обучения в образовании, его внедрения, а также представлены роль и значение этого образования в зарубежных странах и его предпосылки. Освещаются причины организации системы дуального образования и вопросы повышения качества образования.

Аннотация. Ушбу мақола таълимда дуаль таълимни ташкил этиш, уни амалга ошириш масалаларига қаратилган бўлиб, хорижий давлатларда ушбу таълимнинг ўрни ва аҳамияти ҳамда унинг авзаллиги келтирилган. Дуал таълим тизимини ташкил этишнинг сабаблари ҳамда таълим сифатини ошириш масалалари ёритиб берилган.

Annotation. This article examines the issues of the organization of dual education in education, its implementation, and also presents the role and importance of this education in foreign countries and its prerequisites. The reasons for the organization of the dual education system and issues of improving the quality of education are highlighted.

Ключевые слова: дуальное образование, молодых специалистов, качества образования, индивидуальный.

Калит сўзлар: дуал таълим, ёш мутахассислар, таълим сифати, individual.

Keywords: dual education, young specialists, quality of education, individual.

Современные социально-экономические системы и потребности общества диктуют необходимость постоянного улучшения взаимодействия между рынком труда и рынком образовательных услуг. В разных странах сформировались разнообразные модели такого взаимодействия, что отражает многогранность подходов к подготовке квалифицированных и профессиональных кадров. В условиях глобализации и технологического прогресса модернизация профессионального образования становится актуальной задачей. Это требует пересмотра и обновления традиционных методов и подходов к подготовке специалистов, чтобы они могли соответствовать новым вызовам и требованиям рынка.

Duales Studium (дуальное образование) - это система, которая дает возможность учащимся и студентам получать образование, работая в организации, подходящей его

специальности. Слово «дуал» в переводе с латинского языка означает «состоящий из двух частей». Тем самым, студенты получают теоретические знания на лекциях и семинарах в университете, а параллельно применяют их на практике на предприятии. В процессе дуального образования составляется специальное расписание, которое определяет, в какие дни учеба, а в какие работа на предприятии. Таким образом, по окончании университета диплом уже подкреплен значительным опытом производственной практики.

Обучение на Duales Studium продолжается от семи до девяти семестров на бакалавриате (то есть от 3,5 до 4,5 лет) и от трех до шести семестров на магистратуре (от 1,5 до 3 лет). Сочетание практики и теории, составляющее основу дуальной системы профессионального образования в Германии, достигло больших успехов и

получило международное признание.

Немецкое образование имеет богатую историю и глубокие традиции. Уже в Средние века немецкие ремесленники славились своим мастерством и дольше всех в Европе сохраняли традицию передачи ремесла от мастера к ученику. Ученик мог оставаться подмастерьем значительную часть своей жизни из-за высоких требований к его навыкам и квалификации. Возможность мастера ставить личное клеймо на свои изделия была не только символом профессионального мастерства, но и личного успеха.

С развитием новой экономики эта традиция «индивидуальной» подготовки учеников мастерами преобразовалась в дуальную систему обучения. Этот уникальный метод подготовки квалифицированных специалистов основан на тесном сотрудничестве между предприятиями и профессиональными школами, где ученики осваивают профессию под руководством опытных наставников.

В Германии более половины выпускников школ выбирают профессионально-техническое образование, предпочитая приобрести практические навыки и умения, тогда как многие молодые люди из стран СНГ стремятся поступить в университеты. Сегодня в Германии по дуальной системе можно освоить несколько сотен профессий, и их список постоянно расширяется.

В 1972 году крупные компании, такие как Bosch, Daimler-Benz (ныне - Daimler AG) и Standard Elektrik Lorenz, предложили адаптировать дуальное образование для подготовки студентов по прикладным наукам. Это было обусловлено потребностью в квалифицированных специалистах с высоким уровнем профессиональных навыков, которых традиционные университеты не могли обеспечить.

Сегодня 1,4 миллиона молодых людей в

Германии получают дуальное образование. Ежегодно в Германии 500 000 студентов подписывают контракт с компаниями на участие в дуальном образовании, а 74 процента молодых людей после окончания учебы подписывают трудовой договор с работодателем.

Студентам, участвующим в дуальном обучении в Германии, работодателем выплачивается заработная плата в среднем в размере 930-1200 евро в месяц.

Система дуального образования служит повышению качества образования по нескольким причинам:

- Практическая направленность. Студенты не только получают теоретические знания в учебных заведениях, но и применяют их на практике, работая на предприятиях. Это позволяет им приобретать реальные навыки, которые востребованы на рынке труда.
- Тесное сотрудничество с бизнесом. Учебные программы разрабатываются в сотрудничестве с частными компаниями, что обеспечивает их актуальность и соответствие потребностям экономики. Это также помогает работодателям готовить кадры с учётом своих требований.
- Повышение мотивации студентов. Включение студентов в реальную рабочую среду с первых дней обучения увеличивает их заинтересованность и мотивирует к лучшему усвоению материала, так как они сразу видят практическое применение своих знаний.
- Ускоренная адаптация к рабочей среде. Выпускники дуальной системы образования уже имеют опыт работы в профессиональной среде, что облегчает их интеграцию в рабочие коллективы и снижает затраты на дополнительное обучение и адаптацию.
- Обеспечение высокой квалификации. Сочетание теоретических знаний с

практическим опытом повышает качество подготовки специалистов, что делает их более конкурентоспособными на рынке труда и повышает их профессиональные перспективы.

Но наряду с преимуществами такой системы есть и некоторые недостатки, в частности:

- Ограниченный выбор профессий. Дуальная система чаще всего охватывает определенные отрасли и профессии, что ограничивает возможности студентов выбирать специализацию по своим интересам или склонностям.

- Высокие требования к ученикам. Совмещение учебы и работы требует от студентов высокой самоорганизации, дисциплины и ответственности. Это может быть сложно для некоторых молодых людей, особенно на начальных этапах.

- Зависимость от работодателя. Успех дуального обучения во многом зависит от того, насколько добросовестно и качественно предприятия подходят к обучению студентов. В некоторых случаях, обучение может быть недостаточно систематическим или фокусироваться только на узких задачах.

- Меньше времени на академическую подготовку. Из-за необходимости работать на предприятии, у студентов может быть меньше времени на углубленное изучение теоретических аспектов, что может снизить уровень их академической подготовки.

- Невозможность для всех студентов найти место на предприятии. В некоторых регионах или отраслях экономики может не хватать компаний, готовых принимать студентов на стажировку, что ограничивает доступность дуального обучения для всех желающих.

Дуальная система отвечает интересам всех участвующих сторон - предприятий, работников и государства. Для предприятия это возможность «заказать» сотрудников,

обеспечить максимальное соответствие всем их требованиям, найти и отобрать сотрудников, сэкономить на затратах на их переподготовку и адаптацию. Для молодежи дуальное образование - прекрасная возможность ранней самостоятельности и адаптации к взрослой жизни. В его рамках постоянно повышается уровень образования. В свою очередь, такой подход побуждает студентов не только учиться, но и учиться и получать знания.

Сегодня немецкую модель образования применяют в Греции, Италии, Испании, Китае, Швеции, Румынии, Южной Корее, а также в странах Африки. Но все эти страны адаптируют систему с учетом особенностей своей экономики.

Посредством изучения зарубежного опыта сегодня для дальнейшего развития дуального обучения проводится соответствующая работа по внесению изменений и дополнений в национальное законодательство.

Система дуального образования введена в качестве одной из форм обучения согласно статье 15 Закона Республики Узбекистан «Об образовании». Так, в документе внесена отдельная статья 17 касательно дуального образования, в которой предусмотрено, что порядок организации дуального образования определяется Кабинетом Министров Республики Узбекистан.

Постановлением Кабинета Министров Республики Узбекистан от 29 марта 2021 года утверждено положение о порядке организации дуального образования в системе профессионального образования.

В системе профессионального образования утвердилась форма дуального образования. Начиная с 2021/2022 учебного года более трех тысяч молодых людей приняты в профессиональные образовательные учреждения по форме дуального образования для подготовки

кадров среднего звена в таких сферах, как дошкольное образование, железнодорожный транспорт и строительство.

Текстильная промышленность Узбекистана в качестве одной из передовых отраслей экономики, в том числе активно внедряет дуальную систему образования. В рамках данной инициативы Ассоциация «Узтекстильпром» активно сотрудничает с Германским обществом международного сотрудничества (GIZ) по проекту «Поддержка процесса реформирования и модернизации системы профессионального образования в Узбекистане – TexVet». Также в сфере подготовки специалистов отрасли осуществляется сотрудничество со странами Бангладеш и Китай, и бельгийской компанией «Picanol».

В целях ускорения этих работ, привлечения большего числа предпринимателей к дуальному образованию, внедрения системы их поощрения, сокращения бедности за счет предоставления рабочих мест безработным женщинам и молодежи, принят Указ Президента «О мерах по установлению взаимовыгодного сотрудничества с субъектами предпринимательства по сокращению бедности» от 12 июня 2023

года.

В рамках документа запущена система дуального образования «Мастер профессии» в качестве эксперимента в системе высшего образования. С 2023/2024 учебного года решено ввести дуальную систему обучения для студентов 3-4 курсов Ташкентского института текстильной и легкой промышленности.

Развитие дуального образования требует активного участия всех заинтересованных сторон: учебных заведений, предприятий, студентов и правительства. Инвестиции в эту систему могут значительно повысить качество подготовки специалистов и обеспечить более устойчивое экономическое развитие.

Таким образом, дуальное образование представляет собой эффективный подход к подготовке квалифицированных кадров, который сочетает в себе теорию и практику, делая процесс обучения более динамичным и ориентированным на реальность. Внедрение и развитие дуальных программ может стать ключевым фактором успешного профессионального становления молодых специалистов.

Список литературы:

1. M. Arrosagaray, M. González-Peiteado, M. Pino-Juste, and B. Rodríguez-López, "A comparative study of Spanish adult students' attitudes to ICT in classroom, blended and distance language learning modes," *Comput. Educ.*, vol. 134, no. February, pp. 31–40, 2019, doi: 10.1016/j.compedu.2019.01.016.
2. A. Visvizi and L. Daniela, "Technology-enhanced learning and the pursuit of sustainability," *Sustain.*, vol. 11, no. 15, pp. 1–7, 2019, doi: 10.3390/su11154022.
3. S. K. S. Cheung, F. L. Wang, and L. F. Kwok, "Online learning and blended learning: new practices derived from the pandemic-driven disruption," *J. Comput. High. Educ.*, pp. 1–5, 2023, doi: 10.1007/s12528-023-09350-9.
4. А. А. Ляш, Н. И. Рыжова, A. A. Lyash, and N. I. Ryzhova, "Модель методики обучения учителей информатики использованию информационно - образовательных систем обучения в профессиональной деятельности model of methodical of education of future teachers of computer science using information and educational systems O," pp. 1–17.

MAKTABGACHA TAYYORLOV GURUHI TARBIYALANUVCHILARINI YOZISHGA O'RGATISH QOIDALARI MAZMUNI

ESHBEKOVA G.

JDPU, Maktabgacha va boshlang'ich yo'nalishlarda masofaviy ta'lim kafedrası
o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarga yozishni o'rgatish vazifasini amalga oshirishda amalga oshiriladigan ishlar haqida yozilgan. Bolalarga yozishga o'rgatishda tarbiyachi pedagoglar va ota-onalarning vazifalari, hamda yozishga o'rgatishda qoidalarga amal qilish masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim, o'yin, yozish ko'nikmasi, metod, bola, usullar, qo'l motorikasi, savodxonlik.

Абстракт: В реферате статьи содержится приложение для детей дошкольного возраста. Задачи воспитателей и родителей в обучении детей, а также вопросы поддержки их в обучении.

Ключевые слова: Дошкольное образование, игра, рекомендательное умение, метод, ребенок, приемы, моторика рук, грамотность.

Abstract: The abstract of the article contains an application for preschool children. The tasks of educators and parents in teaching children, as well as issues of supporting them in learning.

Key words: Preschool education, game, recommendation skill, method, child, hand motor skills, literacy.

Bola shaxsni ijtimoiylashtirish va shakllantirishning asosiy maqsadlariga erishishdan tashqari maktabgacha ta'lim tashkiloti uni maktabga tayyorlash vazifasini bajaradi. Bolalar maktabgacha ta'lim tashkilotidan chiqishda maktab yetukligining zarur darajasiga yetishi kerak. O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari va "Ilk qadam" davlat o'quv dasturida ko'zda tutilgan maqsadlarga muvofiq ravishda bolalarda yozish ko'nikmalarini shakllantirish maktabga tayyorlashning muhim sharti hisoblanadi. Hozirgi kunda tarbiyachi pedagoglar yozishga bo'lgan qiziqishlarini qanoatlantirib bolalarni mustaqil faoliyatiga sharoit yaratgan holda rivojlantiruvchi markazlarida o'yin mashg'ulotlari orqali shaxsga yo'naltirilgan ta'lim yondashuvini tashkil etmoqda. Aynan savodga tayyorgarlik mashg'ulotlaridan oldin katta guruhlarda

qo'l mushaklari mashqlari va turli o'yinlar o'tqiziladi. O'qish va yozish ko'plab jarayonlarni o'z ichiga olgan juda murakkab faoliyatdir. Shu jumladan: kognitiv, fikrlash, til, xotira, diqqat, vizual ishlov berish (yo'l miya grafik belgilarni - harflarni), fonologik¹ ishlov berishni (tovush va o'rtasidagi assotsiatsiyani) idrok etadi xat), balki barcha yuqori kognitiv jarayonlar, aniqlash, rejalashtirish, tashkil etish, monitoring, va o'z-o'zini nazorat qilish - miyaning ijro etuvchi funktsiyalari. Shuning uchun, agar bolaning har qanday kognitiv faoliyatda qiyinchiliklar mavjud bo'lsa yuqorida aytib o'tilgan jarayonlar, o'qish va yozish uning uchun qiyinchilikka aylanishi mumkin.

¹ Tovushlarning funktsional jihati.

Yuqorida nutq tovushlarining to'rtinchi jihatini fonologik aspekt, deb atagan edik. Fonologiyada tovushlarning funktsional jihatlarini o'rganilishi ham ta'kidlangan edi

Maktabgacha tayyorlov yoshidagi bolalar quyidagilarni bilishi kerak:

unli va undosh tovushlarni farqlay oladi;
soʻzda berilgan tovushni aniqlash; tovushning soʻzdagi oʻrnini aniqlash (bosh, oʻrta, yakuniy);

- soʻzda berilgan tovushning qoʻshnilarini aniqlash;

- tovush harf tushunchalarini farqlay oladi;

- berilgan tovushli soʻzlarni topish berilgan tovush yoki boʻgʻin bilan soʻz yasash; soʻzdagi tovushlarning ketma-ketligini oʻrnatish;

- tegishli tartibda – bitta birin-ketin, chapdan oʻngga;

- soʻzlarni boʻgʻinlarga toʻgʻri ajrata olish;

- berilgan soʻz bilan gaplar tuzish, gapni soʻzlarga, soʻzlarni boʻgʻinlarga;

- boʻgʻinlarni unli tovushlarga va undosh tovushlar;

- tovushlardan – boʻgʻin, boʻgʻindan – soʻz, soʻzdan – gaplar yasash;

- keyingi tovushga yoʻnaltirish qobiliyatini shakllantirish.

Pedagogning vazifasi metodlar, tartiblar, usullarni puxta tanlashdan iborat hisoblanadi. Oʻqish va yozish koʻplab jarayonlarni oʻz ichiga olgan juda murakkab faoliyatdir kognitiv, shu jumladan: fikrlash, til, xotira, diqqat, vizual ishlov berish (yoʻl miya grafik belgilarni - harflarni), fonologik ishlov berishni (tovush va oʻrtasidagi assotsiatsiyani) idrok etadi xat), balki barcha yuqori kognitiv jarayonlar, aniqrogʻi, rejalashtirish, tashkil etish, monitoring, oʻz-oʻzini nazorat qilish miyaning ijro etuvchi funktsiyalari. Agar bolaning kognitiv²

faoliyatda qiyinchiliklar mavjud boʻlsa yuqorida aytib oʻtilgan jarayonlar, oʻqish va yozish uning uchun qiyinchilikka aylanishi mumkin. Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qoʻyiladigan davlat talablarining nutq muloqot va oʻqish yozish malakalari sohasida maktabgacha yoshdagi bolalarning oʻqish va yozish koʻnikmasini shakllantirishga qaratilgan kichik sohasida kutilayotgan natijalar berilgan. Ushbu kichik sohalarning maqsad va vazifalarini amalga oshirish uchun tayyorlov guruhlarida oʻquv yili davomida 36 ta bolalarning ogʻzaki nutqini oʻstirish va 36 ta savodxonlikka oʻrgatish mashgʻulotidir. Mashgʻulotlar davomida harflar tovushlar birgalikda oʻrgatilib bosma yozuv orqali tanitib boriladi, avvalo harfni tanitishda didaktik oʻyinlardan foydalanish lozim boʻladi. Bolalarga harflarni havoda, qumda, doskada, asfaltda va sanoq choʻplardan foydalanib oʻrgatish ularda qiziqish hosil qilib uni zerikishdan yoki bir xillikdan asraydi. Umuman har qanday yozish bilan bogʻliq harakatlar, har bir mashgʻulotning boshida bolalarga keyingi elementni bajarishda barmoqlar va qoʻllar qanday harakatlanishi kerakligini koʻrsatish kerak. Keyin bu harakat mashq qilinadi, havoda taqlid qilinadi. Bolani maktabga tayyorlashda, uning yozish koʻnikmalarini muvaffaqiyatli egallashi uchun, buning uchun qoʻllarining nozik motorli koʻnikmalari yetarli darajada rivojlangan boʻlishi kerak. Yozishga oʻrgatish davomida tarbiyalanuvchining qoʻli stolda yotishi kerak, shunda oʻng tirsagi qoʻllar stol chetidan bir oz tashqariga chiqib oʻng qoʻl chiziq boʻylab erkin harakat qiladi, chap qoʻl esa stol ustida yotib, ish varagʻini pastdan ushlab turadi. Chap qoʻl hech

2 A trof-muhit haqidagi bilimlarni oshirish. Bolalarni vaqtini oqilona taqsimlashga, harakatlar rejasini tuzishga, xulosa chiqarishga oʻrgatish. Bolalarni tajribalar uchun asboblardan

qanday foydalanishni oʻrgatish. Jarayonni toʻgʻri ogʻzaki sharhlash, shu bilan nutq madaniyatini rivojlantirish

qanday holatda tizzada yotmasligi kerak - bu bolaning elkasining ko'tarilishiga olib keladi. O'ng qo'l qo'llar kaftning katta qismi stol yuzasiga qaragan bo'lishi kerak, bir oz egilgan kichik barmoqning tirnoq falanksi va kaftning pastki qismi tayanch nuqtasi bo'lib xizmat qiladi. Chizish paytida bolani qalamni qanday ushlab turishiga e'tibor berish muhim hisoblanadi. Qo'lning to'g'ri pozitsiyasi.³ Qalam o'rta va bosh barmoqlar tomonidan ushlab turiladi va ko'rsatkich barmog'i qalamni yuqoridan qoplaydi. Kichkina barmoq qog'ozga bosiladi, kaft stolga buriladi. Agar bola qalamni noto'g'ri ushlab turganini kuzatsangiz buni to'g'irlash kerak. Aks holda, maktabda u juda sekin yozadi. Tarbiyachi pedagog bolani qalamni to'g'ri ushlab turishga o'rgatishning besh xil usulini bilishi va yo'lga qo'yishi lozim. Bola qalamni qanday qilib to'g'ri ushlab turishni aniq tushunishi uchun uning orqasida turish, qalamni qo'lga to'g'ri qo'yish, qo'lini qo'lingizga olib, birgalikda yozish tavsiya etiladi. Yozishni o'zlashtirish uzoq va mashaqqatli jarayondir. 6-7 yoshli bolalarning katta qismi yozishni o'rganishda qiynaladi. Olimlarning ta'kidlashicha, yozishga tayyor bo'lmaslik, harakatni muvofiqlashtirish, vizual idrok etish, irodaviy intilishlarning zaifligi maktabda bolaning salbiy tarang, tashvishli holatini rivojlanishiga olib keladi. Bolalarni yozish yoki chizishda to'g'ri o'tirishga, qalamni to'g'ri ushlab turishga o'rgatish u maktabga borishdan oldin boshlanishi kerak. Chunki uni qayta o'rgatish

3 Yozishga o'rganishda qo'lning to'g'ri harakati. Qoidaga ko'ra, bolalar standart kompyuter sichqonchasidan foydalanishda muammolarga duch kelmaydilar, ular faqat chap tomonga qo'yishadi. Biroq, agar xohlasangiz, tugmalar konfiguratsiyasini qayta tartibga solish orqali sichqoncha parametrlaridagi sozlamalarni o'zgartirishingiz mumkin.

juda qiyin bo'ladi, ayniqsa uning uchun juda og'ir davrda, u uchun juda ko'p yangi va mashaqqatli faoliyat bilan shug'ullanishi kerak bo'ladi. Yozishning gigienik qoidalari quyidagi ko'nikma va malakalari;

-yozayotganda to'g'ri o'tirishni

-qalamni to'g'ri ushlashni,

-yozishda barmoqlar, qo'l, bilak, elka harakatlarini to'g'ri muvofiqlashtirish.

Ushbu qoidalarga rioya qilish sizga to'g'ri yozish texnikasini shakllantirish, uni yanada qulay, oson, chiroyli va tez qilish imkonini beradi. Bolaga pedagog tarbiyachi ko'rsatishi va ularning bajarilishini nazorat qilishi kerak. O'yin vositasida bolaning shaxsi shakllanadi, unda kelgusida o'quv va mehnat faoliyatini tashkil etish va insonlar bilan munosabatga kirishishga oid ruhiy xususiyatlar shakllanadi. O'yinda bolalarning o'zlashtirishini hisobga olgan ta'limiy vazifalarning bo'lishi muhimdir. Bir harfni yozdirishdan avval uni tovush sifatidagi o'rnini talaffuzini o'rgatish amalga oshiriladi. Maktabgacha yoshdagi tayyorlov guruhi bolalariga avvalo bosh harflarni bosma shaklini o'rgatish zarur. Kichik harflar esa bosqichma-bosqich mashqlar orqali o'rgatib boriladi. Savodga tayyorlash mashg'ulotlarida yozish ko'nikmasini shakllantirish bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Xususan avvalo sh'er, topishmoq, tez aytish, keyin shu harf bilan boshlanadigan narsa buyumlar yoki ularning rasmlari orqali ko'rsatilib bilimlari mustahkamlanib boriladi. Yozishga o'rgatishga asoslangan mashg'ulotlarda quyidagi metodlardan foydalaniladi: muzyorar mashqi "Erkalatib ayt", analiz-sintez, suhbat, amaliy ish, ta'limiy o'yinlar: "Harflarni qo'shib o'qiymiz", "Zanjir", "Bo'g'inlardan so'z tuzing."

Xulosa qilib shuni aytishimiz joizki maktabgacha yoshdagi bolalarga savodxonlikka o'rgatish mashg'ulotlari

davomida turli qiziqarli didaktik o'yinlardan va usullarni qo'llagan holda tashkil etish foydalanib, ularni zeriktirmasdan turli shakl samarali hisoblanadi.

1. Venger L.A., Muxina V.S. Psixologiya: Pedagogika maktablari talabalari uchun 2002-sonli «Maktabgacha ta'lim» va 2010-sonli «Maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim» ixtisosligi bo'yicha o'quv qo'llanma. -M.: Ma'rifat, 1989. - 336-yillar.
2. Voloshkina M.I. Bolani maktabga tayyorlashda didaktik o'yin: Darslik. Ed. V. G.Goretskiy.Moskva-Belgorod.1995.152b.
3. Amonoshvili Sh.Ya. Shaxsni yaratgan - M.:, 1982 yil.
4. Afonkina Yu.Maxsus kurs - pedagogik o'yinning psixologik-pedagogik muammolari. - Maktabgacha ta'lim No 9, 1998. - 91-b
- 5.Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari
- 6.Takomillashtirilgan 'Ilk qadam' o'quv dasturi
- 7.Majburiy bepul maktabga bir yillik tayyorlov guruhi uchun 'Ilm yo'li' o'quv dasturi

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В ФОРМИРОВАНИИ ЗВУКОВОГО АНАЛИЗА И СИНТЕЗА У УЧАЩИХСЯ С НАРУШЕНИЯМИ РЕЧИ

НАЗАРОВА МАДИНАБОНУ
ТГПУ ИМ. НИЗАМИ МАГИСТРАНТ 2 КУРСА

Аннотация: Данная статья посвящена первой главе магистерской диссертации на тему «Инновационные технологии как средство формирования звукового анализа и синтеза у учащихся с нарушениями речи», где описываются современные достижения в области педагогики и логопедии, которые значительно расширяют возможности работы с учащимися, имеющими нарушения речи. Одним из ключевых направлений является применение инновационных технологий, которые помогают эффективно решать задачи коррекционной педагогики. Важным аспектом является формирование звукового анализа и синтеза как базовых компонентов речевой деятельности, что способствует улучшению коммуникативных навыков.

Ключевые слова: инновационные технологии, звуковой анализ, звуковой синтез, нарушение речи, компьютерные технологии, методологические подходы.

Учащиеся с нарушениями речи сталкиваются с трудностями в фонематическом восприятии, звуковом анализе и синтезе, что препятствует овладению навыками чтения, письма и полноценного речевого общения. Традиционные методы коррекционной работы не всегда обеспечивают достаточный уровень вовлеченности ребенка и их адаптации к индивидуальным особенностям. Это определяет необходимость применения инновационных технологий, таких как мультимедийные средства, интерактивные платформы и игровые методики.

Методологический анализ начинается с постановки проблемы: каким образом инновационные технологии могут повысить эффективность формирования звукового анализа и синтеза? Основой служат исследования в области когнитивной психологии, педагогики и логопедии.

Для изучения влияния инновационных технологий на формирование звукового анализа и синтеза нами был проведен теоретический анализ: изучение литературы, нормативных документов и существующих практик. Экспериментальный метод: про-

ведение обучающего и констатирующего эксперимента с участием учащихся 1 класса. Методы анкетирования и обследования: для оценки навыков владения компьютером учителей-логопедов, также обследование формирования звукового анализа и синтеза у учащихся с нарушениями речи, где результат исследования был освещен в магистерской диссертации на тему «Инновационные технологии как средство формирования звукового анализа и синтеза у учащихся с нарушениями речи»

Развитие звукового анализа и синтеза и фонематической системы в целом — актуальная проблема в современных условиях. На важность и необходимость своевременного формирования фонематического слуха у детей с нарушениями речи указывали многие авторы из СНГ, такие как О.В. Правдина, А.Н. Гвоздев, И.Н. Галасюк, К.С. Запорожец, С.А. Зубарева, Н.В. Кучмий, Р.Е. Левина, Т.А. Филиппова, И.В. Яковлева, В.М. Мессина, Г.В. Кручинский, Ю.М. Вернадский, Н.И. Каспарова, Б.Я. Булатовская. Исследования, выполненные Р.Е. Левиной, В.К. Орфинской, Т.Б. Филичевой, Г.В.

Чиркиной и Т.А. Ткаченко, посвященные анализу недостаточного развития фонетико-фонематического аспекта речи, выявили, что его основной характеристикой является незавершенность процессов формирования и дифференциации звуков. В своих работах эти ученые акцентировали внимание на том, что полноценное восприятие и воспроизведение фонем критически важны для полноценного усвоения звуковой стороны речи. Из отечественных авторов большой вклад внесли М.Ю. Аюпова, Н.Х. Рахманкулова, Л.Р. Муминова, С.Д. Ачилова З.М. Ахмедова, Х.М. Пулатова, Ш.Э. Тохтиярова занимались определением и устранением различных проблем, возникающих в речи.

Многие исследователи (Р.Е. Левина, Г.А. Никашина, Г.А. Каше) отводят формированию фонематического восприятия, т.е. способности воспринимать и различать звуки речи (фонемы) ведущее место в комплексном подходе к коррекции нарушений речи. «Основным качеством человеческого слуха и является способность воспринимать звуки нашей речи как смысловые единицы – фонематический слух» (М.Е. Хватцев, 1959). Только при его наличии возможно понимание смысла отдельных слов. Благодаря хорошо развитому фонематическому слуху усваивается не только лексическое, но и грамматическое значение слов, что способствует формированию системы родного языка. Звуковая культура речи развивается также на основе фонематического слуха. Именно фонематический слух во многом обеспечивает четкое, ясное и правильное произношение фраз, слов и звуков. Недоразвитие или нарушение фонематического слуха приводят к специфическим нарушениям звукопроизношения, в дальнейшем отклонения в развитии фонематических операций могут привести к возникновению дисграфии и дислексии.

Важным аспектом планирования логопедических занятий является система повторений. Повторение должно быть осоз-

нанным, а не механическим. Это достигается сменой видов упражнений, которые детям интересны и в которых есть элемент новизны. Для закрепления материала в систему повторения подключается ситуация, которую необходимо специально создавать или использовать спонтанно возникшую. Учитель-логопед должен предоставлять ученику возможность применить полученные навыки на большом количестве различных материалов и в разнообразной обстановке, то есть обеспечить многократность и вариативность повторения.

Для детей с нарушениями речи на логопедическом занятии необходимо учитывать принцип дозированной нагрузки предлагаемого материала. Критерием отбора и комбинирования методов и приёмов обучения детей является смена видов деятельности: называние картинок, сопряжённое и отражённое проговаривание, придумывание слов на заданный звук, слушание и др. Необходимо так спланировать занятие, чтобы у детей попеременно были задействованы различные анализаторы: слуховой, зрительный, речедвигательный, тактильный и т.д.

Каждое логопедическое занятие неразрывно связано с формированием произношения. На коррекционных занятиях по устной речи изучение каждого звука начинается с его произношения, дифференцируется от других звуков. Сопоставление и дифференциация звуков при чтении и на письме проводится только после того, как у учащихся сформируется четкое представление о каждом из смешиваемых звуков, их правильное произношение [2].

Уже при изучении первых звуков у детей формируется знание о том, что звуки мы слышим и произносим. При изучении отдельных звуков дети ежедневно упражняются в умении их точно произносить, различать на слух и выделять из слова, определять, какие звуки называют гласными, какие - согласными. Ударные гласные узнаются

гораздо легче, чем безударные. Ударные гласные легче выделяются из начала слова, чем из его конца или из середины. С большим трудом дети определяют наличие в слове гласного и выделяют его в конце слова. Это объясняется особенностями восприятия слога, трудностями расчленения его на составляющие звуки. Гласный звук часто воспринимается детьми не как самостоятельный звук, а как оттенок согласного звука. Вместе с тем необходимо учитывать и особенности восприятия и произношения звуков речи школьниками с нарушениями речи. Многие из них воспринимают начало слова более четко, чем его середину или конец [1].

Большое внимание отводится звуковому анализу слова на слух. Благодаря развитию слухового восприятия и уточнению произношения звуков у ребенка складываются правильные представления о звуковом составе слова. Этому способствует и та большая работа, которую проводит логопед по делению слов на звуки, называют и выделяют из слогов звуки. У учащихся формируются навыки и умения осознанно выделять из слов звуки по их местонахождению вначале, в середине или в конце.

Первый этап логопедической работы по формированию умений звукового анализа и синтеза базируется на состоянии и развитии фонематического слуха, представляющий собой способность различать фонемы языка

и включающий в себя:

- способность слышать есть ли данный звук в слове или нет;
- способность различать слова, в которые входят одни и те же фонемы, расположенные в разной последовательности (нос – сон);
- способность различать близко звучащие, но разные значения слова (дом – дым, коса-коза).

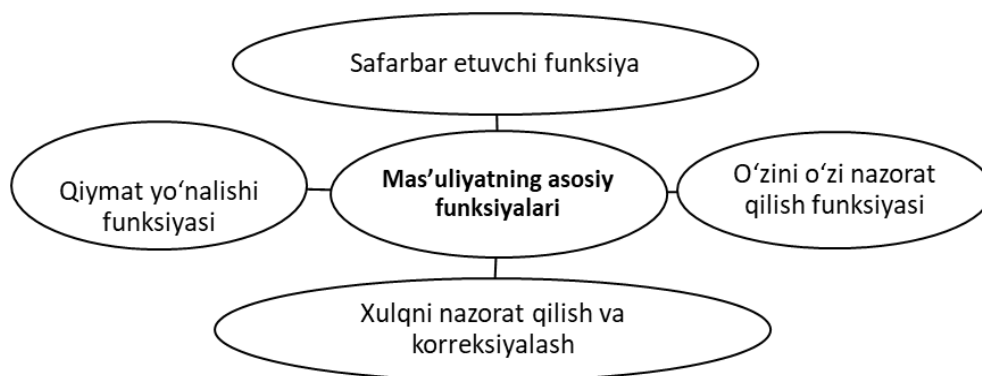
Формирование звукового анализа затрагивает следующие направления:

- узнавание звука в слове: ударные гласные звуки, согласные звуки, любые звуки в любой позиции в слове;
- определение первого звука в слове: ударные гласные, сонорные согласные, щелевые согласные, остальные согласные звуки;
- определении последнего звука: ударные гласные, глухие согласные, сонорные согласные, щелевые согласные.

Второй этап занятий звуковому анализу и синтезу базируется на фонематическом восприятии, которое является приобретенной способностью. Задачами второго этапа являются:

- обучение последовательному анализу с установлением точно места звука в слове по отношению друг к другу;
- совершенствование и расширение отличительных характеристик звука;
- звуковой синтез.

Таким образом, коррекционная работа

1-rasm. Mas'uliyatning asosiy funksiyalari.

по формированию звукового анализа и синтеза направлена на организацию комплексного подхода и координированию работы логопеда, психолога и педагогов. Исходя из этого, логопедическое воздействие направлено на речевую систему в целом. Успешность и результативность обучения данного контингента учащихся во многом зависит от выбора оптимальных для развития ребёнка с ограниченными возможностями здоровья коррекционных программ, методов и приёмов обучения в соответствии с его особыми образовательными потребностями, осуществления индивидуального и дифференцированного подхода.

Компьютерные технологии (КТ) – это совокупность процессов, методов осуществления поиска, получения, передачи, сбора, обработки, накопления, хранения, распространения и (или) предоставления информации, а также пользования информацией и защиты информации [4].

В коррекционной работе с учащимися с нарушениями речи активно используются компьютерные технологии (КТ), которые позволяют не только индивидуализировать объём, степень трудности, уровень помощи, темп подачи материала, его динамичность и повторяемость, но также активизировать самостоятельность детей, развивать навыки самоконтроля, повысить мотивацию к учению и познавательную активность за счёт увеличения уровня занимательности процесса обучения. Они на качественно более высоком уровне помогают обеспечивать разнообразные средства наглядности, существенно расширить и качественно изменить иллюстративную базу за счёт использования динамичных средств наглядности и т.д.

Новые средства, входя в сформировавшийся образовательный процесс, могут оказывать на него различное воздействие в зависимости от выбранной методологии обучения. Одним из недостатков неспециализированных программных средств является частичное, а иногда и полное игнорирова-

ние дидактических принципов обучения. Так, неправомерен перенос традиционных форм и методов обучения на компьютерные технологии, педагогически немотивированное использование КТ только ради самого факта их применения. В ряде случаев, предлагаемый компьютерный программный продукт, по сути, представляет собой версию логопедических игр, известных детям в бумажном варианте и перенесённых на компьютерную основу.

Несмотря на все преимущества КТ, роль учителя-логопеда в коррекционно-развивающей работе остается ведущей: именно он определяет стратегию использования КТ с каждым конкретным ребенком с тяжелыми нарушениями речи. Важным является учёт психолого-педагогических и санитарно-гигиенических требований при использовании данных технологий, их совместимость на занятии с другими средствами обучения (слово учителя-логопеда, учебные пособия, средства наглядности и т.д.), чтобы не допустить «выраженную агрессивно-визуальную среду», связанную с некритичным и необоснованным применением КТ на коррекционных занятиях.

При изучении работ Чемодановой Н.В. [4] были выделены следующие достоинства компьютерных технологий в логопедической работе:

1. Возможность модифицировать, тиражировать и накапливать графические, наглядные материалы для моделирования речевых заданий;
2. Повышается эффективность многих рутинных процедур;
3. Возможность изменить условия применения какой-либо методики;
4. Возможность регулярнее и рациональнее привлекать для результата родителей.

Таким образом, на коррекционных занятиях используются различные методы (практические, наглядные и словесные), приёмы и средства работы. Выбор и ис-

пользование того или иного метода, приёма определяется характером речевого нарушения, индивидуально-психологическими особенностями ребёнка; целями, задачами, этапом, содержанием, логопедической работы. Логопедическая работа предполагает использование методов стимулирования и мотивации интереса к учению (дидактические игры, учебные дискуссии) и методов стимулирования и мотивации ответственности (метод поощрения, метод создания ситуации успеха, метод представления учебных требований).

Преимущества инновационных технологий заключается в персонализации: задания могут быть адаптированы к индивидуальным потребностям ребенка, мотивации: использование геймифицированных элементов повышает интерес детей. объективная оценка: технологии позволяют точно фиксировать изменения в навыках ребенка, интерактивность: дети могут работать самостоятельно, что повышает их уверенность.

Таким образом, методологический под-

ход к исследованию и внедрению инновационных технологий в процессе формирования звукового анализа и синтеза у учащихся с нарушениями речи включает теоретический анализ, экспериментальную апробацию, обучение специалистов и постоянный мониторинг. Использование мультимедийных и интерактивных технологий, а также игровых методов, способствует повышению эффективности коррекционной работы. Таким образом, инновационные технологии становятся важным инструментом в решении задач современной логопедии.

К перспективам исследования можно отнести будущие исследования, которые могут быть направлены на изучение влияния искусственного интеллекта и дополненной реальности в работе с учащимися, а также на разработку интегрированных платформ, которые объединяют диагностические и обучающие функции.

Использованная литература:

1. Лалаева, Р.И. Развитие фонематического анализа и синтеза // Логопедическая работа в коррекционных классах. – М.: Владос, 2004. – С. 112-129.
2. Степанова О.А. Профилактика школьных трудностей. Методическое пособие. Москва, «ТЦ Сфера», 2003
3. Ткаченко Т.А. В первый класс – без дефектов речи. Методическое пособие. С.-П., «ДЕТСТВО-ПРЕСС», 1999
4. Чемоданова, Н. В. К вопросу об использовании компьютерных игр в логопедической работе с младшими школьниками с тяжёлыми нарушениями речи / Н.В. Чемоданова // Информационные технологии в образовании: материалы Респ. науч.-практ. конф /Минск: БГПУ, 2019. - С. 3-6.

INKLYUZIV TA'LIMGA MUVAFFAQIYATLI MOSLASHUVIDA TABIATSHUNOSLIK DARSLARINING O'RNI

ZAMIRA JO'RAYEVA

Respublika Ta'lim Markazi Maxsus ta'lim bo'limi boshlig'i

Annotatsiya: Imkoniyati cheklangan bolalarni sifatli inklyuziv ta'limga jalb qilishda maxsus ta'lim muassasalari "o'tish yo'lakcha" vazifasini o'tashi lozim. «Tabiatshunoslik» fanining o'ziga xosligi bolaning ijtimoiylashuviga katta yordam ko'rsatishi bilan belgilanadi. Maqolada mazkur darslarni tashkil etishga qo'yiladigan talablar yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: inkluziv ta'lim, model, "o'tish yo'lakchasi", aqliy rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalar, korreksion-rivojlantiruvchi vazifalarqo'llab-quvvatlash, ijtimoiylashuv.

Аннотация: В привлечении детей с ограниченными возможностями здоровья к качественному инклюзивному образованию специальные образовательные учреждения должны выступать в качестве «проходного пути». Уникальность науки «естествознание» определяется тем, что она очень помогает социализации ребенка. В статье описаны требования к организации данных занятий.

Ключевые слова: инклюзивное образование, модель, «переходной путь», дети с проблемами психического развития, коррекционно-развивающие задачи, поддержка, социализация.

Annotation: In attracting children with disabilities to quality inclusive education, special educational institutions should act as a "passing path". The uniqueness of the science "natural science" is determined by the fact that it greatly helps the socialization of the child. The article describes the requirements for organizing these classes.

Keywords: inclusive education, model, "transition path", children with mental development problems, correctional and developmental tasks, support, socialization.

Inklyuziv ta'lim – bu har bir o'quvchining individual ehtiyojlariga mos keladigan ta'lim muhitini yaratish, barcha o'quvchilarga bir xil ta'lim imkoniyatlarini taqdim etishdir. Bu yondashuvda ta'limning barcha qatlamlariga, jumladan, o'quvchilarining maxsus ehtiyojlarini qondirishga katta e'tibor qaratiladi. Inklyuziv ta'limda o'qituvchilar, o'quvchilarning farqliligini inobatga olib, har birini teng huquqli tarzda o'qitishga harakat qilishadi.

Tabiatshunoslik darslari esa, o'quvchilarga atrof-muhit, tabiat qonuniyatlari va tabiatdagi o'zgarishlarni tushuntirishga qaratilgan fan bo'lib, inklyuziv ta'limga moslashishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu darslar nafaqat ilmiy bilimlar, balki o'quvchilarning umumiy rivojlanishi va ijtimoiy moslashuvini ta'minlashda ham katta ahamiyatga ega.

Maxsus ta'lim muassasalari ish tizimini

takomillashtirish, defektolog mutaxassislarini yangi texnologiyalarga o'rgatish, o'qitish, shubhasiz, muhim ahamiyatga ega.

Bugungi kunda maxsus ta'lim sohasidagi vaziyat bir qator muammolar mavjud. Masalan:

1. O'qituvchilarning malakasi: Maxsus ta'limni amalga oshirish uchun o'qituvchilar maxsus tayyorgarlikdan o'tishlari kerak. Ammo ko'plab ta'lim muassasalarida malakali pedagoglarning etishmasligi, o'quvchilarning maxsus ehtiyojlarini to'liq qondirishni qiyinlashtiradi.

2. Texnologiyalar va ta'lim vositalarining yetishmasligi: Maxsus ta'limga muhtoj o'quvchilar uchun mo'ljallangan texnologik vositalar, o'quv materiallari, asbob-uskunalar va maxsus jihozlar kam. Bu esa ta'lim sifatini pasaytiradi.

3. Maxsus maktablar va sinflarning cheklangan soni: Ba'zi hududlarda maxsus

ta'lim uchun ajratilgan o'quv muassasalari va sinflar soni juda kam bo'lib, bu ta'limni qamrovchan va sifatli qilishni qiyinlashtiradi.

Inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi har bir o'quvchiga, ularning ehtiyojlariga qaramay, teng ta'lim imkoniyatlarini yaratishdir. Biroq, amalda inklyuziv ta'limning to'liq amalga oshirilmasligi bilan bog'liq bir qator muammolar mavjud. O'qituvchilarning inklyuziv yondashuvni qo'llashga tayyor emasligi, maxsus ehtiyojli o'quvchilarga individual yondashuvni amalga oshirishda qiyinchiliklarga olib keladi. O'quvchilarning maxsus ehtiyojlari inklyuziv sinflarda to'liq inobatga olinmasligi mumkin. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarning o'quv jarayoniga to'liq qo'shilmasligi va bilim olish imkoniyatlarining cheklanishiga olib keladi. Maxsus ta'limga ehtiyojli bolalar va yoshlar bilan ishlashda jamiyatda ba'zi kultural va ijtimoiy qarashlar hali ham salbiy bo'lishi mumkin. Bu inklyuziv ta'limning muvaffaqiyatiga to'sqinlik qiladi.

Maxsus ta'limga muhtoj o'quvchilarga psixologik yordam ko'rsatish uchun etarli miqdorda mutaxassislar mavjud emas. O'quvchilarning psixologik holatini inobatga olib, individual yondashuvlar va terapevtik yordamni taqdim etish ko'p hollarda amalga oshirilmaydi.

Rivojlanishdagi o'ziga xosliklar bu bolalarga maxsus ta'lim sharoitlarini yaratmasdan umumiy ta'lim dasturlarini to'liq yoki qisman o'zlashtirishga to'sqinlik qiladi. Ushbu shartlar, avvalo, rivojlanishida muammosi bo'lgan barcha toifadagi bolalarni o'qitishning korreksion va amaliy yo'nalishini o'z ichiga oladi. Aqliy rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalarning shaxs sifatida shakllanib, jamiyatda o'z o'rinlariga ega bo'lishlari uchun o'quv-tarbiya jarayonini maxsus, korreksion va amaliy yo'nalishda tashkil etish kerak. Mazkur ta'lim-tarbiya tamoyillarining yaxlit tizimi bo'lib, ularni amalga oshirish ixtisoslashtirilgan maktab o'quvchilarining bilish qobiliyatlarini rivojlantirishga, shuningdek, ularning hayotga

moslashishiga yordam beradi.

O'quv fanlari orasida «Tabiatshunoslik» fanining o'ziga xos xususiyati uning hayotiy, ya'ni ijtimoiylashuvga katta yordam ko'rsatuvchi fan bo'lishi bilan belgilanadi. Shuning uchun ushbu fanni o'qitish nafaqat tabiatshunoslik bilimlarini shakllantirish, balki aqliy rivojlanish va jamiyatdagi ijtimoiy moslashuvdagi kamchiliklarni tuzatish uchun ham asosdir. Ta'limning amaliy yo'nalishi tamoyilidan foydalanish o'quvchilar nafaqat o'quv materiallarini o'zlashtiribgina qolmay, balki ushbu bilimlarni hayotda qanday qo'llashni biladigan tarzda o'qitishni rejalashtirish va amalga oshirishga imkon beradi.

O'quvchilarning atrofi olamni muntazam o'rganib borishlariga asoslanib, ularda tabiat, o'zi yasha turgan hudud, joyi va mamlakatimizning tabiiy boyliklari to'g'risida yaxlit tasavvurlarni shakllantirish lozim. Ular Vatanimizning tabiiy boyliklaridan jamiyatimiz a'zolari o'zlarining mehnat faoliyatlarida qanday foydalanayotganliklari bilan tanishishlari lozim. Bunda o'quvchilarga insonlar mehnati atrof tabiat bilan chambarchas bog'liq ekanligini ko'rsatish g'oyat muhimdir. Ushbu talablarga ko'ra o'quvchilarga tabiatshunoslikni o'qitishning ta'limiy maqsadini quyidagilar tashkil etadi:

- jonli va jonsiz tabiat to'g'risida aniq bilimlar berish;
- ularning o'zaro bog'liqligini tushunishga o'rgatish;
- tabiatda kuzatishlar o'tkazish o'quvi va ko'nikmalari bilan qurollantirish;
- tabiatdan oqilona foydalanish va uning boyligini asrashga qaratilgan insonning mehnat faoliyati bilan tanishtirish.

Ixtisoslashtirilgan maktablarda tabiatshunoslik fanini o'qitishda ko'llaniladigan ta'limiy vazifalar o'quv dasturi bo'yicha o'quvchilarni nazariy bilim va amaliy mahoratga o'rgatishni o'z ichiga oladi. Demak, ta'limiy vazifalar tabiatshunoslik dasturi, o'quv rejasi, mavzuning mazmunidan kelib chiqadi.

Zamonaviy maxsus pedagogika ta'lim

va tarbiyaga korreksion-tarbiyalovchi ta'lim tizimi yagona jarayonining ikki tomoni deb qaraladi.

Tabiatshunoslik fanini o'qitishning tarbiyaviy tavsifi uning mazmuni bilan belgilanadi. Tabiatshunoslik fani o'quvchilarga atrof-muhit, tabiat qonuniyatlari va uning turli omillarini tushuntirish orqali ularda ilmiy dunyoqarashni shakllantiradi. Tabiatshunoslikni o'qitish nafaqat ilmiy bilimlarni berish, balki o'quvchilarning ijtimoiy, axloqiy va ekologik mas'uliyatini oshirishda ham katta ahamiyatga ega. Shu sababli, tabiatshunoslik fanining tarbiyaviy ahamiyati juda kengdir. Tabiatshunoslik fani o'quvchilarda tabiatga bo'lgan mehrni va hurmatni oshiradi. O'quvchilarga tabiatning go'zalligi, uning tinimsiz rivojlanishi va insonning tabiat bilan bog'liqligi haqida ta'lim berish orqali, tabiatga zarar yetkazmaslik, uning resurslarini asrash va ekologik muvozanatni saqlashga undaydi.

O'quvchilarga tabiatning barcha boyliklarini va tabiiy tizimlarning bir-biriga bog'langanligini tushuntirib, ularni tabiatni saqlashga, uning xazinalarini o'rganishga undaydi. Ekologik axloqiy tamoyillarni tushuntirish orqali o'quvchilarni tabiiy resurslardan oqilona foydalanishga, ularni asrashga undaydi.

Tabiatshunoslik fani o'quvchilarga inson va tabiatning o'zaro bog'liqligini ko'rsatib beradi. O'quvchilar tabiatning o'ziga xos tizimi sifatida qanday ishlashini, uning har bir elementining bir-biriga ta'sirini va inson faoliyatining tabiatga qanday ta'sir qilishini tushunadilar.

Tabiatshunoslik fani nafaqat ilmiy bilimlarni oshirishga, balki o'quvchilarda tabiatga hurmat, ekologik mas'uliyat, axloqiy qadriyatlarni rivojlantirishga, jamiyatda ijtimoiy moslashuvni ta'minlashga yordam beradi. Tabiatshunoslik darslarida o'quvchilarni tabiatni asrab-avaylash, uning resurslaridan oqilona foydalanish, jamiyat va tabiat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tushunishga o'rgatish orqali ular nafaqat ilmiy, balki ijtimoiy

va axloqiy jihatdan ham rivojlanadilar.

Darslarda tabiatshunoslik bo'yicha berilgan barcha mavzular keng qamrovli yaxlit tarbiya masalalarini aks ettiradi. Mazkur darslarda dunyoni amaliy tushunish asoslarini shakllantirish va go'zallikni tushunishni tarbiyalash lozim. Shu o'rinda tabiatni o'rganib, uning sir-sinoatlari haqida o'quvchilarga bilim berish jarayoni davomida tabiiy boyliklarini asrash va ko'paytirish ruhida tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etishini qayd etib o'tish muhim. O'qituvchining asosiy vazifasi o'quvchilarga tabiatga g'amxo'rlik munosabatda bo'lishga, uni asrab-avaylash hamda uni himoya qilish bo'yicha turli tadbirlar: yashil tabiatni, o'simliklarni parvarishlash, himoya qilish, qishda qushlarga g'amxo'rlik qilish kabi vazifalarni amalga oshirishga o'rgatadi. Ushbu vazifalardan kelib chiqqan holda, ta'lim-tarbiya jarayonida bolalarni tabiat orqali aqliy, axloqiy, nafosat, jismoniy, ekologik, iqtisodiy tarbiyasi amalga oshiriladi.

Aqliy tarbiya o'quvchilarning tabiatshunoslik bo'yicha tushunchalarini kengaytirish, ushbu tushunchalarini oydinlashtirish, so'zlashuv vositasi sifatida abstrakt fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, aqliy tarbiyaning asosiy maqsadi bo'lib xizmat qiladi. Aqliy tarbiya, nafaqat o'qitish yo'li bilan, balki olgan bilimlarini amaliyotda, o'qituvchilarning ko'rsatmalari asosida olib boriladi. O'quvchilarning aqliy shakllanishi ularning nutqiy tayyorgarlik darajasiga qarab rivojlanib boradi. Xususan, «daraxt» tushunchasiga ega bo'lgan bola daraxt turlarini ham o'rganib boradi. Agar bola «o'simlik» tushunchasiga ega bo'lsa, asta-sekin unga yaqin bo'lgan tushunchalarni ham (sabzavot, meva, gul, daraxt) egallashi lozim. Ya'ni daraxt – umumiy tushuncha; terak, tol – aniq tushuncha. Ya'ni umumiy tushuncha – aniq tushuncha – bilimning puxtaligi, chuqurligini tashkil etadi. Nihoyat, o'quvchilar mazkur tushunchalarning o'zaro bog'liqligini anglaydilar. O'quvchilarga aqliy tarbiya berishning eng muhim vazifalaridan yana biri sifatida ularni qiziquvchanlik, tabiat

hamda hayotga sinchkovlik bilan qarash ruhida tarbiyalashdan iboratdir. Bunda, avvalo, tabiat bilan tanishtirishning eng oddiy tushunchalardan boshlab tabiat haqidagi dunyoqarashlar hosil qilinadi. Natijada o'quvchilarning ko'rgazmali-obrazli, ko'rgazmali-harakatli, mantiqiy-fikrlovchi tafakkurlari rivojlanadi.

Tabiatshunoslik fanini o'qitishda ulg'ayib kelayotgan o'quvchilarning xulq-odob-axloq me'yorlariga mos keluvchi sifatlarini shakllantirishni tushunishimiz lozim. Axloqiy tushunchalar yaxshilik, sharaf, vijdon va boshqalar baholanuvchi tushunchalarni anglatib, o'z tarkibiga muayyan qadriyat yo'l-yo'riqlari, xulq-atvor me'yor va motivlari, insonlararo muomala shakllarini oladi.

Tabiatshunoslik darslarida axloqiy tarbiyaning:

- o'quvchilarda axloqiy, xulqiy ko'nikmalarni tarbiyalash;
- o'quvchilarda axloqiy his tuyg'ularni tarbiyalash;
- o'quvchilarda axloqiy ongini, mustahkam axloqiy e'tiqodni tarbiyalash kabi vazifalari hal qilinadi.

Shuningdek, ijtimoiylashuv jarayonida muhim bo'lgan gigiyenik, umumiy tartib intizomga rioya qilish, xulq madaniyati, mehnat qilish, jamoada yashash va ishlash ko'nikmalarining shakllanishiga alohida e'tibor qaratish muhim sanaladi. Guruh yoki sinf yer maydonchasiga ekilgan gul, ekinlarni parvarish qilish, har bir gul, niholni asrash, daraxtlar tagini yumshatish, sug'orish, ekishga o'rgatish tabiatshunoslikda axloqiy ko'nikmalarni tarbiyalashga qaratilgan ish uslublaridir.

Shu bois o'qituvchi o'quvchilarga tajriba maydonchasi yoki tabiat burchagida o'simlik va hayvonlarni tanishtirish jarayonini tashkil etishda mazkur jarayonni ta'lim oluvchilar e'tiborini o'ziga qaratib etadigan ravishda qiziqarli, jonli, hayotiy voqea va sharoitlarga bog'liq ish shakllaridan foydalanishi tavsiya etiladi.

Tabiatshunoslik fanini o'qitish jarayonida o'quvchilarning nafosat tarbiyasi ham amalga

oshirilib, maqsadi - shaxsning didi, go'zallikni his qilish va doimo unga intilib yashash hislatini tarkib toptirishdan iboratdir. Gullar va mevalarning hidi, shakli va rangi, qushlarning sayrashi, ariqlardan suvning shildirab oqishi, oyoq ostidagi qorning yumshoqligi - bularning barchasi bolalarda tabiatdagi narsa va hodisalarni his qilishga imkon beradi va ularda estetik hissiyotni tarbiyalash va o'stirish uchun boy material bo'lib xizmat qiladi. O'quvchilarda bunday estetik tuyg'ularning rivojlanishi, o'z navbatida, san'at, hayot, tabiatni sevish uni tushunish va o'rgatish uchun zarur sharoit yaratadi.

Mehnat tarbiyasi o'quvchilarni mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash, mehnatga bo'lgan qiziqishlarini oshirish, kattalar yaratgan mehnat mahsulini e'zozlash, uning qadriga yetish ruhida tarbiyalashni amalga oshirishdan iborat. Tabiatshunoslik darslarida o'quvchilar maishiy mehnat turiga jalb qilinadilar. Maishiy mehnat o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish ishlari, shaxsiy gigiyena, o'simliklarni jonli tabiat burchagidagi hayvonlarni parvarishlashdan iborat ish turlaridir. Mehnat tarbiyasi har bir sinf o'quvchisining yosh xususiyatini hisobga olib amalga oshirilishi muhim.

Ekologik tarbiya insonning tabiatga bo'lgan munosabati uning axloqiyligi ko'rsatkich bo'lib, uning asosiy maqsadi tabiatga va tabiiy boyliklarga nisbatan ehtiyotkorlik va javobgarlik munosabatini shakllantirishdan iboratdir. Tabiatshunoslik darslarida o'quvchilar Ona yurtimizning tabiat boyliklari, hayvonot va o'simliklar olamining hayoti, inson va tabiat munosabati haqida bilim oladilar. Bu bilimlar «inson - atrof muhit» tizimining tarkibiy tuzilmalarini tushunishga va o'quvchilarni tabiatni muhofaza qilish bo'yicha bilimlarni tushunishga tayyorlaydi.

Tabiatshunoslik darslarida ta'limning korreksion-rivojlantiruvchi vazifalari ta'lim mazmun mohiyatidan, mavzuning ta'limiy maqsadidan, o'quvchilarning yosh hamda yakka xususiyatlariga mos ravishda belgilanishi muhimdir. Tabiatshunoslikka

o'qitishda korreksion-rivojlantiruvchi vazifalar o'quvchilarni ijtimoiy hayotga tayyorlashga yo'naltirilgan ijtimoiy is, tadbir, uslublarning o'tkazilishini taqozo etadi. Bular birlamchi va ikkilamchi muammolarni tahlil qilishga, barcha psixik faoliyatni faollashtirishga qaratilgan bo'lishi talab etiladi.

Maxsus ta'lim sohasida mavjud bo'lgan muammolar, ta'lim tizimi samaradorligini va inklyuzivlikni ta'minlashni qiyinlashtiradi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun davlat va jamiyat birgalikda maxsus ta'limga bo'lgan ehtiyojni inobatga olib, resurslar, malakali pedagogik kadrlarga, texnologiyalarga va jamiyatda o'zgarishlarga e'tibor qaratishlari zarur. Bunda ta'limga kengroq va samarali yondashuvni ishlab chiqish, maxsus ehtiyojli o'quvchilarning ijtimoiy va psixologik rivojlanishini ta'minlash muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, tabiatshunoslikka o'qitishning korreksion-kompensator-tarbiyaviy vazifasi yosh avlodni Vatanga, insonlarga muhabbat, ularga va

ular mehnatiga hurmat tuyg'ulari, shaxsning ijobiy axloqiy sifatleri: poklik, to'g'rilik kabi yetuk, har tomonlama rivojlangan inson uchun nimaiki zarur bo'lsa, hammasini mujassamlashtirishdan iboratdir. Mazkur vazifalarni hal etish esa maxsus ta'lim tizimi kun tartibidan o'rin egallagan muhim vazifa sanalib, o'qituvchilarning ushbu fanni o'tkazishda pedagogik ta'limda eng faol qo'llanayotgan ish uslublaridan o'z o'quvlarining o'ziga xos xususiyatlari, imkoniyatlariga mos, mohirona foydalanish asosidagina yechim topadi. Maxsus ta'lim muassasalari ish tizimini takomillashtirish, defektolog mutaxassislarni yangi texnologiyalarga o'rgatish, o'qitish, shubhasiz, muhim ahamiyatga ega. Barcha tuzilmalarning birgalikdagi sa'y-harakatlari bilan jamiyatimiz alohida ehtiyojli bolalarni o'z muhitiga qabul qilishiga erishish mumkin. Shundagina biz inklyuziv ta'limga muvaffaqiyatli jalb qilina oladigan, ijtimoiy hayotda to'siqlarsiz uyg'unlashib keta oladigan o'quvchilarni tarbiyalashga muvaffaq bo'lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. - T.: "O'zbekiston", 2023.
2. "O'zbekiston — 2030" strategiyasi to'g'risida. O'zbekiston respublikasi Prezidentining farmoni 1-ilova. PF-158-son 11.09.2023.
3. Nazarova Dildora Asatovna. (2022). Modern approaches in the process of training educators for a special and inclusive education system. European Scholar. 3(10), 91-92. Retrieved from. <https://scholarzest.com/index.php/esj/article/view/2798>
4. Nazarova Dildora Asatovna. Organization of modern lessons in special educational institutions is the basis of the inclusive education. International Journal of Academic Research and Reflection Vol. 8, No. 3, 2020 ISSN 2309-0405
5. Nazarova D.A Aspects of achieving effective performance of heads of educational institutions in the context of inclusive education// Педагогика и современное образование: традиции, опыт и инновации. Сборник статей XVI международной научно-практической конференции. Пенза, 2021. Стр.10-12.
6. D. Tojiboyeva, A. Yo'ldoshev. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi. Darslik. T.: «Aloqachi», 2009, 342-bet.
7. X.M. Po'latova. Tabiatshunoslikni o'qitish maxsus metodikasi. Toshkent -2010.

BO‘LAJAK TIBBIYOT MUTAXASSISLARINI TAYYORLASHDA RAQAMLI SIMULYATORLARDAN FOYDALANISHNING METODIK ASOSLARI VA SAMARADORLIGI

SHUKUROV LAZIZBEK ELBEK O‘G‘LI
Samarqand davlat tibbiyot universiteti mustaqil
tadqiqotchisi

Annotatsiya. Maqolada raqamli simulyatorlarning tibbiyot ta’limida qo’llanilishi va kelajakdagi tibbiyot xodimlarini tayyorlashdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar va simulyatsiyalar yordamida o‘quv jarayonini interaktiv va realistik qilish orqali talabalar malakasini oshirish mumkin. Tadqiqotimizda raqamli simulyatorlarning samaradorligi va afzalliklari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar. Raqamli simulyatorlar, tibbiyot ta’limi, amaliy ko‘nikmalar, virtual haqiqat (VR), simulyatsiya texnologiyalari, tibbiy tayyorgarlik, individual yondashuv, ta’lim samaradorligi.

Kirish

Zamonaviy tibbiyot ta’limi o‘z oldiga talabalarni yuqori malakali va bilimli tibbiyot xodimlari sifatida tayyorlashni qo‘yadi. Bu jarayon esa yangi innovatsion usullarni qo‘llashni talab qiladi. So‘nggi yillarda texnologiyalar va raqamli asbob-uskunalar yordamida tibbiyot ta’limi samaradorligini oshirish imkoniyatlari kengaydi. Bu yo‘nalishda raqamli simulyatorlar muhim rol o‘ynaydi.

Raqamli simulyatorlar yordamida talabalar nazariy bilimlarini amaliy ko‘nikmalarga aylantirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. An‘anaviy ta’lim usullarida talabalar nazariy bilimlarni kitoblar va ma‘ruzalar orqali o‘rganadilar. Biroq, nazariy bilimlarni amaliyotda q/llash qiyinchilik tug‘dirishi mumkin. Raqamli simulyatorlar esa talabalarni xavfsiz va nazorat qilinadigan muhitda realistik tajribalar bilan ta‘minlaydi. Bu usul talabalar uchun ko‘proq interaktiv va qiziqarli bo‘lib, o‘rganish jarayonini yanada samarali qiladi[1].

Simulyatsiyalar yordamida talabalar turli xil tibbiy jarayonlarni to‘liq tushunishadi. Masalan, operatsiyalar, favqulodda

vaziyatlarda ko‘rsatadigan birinchi yordam, diagnostika va boshqa amaliy ko‘nikmalar. Bu jarayonlarda talabalar xatolarni qilishi mumkin, bu esa odatiy ta’lim muhitida zararli bo‘lishi mumkin. Biroq, raqamli simulyatorlar orqali talabalar bu xatolarni xavfsiz muhitda amalga oshiradilar va o‘rganish jarayonida xatolardan o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu, o‘z navbatida, ularga real hayotda xatolarni kamaytirish va yanada malakali bo‘lish imkoniyatini beradi.

Raqamli simulyatorlar nafaqat talabalar uchun, balki o‘qituvchilar uchun ham katta foyda keltiradi. O‘qituvchilar simulyatsiyalar yordamida o‘quv jarayonini kuzatib borish, talabalar faoliyatini tahlil qilish va kerakli joylarda yordam ko‘rsatish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu o‘qituvchilarga talabalarning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash va ularni individual tarzda qo‘llab-quvvatlash imkonini beradi.

Ushbu maqolaning maqsadi raqamli simulyatorlarning tibbiyot ta’limida qo‘llanilishi va samaradorligini tahlil qilishdir. Bu tahlil orqali raqamli simulyatorlarning tibbiyot ta’limidagi

o'rni, afzalliklari va cheklovlari o'rganiladi. Tadqiqotimizda adabiyotlarni tahlil qilish va empirik tadqiqotlar o'tkazish yo'li bilan raqamli simulyatorlarning tibbiyot ta'limidagi ahamiyatini aniqlash maqsad qilingan.

Usullar

Tadqiqot usuli sifatida adabiyotlarni tahlil qilish va empirik tadqiqotlar o'tkazish yo'li tanlandi. Adabiyotlar tahlili orqali raqamli simulyatorlarning tibbiyot ta'limida qo'llanilish tarixi va hozirgi zamonaviy tendensiyalari o'rganildi. Empirik tadqiqotlar esa tibbiyot oliy ta'lim muassasalarida o'tkazilgan o'quv mashg'ulotlarida raqamli simulyatorlarning qo'llanilishi va talabalar orasidagi natijalarini o'rganish orqali amalga oshirildi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari raqamli simulyatorlar yordamida o'quv jarayonida talabalar ko'nikmalarini samarali rivojlantirayotganligini ko'rsatdi. Simulyatsiyalar orqali talabalar tibbiy amaliyotlarni real sharoitlarda bajarishga yaqinlashadilar, bu esa ularning bilim va ko'nikmalarini oshiradi. Misol tariqasida, talabalar kardiopulmoner reanimatsiya (CPR) amaliyotini simulyatorlarda bajarganlarida, bu ularga yurak-qon tomir tizimi bilan bog'liq vaziyatlarda qanday tezkor va to'g'ri qarorlar qabul qilishni o'rgatadi. CPR bo'yicha mashqlar talabalarni real vaziyatlarda qiyinchiliklarga duch kelganda to'g'ri harakat qilishga tayyorlaydi[1].

Bundan tashqari, talabalar simulyatsiyalar yordamida xatolarini xavfsiz muhitda qayta ko'rib chiqish va tuzatish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Masalan, jarrohlik simulyatorlari yordamida talabalar turli xil operatsiyalarni mashq qiladilar. Agar talabalar operatsiya jarayonida xato qilsalar, simulyatsiya dasturi ularga xatolarini

ko'rsatib beradi va tuzatish imkoniyatini yaratadi. Bu esa real operatsiyalar vaqtida xatolarni kamaytirishga yordam beradi.

Raqamli simulyatorlarning yana bir misoli - gospitalda favqulodda vaziyatlarda tez tibbiy yordam ko'rsatish. Simulyatsiya dasturlari yordamida talabalar qiyin sharoitlarda qanday harakat qilishni o'rganadilar. Masalan, travma markazida simulyatsiya qilingan bemorlar bilan ishlash orqali talabalar turli xil jarohatlarni qanday davolashni amaliy o'rganadilar. Bu jarayonlar talabalarni haqiqiy hayotda tezkor va samarali harakat qilishga tayyorlaydi[2].

Simulyatsiyalar orqali o'quv jarayoni ko'proq interaktiv va qiziqarli bo'lib, talabalar orasida motivatsiyani oshiradi. Masalan, interaktiv simulyatsiya o'yinlari talabalarni turli xil tibbiy muammolarni hal qilishda faol ishtirok etishga undaydi. Bu usul orqali talabalar nazariy bilimlarini amaliyotga aylantiradilar va o'zlarini real hayotdagi sharoitlarga tayyorlashadi.

Raqamli simulyatorlarning samaradorligini ko'rsatadigan yana bir misol - diagnostika mashqlari. Talabalar turli xil kasalliklarni aniqlash uchun simulyatsiya qilingan bemorlar bilan ishlaydilar. Bu jarayon ularga klinik qarorlar qabul qilishni o'rgatadi va diagnostika qobiliyatlarini oshiradi. Masalan, simulyatsiya qilingan yurak kasalliklari yoki nafas olish muammolari bo'lgan bemorlar bilan ishlash talabalarni turli xil diagnostik testlarni o'tkazishga va natijalarni to'g'ri tahlil qilishga o'rgatadi[3].

Shunday qilib, raqamli simulyatorlar yordamida talabalar tibbiy amaliyotlarni real sharoitlarga yaqin muhitda bajarishga yaqinlashadilar, bu esa ularning bilim va ko'nikmalarini oshiradi. Simulyatsiyalar orqali xatolarini qayta ko'rib chiqish va tuzatish imkoniyatiga ega bo'lish, talabalarni

real hayotda xatolarni kamaytirishga tayyorlaydi. Bu usul orqali tibbiyot ta'limi samaradorligini oshirish va kelajakdagi tibbiyot xodimlarini yuqori malakali mutaxassislar sifatida tayyorlash mumkin.

Munozara

Raqamli simulyatorlar yordamida o'quv jarayonini interaktiv va qiziqarli qilish mumkin. Bu texnologiyalar talabalarga faqat nazariy bilimlarni o'rganish emas, balki ularni amaliyotda qo'llash imkonini beradi. Interaktiv o'quv muhitlari talabalarni o'zaro faoliyatda bo'lishga undaydi, bu esa ularning ta'lim jarayonida faol ishtirok etishlarini ta'minlaydi. Masalan, virtual amaliyotlar va simulyatsiyalar orqali talabalar murakkab tibbiy protseduralarni mustaqil ravishda bajarishga harakat qilishadi, bu esa ularni o'rganishga yanada chuqurroq yondashishga undaydi.

Bu, o'z navbatida, talabalar orasida motivatsiyani oshiradi va o'rganish jarayonini yaxshilaydi. Interaktiv simulyatorlar orqali talabalarning diqqatini uzoqroq vaqt davomida ushlab turish mumkin, chunki ular real hayotga yaqinroq tajribalarni boshdan kechiradilar. Masalan, jarrohlik simulyatorlari yordamida talabalar operatsiya qilishni o'rganishadi va bu jarayonning har bir bosqichini o'z ko'zlari bilan ko'rishadi, bu esa ularning o'rganishga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Shuningdek, raqamli simulyatorlar yordamida individual yondashuvni amalga oshirish va har bir talabaga uning bilim darajasiga mos o'quv materiallarini taklif qilish mumkin. Bu esa ta'lim sifatini oshiradi. Har bir talabaning bilim va ko'nikmalari turlicha bo'lgani sababli, raqamli simulyatorlar yordamida o'qituvchilar har bir talabaning ehtiyojlariga mos ravishda ta'lim dasturlarini sozlashlari mumkin. Masalan, dastlabki bilim darajasi past bo'lgan talabalar

uchun oddiyroq simulyatsiyalar va vazifalar taklif qilinadi, murakkab amaliyotlarni esa tajribali talabalar uchun qoldirish mumkin. Shu tarzda, har bir talaba o'zining bilim va ko'nikmalar darajasiga mos ravishda o'rganadi[7].

Raqamli simulyatorlar, shuningdek, talabalar uchun tez-tez va aniq teskari aloqani taqdim etadi. Bu esa talabalarning o'z xatolarini tezroq anglab, ularni tuzatish imkonini beradi. Masalan, diagnostika simulyatorlari orqali talabalar turli xil kasalliklarni aniqlash va davolash usullarini o'rganadilar, va har bir qadamda dastur ularga o'z harakatlari haqida teskari aloqa beradi. Bu jarayon talabalarni xatolarini qayta ko'rib chiqishga va ularni tuzatishga yordam beradi.

Bundan tashqari, raqamli simulyatorlar yordamida real hayotda uchrab qolishi mumkin bo'lgan favqulodda vaziyatlarni ham takrorlash mumkin. Bu esa talabalarni kutilmagan holatlar va favqulodda vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilishga tayyorlaydi. Masalan, kardiopulmoner reanimatsiya (CPR) amaliyoti uchun simulyatorlar talabalarni turli xil yurak-qon tomir kasalliklarida tezkor va samarali chora-tadbirlarni ko'rishga tayyorlaydi. Bunday mashqlar talabalarni real hayotda to'g'ri va tezkor qarorlar qabul qilishga tayyorlashda katta yordam beradi[9].

Yana bir misol sifatida, farmakologiya bo'yicha simulyatsiyalarni ko'rsatish mumkin. Bu simulyatsiyalar yordamida talabalar turli dorilarning ta'siri, ularning dozalari va yon ta'sirlarini o'rganadilar. Shuningdek, simulyatorlar talabalarni turli dori vositalarining kombinatsiyalarini to'g'ri tanlash va bemorlarga qanday dorilarni buyurish kerakligini o'rganishga yordam beradi.

Shunday qilib, raqamli simulyatorlar

nafaqat talabalarning bilim va ko'nikmalarini oshirishga yordam beradi, balki ta'lim jarayonini yanada interaktiv, qiziqarli va samarali qiladi. Individual yondashuv va teskari aloqa yordamida har bir talaba o'z ehtiyojlariga mos ravishda ta'lim oladi, bu esa ta'lim sifatini sezilarli darajada oshiradi.

Xulosa

Tadqiqotimiz raqamli simulyatorlarning tibbiyot ta'limida samarali vosita ekanligini ko'rsatdi. Ular yordamida talabalar amaliy ko'nikmalarni rivojlantiradilar, xatolardan o'rganadilar va tibbiy jarayonlarni to'liq tushunishadi. Bu texnologiyalar talabalar uchun xavfsiz va nazorat qilinadigan muhitda realistik tibbiy tajribalar taqdim etadi. Misol tariqasida, simulyatsiya qilingan operatsiyalar va diagnostik testlar yordamida talabalar nazariy bilimlarini amaliyotga tatbiq etishni o'rganadilar.

Amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishda raqamli simulyatorlar o'ziga xos ahamiyatga ega. Masalan, jarrohlik simulyatorlari yordamida talabalar murakkab jarrohlik amaliyotlarini amalga oshirishni o'rganadilar. Bu simulyatorlar ularga aniq jarrohlik qadamlarini amaliyotda bajarish imkonini beradi, bu esa talabalarni haqiqiy operatsiyalarni bajarishga tayyorlashda muhimdir. Shuningdek, diagnostik simulyatorlar yordamida talabalar turli kasalliklarni aniqlash va davolash bo'yicha muhim ko'nikmalarni rivojlantiradilar[8].

Simulyatsiyalar orqali talabalar xatolardan o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Real hayotda xatolar qimmatga tushishi mumkin, lekin simulyatorlarda xatolar xavfsiz muhitda amalga oshiriladi va bu xatolarni tuzatish imkoniyati beradi. Masalan, CPR amaliyotini simulyatorlarda bajargan talabalar, agar noto'g'ri qadamlar tashlasalar, darhol teskari aloqa olishadi va bu orqali xatolarini tuzatishadi. Bu jarayon

talabalarni real hayotda to'g'ri qaror qabul qilishga tayyorlaydi.

Tibbiy jarayonlarni to'liq tushunishda raqamli simulyatorlar muhim rol o'ynaydi. Ular talabalarni turli tibbiy holatlar va jarayonlar bilan tanishtiradi. Misol uchun, simulyatsiya qilingan gospitalda favqulodda vaziyatlar yordamida talabalar turli xil shoshilinch tibbiy yordam ko'rsatish jarayonlarini o'rganadilar. Bu, ularga real hayotda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan murakkab va stressli vaziyatlarda to'g'ri harakat qilish ko'nikmasini beradi[9].

Kelajakda raqamli texnologiyalar va simulyatsiyalar yordamida tibbiyot ta'limini yanada rivojlantirish mumkin. Texnologiyalar tez rivojlanmoqda va yangi, yanada realistik va interaktiv simulyatsiyalar yaratish imkoniyatlari oshmoqda. Misol uchun, virtual haqiqat (VR) va kengaytirilgan haqiqat (AR) texnologiyalari yordamida talabalarga tibbiy amaliyotlarni yanada realistik sharoitlarda o'rganish imkoniyati beriladi. Bu texnologiyalar talabalarning ta'lim tajribasini boyitadi va ularni yuqori malakali tibbiyot xodimlari sifatida tayyorlashda yordam beradi.

Shuningdek, raqamli simulyatorlar yordamida tibbiyot ta'limida individual yondashuvni amalga oshirish imkoniyati mavjud. Har bir talabaning ehtiyojlari va bilim darajasi turlicha bo'lgani sababli, raqamli simulyatorlar yordamida har bir talabaga individual o'quv dasturlari va materiallarini taklif qilish mumkin. Bu esa ta'lim sifatini sezilarli darajada oshiradi va har bir talabaga o'z ehtiyojlariga mos ravishda ta'lim olish imkoniyatini beradi.

Umuman olganda, raqamli simulyatorlar tibbiyot ta'limida samarali vosita bo'lib, talabalarni yuqori malakali tibbiyot xodimlari sifatida tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. Ular yordamida talabalar amaliy

OLIIY TA'LIM TIZIMIDA MA'NAVIY-MA'RIFIY JARAYON TUSHUNCHASI VA UNING MAZMUN-MOHIYATI

NISHONOV XAYRULLA XOLMIRZAEVICH
I.Ibrat nomidagi Namangan davlat chet tillar institutining
birinchi prorektori

Annotatsiya: Oliy ta'lim tizimidagi ma'naviy-ma'rifiy jarayon talabalarni har tomonlama kamol toptirishning hal qiluvchi asosidir. Ushbu maqolada ushbu jarayonning nazariy asoslari, amaliy oqibatlari va muhim tarkibiy qismlari o'rganilib, uning axloqiy va intellektual mas'uliyatli shaxslarni shakllantirishdagi roli ta'kidlangan. Oliy ta'lim muassasalari an'anaviy qadriyatlarni zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan integratsiyalashgan holda, axloqiy ong, madaniy sezgirlik va tanqidiy fikrlashni tarbiyalashni maqsad qilgan. Maqolada ma'naviy-ma'rifiy jarayonning ko'p qirrali mazmuni va mohiyati yoritilgan, uning falsafiy asoslari, pedagogik strategiyalari, o'quvchilarning shaxsiy va kasbiy o'sishiga ta'siri haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: ma'naviy tarbiya, oliy ta'lim, axloqiy rivojlanish, madaniy qadriyatlar, ta'lim jarayoni, yaxlit rivojlanish, pedagogik strategiyalar.

Аннотация: Духовно-воспитательный процесс в системе высшего образования является важнейшей основой всестороннего развития студентов. В данной статье рассматриваются теоретические основы, практические последствия и важные составляющие этого процесса, а также подчеркивается его роль в формировании морально и интеллектуально ответственной личности. Высшие учебные заведения стремятся воспитывать моральное сознание, культурную чувствительность и критическое мышление путем интеграции традиционных ценностей с современными педагогическими подходами. В статье раскрывается многогранное содержание и сущность духовно-воспитательного процесса, его философские основы, педагогические стратегии, влияние на личностный и профессиональный рост студентов.

Ключевые слова: духовное образование, высшее образование, нравственное развитие, культурные ценности, образовательный процесс, целостное развитие, педагогические стратегии.

Kirish. Jamiyatning intellektual, axloqiy va madaniy asoslarini shakllantirishda ta'limning o'rni ajralmasdir. Rasmiy ta'limning cho'qqisi sifatida oliy ta'lim talabalarining nafaqat ilmiy mahoratini oshirish, balki ma'naviy-axloqiy jihatdan o'sishda ham o'ziga xos mas'uliyat yuklaydi. Bu tizim doirasidagi ma'naviy-ma'rifiy jarayon an'anaviy qadriyatlar va zamon talablari o'rtasida ko'prik vazifasini o'taydi, o'quvchilarda izchil dunyoqarashni shakllantirish imkonini beradi. Oliy ta'lim tizimidagi ma'naviy-ma'rifiy jarayon jamiyatning madaniy, axloqiy va intellektual rivojlanishining asosini tashkil etadi. Bu jarayon nafaqat bilim berish, balki o'quvchilarning ichki dunyosini shakllantirish, qadriyatlarni

singdirish, yaxlit dunyoqarashni tarbiyalashdan iboratdir.¹ Butun dunyo olimlari va pedagoglari bu jarayonning ko'p qirraliligini ta'kidlab, uning mazmun-mohiyatiga oydinlik kiritdilar.

Ma'naviy-ma'rifiy jarayon tushunchasi. Oliy ta'limdagi ma'naviy-ma'rifiy jarayon deganda talabalarda axloqiy, madaniy va intellektual fazilatlarni tarbiyalashga qaratilgan tizimli yondashuv tushuniladi. U o'z-o'zini anglash, empatiya va ijtimoiy mas'uliyatga sadoqatni rivojlantirishga qaratilgan turli xil pedagogik usullar va darsdan tashqari tadbirlarni

1 Sunnatullayevich, Xayrullayev Ibodullo. "YOSHLAR TARBIYASIDA MA'NAVIY-MA'RIFIY ISHLARNING ILMIY METODLARI." PEDAGOGS 69.2 (2024): 69-71.

o'z ichiga oladi. Kontsepsiya ta'limning yaxlit tabiatini ta'kidlaydigan falsafiy an'analardan ko'p narsani oladi. Suqrot, Konfutsiy, Forobiy kabi mutafakkirlar aqliy izlanishlar bilan axloqiy va ma'naviy boyitish uyg'unligini ta'minlovchi ta'lim tizimini targ'ib qilganlar. Zamonaviy sharoitda bu falsafa sifatli ta'lim va umrbod ta'lim imkoniyatlarini ta'kidlaydigan barqaror rivojlanish maqsadlariga mos keladi.²

Ma'naviy-ma'rifiy jarayonni belgilash. Ma'naviy-ma'rifiy jarayon o'quvchining axloqiy, madaniy va intellektual fazilatlarini tarbiyalashga qaratilgan tizimli sa'y-harakatlarni o'z ichiga oladi. M.Yo'ldoshevning ta'kidlashicha, "Talabaning ma'naviy kamoloti – intellektual o'sishni jamiyat taraqqiyoti uchun zarur bo'lgan madaniy-axloqiy qadriyatlarni o'zlashtirish bilan uzviy bog'laydigan murakkab hodisadir ³". Bu jarayonning asosi sifatida kognitiv rivojlanish va axloqiy boyitish o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ta'kidlaydi. Oliy ta'limda bu jarayon har tomonlama barkamol shaxsni kamol toptirishning ajralmas qismi hisoblanadi. N.Abdulla ta'kidlaydiki, ma'naviy-ma'rifiy jarayonning mohiyati shaxsning tanqidiy fikrlash, axloqiy fikrlash va empatik tushunish qobiliyatini tarbiyalashdadir.

Ma'naviy-ma'rifiy jarayonning mazmuni. Ma'naviy-ma'rifiy jarayonning mazmuni jamiyatning qadriyatlari, an'analari, axloqiy me'yorlari bilan chuqur ildiz otgan. Bunga quyidagilar kiradi:

Axloqiy tarbiya: axloqiy tamoyillar o'quvchi xarakterining asosini tashkil qiladi. O'zbek olimi M.Hakimov jamiyatning bo'lajak yetakchilarini shakllantirishda axloqiy tarbiyaning o'zni borligini alohida ta'kidlab, "Oliy o'quv yurtlari o'quvchilarning

mas'uliyatli fuqaro va axloqiy kasb egasi bo'lib yetishishini ta'minlash uchun axloqiy tarbiyaga ustuvor ahamiyat qaratishi kerak⁴".

Madaniy boyitish va estetik rivojlanish: Madaniy ta'lim o'quvchilarni o'z madaniyati va boshqalarning merosi va an'analari bilan tanishtirishni o'z ichiga oladi. Yaponiyalik pedagog Y.Takaxashi "Oliy ta'limdagi madaniy boyitish rang-baranglikka hurmatni tarbiyalaydi va talabalarning global muammolar bilan shug'ullanish qobiliyatini oshiradi⁵" deb ta'kidlaydi. San'at, musiqa va adabiyot bilan tanishish insonning qalbini boyitadi, ijodkorlikni rivojlantiradi. R. Skruton ta'kidlaganidek, "Go'zallikni turli ko'rinishlarda qadrlash inson rivojlanishining muhim jihati bo'lib, oliy ta'limda tarbiyalanadi⁶".

Falsafiy tadqiqot va ijtimoiy mas'uliyat: Falsafa tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va ekzistensial savollarni o'rganishga asos bo'ladi. B. Rassel "Universitetlarda falsafani o'rganish zamonamizning axloqiy va ma'naviy ikkilanishlarini tushunish uchun zarurdir⁷" deb ta'kidlaydi. Universitetlar jamiyat oldidagi mas'uliyattuyg'usini shakllantirishga qaratilgan. Olim A.Karimov ijtimoiy mas'uliyatni o'quv dasturiga integratsiyalashuvi o'quvchilarga o'z ta'limini mazmunli jamiyat hissasiga aylantirish imkonini beradi, deb tushuntiradi.

Ma'naviy-ma'rifiy jarayonning mohiyati. Ma'naviy-ma'rifiy jarayonning mazmun-mohiyati an'anaviy qadriyatlarni zamonaviy voqelik bilan uyg'unlashtirishdan iborat. U talabalarni nafaqat professional muvaffaqiyatga, balki mazmunli hayotga tayyorlashga qaratilgan. Faylasuf va pedagog J.Dyuining fikricha, "Ta'lim hayotga tayyorgarlik emas;

2 Samad o'g'li, Ergashev Humoyun.

"MAMLAKATIMIZDA MA'NAVIY-MA'RIFIY ISHLARNI TASHKIL ETILISHI VA UZLUKSIZ TA'LIM TIZMI." Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi 7.1 (2023): 192-197.

3 Yo'ldoshev, "Zamonaviy universitetlarda ma'naviy tarbiya", Toshkent, 2019 yil, 45-bet.

4 M.Hakimov. Oliy ta'limda axloqiy tarbiya, Toshkent, 2017, bet. 89

5 Y.Takahashi. Education and Global Culture, Tokyo, 2020, p. 76

6 R. Scruton. Beauty and Education, London, 2009, p. 98

7 B. Rassel. The Purpose of Education, Cambridge, 1956, p. 134

ta'lim - bu hayotning o'zi. U ma'naviy-axloqiy o'lchamlarni tarbiyalashni o'z ichiga olishi kerak⁸". Bu jarayon jamiyatning uzluksizlik va yangilanishga bo'lgan ehtiyojini ham o'zida aks ettiradi. S.Niyozov "Tezlik bilan o'zgarib borayotgan jamiyatlarda ma'naviy-ma'rifiy jarayon an'ana va zamonaviylik o'rtasida ko'prik vazifasini o'taydi, o'quvchilarning asosli bo'lsa-da, moslashuvchan bo'lishini ta'minlaydi"⁹". Bundan tashqari, bu jarayonning mohiyati chuqur shaxsiydir. Bu har birtalabaning individualligini tan oladi va ularning noyob salohiyatini rivojlantirishga intiladi. Rus olimi L.Vigotskiy "Ta'lim o'quvchilarni ma'naviy va intellektual yutuqlarning yuqori darajalariga yo'naltiruvchi proksimal rivojlanish zonasiga yo'naltirilishi kerak", deb ta'kidlagan.¹⁰

Zamonaviy kontekstdagi muammolar. Ma'naviy-ma'rifiy jarayon o'zining ahamiyatiga qaramay, bugungi globallashtirish va texnologiyaga asoslangan dunyoda jiddiy muammolarga duch kelmoqda. Ta'limni tovarga aylantirish e'tiborni yaxlit rivojlanishdan bozorga asoslangan maqsadlarga o'tkazdi. Olim I.Zokirov "Texnik malaka va iqtisodiy natijalarga ortiqcha e'tibor berish universitetlarning ma'naviy missiyasiga putur yetkazishi mumkin", deb ogohlantiradi. Bundan tashqari, raqamli ommaviy axborot vositalarining ko'tarilishi ham imkoniyatlar, ham xavf tug'diradi. Raqamli vositalar ta'lim sohasini kengaytirishi mumkin bo'lsa-da, ular madaniy va axloqiy qadriyatlarni ham susaytirishi mumkin. X.Jenkins ta'kidlaganidek, "O'qituvchilar oldidagi vazifa texnologiyadan ma'naviy va ta'lim maqsadlariga putur etkazadigan emas, balki qo'llab-quvvatlovchi usullarda foydalanishdir"¹¹".

8 J. Dewey. Democracy and Education, New York, 1916, p. 95

9 S.Niyozov. Ta'limda an'ana va innovatsiyalar, Toshkent, 2020 yil, 67-bet

10 L. Vygotsky (Mind in Society, Moscow, 1930, p. 146).

11 H. Jenkins Convergence Culture,

Eng yaxshi amaliyotlar va kelajak yo'nalishlari. Ma'naviy-ma'rifiy jarayon samaradorligini ta'minlash uchun universitetlar quyidagi ilg'or tajribalarni o'zlashtirishlari kerak:

Integratsiyalashgan o'quv dasturlari va jamiyat ishtiroki: Texnik bilimlarni axloqiy, madaniy va falsafiy istiqbollar bilan birlashtirgan kurslar muvozanatli ta'lim tajribasini yaratishi mumkin. Tokio universitetining fanlararo dasturlari namuna bo'lib xizmat qiladi va yaxlit mutafakkirlarni yetishtirish uchun gumanitar fanlar va fanlarni birlashtiradigan ta'limga urg'u beradi. Talabalarni jamoat ishlarida va ijtimoiy loyihalarda ishtirok etishga undash mas'uliyat va hamdardlik hissinu uyg'otadi. Garvard universitetida joriy etilgan "Xizmatni o'rganish" modeli bu borada namunali tashabbusdir.¹²

Madaniy almashinuv dasturlari va ruhiy farovonlikni qo'llab-quvvatlash: Bu dasturlar talabalarga turli nuqtai nazarlarni boshdan kechirish imkonini beradi, ularning global o'zaro bog'liqlik haqidagi tushunchalarini boyitadi. O'zbek olimi A.Rahimov madaniy almashuv bugungi tarqoq dunyoda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan o'zaro hurmat va qadriyatlarni baham ko'rishga yordam beradi. Talabalarning psixologik va hissiy ehtiyojlarini qondirish ularning ma'naviy o'sishi uchun juda muhimdir. E. Fromm¹³ ta'kidlaganidek, "Haqiqiy ta'lim butun insonga, shu jumladan uning hissiy va psixologik farovonligiga ham murojaat qilishi kerak".

Qiyinchiliklar va yechimlar

Qiyinchiliklar. Madaniy qarshilik: Madaniy me'yorlar va qadriyatlardagi farqlar yagona ma'naviy-ma'rifiy asosni amalga oshirishda qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin.

Texnik ko'nikmalarga ortiqcha e'tibor:

Cambridge, 2006, p. 123

12 R. Putnam, Bowling Alone, New York, 2000, p. 187

13 E. Fromm. The Art of Being, Nyu-York, 1971, P. 57

Texnik va kasbiy ta'limga bo'lgan talabning ortib borishi ko'pincha axloqiy va ma'naviy tarbiyani chetlab o'tadi.

Cheklangan manbalar: Bunday dasturlarni har tomonlama amalga oshirishga moliyaviy va moddiy-texnikaviy cheklovlar to'sqinlik qilmoqda.

Yechimlar: Dasturlarni mintaqaviy va madaniy kontekstlarga moslashtirish ko'proq qabul qilinishi va dolzarbligini ta'minlaydi.

Texnik va ma'naviy ta'limga teng ahamiyatga ega bo'lgan muvozanatli o'quv dasturlarini targ'ib qilish.

Resurs va qo'llab-quvvatlashni ta'minlash uchun NNTlar, madaniyat muassasalari va davlat organlari bilan hamkorlik qilish.

Xulosa. Oliy ta'limdagi ma'naviy-ma'rifiy jarayon intellektual salohiyatli, ma'naviy-axloqiy asosga ega, madaniy jihatdan boyitilgan shaxslarni tarbiyalashga qaratilgan jadalvayaxlit ishdir. Uning mazmuni va mohiyati an'anaviy qadriyatlarning zamonaviy bilimlar bilan uyg'un integratsiyalashuvida, o'quvchilarni zamonaviy

hayot murakkabliklariga tayyorlashdadir. M.Yo'ldoshev, J.Dyui, Y.Takaxashi kabi olimlar ta'kidlaganidek, bu jarayon jamiyat taraqqiyoti va inson salohiyatini ro'yobga chiqarishning asosidir. Biroq, tovarga aylanish, texnologik ta'sir va madaniy suyultirish muammolarini hal qilish ma'naviy va ma'rifiy boyitish tamoyillariga yangidan sodiqlikni talab qiladi. Shundagina universitetlar ta'lim va axloqiy taraqqiyotning muqaddas maskani sifatidagi rolini bajara oladi. Oliy ta'limdagi ma'naviy-ma'rifiy jarayon murakkab global muammolarni hal etishga qodir har tomonlama barkamol shaxsni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'limga axloqiy, madaniy va intellektual o'lchovlarni integratsiyalashgan holda, muassasalar talabalarni nafaqat professional muvaffaqiyatga, balki jamiyatga muhim hissa qo'shishga ham tayyorlashlari mumkin. Bu jarayonga yana bir bor e'tibor qaratilishi oliy ta'lim ertangi kun yetakchilarini shakllantirishda o'zining o'zgaruvchan salohiyatini ro'yobga chiqarishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sunnatullayevich, Xayrullayev Ibodullo. "YOSHLAR TARBIYASIDA MA'NAVIY-MA'RIFIY ISHLARNING ILMIY METODLARI." PEDAGOGS 69.2 (2024): 69-71.
2. Samad o'g'li, Ergashev Humoyun. "MAMLAKATIMIZDA MA'NAVIY-MA'RIFIY ISHLARNI TASHKIL ETILISHI VA UZLUKSIZ TA'LIM TIZMI." Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi 7.1 (2023): 192-197.
3. Yo'ldoshev, "Zamonaviy universitetlarda ma'naviy tarbiya", Toshkent, 2019 yil, 45-bet.
4. M.Hakimov. Oliy ta'limda axloqiy tarbiya, Toshkent, 2017, bet. 89
5. Y.Takahashi. Education and Global Culture, Tokyo, 2020, p. 76
6. R. Scruton. Beauty and Education, London, 2009, p. 98
7. B. Rassel. The Purpose of Education, Cambridge, 1956, p. 134
8. J. Dewey. Democracy and Education, New York, 1916, p. 95
9. S.Niyozov. Ta'limda an'ana va innovatsiyalar, Toshkent, 2020 yil, 67-bet
10. L. Vygotsky (Mind in Society, Moscow, 1930, p. 146).
11. H. Jenkins Convergence Culture, Cambridge, 2006, p. 123
12. R. Putnam, Bowling Alone, New York, 2000, p. 187
13. E. Fromm. The Art of Being, Nyu-York, 1971, P. 57

O'QITUVCHI VA O'QUVCHINING HAMKORLIKDAGI FAOLIYATIDA BOSHLANG'ICH TA'LIM MAZMUNINI O'ZGARTIRISH FENOMENI.

EGAMBERDIYEVA YULDUZ URINBOYEVNA.

Farg'ona davlat universiteti . Boshlang'ich ta'lim uslubiyoti kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich ta'lim mazmunini o'zgartirish va o'qituvchi hamda o'quvchilarning hamkorlikdagi faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Loyiha doirasida umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qituvchi, o'quvchi va ota-onalarning birgalikdagi faoliyati o'zgartirilmoqda. Hamkorlikda amalga oshiriladigan o'quv jarayonida shaxsiy rivojlanish, muammoli vaziyatlarni hal qilish va muloqot orqali o'quvchilarning faolligi oshiriladi. Natijada, dars tuzilishi va metodikasi sezilarli darajada takomillashtiriladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, o'qituvchi, o'quvchi, hamkorlik, muammoli dars, metodika, ta'lim jarayoni.

Аннотация: Данное исследование направлено на изменение содержания начального образования и развитие совместной деятельности учителя и учеников. В рамках проекта преобразуется совместная деятельность учителей, учащихся и родителей в общеобразовательных школах. Совместные учебные процессы способствуют личностному развитию, решению проблемных ситуаций и активизации учащихся через диалог. В результате существенно совершенствуется структура урока и методика преподавания.

Ключевые слова: начальное образование, учитель, ученик, сотрудничество, проблемный урок, методика, образовательный процесс.

Annotation: This research focuses on transforming the content of primary education and enhancing the collaborative activities of teachers and students. The project involves reshaping the joint efforts of teachers, students, and parents in general education schools. Collaborative learning processes promote personal development, problem-solving, and student engagement through dialogue. As a result, the lesson structure and teaching methodology are significantly improved.

Keywords: primary education, teacher, student, collaboration, problem-based lesson, methodology, educational process.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi va o'quvchisining hamkorlikdagi faoliyatini metodik rivojlantirish umumiy o'rta ta'lim maktab o'qituvchilari, o'quvchilari, ota-onalarining hamkorlikdagi faoliyatini o'zgartirishga qaratilgan loyiha amalga oshiriladi. Loyihaning maqsadi o'quvchilar va o'qituvchilarni rivojlantirish uchun har xil turdagi birgalikdagi harakatlar resurslaridan foydalanadigan maktab modelini ishlab chiqishdir. Ushbu g'oya boshlang'ich ta'limni tashkil etishda aks etadi va quyidagicha namoyon bo'ladi:

1. O'quvchilar va ota-onalarning farqlanishi hamda tabaqalanishining

yo'qligi: umumiy o'rta ta'lim maktabida birinchi sinfda o'quvchilarni qabul qilishda maxsus tanlov mavjud emas. Ular ijtimoiy mavqe va tayyorgarlik darajasidan qat'iy nazar, barcha kerakli o'quvchilarni qabul qilishadi. Hozirda maktablarda qishloq joylari va boshqa tumanlaridan ham o'quvchilar tahsil olishmoqda. O'qituvchilar rivojlanayotgan ta'limni nafaqat o'quvchining nazariy tafakkuri va o'quv faoliyatini shakllantiradigan didaktik tizim sifatida, balki shaxsga yo'naltirilgan ta'lim sifatida qabul qildilar, bu yerda o'quvchining shaxsiyati birinchi o'rinda turadi. O'qituvchilarni jalb qilgan narsa shundaki, "ta'limni

rivojlantirishda o'quvchi bilan birgalikdagi o'quv harakati quriladi, ya'ni uning o'quv vazifasini qabul qilish va amalga oshirish bilan bog'liq o'quv tashabbuslari hisobga olinadi;" o'quvchi ta'lim muammosini hal qilishda faol ishtirok eta boshlaydi, ya'ni ta'lim jarayonini shubhasiz kommunikativ qiladigan yechimlarni shakllantirish, taklif qilish, tanlash va amalga oshirish. Rivojlanayotgan ta'limda birgalikdagi harakat turini murojaat qilish deb ta'riflash mumkin: o'qituvchi o'quvchiga, uning ta'lim vazifasi va uni hal qilish usullari haqidagi tasavvuriga murojaat qiladi, u o'zining bir qismini o'quvchiga o'tkazadi.

2. Rivojlanayotgan boshlang'ich ta'limdagi hamkorlikdagi faoliyatning funksional mazmunini o'zgartirishga yordam berdi: ular nafaqat vazifalarni bajarish, balki umumiy muammolarni (o'quv vazifalarini) shakllantirish va hal qilishda ham ko'maklashadi. Muloqot, asosiy ta'lim protsedurasi sifatida, o'quvchiga dars jarayoniga ta'sir ko'rsatadigan funksiy-

alarni qisman topshirishga yordam berdi. O'qituvchilar o'quv muloqotini tashkil etish usullaridan (intellektual ziddiyat va boshqalar) foydalanishni, darsda ozroq gapirib, ko'proq so'rashni, o'quvchilarning o'zlari uchun mulohaza yuritish uchun joy ajratishni, juftliklarda, sinflarda ishlashdan foydalanishni o'rgandilar. "Muloqot va boshlang'ich ta'limdagi barcha darslarning, dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarning, ya'ni o'qituvchilar va o'quvchilarning maktabdagi hayot tarzining o'ziga xos ajralmas asosiga aylandi".

3. "Ta'limni rivojlantirishda ta'limning mazmuni muammoli-darsva

o'qituvchining alohida pozitsiyasi – umumiy muammolar va muammolarni hal qilishni tashkil etuvchi yetakchining pozitsiyasi shaklida" yetakchilik o'zaro ta'sirining modelini amalga oshirishga imkon beradi. Bizning fikrimizcha, rivojlanayotgan ta'limdagi darsning tuzilishi va mantig'i umuman muammoli darsga mos keladi [31; 59; 84].

Muammoli dars modeli	Ta'limni rivojlantirishda dars modeli	
1. Muammoli vaziyatni yaratish	1. Maqsadni yaratish bosqichi (o'quv vazifasini belgilash va qabul qilish)	Muvaffaqiyat holati
		Intellektual ziddiyat holati
		Bo'shliqni grafik-belgi shaklida tuzatish
		O'quv vazifasini og'zaki shaklda shakllantirish
2. Muammoli vaziyatni hal qilishda o'quvchilar bilan turli xil yondashuvlarni shakllantirish. Yechish usullarini muhokama qilish. To'g'ri usulni tanlash va asoslash	2. Jamoaviy taqsimlash faoliyatida o'quv harakatlaridan foydalangan holda o'quv muammosini hal qilish bosqichi	O'quv vazifasi shartlarini o'zgartirish
		Mahalliy modellashtirish
		Modelni o'zgartirish
		Usulni loyihalash (tushunchalar)
3. Birgalikdagi faoliyatni tahlil qilishni tashkil etish	3. Topilgan harakat usulini baholash bosqichi, aks ettirish	Shaxsiy muammolarni yangi usulda hal qilish. Nazorat, tuzatish, baholash

1.2.2-jadval. Hamkorlikdagi faoliyat maktabida darsning muammoli nisbati

Bu shuni anglatadiki, hamkorlikdagi faoliyat mazmunini rivojlantirish hamkorlikdagiturli xil modellaridan foydalanish va o'qituvchining birgalikdagi faoliyatdagi pozitsiyasini, shuningdek, o'quvchining ijrochidan birgalikda ijrochiga, qobiliyatli sherikga bo'lgan pozitsiyasini o'zgartirishdan iborat edi.

4. Hamkorlikdagi faoliyat ishtirokchilar mazmunli aks ettirishni, birgalikdagi faoliyat natijalarini aks ettirishni o'zlashtiradilar. "Buning sababi shundaki, muammoli vaziyatni yaratish, albatta, boshlang'ich sinf o'quvchilar topshiriqni bajarayotganda, ma'lum bo'lgan narsani noma'lum narsadan aniq ajratib turganda, mazmunli aks ettirishni o'z ichiga oladi ya'ni "bilaman" yoki "bilmayman" tarzida". Muammoli vaziyatni yaratishning barcha bosqichlari o'qituvchi o'quvchilarning refleksion harakatlarini tashkil qiladi, ya'ni o'quvchilarni tanish muammoni hal qilishga jalb qiladi agar shunda o'zlashtirilgan usullar yetarli bo'lmasa, yuzaga kelgan vaziyatni tahlil qilish va baholashni tashkil etish kerak bo'ladi. Bunday darsda "aks ettiruvchi" muqarrar ekanligi, unda o'qituvchi o'quvchiga "amaliy harakatlarning bu tasodifiy bo'lmagan to'sig'i bilan yolg'iz qolish imkoniyatini beradi va o'quvchi bu to'siqni qanday yengish haqida tahminlarni keltirib chiqarishga urinadi.

Shuni ta'kidlash kerakki, muammoli darsni yaratish o'ziga xos xususi o'quvchilarini aks ettiruvchi bir qator xususiyatlarga ega hamkorlikdagimaktabi hisoblanadi. Muammoli vaziyatni yaratishda o'qituvchi, qoida tariqasida, faqat o'quvchining o'tmishdagi o'quv tajribasiga yoki fan va amaliy faoliyat tajribasiga murojaat qiladi. Bunday holda, muammoli vaziyat dastlab amaliy qiyinchilik holati sifatida yuzaga keladi va sharoitlarni tahlil qilish natijasida

muammoli holatga keltiriladi (qayerda va nima uchun qiyinchilik paydo bo'ldi?) [39]. Motivatsion mezoniga ko'ra muammoli vaziyatning ikki turini aniqlaydi: "ajablanib" va "qiyinchilik bilan" (aniq yoki yashirin) vaziyatlar. Ammo, bizning fikrimizcha, boshlang'ich ta'limdagi barcha muammoli vaziyatlar, ularning turidan qat'iy nazar, ajablantiradigan vaziyatlar, o'quvchining nafaqat aqliy, balki hissiyotini ham qamrab oladigan vaziyatlar bo'lishi kerak [72. – B.47].

Amaliyotda hamkorlikdagi faoliyat maktabi muammoli vaziyat nafaqat intellektual ziddiyat sifatida, balki qo'shma faoliyatdagi bo'shliq sifatida ham yuzaga keladi, bu shubhalar, noaniqliklar, uning ishtirokchilarining o'zaro munosabatlari va uyushmalarining "eski" usullarining yetishmasligini anglatadi. Shu bilan birga, turli xil shaxsiy tajribalar yangilanadi: nafaqat o'quv, balki empirik (kundalik), o'yin, nutq, o'zaro ta'sir tajribasi, hissiy ishtirok etish tajribasi. Boshqacha qilib aytganda, muammoli vaziyat nafaqat fikrlashini, balki umuman o'quvchining shaxsiyatini ham qamrab oladi: uning tajribalari, qiziqishlari, xatti-harakatlari, qobiliyatlari va boshqalar.

Muammoli darsda o'qituvchining pozitsiyasi rahbar bo'ladi, chunki o'qituvchi, qoida tariqasida, muammoni hal qilishning barcha mumkin bo'lgan variantlarini hisoblab chiqadi va o'quvchilarni u oldindan biladigan yagona to'g'ri yo'lga olib boradi. "O'quvchi uchun muammoni tashkil etadigan narsa o'qituvchi uchun fan tomonidan o'tgan bosqich bo'lib, u darsda yana takrorlanadi" [106, 34-sahifa]. Hamkorlikdagi faoliyat maktabida o'qituvchining pozitsiyasi "lider-sherik"ga o'tish bilan faollashadi: o'qituvchi bu o'z variantlarini, yechimlarini tashkillashtiradigan, ishtirokchilarni, taklif qiladigan yetakchi hisoblanadi.

Birinchidan, o'quv vazifasini kama-yishi, natijasida o'qituvchi va boshlang'ich sinf o'quvchilarning birgalikdagi harakatlarining xilma-xilligi yuzaga keladi, o'quv muloqotidan savol-javob suhbatiga aylanadi. Buning sababi shundaki, o'qituvchi har doim ham darsdagi o'quv holatining o'zgarishini bashorat qila olmaydi, u uchun kutilmagan, rejalashtirilmagan o'quvchilar versiyasini qabul qila olmaydi. Natijada, o'qituvchi, go'yo, o'zining yetakchilik mavqeini "topshiradi", muloqotni qisqartiradi va to'g'ri qaror qabul qiladi. Ikkinchidan, bilimli o'quvchilar faollikni dars davomida tortib olishdi, qolganlari esa sust bo'lib qolishdi: o'z qarashlarini bayon etishga vaqt topolmay, ular shunchaki rahbarlarning qarashlariga qo'shilishdi yoki umuman muhokamadan qatnashmadi. Uchinchidan, munozarani tashkil qilishda o'qituvchilar quyidagi noto'g'ri hisob-kitoblarga yo'l qo'yishdi:

hal qiluvchi fikr yoki g'oyaga to'g'ridan-to'g'ri ilmiy asoslanmay maslahatlar berish;

o'qituvchi tomonidan o'quvchining munosabat doirasidagi noto'g'ri fikrlarining salbiy baholanishi;

o'qituvchi uchun kutilmagan versiyalarni e'tiborsiz qoldirish, ularni muhokama tizimiga kiritmaslik;

muvaqqiyatsiz tuzilgan savollar, xususan, yo'naltirish, burilish, diqqatni jamlash va boshqalarga doir ochiq savollarga e'tibor qaratmaslik.

sinf faoliyatiga zarar yetkazish uchun faoliyatdan mulkiy foydalanish.

Bundan tashqari, darsda sinf ishlarini tashkil qilishda qiyinchiliklar mavjud edi: uni o'qituvchilar tomonidan rasmiylashtirish, o'quvchilarni sinflarda muvaqqiyatsiz taqsimlash, sinflarda ishlab chiqilgan narsalarni muhokama qilish bosqichini zaif tashkil etish. O'quvchilar o'rtasida (sinf va

ishlarda) bir biriga nisbatan masxara qilish, bir-birlariga sakrash, noto'g'ri javobga qo'pol munosabat mavjud.

Bunday qiyinchiliklar, bizning fikrimizcha, quyidagi qarama-qarshiliklar tufayli yuzaga keldi. Rivojlanish ta'limida o'quvchining shaxsiy empirik (hayotiy) tajribasi yetarli emas hissiy, majoziy idrok ham aktuallashtirilmaydi, ya'ni bunday ta'lim o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi hamkorlikni susaytirib, faoliyatni rasmiylashtiradi, uni faqat ta'lim muammosini shakllantirish va hal qilishga qisqartiradi, o'quvchining shaxsini ochib berishga imkon bermaydi va uning barcha ko'rinishlarida o'qituvchi asosiy rol o'ynaydi. Bundan tashqari, o'quv vazifasining o'zi ko'pincha avtoritar tarzda qo'yiladi, buning natijasida bilimlarni transpersonal translyatsiya qilish va o'quvchining subyektivligini yo'qotish sodir bo'ladi. Boshlang'ich ta'lim amaliyotida eng keng tarqalgani hamkorlikdagi aralash modeli ya'ni muammoli elementlar bilan dars-topshiriqdan iborat bo'lganligi bejiz emas.

O'quvchi tajribasining yetarli darajada emasligi, hissiy, majoziy idrokni e'tiborsiz qoldirishi, faqat hamkorlikdagi faoliyatga jalb qilishning og'zaki, mantiqiy vositalariga e'tibor qaratish qo'shma faoliyatni rivojlantirishga to'sqinlik qildi. O'qituvchilar, o'qituvchi darsda o'quvchilarning empirik, to'g'ridan-to'g'ri, hissiy idrokini aktuallashtirishga muvaffaq bo'lganda, ya'ni o'quvchilarga yaqin va tushunarli bo'lgan narsalar: ularning idroklari, tushunchalari, qarashlari, his-tuyg'ulari haqida suhbat tashkil etishganida ijobiy samara berar edi. Birgalikdagi faoliyatni tashkil etishda shaxsiy tajribaga murojaat qilish va tajribani boyitish, ya'ni motivlar, bilimlar, subyektning harakatlari bilan birgalikda ishlash juda muhim.

O'qituvchilarga dars modelining qat'iyligida namoyon bo'ladigan rivojlanish ta'limi xalaqit bera boshladi. O'z-o'zidan, tasodifiy vaziyatlar shunchaki g'oyib bo'ldi, birgalikda faoliyat tizimiga tushmadi. Boshqacha qilib aytganda, o'zlarining texnologik vositalarini boyitgan o'qituvchilar vositalarni (kommunikativ, faoliyat) tanlashda erkinlikni his qila boshladilar. Xususan, vaziyatlarga murojaat qilish, ya'ni ta'limni ishtirokchilarning shaxsiy tajribasi bilan bog'lash zarurati sezildi. "Rivojlantirish ta'limining qat'iyligi, shuningdek, pozitsiyaning yo'qligi aniqlandi, ya'ni o'zgarishlar, o'qituvchining bir pozitsiyasidan boshqasiga o'tish (rahbar-rahbar-sherik) lozimligini ko'rsatdi".

Boshlang'ich ta'limdagi dars yanada yaxlit va mantiqiy bo'ldi. Ilgari u alohida qismlardan iborat edi, endi o'qituvchilar turli bosqichlarni, turli vazifalarni bog'lashga muvaffaq bo'lishdi: har bir bosqichdan so'ng mini-umumlashtirish amalga oshirildi, so'ngra darsning umumiy natijasi umumlashtirildi. O'qituvchilar umumlashtirishning turli usullaridan foydalanishni boshladilar: og'zaki, sxematik, grafik va boshqalar. Bu o'quvchiga ma'lumotni xotirada saqlashga yordam berdi, asosiy narsani ko'rishga o'rgatdi. Ular imlo qoidalari bilan boshqacha ishlay boshladilar-algoritm'larga ko'proq e'tibor, qadam-baqadam harakatlar o'qituvchilar o'quvchilarga ko'proq mustaqillik berishadi, ammo uyushqoqlikning turli shakllari yetarli emas. Masalan, umumiy o'rta ta'lim maktabida darsda sinf ishi juda kam uchraydi. O'qituvchi bir vaqtning o'zida aloqa borligini tushunmaydi, sinf ishining ma'nosi, uning pedagogik jihatlari unga etib bormaydi. Ushbu bayonotlarga ko'ra, boshlang'ich ta'limdagi an'anaviy dars madaniy avtoritarizm darsiga aylanadi, deb

tahmin qilish mumkin.

Shunday qilib, agar umumiy o'rta ta'lim maktabining boshlang'ich ta'lim avtoritar modelni takomillashtirish orqali dars olib borish usullari o'zgartirilsa, u holda hamkorlikdagimaktabi hamkorlikdagiturli modellaridan (toza va aralash) foydalanish amaliyotini tashkil qiladi.

Agar oldingi bosqichda o'qituvchilar muammoli darsga e'tibor berishgan bo'lsa, unda akademik ko'rsatkich larning pasayishi ularni yana dars topshirig'iga o'tishga undadi. Biz tomonimizdan olib borilgan tadqiqot ishi doirasida bunday darslarni namoyish etish va muhokama qilish bilan butun maktab metodikasi "pedagogik faoliyatning madaniyati va modellari" unda o'qituvchilar barcha modellarni taqdim etdilar, shuningdek madaniy avtoritarizm nima ekanligini ko'rish mumkin bo'ldi. Ushbu dars-topshiriq turli xil modifikatsiyalarga ega bo'lishi mumkinligini aniqladik (dars-seminar, dars-xabar, dars-algoritmizatsiya), ammo shu bilan birga qo'shma faoliyatni joylashtirish sxemasini tuzish juda muhimdir: topshiriqni taqdim etish; o'quvchilar tomonidan uni rivojlantirish; ijro algoritmini yaratish; turli xil qiyinchiliklarni bashorat qilish; bajarishni muhokama qilish; nazorat va baholash.

Birgalikdagi faoliyat modellari bilan ishlash o'qituvchilarning e'tiborini umumiy o'rta ta'lim maktabdagi birgalikdagi faoliyatning an'anaviy, asosiy pedagogik shakllariga qaratdi: immersion dars, aloqa darsi, tanlov darsi. Masalan, o'quv yilining boshida immersion darslar ilgari faqat 1-2-sinfda o'rganilganlarni takrorlash bilan qisqartirildi va dars-topshiriq modelida qurildi. Asta-sekin, bunday dars nafaqat bilimlarni ko'paytirish, umumlashtirish va tizimlashtirish, balki o'quv qiyinchiliklarini aniqlash, yangi o'quv yili uchun istiqbolli rejalarni tuzish, aniqlash, yangi fan matery-

allari bilan tanishish asosida paydo bo'ldi. O'qituvchilar yetakchilik va sheriklik modeli doirasida bunday darslarning yangi shakllarini izlaydilar: o'yin (mushoiralar, ko'rik-tanlovlar, viktorinalar, sayohatlar); "taqdimot (dars-reklama, yangi darsliklarni ko'rib chiqish, yangi mavzular bilan tanishish, tanlov darslari taqdimoti); refleksiv: refleksiv insho yozish, dars uchun topshiriqlar tuzish".

Qanday bo'lmasin, muloqot darsi turli xil shakllarni, birgalikdagi faoliyat modellarini, uning ishtirokchilarini birgalikda tashkil etishning turli usullarini o'zlashtirish ma'nosida asosiy bo'lib qolishi kerak. Shuning uchun aloqa darsining o'zi turli xil modellarda qurilishi kerak va bunday darslarda o'quvchilar tomonidan olingan turli xil muvofiqlik tajribasi boshqa (mavzu) darslarda ham yangilanadi. Aynan aloqa darsi o'qituvchilar birgalikdagi harakatlarning o'ziga xos xususiyati bilan ishlash zarurligini tushuna boshlagan darsga aylandi. Yetakchilik va sheriklik modelidagi aloqa darsida o'qituvchilar jismoniy ta'lim jarayonini odatdagi darslarga qaraganda dadilroq o'zgartirdilar: stollarni qayta tashkil etishdi (aylana, yarim doira), ba'zida stollarni umuman olib tashlashdi (o'quvchilar stullarda aylana holatda o'tirishdi). Bunday ta'lim jarayonida o'qituvchining mavqei ham o'zgardi. Endi u o'quvchilar bilan yetakchi va sheriklik asosida erkin dars olib bordi.

Tanlov darsi nafaqat o'quvchining darsdan tashqari (mavzudan tashqari) hayotining shakli sifatida, balki turli xil shaxsiy tajribalarni egallash, boyitish tizimi sifatida ko'rila boshlandi: taassurotlar va tajribalar tajribasi, mavzu – amaliy faoliyat tajribasi, o'yin, hissiy, o'quvchilarning o'zaro harakatlari turli yoshdagi o'quvchilar sinflari (1-4 sinf) paydo bo'la boshladi. Dekabr va aprel oylarida tanlov darslari natijalarini

taqdim etishni boshlandi: spektakllar, turli davra suhbatlari, mushoiralar, ko'rgazmalar va boshqalar haftaning tanlovga bag'ishlangan maxsus kuni sifatida ajratildi, tanlov darslarini boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari, musiqa, jismoniy tarbiya, texnologik ta'lim o'qituvchilari olib borishdi. Tanlovni boshlash tartibi tuzildi: birinchi o'quv choragida dastlab barcha tanlangan shakllarning taqdimoti mini-darslar orqali parallel ravishda o'tkazildi, so'ngra darslar boshlandi va o'quvchilarga bir oy ichida o'z manfaatlarini aniqlash uchun xohlagan narsalarini sinab ko'rishga ruxsat berildi. Tanlovda tanlash uchun turli darslarda qatnashgan o'quvchilar bor edi.

Turli xil modellar asosida darslarni ishlab chiqish, o'tkazish va tahlil qilish bo'yicha tajribaga ega bo'lgan o'qituvchilar, birgalikdagi faoliyat ishtirokchilarining shaxsiy tajribasiga (ya'ni ularning taassurotlari, tajribalari, fikrlari, harakatlariga) murojaat qilish orqali birgalikdagi faoliyatning yetakchilik va sheriklik modellari ijobiy samaraga erishganligini payqashdi. Hamkorlikdagi faoliyat jarayonini boyitish orqali, asta-sekin, birgalikdagi faoliyatni taassurotlar bilan boyitish jarayoni, birgalikdagi faoliyatning turli xil ijobiy tajribalarini olishdan iborat. Buni tushunishda o'qituvchilar boshlang'ich ta'lim yoshidagi o'quvchilarning xususiyatlaridan (sezgirlik, hissiyotlilik, aniq samarali va vizual-majoziy fikrlash), shuningdek, shaxsiy tajriba bilan ishlashni ta'minlaydigan boshlang'ich ta'limning turli amaliyotlari, xususiyatlari aniqlashtirildi [62; 63]. O'qituvchilar shaxsiy tajribani boyitish usullarini faol ravishda ishlab chiqishni boshladilar: hissiy (taassurotlar, tajribalar), operatsion (amaliy, qo'lda, obyektiv manipulyativ faoliyat tajribasi), ishtirokchilarni birgalikda tashkil etishning turli shakllaridan foydalanishni o'z

ichiga olgan o‘zaro ta’sir tajribasi.

Turli xil shaxsiy tajribalarni yangilash va boyitish uchun hamkorlikdagi faoliyatning ba’zi bir modeliga (toza yoki aralash) “bog‘lash” natijasida modellar doirasidan oshib ketadigan yangi pedagogik shakllar paydo bo‘la boshladi: maslahat darsi, suhbat dars, hissiy immersiv dars, o‘zaro o‘rganish va qo‘llab-quvvatlash darsi. Ishtirokchilarning hamkorlikdagi faoliyatga o‘tish bosqichi,

hamkorlikdagi faoliyatni joylashtirish bosqichi va uning natijalarini ro‘yxatdan o‘tkazish va taqdim etish bosqichi atrofida murojaat qilish usullarining tartibi ma’lum texnologik to‘liqlikka, ya’ni boshlang‘ich ta’limda yangi pedagogik shaklning paydo bo‘lishiga yordam berdi. Biz buni maslahat darsi kabi pedagogik shakl misolida tasvirlaymiz [112, 118, 129, 140].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sergivanova Yu.Yu. Metodik qo‘llanma: "Boshlang‘ich maktabda hamkorlik texnologiyasidan foydalanish". (infourok.ru)
2. Rumbeshta E.A. O‘quv va ta’lim muammolarini hal qilish uchun o‘qituvchi va o‘quvchilarni hamkorlikdagi faoliyatga tayyorlash. (cyberleninka.ru)
3. Minlibaeva N.V. Boshlang‘ich maktab darslarida hamkorlik texnologiyasidan foydalanish. (infourok.ru)
4. Sosnina N.V. Pedagogik hamkorlik jarayoni sifatida o‘qituvchi va o‘quvchining o‘zaro faoliyati. (nsportal.ru)
5. Zabalueva Yu.V. Hamkorlik texnologiyasidan foydalanish orqali boshlang‘ich maktab o‘quvchilarining kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish. (nsportal.ru)
6. Khaustova L.S. Boshlang‘ich maktab darslarida hamkorlik texnologiyasidan foydalanish. (web.snauka.ru)
7. Lobodina N.V. FGOS NOO talablari doirasida boshlang‘ich maktab darslarida hamkorlik texnologiyasidan foydalanish. (books.academic.ru)
8. Sevost’yanova O.V. Hamkorlik texnologiyasidan foydalanish orqali boshlang‘ich maktab o‘quvchilarining kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish. (nsportal.ru)
9. Klimova L.A. Darsda o‘qituvchi va o‘quvchining o‘zaro faoliyati. (nsportal.ru)
10. Rumbeshta E.A. Boshlang‘ich ta’limda o‘quv faoliyatining jamoaviy subyektini rivojlantirish. (studme.org)